Vidék és versenyképesség

Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben

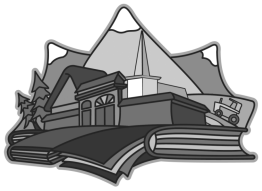
Vidék és versenyképesség

Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben

Szerkesztette: Biró A. Zoltán, Magyar Ferenc

Státus Kiadó
Csíkszereda

Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány

Vidék és versenyképesség
Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben

Szerkesztette
Biró A. Zoltán
Magyar Ferenc

© Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány
© Szerzők
© Státus Kiadó

Kiadja a Státus Könyvkiadó

ISBN: 978-606-8052-86-1

Készült a Státus Nyomdában Madéfalván 2013-ban
www.status.com.ro
office@status.com.ro

Tartalom

Bevezető 7

I. Agrárinnovációs folyamat a Székelyföldi térségben

Munkacsoport
Agrárinnovációs folyamat a Székelyföldi térségben: helyzetkép, problématérkép, fejlesztési lehetőségek 11

II. Társadalom és agrárium
Elemzések

Biró A.Zoltán
Csíki-medence: térségi társadalmi körkép 67

Kiss Adél
Földhasználat: jelen – jövő 81

Gergely Orsolya
Háztartások agrártevékenysége a Székelyföldön (2011) 100

Péter Zsuzsa
Egy település földbirtok- és gazdálkodási viszonyai 111

Bányász József
Az élet szolgálatában! 126

Brendus Ede-Zsolt
Terület alapú integrált térségfejlesztési kezdeményezés a Nyárádmentén 141

Tiboldi István
Térségi agrárinnováció – fenntartható mezőgazdaság 152

Biró Z. Zoltán
Az agrártémák a stratégiakészítési folyamatokban 161

Székely Kinga
Agrárinnováció – agrárkommunikáció.
Megjegyzések a térségi kommunikációs gyakorlatról 168

Péter Zsuzsa
Agrárinnováció – helyi léptékben. Két esettanulmány 173

Bogyor Izabella
Agrárinnovációs kísérletek a családi gazdaságban. Esetelemzések 186

III. Interjúk
Szakértők az agrárium helyzetéről

Török Jenő: „Szükség van a térségben szakszerű gazdálkodásra…" 197

Klárik Attila: A LAM Alapítvány térségi agrárinnovációs szerepéről 206

Ferenczy Ferenc: „Nagyon komoly és kitartó tevékenységre van szükség…" 221

Haschi András: „Azt tapasztalom, hogy az agrárium
a legfőbb aktivitás a térségben…" 226

Gálfi Nándor: „Tennünk kell valamit ennek a vidéknek
a gazdasági fellendüléséért…" 234

Miklós Levente: „A mentalitáson kell elsősorban változtatni" 240

Sólyom Gizella: Napirenden az agrárinnováció 249

Biró Albin: „Minél többen legyenek, akik nyitottak…" 253

Mátéffy Mária: „A jó példák mozdítanák előre az agrárinnovációt…" 259

Rigó Mihály: „Azt kellene fejleszteni, amire van adottsága a vidéknek" 264

A kötet szerzői 272

Előszó

Milyen módon, milyen időtávban, milyen fejlesztési területeket előtérbe helyezve, milyen programok mentén válhat versenyképessé a székelyföldi térség? A válaszokat keresők ma már egyetértenek abban, hogy egy átfogó és sikeres agrárinnovációs folyamat nélkül ez a vidéki térség aligha válhat versenyképessé. Ezt igazolja a térség természeti-társadalmi adottságainak egész sora, a lakosság foglalkoztatási szerkezete, a birtokrendszer jellege, az alulról szerveződő fejlesztési programok iránti térségi fogékonyság, s nem utolsósorban a sok száz helyi vagy kistérségi agrárinnovációs kezdeményezés. Olyan innovációs folyamatról kell beszélnünk, amely az agrártermeléshez kapcsoltan igyekszik biztosítani a tartós foglalkoztatást, a megfelelő életminőséget, az agráriumot összehangolja az életvezetés egyéb területeivel, és erősíti a térségi/helyi identitást. Az agrárinnováció már nem csupán egy ágazat és az ahhoz kapcsolódó szakmai elit feladata, hanem olyan problémakör, amelyben a gazdaság, az életminőség és az identitás összetevői kölcsönös összefüggésben jelennek meg.

Mi szükséges a sikerhez? A vidéki térségek felzárkózása kapcsán gyakran két feltételt említenek, s ez Székelyföld esetén sincs másként. A siker egyik feltétele a belső adottságok hasznosítása, az alulról szerveződő fejlesztési folyamatok ereje. A másik fontos feltétel a nyitottság, az új tudások befogadása, az együttműködési készség, a hálózatokba való bekapcsolódás gyakorlata.

A székelyföldi térség számára különleges esélyt jelent az, hogy egyszerre nyílik lehetőség a kárpát-medencei magyar közösségek hálózatába való bekapcsolódásra, s ugyanakkor egy nemzetpolitikai irányultságú vidékfejlesztési stratégiai programba való integrálódásra. Ez utóbbira a 2012. február 7-én aláírt Megállapodás kínál hivatalos keretet, amelyben Magyarország Kormánya és a kárpát-medencei magyarság képviselői nyilvánítják ki együttműködési szándékukat, hangsúlyozva, hogy a vidéki térségek fejlesztése a magyarság megmaradásának is nemzetpolitikai, stratégiai alapkérdése.

A fentiekben jelzett megállapodás a kárpát-medencei vidékfejlesztési együttműködés intézményes folyamatát indította el. Ez az intézményes folyamat a Vidékfejlesztési Minisztérium szervezésében és támogatásával zajlik. Székelyföldi vonatkozású eleme volt a székelyföldi civil szervezetekkel szervezett budapesti

kerekasztal megbeszélés (2012. július 18-án), illetve a Csíkszeredában 2012. szeptember 17-én, a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány székhelyén szervezett Székelyföldi Agrárinnovációs Fórum.

Ebben a szakpolitikai folyamatban merült fel az az igény is, hogy az egyes térségek jelenlegi agrárinnovációs folyamatairól szülessenek olyan „helyzetképek", amelyek közelebb visznek az adott térség agrárszereplőinek és agrárkezdeményezéseinek megértéséhez, s támpontokat adnak a támogatáspolitika további lépéseinek kidolgozásához. A csíkszeredai székhellyel működő Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány keretében szerveződött Agrárinnovációs Centrum vállalta fel az első ilyen szakmai munka megszervezését.

Jelen kötet bevezető tanulmánya ennek a helyzetképelemző munkának a szakmai eredményeit foglalja össze. Fölvázolja a térségi agrárinnovációs folyamatot meghatározó térségi összetevőket, összefoglalja az agrárinnováció térségi szereplőivel kapcsolatos elemzések eredményeit, javaslatokat fogalmaz meg a támogatáspolitikai gyakorlatra vonatkozóan. A kötet második és harmadik része részelemzéseket és interjúkat tartalmaz, amelyek a 2012 szeptemberében Csíkszeredában szervezett Székelyföldi Agrárinnovációs Fórum főbb kérdéseihez kapcsolódva körvonalaznak mozaikszerű, szemléletes képet erről a sokszereplős, folyamatosan változó, ma még gyakran ellentmondásos térségi folyamatról.

Meggyőződésünk, hogy ma minden vélemény, minden álláspont, minden kezdeményezés fontos – ideértve a szakmai elemzéseket is –, amely gazdagítja ezt a komplex térségi társadalmi folyamatot, s amely segít abban, hogy ez a többirányú, ma még sok elemében bizonytalan innováció a térség versenyképességét erősítő társadalmi folyamattá álljon össze.

Ezúttal is szeretnénk megköszönni mindenkinek a segítségét, aki véleménnyel, szakmai tanáccsal, információval, adatokkal segítette munkánkat. Közülük csak kevesen vannak jelen szerzőként is a kötetben, azonban bízunk abban, hogy az agrárinnovációs témák nyilvános megjelenítésében és társadalmi vitájában ez a munka csupán a kezdet.

Csíkszereda 2012. március

A szerkesztők

I. Agrárinnovációs folyamat a Székelyföldi térségben

Munkacsoport

Agrárinnovációs folyamat a székelyföldi térségben: helyzetkép, problématérkép, fejlesztési lehetőségek[1]

Bevezetés

Az utóbbi években egyre gyakrabban tapasztaljuk, hogy az agrár-téma, a tág értelemben felfogott agrárium megújítása (innovációja) előtérbe kerül (média-anyagok, termékvásárok, újszerű kezdeményezések, szakmai értekezletek, gazda-szerveződések stb.).

Ez nem csak szűk értelemben vett térségi jelenség. Szélesebb körű, újszerű folyamatok jelzik, hogy a vidék, a vidéki hely újra kezd fölértékelődni, növekszik a természetes és biztonságos élelmiszerek iránti igény, a helyi adottságok és értékek egyre nagyobb figyelmet kapnak, erősödnek a helyi, térségi identitásfolyamatok.

A székelyföldi térség szempontjából ez a változási folyamat nagyon fontos lehet, hiszen ez a térség úgymond „agrárfüggő" (sokan rendelkeznek föld-tulajdonnal, a megélhetés fontos részét biztosítja az agrár jellegű tevékenység, más jellegű helyi adottság vagy kitörési pont kevés van).

Mindaz, ami ebben a térségben az 1989 utáni két évtizedben az agráriumban történt – a kisszámú, de nagyon fontos sikeres kezdeményezésektől eltekintve –, nem használta ki igazán a térség ilyen jellegű adottságait, így például a más ágazatokkal való együttműködés lehetőségeit. Az újszerű kezdeményezések száma kevés volt, s ez az ágazat csak kismértékben játszott szerepet a térségi modernizációban. Lényeges változás az utóbbi 3-4 évben következett be. Ebben az időszakban a térségi társadalmi tematizáció síkján és a gyakorlati jellegű kezdeményezések terén is egyfajta pozitív fordulat tanúi lehettünk. Az agrárinnováció jelenségkörébe sorolható kezdeményezések száma látványosan növekedett, a térségi megyei önkormányzatok több olyan fejlesztéspolitikai és támogatási programot indítottak,

---

[1] A tanulmány a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében készült a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány felkérésére. Témavezető: Biró A. Zoltán. Munkatársak: Ozsváth Berényi Hajnal, Péter Zsuzsa, Isztojka Tímea, Bogyor Izabella, Biró Z. Zoltán.

amelyek az ilyen jellegű kezdeményezések ösztönzését, illetve támogatását célozták. Lényegesen megnövekedett az egyéni, családi, lokális léptékű kezdeményezések száma, s ugyanakkor egész sor korábban is létező/működő eseményben és programban megjelentek az agrárinnovációhoz kapcsolható tartalmak.

Mi az, ami a székelyföldi térségi szemszögéből ebben a helyzetben agrárinnovációnak minősíthető? Minden olyan kezdeményezés, kísérlet, változás, amely a tág értelemben felfogott agrárium terén túlmutat az elmúlt két évtized gyakorlatán, új utakat, megoldásokat keres. Ez lehet technológia kipróbálása/meghonosítása, új termékek előállítása, a termékek hozzáadott értékének növelése (pl. feldolgozás révén), új szakmai ismeretek térségbe való behozása, az agrárinnovációt támogató szervezeti és intézményi keretek kiépítése, az agrártevékenység IT alapú megjelenítése, a marketing, PR és kommunikációs technikák alkalmazása, rendezvények-események szervezése, az innovatív kezdeményezések mediatizálása és mások.

Az elmúlt 3-4 év sok kezdeményezése, szerveződése egyfajta térségi „mozgalom" formájában is értelmezhető. Sokszereplős, többpólusú folyamatról van szó, amelynek eseményei, akciói, szereplői mögött többféle késztetés áll, és amelyhez kapcsoltan egyelőre többféle cél fogalmazódik meg. Elemzésünk keretében ezt a társadalmi jelenséget térségi léptékű „agrárinnovációs folyamatként" kezeljük, hangsúlyozva ennek a folyamatnak a sokszereplős jellegét, tartalmi és formai sokféleségét, szerveződésének és működésének nem centralizált, nem irányított jellegét.

Fejlesztéspolitikai szempontból nagyon fontos kérdés, hogy ezek a kezdeményezések mennyire lesznek tartósak, életképesek, és milyen mértékben ösztönöznek újabb és újabb hasonló kezdeményezéseket? Ha figyelembe vesszük a térségben elindult, több szinten zajló öndefiníciós folyamatot, valamint a térség versenyképességének erősítését célzó fejlesztéspolitikai törekvéseket és stratégiákat, akkor az agrárinnovációs folyamat kapcsán okkal tehető fel két fontos kérdés. Az egyik: milyen módon és milyen mértékben tud az agrárinnovációs folyamat szerepet vállalni a térség versenyképességének erősítésében? A másik kérdés: tekintettel az agrárium (örökölt) kedvezőtlen térségi helyzetére és a kapcsolódó negatív tartalmú társadalmi beállítódásokra, várható-e az, hogy ez a társadalmi szegmens a térségi társadalom szerkezetében újrapozícionálja magát, s ennek keretében milyen módon és milyen mértékben válik részévé a már működő térségi identifikációs folyamatnak? Ezekre a kérdésekre a választ az adhatja meg, hogy a jelenleg térségi

agrárinnovációként megjelölt sokszereplős és sokarcú társadalmi folyamat fokozatosan át tud-e alakulni térségi léptékű rendszerré, szerkezetté.

Helyzetfeltáró elemzésünkben arra törekedtünk, hogy a térségi agrárinnovációs folyamat kontextusáról, valamint magáról a folyamatról alkossunk mozaikszerű képet. A csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány felkérésére vállalkoztunk a folyamat szereplőinek, működésük társadalmi funkcióinak körvonalazására. Célunk olyan helyzetkép készítése volt, amely hozzásegít a folyamat támogatását megalapozó problématérkép megfogalmazásához, a támogatási javaslatok körvonalazásához. A célkitűzés alapján munkánk tartalma a következő volt: a székelyföldi térség agrárinnovációs folyamatainak, szereplőinek szakmai számbavétele és elemzése, a jelenlegi helyzetkép értelmezése, térségi problématérkép készítése, policy javaslatok megfogalmazása a kárpát-medencei támogatási politikát koordináló Vidékfejlesztési Minisztérium, valamint a térségi intézményi aktorok számára. Célunk volt az is, hogy modell-jellegű elemzést és szakmai anyagot készítsünk más térségek számára ahhoz, hogy azok hatékonyan, partneri jelleggel tudjanak bekapcsolódni a VM támogatáspolitikai tevékenységébe.

Ugyanakkor ez a tényfeltáró-elemző munka már tényleges szakmai segítség a székelyföldi térség számára is, hiszen ma még ebben a tömbmagyar térségben sincsen olyan szakmai szereplő, amely a megyei szerkezeteken túllépve, a térség egészének érdekét előtérbe helyezve tudna készíteni és működtetni mindenki által hasznosítható fejlesztéspolitikai elemzéseket.

A tényfeltáró-elemző program keretében számba vettük és elemeztük az agrárinnovációs folyamat kulcsfontosságú intézményeit, eseményeit, szakmai-gazdasági és civil aktorait (több mint 300 térségi szereplőt, nem számítva itt természetesen a mezőgazdasággal foglalkozó nagyon sok családi háztartást, amelyeket az elemzésben a folyamat aktoraiként kezeltünk), az agrárinnovációs folyamat sikeres gyakorlatait, valamint a folyamattal kapcsolatos társadalmi tudások termelődését, a stratégiakészítési és policy-alkotási munkát, illetve a folyamathoz kapcsolódó médiatevékenységet.

Az aktorokról készített, ezután is folyamatosan bővítendő adatbázis elemzése mellett esetelemzések, interjúk, esemény- és folyamatelemzések révén a trendek és fejlesztési problémák feltárását is elvégeztük. A munka során feldolgoztuk a témakörhöz kapcsolódó előzetes kutatásokat, kutatási háttéranyagokat, elemzéseket, kiadványokat, fejlesztési dokumentumokat.

Az elvégzett munka legfontosabb részét a térségi agrárinnováció szereplőinek beazonosítása, tevékenységük elemzése képezte. Fontosnak tartjuk kiemelni az ilyen jellegű munka fontosságát és sajátos jellegét, ami a vizsgált térség adottságaival és a térségi társadalom működési módjával van kapcsolatban.

Az agrárinnovációs folyamat aktorainak döntő hányada endogén folyamatok terméke, nem pedig egy fentről kezdeményezett, átgondolt, országos intézményépítési folyamat eredménye. Ennek a bottom-up típusú fejlődésnek számos fontos vonatkozása van, és ezek figyelembe vétele nélkül a térségi agrárinnovációról pontos képet alkotni nem lehet. A helyi kezdeményezések nyomán létrejött folyamat eredményeképpen az aktorok megjelölt/bevallott státuszából a tényleges funkciót nem lehet megítélni. (Ha az aktorok egy átfogó tervezés és program részei lennének, akkor egyértelmű lenne a funkciójuk, a kompetenciájuk, s rendelkeznének a feladatok végrehajtásához szükséges eszközökkel, autoritásokkal.) Ebben a térségben viszont az agrárinnovációs szereplők nagy része (kivéve néhány térségi kormányzati hivatalt) maga próbálja definiálni a feladatát (többnyire túlpozícionálja magát), maga teremti elő a működés feltételeit (anyagiak, eszközök, emberi erőforrás), tevékenységét saját maga kontrollálja és értékeli. Ugyanakkor az ilyen aktoroknak folyamatosan törődniük kell saját legitimációjuk termelésével, el kell fogadtatniuk magukat saját tevékenységük célcsoportjával, a közvéleménnyel, a támogatókkal stb. Többek között ebből ered – mint látni fogjuk később – az intézményesültség felemás volta, valamint a tényleges szerep és a megjelenített szerep közti jelentős különbség, az országos szerkezetekkel való együttműködés nehézsége, de ugyanakkor a rugalmasság, a megújulási képesség és a társadalmi hatékonyság is. Ennek a sokszereplős, endogén társadalmi erőforrásokból táplálkozó agrárinnovációs „szerveződési folyamatnak" a megértése csak az egyes szereplők egyenkénti leltározásával, egyéni és típusos működésük elemzésével lehetséges. Az egyedi aktorok sokaságára és sokféleségére – s végső soron az alulról szerveződő aktorok informális halmazára – alapozódó agrárinnovációs folyamat támogatását, fejlesztését szintén csak az egyes szereplők társadalmi funkcióinak mozaikjából lehet kikövetkeztetni. Ezért kapott elemzésünkben ez a munka központi szerepet.

Mivel ilyen jellegű térségi szakmai kísérlet eddig nem történt, nagy szükség lesz arra, hogy az elkészült elemzés és a kapcsolódó szakmai anyagok szakmai és közéleti mérlegelés, vita, újragondolás tárgyává váljanak. Egy ilyen dinamikus, naponta változó folyamat esetében, mint a térségi agrárinnováció, a rendszeres újraértelmezés nem csupán lehetőség és szakmai követelmény, hanem a szakpolitikai tervezés hasznos összetevője is.

A tanulmány első részében a térségi agrárinnovációs folyamat tematizációjáról nyújtunk összefoglalót. A második rész a térségi agrárszereplők fontosabb típusainak elemzését tartalmazza. A harmadik részben a támogatási javaslatokat összegezzük, a térségi agrárinnovációs problémalista alapján. Az elemzést a csíkszeredai Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány keretében létrehozott Székelyföldi Agrárinnovációs Centrum – mint a térségi agrárinnovációt támogató regionális intézményi modell – bemutatása zárja. A kötet második része ugyanakkor egész sor olyan korábbi és újabb elemzési részletet, esetelemzést, szakmai összefoglalót tartalmaz, amelyek empirikus adatok sorával egészítik ki elemzési összefoglalónk téziseit, gondolatmeneteit és támogatási javaslatait.

Tematizáció: napirenden a térségi agrárinnováció

Az utóbbi 3-4 évben a székelyföldi térség társadalmi folyamatainak egyik legfontosabb eleme az, hogy újratematizálódott a térségi agrárium helyzete. A korábbi két évtized tematizációs gyakorlatát többnyire a „nincs kiút", „a mezőgazdasággal nem tudunk mit kezdeni" típusú vélekedések dominálták. Több tényező támogatta ezt a fordulatot, többek között a vidék és az agrárium jóval szélesebb körben történő újrapozicionálása (új vidékértelmezés, a vidéki környezet fölértékelődése, az egészséges élelmiszerek fogyasztásának előtérbe kerülése és hasonlók), az agrárinnováció körébe sorolható kezdeményezések és programok számának növekedése, a térségi médiának az agráriummal kapcsolatos témaváltása, a változás lehetőségeit elemző szakmai fórumok gyarapodása, az egyedi kezdeményezéseket közvetlenül támogató termelési technológiák transzferje, az agrárinnovációhoz kapcsolódó nyilvános események számának növekedése és mások. A fölerősödő, a valós agrárinnovációs gyakorlat fölött/mellett részben már önálló életet élő tematizáció nem kerülhető meg sem az elemzés, sem a fejlesztés, sem pedig a támogatási gyakorlat kialakítói számára. Az alábiakban a fölerősödött tematizációs gyakorlat négy területét mutatjuk be röviden.

1. A globális trendekre való hivatkozás

A tematizáció előtérbe kerülése részben annak is köszönhető, hogy a vizsgált térségben is egyre gyakrabban fogalmazódnak meg a vidéki térségek szerepének változásával kapcsolatos, a globális trendekhez is köthető álláspontok.

A vidéki erőforrások, illetve a vidék egészének felértékelődésével kapcsolatban a földtulajdon hasznosításával foglalkozó szakmai fórum[2] az alábbi szempontokat helyezte előtérbe:

- A korábban másodlagos besorolású, a városnak úgymond alárendelt vidéki térség értékes hellyé válik.
- Változik az élelmiszertermelés iránti igény. Korábban azt mondtuk az élelmiszerről, hogy legyen belőle elegendő és legyen olcsó. Ma már azt is mondjuk, hogy legyen egészséges, legyen biztonságos, fölértékelődnek a házi, táji adottságok.
- Fölértékelődik a vidéki térséghez köthető egészséges környezet, a szép táj, az ember-természet kapcsolat.
- Újrapozicionálódik a termőterület, a termelési technológia, az élelmiszer-feldogozás és mindennek a tág értelemben vett kulturális életforma jellegű beágyazottsága.
- A vidék elsődleges szerepe már nem az, hogy a nagyipari modellt követő agrártermelés közegeként funkcionáljon. Ehelyett az elvárás és a célkitűzés az, hogy a vidéki térség a saját belső adottságaira alapozva, saját értékeit hasznosítva erősödjön, saját arculata, ereje, identitása legyen
- Ugyanakkor szakmai elemzések arra világítanak rá, hogy a vidéki térségnek meg kell találnia az őt körülvevő tágabb környezettel is az együttműködés formáit. Csak egy példa: a vidék megújításához szükséges tudás jelentős része a vidéken kívüli helyeken termelődik, s ezt nem csupán behozni kell a térségbe, hanem össze is kell kapcsolni a vidéki térség saját tudásával, tapasztalatával. A kétféle tudás összekapcsolódása hozhatja létre a vidék számára az igazán hasznos innovációkat, hasznos megoldásokat. De nagy szükség van a külső térséggel való kapcsolatra a termékértékesítés érdekében is, amelyet olymódon kell megoldani, hogy a vidék ne legyen egyoldalúan kiszolgáltatott a külső piaci elvárásoknak.
- A vidéki térség felértékelődésének folyamatában kulcsfontosságú kérdés a termőterület helyzetének alakulása. A gyakorlati megoldások azonban fejlesztéspolitikai elgondolásokat, programokat is igényelnek.
- Legyen célkitűzés az, hogy a termőfelület azon vidéki népesség tulajdonában, ellenőrzési/felügyeleti körében maradjon, amely vidéki térségben

[2] Sikeres Székelyföld Szakmai Fórum 2012. december 7.

él, a vidéki értékeket képviseli, és mindezt az agrártevékenységben hasznosítani tudja.

- Vidéki térségben el kell sajátítani azokat az újszerű technológiákat, amelyek a családi vagy kisgazdasági formákat életképessé teszik abban az értelemben, hogy integrálódni tudnak az élelmiszer-termeléssel kapcsolatos új elvárások rendszerébe.

2. A térségi változás igénye

Amint azt egy nemrég szervezett szakmai fórum[3] vitaindító anyaga összefoglalta, a térségben egyre nagyobb szerepet kapnak azok az újszerű kezdeményezések, amelyek a bottom-up típusú agrárinnováció körébe sorolhatók. A szakmai társulásoktól a képzési formákig, a táji jellegű termékektől a szaktanácsadásig, a LEADER folyamattól a falukép fejlesztési törekvésekig, a tudás- és technológiatranszfertől a térségi támogatási programokig, a falusiturizmustól a tájkép- és környezetvédelemig sok-sok innovatív kezdeményezés, törekvés, szerveződés, program felsorolható.

Ugyanakkor a stratégiai tervezési munka térnyerése nyomán (megyei agrárstratégiák, regionális és lokális fejlesztési stratégiák, egyéb szektoriális tervezési folyamatok, Foresight programok) többnyire konszenzus van kialakulóban a térségi jövőkép legfontosabb komponenseit illetően is, s ezek körében az agrárium várható szerepe fontos fejlesztéspolitikai opcióként szerepel:

- Tekintettel a térség természeti és társadalmi adottságaira, nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a korszerűen értelmezett agrárinnovációnak a székelyföldi térség életében kulcsszerepe lesz.
- A térségi adottságok és társadalmi igények alapján definiált korszerű agrárinnovációra nagy valószínűséggel jellemző kell legyen: a bottom up típusú kezdeményezések nagy súlya, az inkluzív fejlesztés szemlélete, a szektorközi és kompetenciák közti szinergia, a lokális és térségi identitásfolyamatokkal való szoros kapcsolat, s nem utolsósorban a tudás-intenzív jelleg.

Az agrárinnovációs folyamat jelenlegi alakulása azt jelzi, hogy a kezdeményezések még nem állnak össze térségi léptékű, strukturális jellegű változási folyamattá. Az újszerű kezdeményezések pontszerűek, munkaerőpiaci és egyéb társadal-

[3] Agrárinnovációs Fórum Csíkszeredában 2012. szeptember 18-án, Vitaindító

mi hatásuk egyelőre korlátozott, fenntarthatóságuk sok esetben bizonytalan, ugyanakkor a hálózatszerű szerveződések kezdeti fázisban vannak, az ágazatközi szinergiák esetlegesek, a különböző kompetenciák közti szinergiák igénye érdemben nem jelentkezik.

Kétségtelen, hogy a térségben az agrárágazat sokféle problémával küzd, s ebből különösen a termelési és értékesítési feltételekkel kapcsolatos problémák kapnak folyamatosan nagy hangsúlyt. Ezek többsége (vagy egésze) országos vagy globális tényezőknek tulajdonítható. A térségi folyamatok elemzése azonban azt mutatja, hogy a térségi agrárinnovációs potenciál közel sem hasznosul olyan mértékben, ahogyan azt a térségi fejlesztéspolitika érdeke és igénye megkívánja. A térségi agrárinnovációnak sok szereplője van a térségben és ez a szám növekszik. A kérdés azonban az, hogy a korszerű agrárinnovációban érdekelt szakmai szereplőknek mekkora, milyen jellegű a társadalmi szerepe és hatása? Hogyan, milyen módon lehetne növelni ezeknek a szakmai szereplőknek a társadalmi szerepvállalását ahhoz, hogy a jelenleg még pontszerű innovációs kísérletek térségi léptékű folyamatokká alakuljanak át?

A térségi agrárinnováció közéleti és mindennapi tematizációjának erősödése tehát nem véletlen és nem csak divatszerű jelenség. Az erősödő tematizáció fontos jegye, hogy az új kezdeményezések megjelenésével, azok számának gyarapodásával párhuzamosan egyre több és egyre többféle kérdés, feladat fogalmazódik meg.

- Kaphat-e, s ha igen, milyen munka nyomán pozitív társadalmi megítélést az agrárszektor és az ahhoz köthető foglalkozások?
- Hogyan lehet elérni azt, hogy a térségi erőforrásokra alapozva növekedjen az agrárinnovációhoz kapcsolódó beruházások száma, nagysága?
- Milyen módon lehet elmozdulni abba az irányba, hogy a térségi agrárium jelenlegi „másodfoglalkoztató", kényszerfoglalkoztató szerepe fokozatosan átalakuljon, s ez az ágazat a térségi munkaerőpiac stabil szektora legyen?
- Erősíthetők-e az ágazatközi szinergiák, s ha igen, milyen módon (mezőgazdaság, turizmus, munkaerőpiac, kultúra, szociális helyzet stb.)?
- Milyen lehetőségek nyílhatnak a különböző szakmai kompetenciák közti összekapcsolódásokra (agrártechnológiák, fogyasztási kultúra, tájképvédelem, közösségfejlesztés, lokális identitás és nemzeti identitás, kommunikációs kompetenciák stb.)?

- Hogyan, milyen csatornákon és eszközökkel lehetne kihasználni a sikeres kezdeményezések (pozitív példák) mozgósító erejét?
- Milyen a térségbe irányuló tudástranszfer jelenlegi állapota és hogyan lehetne ezt erősíteni, célirányosabbá tenni?
- Teret nyerhet-e az agrárinnovációban a térségen belüli networkok keretében a tudásmegosztás, illetve a tudásmenedzsment? A tudásátadás klasszikus modelljét fölválthatják-e az explicit (normatív) tudás és az implicit (gyakorlati) tudás közti interakció térségi műhelyei?
- Megtervezhető-e a szaktanácsadás formalizált rendszere mellett/helyett a személyre szabott modell?
- Föl lehet-e használni a térségi társadalomra jellemző magatartásmintákat és kapcsolatmenedzselési gyakorlatokat az agrárinnovációban?

Az ilyen és ehhez hasonló tematizációk megjelenése, térnyerése nem véletlen. Minden bizonnyal érdemes megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a korszerű agrárinnováció ebben a térségben egyidőben innovációs potenciál és innovációs kényszer. Olyan lehetőség és olyan kényszer, amely nem csupán az agrártermelésben érdekelt vállalkozások és családi háztartások feladata és ügye. A korszerű térségi agrárinnováció minden jelenlegi és jövendőbeli szereplője számára – legyen az intézmény, szervezet, szakember vagy program – az az alapvető kérdés, hogy ő maga mivel tud hozzájárulni ehhez a folyamathoz, melyik az a szerepkör és társadalmi funkció, amelyet tartósan és mások által is követhetően föl tud vállalni. A szakmai eszmecsere, a szakmai és a gyakorlati tudások megosztása alapvetően fontos ahhoz, hogy ezek a térségi szerepek és társadalmi hatások konkrét formát és tartalmat nyerjenek.

3. Napirenden a térségi gazdálkodási gyakorlat

Nem utolsósorban az agrárinnovációval kapcsolatos tematizációt erősíti a térségi agrárium jelenlegi helyzetével kapcsolatos kényszerű szembenézés, a családi gazdaságok jelenlegi működési módja, a háztartások és a családi birtokok működtetésével kapcsolatos megszokott társadalmi minták cselekvésvezérlő ereje.

Hosszan sorolhatnánk azokat a nehezen eldönthető, újra és újra megfogalmazódó kérdéseket, amelyek a székelyföldi térségben a földtulajdonnal kapcsolatban a rendszerváltás óta napirenden vannak. Az ezzel kapcsolatos kutatási eredményekből jelen kötet második részében többféle elemzés eredményeit ismertetjük.

A hivatalos és a mindennapi tematizáció síkján is újra és újra előtérbe kerülő központi téma a „földkérdés": földtulajdon, földhasználat, tagosítás, adás-vétel, bérlés, termelés, termékbővítés, innovatív technológiák stb. A termőfölddel kapcsolatos minden kérdés már ma kulcsfontosságú kérdés, és várhatóan a továbbiakban is így lesz.

A térségben 2004-ben és 2011-ben végeztünk azonos módszerrel adatfelvételt a családi gazdálkodás helyzetéről. Az adatok azt mutatják, hogy ebben az időszakban a háztartások tulajdonszerkezete (termőföld, erdő, rét) lényeges mértékben nem változott. A stabilizálódás irányába mutat, hogy lényegesen növekedett azok aránya, akiknek saját földtulajdona van, és csökkent azok aránya, akiknek „tulajdona" a szülők birtokában van. A szántóföld esetében például saját tulajdon – szülők tulajdona arány hét év alatt 69,3-27,9 százalékról 75,3-22,4 százalékra módosult. A bérbeadás vagy bérleti alapú földhasználat mértéke nem változott, a háztartások kevesebb, mint 10 százaléka érintett ilyen gazdasági ügyletekben. Változatlan a földtulajdon kihasználásnak mértéke is, ugyanakkor a nem használt földterületet sokkal kisebb mértékben tartják eladhatónak, mint 2004-ben (ez az arány 36,1 százalékról 11,7 százalékra csökkent). A jelenlegi tulajdonszerkezetet a megkérdezettek 76,5 százaléka tartja megfelelőnek (2004-ben 73,2 százalék), az eladási, bérbeadási tervek többnyire változatlanok, a területbővítést tervezők aránya pedig csökkent. Nem változott lényegesen a földhasználattal kapcsolatos magatartások indoklása sem.

Kismértékű változásoktól eltekintve stabilitásra utalnak a gazdálkodási adatok is. A gazdálkodással foglakozó háztartások aránya a kutatás adatai szerint csökkent a 2004-es kutatásban rögzített 59,4 százalékról 51,2 százalékra, de az össznépességet tekintve még mindig meghatározó. Az állattartás tekintetében a szarvasmarhák és juhok tartása esetében mutatkozik csökkenés (35-27, illetve 35,9-24,2 százalék), az élelmiszertermelés körében a gyümölcstermesztéssel való foglalkozásban mutatkozik növekedés (66,5-83,4százalék). Az értékesítési gyakorlat változatlan, a szerződéskötések és biztosítások aránya szintén, a fóliás-üvegházas művelés aránya sem változott. A földhasználattal való foglalkozás stabilizálódására utal, hogy a gazdálkodáshoz szükséges gépi eszközök száma gyarapodott. Nem változott kimutathatóan a mezőgazdasági termelésnek a családok megélhetésében vagy a pénzgazdálkodásában betöltött szerepe sem. Az agrárjellegű tevékenység stabilizálódását mutatja az is, hogy milyen gondokkal szembesülnek a gazdálkodók. A gépesítés vagy anyagi feltételek hiánya kisebb gond, mint 2004-ben, viszont

növekvő mértékben jelent problémát számukra a vetőmagok minősége, a szaktanácsadás hiánya, a munkaerőhiány és értékesítés. Szintén a stabilizálódás irányába mutat az, hogy növekedett azok aránya, akik szerint egyéni termelőként is megéri mezőgazdasági termeléssel foglakozni.

Mindez együttesen azt jelzi, hogy a válsághelyzetre, az elmaradó térségi beruházásokra, a kitörési pontok hiányára a térségi háztartások önerős családi működési módokkal próbálnak válaszolni. Ez a helyzet kettős tematizációs kényszert is termel. Egyfelől a térségi elitek, az agrár- és a fejlesztéspolitikai szakértők oldalán, akik a helyzet láttán az agrárinnováció előbbre vitelének nehézségeit fogalmazzák meg. Másfelől a gazdálkodásban érintettek oldalán, ahol a napi nehézségek gyakori fölemlítése mellett megjelenik ma már a „hátha előbb-utóbb csak lehet valamit kezdeni a földdel is" tematizáció.

4. Forgatókönyv meghatározási kísérletek

Nem utolsósorban előtérbe kerül maga a változás, mint kényszer, mint választási lehetőség, mint gazdálkodási és szemléleti paradigmák közti választás. Ezek a megközelítések már nem csak az igények/lehetőségek vagy a panaszok síkján tematizálnak.

Erős az oppozíciók szerinti megközelítés, az erre alapozó vita, de újra és újra megfogalmazódik a többféle változat egymás mellett élésének lehetősége is. Jellegzetes példa a fentebb már jelzett Sikeres Székelyföld fórum ezzel kapcsolatos tematizációja[4]:

- **Nagy és/vagy kicsi?** Iparszerűen szerveződő nagyüzemi gazdálkodás és/vagy természet-közeli, „kézműves" agrárium? Az iparszerű mezőgazdasági termelés előnyei ismertek, kevésbé tudatosultak a hátrányai: ebben a termelési formában az agrártevékenység integrált jellege háttérbe szorul, ehelyett az agrártevékenység olyan lineáris jellegű technológiai folyamattá válik, amelynek sikeres teljesítése egyre több külső, nem agrár-jellegű (műszaki eszközök, kémiai összetevők stb.) feltételtől függ. Ezért a jövedelem jelentős része is az agrártérségen kívül csapódik le. Ez a rendszer a vidéki térség kiszolgáltatottságát fokozta. Ez a modell együtt járt a vidéki térségek leértékelődésével (különösen háttérbe szorultak azok a vidékek, amelyek nem voltak alkalmasak valamilyen iparszerű agrártermelésre). A

[4] Sikeres Székelyföld Szakmai Fórum 2012. december 7.

nagyüzemi megoldásokról vélhetően a székelyföldi térségben sem lehet lemondani. Milyen a jó arány ebben a térségben? Nem mellékes kérdés, hiszen a „kicsit" a „naggyal" szemben csak támogatási politikával lehet helyzetbe hozni.

- **Mit kell értenünk azon a székelyföldi térségben, amikor az agrárium terén a modernizációt, a felzárkózást, az innovációt emlegetjük?** Iparszerű mezőgazdaságot, farmgazdaságot, a közösségi gazdálkodás különféle formáit vagy éppen az önfenntartásra alapozó családi gazdálkodást? Az egyes formák eltérőek a gazdasági kimenet szempontjából, a meggazdagodási törekvésektől a szolid életvitelt biztosító formán keresztül az éppen csak valahogy megélünk modellig sokféle változat lehetséges. Az egyes modellek a térségi foglalkoztatás szemszögéből is különbözőek. A mérlegelés fontos, hiszen mindenik forma másként és másként viszonyul a földtulajdonhoz és a termőterülethez.
- **Szinergia téma:** Az bizonyosnak látszik, hogy a földvagyon hasznosítása már nem csupán az agrárszakembereket vagy a termelőket foglalkoztatja. Érintett ebben a témakörben a stratégiai tervezés, a területi és a helyi döntéshozás, a politika, de olyan más szakterületek is, mint a környezetvédelem, a tájgazdálkodás, s természetesen a tág értelemben felfogott agrárinnováció sokféle területe. Miként lehet a földtulajdon hasznosítását tartósan, kölcsönös érdekek mentén összekapcsolni más ágazatokkal: turizmus, tájkultúra/tájvédelem, gasztronómia, közösségépítés, oktatás-ismeretterjesztés, munkaerőpiac és mások?

*

Amint arra a támogatási javaslatok megfogalmazásakor részletesebben is utalni fogunk, a térségi agrárinnovációhoz kapcsolódó tematizáció nagyon fontos összetevő. Előbbre tart, mint a tényleges agrárinnovációs folyamat, mintegy beburkolja, fölerősíti és legitimálja azt, nem egy esetben jelentős túlzásokkal. Ugyanakkor fontos szerepe van abban, hogy magát az agrárinnovációs folyamatot elhelyezi a térségi társadalom kontextusában, s több-kevesebb sikerrel bekapcsolja az utóbbi években fölerősödő térségi identifikációs folyamatba is.

A térségi agrárinnovációs folyamat „térképe”

A székelyföldi agrárinnovációs folyamat problématérképének elkészítése és a kapcsolódó javaslatcsomag megfogalmazása szükségessé tette a térségi aktorokra vonatkozó elemzést. Ennek elvégzésére nagyon kevés idő állt rendelkezésre, ugyanakkor abból kellett kiindulnunk, hogy a térségi agrárszereplőkről – kutatásra is használható – nyilvántartás nincsen. Tekintettel arra, hogy a vizsgálandó folyamat alapvetően egy spontán, sokszereplős és többpólusú társadalmi mozgalomként értelmezhető – amelynek nincsen adminisztratív, logisztikai, kommunikációs vagy más jellegű átfogó szervezettsége –, csak leíró jellegű számbavétel és elemzés volt lehetséges. Ebben a munkában fontos kiinduló szakmai bázist jelentett az intézményünk korábbi programjai során felhalmozott tereptapasztalat, dokumentációs bázis, valamint a kapcsolható kutatási háttéranyagok. A program keretében ugyanakkor a térség egészére kiterjedő adatgyűjtést végeztünk. Első lépésben a rendelkezésünkre álló tapasztalatok és szakmai konzultációk alapján típuskatalógust készítettünk a térségi agrárinnovációs folyamat szereplőiről, majd térségi léptékben átfogó adatgyűjtést végeztünk az egyes típusokhoz sorolható aktorok következő jellemzőiről:

- Az agrárszereplők intézményesültségének jellege, mértéke, működési módja
- Az adott agrárszereplő lokális vagy tágabb körű szerepének elemzése (szakmai, társadalmi, szervezési, kommunikációs stb.)
- A társadalmi ismertség kialakulásának módja és mértéke, az elfogadottság és/vagy elutasítottság jellege, az ismertség térbeli vagy ágazati kiterjedtsége
- Az adott szereplő által direkt módon fölvállalt vagy implicit érvényesülő innovatív szerep
- A tudástermeléssel, tudásmegosztással kapcsolatos attitűd, illetve gyakorlat
- Mindehhez kapcsolódott az adott agrárszereplő beazonosítását segítő alapinformációk gyűjtése, amelyek egyben a további kapcsolattartást és a további információgyűjtést, illetve programok szervezése esetén a kapcsolatfelvételt is lehetővé teszik.

Megjegyezzük, hogy a térségi agrárszereplők nagy száma és sokfélesége, valamint a szervezettségben és a működésben tapasztalható gyakori változások miatt az ilyen jellegű katalogizálási és elemzési tevékenységet gyakorlatilag folyamatosan kell végezni. Az ilyen munka végzésének szakmai haszna jóval túlmutat az

adatbázis építésen, és úgy is felfogható, mint a térségi agrárinnovációs folyamatra (annak összetételére és működési módjára) rendszeresen reflektáló egyfajta monitoring-tevékenység. Egy ilyen rendszer kialakítása és működtetése egyébként a térségi Székelyföldi Agrárinnovációs Centrum feladata lehet.

A leíró jellegű elemzés alapvető célja az volt, hogy megkíséreljük a térségi agrárinnováció aktorainak a valós szakmai-társadalmi súlyát/szerepét bemérni vagy legalább körvonalazni. Ez azért is fontos, mert az agrárinnovációs folyamat működési módjából adódóan az egyes aktorok önmagukról, társadalmi és szakmai funkciójukról alkotott képe lényegesen eltérhet a valós szereptől (lehet annál sokkal nagyobb vagy éppen kisebb is). Úgy véljük, hogy ennek a valós társadalmi-szakmai funkciónak a körvonalazása nélkül nem lehet olyan helyzetképet készíteni, amely a fejlesztéspolitikai munkában hasznosítható lenne (nem lehet kellő tárgyilagossággal térségi problématérképet alkotni, s támogatási javaslatokat tenni sem).

Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy az agrárszereplők szakmai-társadalmi szerepkörének ez a bemérése – első lépésben és szűk időkeretek között – csak megközelítő jellegű lehet, azonban meggyőződésünk, hogy ezt a folyamatot a térségi pragmatikus tervezés érdekében el kell indítani, az anyag közzétételével pedig lehetőséget adni arra, hogy maguk a térségi szereplők vagy más szakértők közreműködésével ez a helyzetkép folyamatosan gazdagítható és ugyanakkor korrigálható legyen.

Az elemzési eredményeink bemutatása során első lépésben az agrárszereplők típusait mutatjuk be csak felsorolás formájában, majd a folyamat egészéről szóló általános jellegű bemutatás következik. A következő lépésben az egyes típusokra vonatkozó elemzések összegző megállapításait mutatjuk be. Az elemző fejezetet az agrárinnovációs folyamat funkcionális jellemzése zárja.

1. Az adatgyűjtésbe bevont fontosabb típusok és azok jellemzői

Tekintettel az elemzett vidéki térség jellegére, valamint az agrárjellegű tevékenységeknek a széleskörű elterjedtségére – s nem utolsó sorban az agrárinnovációs folyamat utóbbi években történt jelentős tematizációjára – az agrárinnovációs folyamatban sokféle térségi szereplő játszik közvetlen vagy közvetett szerepet. A szereplők számának nagyságát és növekedését, valamint a folyamathoz kapcsolódó szereplők sokféleségét azonban meghatározza még egy további nagyon fontos

térségi tényező. Ez a tényező az utóbbi évben beindult székelyföldi térségi öndefiníciós folyamat. Ez az öndefiníciós folyamat nem csupán az agráriumra terjed ki, sőt, azt lehet mondani, hogy csak nemrég „fedezte fel" ez a komplex társadalmi folyamat, hogy ki kell terjedjen/kiterjedhet az agrárium területére is. A térségi öndefiníciós folyamat egyik meghatározó jegye az, hogy az adott szegmensben – esetünkben az agrárium területén – megjeleníti a **térségi léptékű szerveződés igényét**, szükségességét. Ez megfogalmazódhat explicit módion is (pl. legyen székelyföldi léptékű agrárstratégia, legyen székelyföldi léptékű agrárérdekképviselet, szervezzünk székelyföldi léptékű konferenciát az agrárium kérdéseiről stb.), de megfogalmazódhat implicit társadalmi elvárásként, hallgatólagos cselekvési modellként is. Bármilyen módon, bármilyen kis mértékben is jelenjen meg a térségi léptékű szerveződés, cselekvés vagy megjelenítés igénye, az már jelentős hatást gyakorol az agrárszereplőkre. Egyfelől azzal, hogy legitimálja a már működők létezését és tevékenységét, másfelől azzal, hogy újabb és újabb szereplők megjelenését ösztönzi, mert azt üzeni a térségnek, hogy az agrárinnováció területe fontos, ezen a területen most lépni kell, érdemes ezzel a területtel foglakozni stb. Ily módon a térségi öndefiníciós folyamat az agráráinnovációs aktorok működését támogatja, az új szereplők megjelenését pedig ösztönzi.

Tereptapasztalataink és szakmai konzultációk nyomán a térségi agrárinnováció szereplőit az alább bemutatott típusokba csoportosítottuk. A felsorolás nem jelent sorrendet, a címszerű megjelölés pedig az esetek többségében sokféle aktort is tartalmazhat (pl. képzések), amelyek külön elemzésre érdemes típusként is kezelhetők lennének.

- Térségen belüli szerveződésű intézményesült szereplők (egyesületek, szervezetek)
- Térségi szerveződésű intézményesült események, rendezvények (vásárok, kiállítások, szakmai rendezvények)
- Agrárjellegű közepes vagy nagyobb vállalkozások
- Egyéni/családi/háztáji gazdálkodók
- A térségben működő hivatalos (állami) intézmények
- Agrárinnovációs programok
- Képzések (felnőttképzés, középfokú képzés, felsőfokú képzés)
- Agrár-szakértők

- Fejlesztéspolitikai szereplők
- Média
- Kiadványok, fejlesztéspolitikai anyagok, egyéb szakmai tematizációk
- Más ágazatokhoz tartozó, kapcsolódó aktorok (turizmus, kultúra, környezetvédelem és mások).

2. Az agrárinnovációs folyamat szereplőinek, az általuk alkotott térségi „rendszernek" az általános jellemzése

Ha általános képet akarunk megfogalmazni az agrárinnovációs folyamat szereplőiről, akkor első helyen azt kell kiemelnünk, hogy létszámuk folyamatosan növekszik, működési módjuk – a tartalmak és az akciók tekintetében egyaránt – gazdagodik, s a létezésükkel és tevékenységükkel kapcsolatos társadalmi tematizáció a társadalmi nyilvánosságban és a mindennapi közbeszédben is folyamatosan erősödik. A szereplők száma, működése és a velük kapcsolatos diskurzus összessége – az utóbbi 3-4 év eseményei nyomán – egyfajta térségi „agrárinnovációs fordulatként" értelmezhető. Amint azt az elemző fejezet összefoglalásában majd részletesebben is kifejtjük, ez a térségi „agrárinnovációs fordulat" térségfejlesztési szempontból mind tartalmi, mind pedig megjelenési módját illetően egyértelműen pozitív térségi folyamatnak tekinthető. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy ennek a fordulatnak a tényleges tartalma egyelőre abban áll, hogy az agrárinnováció témaköre (a hozzá tartozó szereplőkkel és akciókkal, valamint a rájuk vonatkozó közéleti és hétköznapi reflexiókkal egyetemben) hangsúlyosan előtérbe került, társadalmi elismertséget kapott, és mindezek révén egyre több kezdeményezést, kísérletet generál. Arról még egyelőre nem lehet beszélni, hogy ez az agrárinnovációs fordulat érzékelhető/mérhető térségi léptékű társadalmi átalakulást (gazdasági szervezet változása, munkaerőpiaci helyzet változása stb.) indított volna el. Ilyen elvárást a térségi agrárinnovációval szemben – ilyen rövid előtörténet után – nyilván nem is lehet megfogalmazni, hiszen a fordulat újszerűsége, rövid időtartama, valamint a térségi agráriumban felhalmozódott sokféle tartalmi, szervezeti stb. hátrány gyors és lényeges szerkezeti változást nem tud generálni. Többek között azért sem, mert maga az agrárinnovációs folyamat – tartalmát és működési módját illetően – sokkal inkább valamiféle spontán térségi mozgalomnak nevezhető, annak minden előnyével és hátrányával egyetemben, mintsem megtervezett és menedzselt térségi stratégiai folyamatnak.

A folyamat egészének fontosabb általános jellegzetességei a következők:

- A szereplők számának fokozatos növekedése: új egyesületek és szerveződések létrejötte, agrárinnovációs események és rendezvények számának gyarapodása, szakmai fórumok gyakorisága, médiaanyagok számának gyarapodása, policy anyagok készítésének előtérbe kerülése, a „fiatal gazdák" és a „háztáji termelés" kezdeményezések erősödése, illetve a kezdeményezésekhez kapcsolódók számának növekedése stb.
- Az agrárszereplők számbeli gyarapodása megváltoztatja az egyes szereplőtípusok közti arányokat, s ezzel párhuzamosan módosítja azok társadalmi súlyát is. Az agrárinnovációs folyamat „mozgalom" jellege előtérbe hozta/hozza a helyi, mikroregionális szerveződéseket (termelői, érdekérvényesítési, értékesítési struktúrák), a nyilvános eseményeket, a médiaanyagokat, a technológiai transzfer eseményeit, a termelői profilokat, s általában az agrárinnovációs folyamat eseményszerűségét hordozó komponenseket. Diszkurzív szinten előtérbe van a képzés, az általános szakmai kompetencia, a fejlesztéspolitikai szakmai tudás, a strukturális jellegű tervezés és szervezés és hasonlók, de az ehhez kapcsolódó komponensek szerepe érzékelhetően háttérbe szorul az eseményszerűséget hordozó komponensek mellett. Egyszerűbben: a térségi agrárinnovációs folyamat legitimitását rövidebb távon és látványosabban igazoló komponenseket a rendszer előtérbe hozza.
- Az egyes aktorok funkcióinak meghatározása, nyilvános megjelenítése az esetek nagy többségében „térfoglaló" jellegű. Ez érthető, ha arra gondolunk, hogy a térségi agrárinnovációs folyamat által generált „teret" a szereplők most élik be, most lakják be.
- A nyilvánosan megjelenített funkciókhoz mérten az intézményesültségi alapok szemmel láthatóan rendszerint kevesebbek vagy kevésbé formalizáltak, mint ahogyan azt a tervezett funkciók igényelnék.
- Az innovációt szorgalmazó vagy hordozó agrárszereplők – nyíltan vagy burkoltan – két szinten definiálják magukat. Viszonyulniuk kell az országos kontextushoz, ugyanakkor – s a „térfoglaló jellegű öndefiníció erre is alkalmas – valamiféle térségi léptékű rendszer és képviselet kialakítására, vagy az abban való kisebb-nagyobb szerepvállalásra is törekednek. Ebben az értelemben a térségi agrárinnovációs folyamat szerveződése és

működése – beleértve a szereplők megjelenését és működési módját – a székelyföldi léptékű öndefiníciós folyamat része.

- Az előbbiekben jelzett folyamatokat erősíti az, hogy a térségi média az agrárinnováció szereplőinek megjelenését vagy működését általában „felpörgeti", a kísérletet is többnyire térségi „eredményként" mutatja be.
- A fentebb elmondottak azt eredményezik, hogy az agrárinnovációs szereplők megjelenített és tényleges társadalmi szerepe között esetenként lényeges különbség lehet, akár túlzás, akár alábecsülés formájában. Mivel ez az eltérés (akár pozitív, akár negatív) nem csak a tematizációban jelenik meg, hanem a tényleges működés módozataiban is, a tényleges társadalmi funkciók csak „homályos ablakon" keresztül láthatók, s ez – bizonyos mértékig – fejlesztéspolitikai, tervezési korlátot is jelent. Ugyanakkor nyílván számolni kell azzal is, hogy az identifikációs komponensek beépülésének másfelől pozitív hozadéka lehet: térségi endogén kapacitást, hasznosítható társadalmi energiát is jelent.

3. Az agrárinnovációs folyamat fontosabb típusainak jellemzése

A következőkben a térségi agrárinnovációs folyamat szereplőinek fontosabb típusait mutatjuk be. Tekintettel arra, hogy szakmai feladatunk az volt, hogy törekedjünk helyzetképet alkotni a szereplők tényleges térségi szerepéről, az elemzésre az alábbi szempontokat választottuk:

- Intézményesültség jellege
- A térségi szerep tartalma
- Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége
- Innovatív szerep
- Tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

Az egyes típusok elemzésének sorrendje nem jelent értékelési sorrendet, a helyzetkép – szándéka szerint – mozaikjellegű kívánt lenni. Az egyes típusok esetében a bevezetőben fölvázolunk olyan kontextuális jellemzőket, amelyek segítenek értelmezni az egyes típusokhoz tartozó agrárszerepelők kialakulásának, működésének módját.

3.1. Térségi szerveződésű intézményesült szereplők (egyesületek, szervezetek)

Ebbe a csoportba azokat a jogi státusszal rendelkező szervezeteket soroltuk, amelyek valamilyen helyi vagy tágabb léptékű közfeladat ellátása érdekében jöttek létre, s céljuk a vidékfejlesztés, vagy ezen belül a szűkebb értelemben vett agráriumhoz kapcsolódó feladatok felvállalása. E típus első képviselői a kistérségi társulások voltak, amelyekből 1999-2000 között csak Hargita megyében 18 szervezet jött létre, még jóval azelőtt, hogy Romániában országos szinten ismertté vált volna a kistérségi szerveződés fogalma. Majdnem egy évtizeddel később jöttek létre Kovászna megyében, majd Maros megyében is a kistérségi társulások. Ma már nagyobb részük csak formálisan létezik, néhány közülük látványosan működik. Szerepüket részben átvették 2010-től a LEADER-csoportok, amelyek azonban teljesen más modell szerint működnek.

E típus másik fontos szereplőjét a helyi fejlesztési egyesületek képezik, amelyek kifejezetten egy község vagy egy kisebb térség fejlesztési feladatainak menedzselésére jöttek létre elsősorban azokon a településeken, ahol dinamikusabb, kezdeményezőbb helyi vezetők voltak. Nem egy esetben főként a forrásbevonáshoz szükséges alternatív (nem hivatali) szervezeti keret megteremtése céljából hozták létre ezeket a szervezeteket. Működési módjuk kevésbé ismert. A típus harmadik csoportját azok a legújabb kezdeményezések jelentik, amelyek kifejezetten egy-egy agrárágazat szereplőinek közös érdekérvényesítési kereteként jöttek létre, sok esetben helyi léptékben (pl.: helyi szarvasmarhatartók egyesülete), más esetekben mikroregionális vagy megyei léptékben. Az ilyen szervezetek látványos gyarapodása mögött részint megyei vezetőségi ösztönzés állt, részint pedig az érdekképviselet hasznosságának fölismerése.

Intézményesültség jellege

A szervezetekre általában jellemző az, hogy sok vita, egyeztetés előzi meg az alapítást. A kezdeményező rendszerint egy-egy kulcsszereplő vagy egy szűkebb csoport. A létrehozókat általában meg kell győzni, hogy lépjenek be a szervezetbe, s járuljanak hozzá a működtetéséhez. Létrehozásukkor sokféle félelem fogalmazódik meg azzal kapcsolatban, hogy az ilyen közös szervezet előnyeiből csak kevesen fognak profitálni. Az alapítási szabályok betartásán és a jogi vonatkozású dokumentumok legyártásán túl az intézményesültség foka nagyon alacsony. Ennek oka az, hogy a kezdeti viták után a létrehozók általában ráruházzák egy-két személyre a

működtetéssel kapcsolatos minden feladatot, s ennek nyomán a szervezetfejlesztés, a kapcsolatmenedzsment és sok más fontos tennivaló gyakorlatilag csak a megbízott vezető személyes kompetenciája és munkája mentén szerveződik.

A térségi szerep tartalma

Alapvető térségi funkciója ennek a típusnak az agrárszereplők szervezeti keretbe való összekapcsolása, a kialakított szervezeti keretek térségi intézményként való működtetése.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

A szervezetek működésére az jellemző, hogy a róluk szóló tudás a működési alapdokumentumban megjelölt fizikai és társadalmi téren belül fokozatosan csökken. Ez összefügg a szervezetek alacsony intézményesültségi szintjével, az egyszemélyes ügyvitellel, a befele irányuló kommunikáció verbális és alkalmi jellegével. A róluk alkotott vélemény a megalapításkor a legkedvezőbb, általában később több negatív vélemény fogalmazódik meg. A kifele irányuló tartalmak – a létrehozás után – időszakosak, véletlenszerűek. E modell alól kivételt képeznek azok a megyei hatósugarú szerveződések, amelyeknek főállású vagy hivatali állásban lévő felelős vezetője van, s kivételt képez természetesen néhány olyan szervezet, amelynek aktív és jó menedzseri képességekkel rendelkező vezetője van (képvisel, tárgyal, nyilatkozik, szervez stb.).

Innovatív szerep

A szervezetek innovatív funkciója általában a létrehozási folyamatra és a szervezet létezésének tényére korlátozódik. Ehhez kapcsolódhat saját innovatív tevékenység, ha az adott szervezet ehhez forrásokat tud szerezni. Néhány esetben rendezvények, kiadványok, a tagokat aktivizáló egyéb programok jelenthetnek innovatív kezdeményezést. Kialakulásuk idején a kistérségi szerveződések innovatív szerepe jelentős volt (a vidékfejlesztési szemlélet térségi meghonosítása). A két éve szerveződő LEADER akciócsoportok az ilyen típusú szervezetekre jellemző európai működési mód és támogatási gyakorlat révén innovációt jelenítenek meg, azonban a működés nehézségei miatt ez az innovációs potenciál ma még érdemben nem hasznosul. Tényleges innovációs potenciált a megyei önkormányzati háttérrel létrehozott szervezetek jelentenek, elsősorban a szervezés, a logisztika és a kommunikáció terén.

Tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

Információ-terjesztéssel, jó gyakorlatok ismertetésével csak megyei funkciójú szervezetek foglalkoznak, jóval kisebb számban és alkalmi jelleggel néhány más szervezet is.

3.2. Térségi szerveződésű intézményesült események, rendezvények (vásárok, kiállítások)

Az agrárinnovációhoz kapcsolódó eseményjellegű rendezvények alaptípusa a térségben a termékvásár és az állatvásár, amelyeknek nagy hagyománya, ugyanakkor igen fontos társadalmi funkciója volt. Tételesen is fölvállalt agrárinnovációs szerep azonban csak az utóbbi években kapcsolódott ezekhez az eseményekhez. Első lépésben az állat-kiállítások jelentek meg, jóval később szerveződtek meg, kifejezetten agrárinnovációs céllal, a termékvásárok. Ma legismertebb formája a Székely Termék vásár, de ma már agrárinnovációs jellegű termékvásár a térség minden városában van, és újabban a nagyobb községekben is megjelent a helyi léptékű, helyi termékekre alapozó vásárforma.

Intézményesültség jellege

A rendezvények intézményi kereteit három tényező biztosíthatja. A hivatalosan bejegyzett vagy csak szlogenszerűen megjelenített regionális/helyi termék „neve", a termék mögött álló jogi értelemben vett intézményes háttér vagy lokális szinten helyi szervező intézmény, és végül az események megszervezésének periodikus jellege.

A térségi szerep tartalma

Az ilyen események legfontosabb térségi funkciója az, hogy erőteljesen jelenítik meg a maguk terén a térségi agrárinnovációs folyamatot (fordulat mutatkozik az agráriumban, vannak életképes és újszerű kezdeményezések, érdemes ilyesmivel foglalkozni, mert bevételt hoz stb.). Ehhez kapcsolódnak még olyan további funkciók, mint a helyi termék- multinacionális termék közti oppozíció erősítése, a vidékfejlesztési paradigma (bottom up kezdeményezések jogosultsága) elfogadtatása, a lokális és a regionális identitás erősítése.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

Ezek az események az agrárinnovációs folyamat legismertebb aktorai, részben az eseményekhez és az egyes termékekhez kapcsolt reklám és kommunikációs

tevékenység, részben pedig a mindennapi beszéd pozitív tematizációi révén azok is ismerik, akik nem vásárlói ezeknek a termékeknek. A széleskörű ismertséghez nem kapcsolódik teljeskörű elfogadottság. A negatív vélemények a magas árakhoz, a rendszeres beszerzéssel kapcsolatos problémákhoz, a termékmegjelenítés formáihoz (pl. csomagolás, a termelési folyamattal, a termelő sajátos tudásával/gyakorlatával kapcsolatos ismeretek hiánya stb.) kapcsoltan fogalmazódnak meg.

Innovatív szerep

Ezek az események megjelenésük és megjelenítésük módozatai révén, a hozzájuk kapcsolt társadalmi tudások révén a maguk egészében agrárinnovációnak minősülnek.

Tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

Bár kézenfekvő volna, hogy ezekhez az eseményekhez tudásmegosztás kapcsolódjon, az ilyen praxis nem képezi az események részét. A rendezvények keretében nem kap helyet az ilyen jellegű szakmai, technológiai tudás, sem a termelő szakmai kompetenciájának megjelenítése. Míg például a kulturális termékek bemutatóján a termék-előállítási folyamat eszközei, munkafázisai esetenként bemutatásra kerülnek, az agrártermékek esetében ilyen kísérlet érdemben nincsen. A szervezők és a termelők gyakorlatilag arra szorítkoznak, hogy a helyi termékek értékével és fogyasztásával kapcsolatos normatív elvárásokat jelenítik meg (ez az értékesebb, ez az egészségesebb, ezt kell fogyasztani, a saját vidékünket erősítjük, ha helyi terméket fogyasztunk stb.), rosszabb esetben csak elvárják, hogy a vásárlók ezen normák mentén cselekedjenek.

Mindennek ellenére azt lehet mondani, hogy ezek a rendezvények a térségi agrárinnováció leginkább kiszámítható, leginkább következetes és legismertebb hordozói.

3.3. Családi/egyéni gazdaságok

A térségben a családok több mint fele rendelkezik földterülettel, és ezen családok majdnem mindegyike valamilyen mértékben gazdálkodik is. Ezekre a családokra az jellemző, hogy az 1989-es társadalmi fordulat után visszaszerezték a téesz-ek megalakításakor elveszített földtulajdonaikat (a jogi értelemben vett tulajdonba helyezés még nagyon sok esetben nem zárult le), többnyire abban a földbirtokszerkezetben, amellyel korábban rendelkeztek. Alapvető törekvésük rehabilitációs jellegű volt: megpróbálták visszaállítani az 1962 előtti önellátó és

önerőre alapozó családi gazdálkodás modelljét. Ennek a rétegnek a bemutatásával jelen kötetben több elemzés is foglalkozik, ezek alapján egyértelműen állítható, hogy ezek a háztartások innovációs szemléletet vagy gyakorlatot nem képviselnek.

Az egyéni, családi gazdálkodók halmazán belül három olyan kisebb csoportot lehet elkülöníteni, amelyek az agrárinnováció folyamatával kapcsolatba hozhatók. Az első csoportba azok tartoznak, akik az 1989 előtti időszakból családi hagyományként jelentősebb gazdálkodási tapasztalatot vagy szakmai tudást (pl. agrármérnökök) hoztak magukkal, s ezt családi léptékű, de már piacra is termelő tevékenység formájában kamatoztatják. Falvanként legfeljebb 2-3 ilyen gazdálkodó akad, de sok településen nincs is erre példa. (Jellegzetes modelljét Péter Zsuzsa esettanulmánya mutatja be.) A korábban megszerzett tudásukra alapoznak, „önjárók", elsősorban magukban bíznak. A másik csoportot az úgynevezett „fiatal gazdák" képezik, azok a fiatalok, akik a korszerűbb háztáji léptékű, de piacra termelő kisvállalkozás modelljét igyekeznek kialakítani. Ők már nem idegenkednek a pályázatoktól vagy a hitelformáktól sem, fölismerik az érdekképviselet fontosságát, nyitottak a tanulásra. A harmadik csoportba azok a „kísérletezők" tartoznak, akik a családi erőforrásokra alapozva (minél több munka, kapcsolatok, családi erőforrásokra alapozó beruházások) próbálnak elmozdulni az önellátó családi gazdálkodás modelljétől a piacra is termelő családi gazdálkodás modellje irányába. Ők is „magánzók", idegenkednek a hálózatokba való belépéstől, a hitelformáktól, a pályázatoktól, abban bíznak igazán, amit saját erőforrásokra alapozva el tudnak végezni.

Intézményesültség jellege

Az intézményesültség alapvető mintái csak a fiatal gazdáknál alakulnak ki, s ez összefügg azzal, hogy fontosnak tartják a klaszteresedés elemi formáit (egymás közti kapcsolatok, érdekképviselet, konzultációk, támogatások igénybevétele), s terveik szerint növekedni akarnak, s tudomásul veszik a szakmai tudás hivatalos igazolásának fontosságát. A többi esetben az intézményes működési keretek minimális formái csak akkor alakulnak ki, ha hivatalosan bejegyzett vállalkozás keretében működnek. Egyébként minden egyéb tevékenységforma személyes, efemer és az adott helyzethez igazodó. Az informális szinten való szervezettség természetesen létezik és jól működik, az önfenntartásra berendezkedő családi gazdaságok esetében is.

A térségi szerep tartalma

Az önellátó családi gazdaságok működési módjának a térségi társadalmi szerepe összetett és sajátos dolog, azonban nem köthető az agrárinnovációs folyamathoz, ezért ebben a keretben nem foglakozunk vele. A másik három esetben az agrártevékenység innovációs jellegű társadalmi „kisugárzása" gyakorlatilag elhanyagolható azon egyszerű oknál fogva, hogy ezek a modellek a környezetük más szereplői számára nem utánozhatók. Kismértékben kivételt képeznek a fiatal gazdák, akik esetében a társadalmi tematizáció kedvezőbb (példa arra, hogy fiatalok számára is járható az agrárvállalkozás útja, s ez részben ellenpontozza azt a térségi közvélekedést, miszerint a fiatalok elfordulnak az agráriumtól), de nem lehet arról beszélni, hogy a fiatal gazdák jelenlegi tevékenysége valamilyen kimutatható térségi folyamatot generálna.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

Az önfenntartásra berendezkedő gazdálkodó családok térségi megítélése két síkon is negatív. A közbeszéd szintjén – ideértve a szóban forgó családoknak az önmagukról alkotott véleményét is – az ilyen gazdálkodási gyakorlat, és általában az agrárjellegű tevékenység megítélése és társadalmi presztízse nagyon alacsony („nem lehet megélni belőle", „többe kerül, mint amennyit hoz" stb.). Negatív a megítélés a térségi agrárszakemberek szemszögéből is, akik a fölaprózott sok kis magántulajdonban a tagosítás, a birtokkoncentráció és az innováció legfőbb akadályát látják.

A jóval kisebb létszámú másik három csoport társadalmi megítélését alapvetően az határozza meg, hogy ezek a tevékenységek a térségi társadalom szemében „vállalkozásnak" minősülnek, s a vállalkozások társadalmi megítélése a térségben még mindig alapvetően negatív, távolságtartó.

Innovatív szerep

A családi, egyéni gazdaságok működésének térségi innovatív szerepe ma egyfelől kismértékű, másfelől ahol megmutatkozik (pl. fiatal gazdák), ott többnyire látens jellegű. Ennek oka többféle: a vállalkozásokkal szembeni társadalmi távolságtartás, a csekély munkaerőpiaci szerep, a sikeres vállalkozásokkal kapcsolatos kommunikáció hiánya, az ágazatközi szinergiára alapozó kezdeményezések hiánya stb.).

Tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

Ez a funkció csak a fiatal gazdák esetében mutatható ki, de csak kismértékben, s tulajdonképpen azokra az alkalmakra korlátozódik, amikor valamilyen külső

intézményi szereplő – például megyei tanács, amelynek érdeke ennek a csoportnak a támogatása – valamilyen tudást, információt oszt meg a fiatal gazdákat összefogó szervezettel (előadás, pályázati információ, szakmai tapasztalatcsere, termelési technológia bemutatása, tanulmányút szervezése). Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy a térségbe irányuló szakmai tudástranszfer egyetlen komolyabb fogadó közegét ez a csoport képezi. A térségre jellemző, hogy a fiatal gazdák sikeres gazdálkodási gyakorlatai a térségen belül nem kerülnek megosztásra.

3.4. Hivatalos intézmények

A hivatalos intézmények körébe a minisztériumi alárendeltségű, országos jogszabályok, szervezeti keretek és tevékenységi formák szerint működő struktúrák tartoznak. Ezek az úgynevezett dekoncentrált intézmények, vezetőiket rendszerint politikai egyeztetések nyomán nevezik ki, működésüket a megyei kormányhivatal (Prefektúra) felügyeli, a megyei választott testülettel (Megyei Tanács) nincsenek intézményesített kapcsolatban. Térségbeli működésüket két fontos jellemzővel írhatjuk körül.

Feladatuk az, hogy felettes intézményük – szakminisztérium – rendelkezései szerint az adott megye területén végrehajtsák az agrárium adott szegmenségre vagy tevékenységi területére vonatkozó feladatokat (pl. nyilvántartás, támogatáskezelés, állategészségügyi feladatok stb.). Ebben a tekintetben ott és olyan mértékben kapcsolódik tevékenységük az agrárinnovációhoz, ahol és amilyen mértékben a kapott feladat azt előírja. Van – még pontosabban lehet – tevékenységüknek egy másik aspektusa is, amely már témánk szempontjából fontos. Nem egy hivatal munkájában tapasztalhatjuk azt, hogy – a szakminisztériumi feladat végrehajtása közben – igyekeznek azt a térségi érdeket is figyelembe venni, amelyet térségi aktorok fogalmaznak meg, vagy amelyet a térségi tervezéssel és folyamatmenedzsmenttel is foglalkozó megyei tanácsok tartanak fontosnak. Ennek jellegzetes formája lehet az olyan intézményközi szakmai egyeztetés vagy eszmecsere, amelyet a saját feladatkör nem ír elő, vagy a térségi tervezésben, lobbizásban való részvétel.

Intézményesültség jellege

A dekoncentrált intézmények szervezési formája és működési módja országos léptékben rögzített hivatali modelleket követ, ez magas fokú működési szabályozást jelent.

A térségi szerep tartalma

Megyei léptékben van szerepük, a központi szakminisztérium által definiált feladatokat hajtják végre. Ez a funkció minden egyes esetben pontosan behatárolt direkt célcsoportra irányul.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

A hivatalos intézmények munkáját a közvetlenül érintettek ismerik. Jellemző viszont, hogy ahol kihelyezett munkapontot működtetnek vagy egy-egy településen ott élő szakember látja el az intézményi feladatokat, ott a lakosság nem az intézményt azonosítja be, hanem csak a szakembert, mintegy függetlenül attól, hogy milyen intézményi keretben dolgozik. Ez azért fontos, mert az intézményhez általában ellenőrzést kapcsolnak (negatív értékeléssel), a szolgáltatáshoz pedig konkrét személyt (rendszerint pozitív értékeléssel).

Innovatív szerep

Adminisztratív és végrehajtó szerepükből adódóan a hivatalos intézmények innovatív szerepe elhanyagolható. Ez akkor is így van, ha – országos rendelkezés keretében – valóban innovatív feladatot hajtanak végre. Jellegzetes példa az állatnyilvántartás vagy a betegségmegelőző intézkedések. Mindezek a tevékenységek azonban a lakosság oldalán nem innovációként, hanem kötelező, kényszerjellegű hivatali intézkedésként csapódnak le, amelyhez rutinszerűen negatív értékelések társulnak akkor is, ha az érintettek belátják az intézkedés gyakorlati hasznát.

Tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

Működésükben ilyen jellegű tartalom ritkán jelenik meg, de ha ez tapasztalható, akkor befogadói oldalról ugyanazon reakciók lépnek életbe, mint amit az innovációs kezdeményezéseket kapcsán fentebb jeleztünk.

3.5. Agrárszakértők

A térségben az agrárszakértők (ezen belül az agrármérnökök) száma jelentős, ami az 1989 előtti megyei szakintézmények feladataival és struktúrájával, valamint a téesz-ekben betöltött szakmai pozíciókkal függ össze. Az intézményi struktúra átalakítása, valamint a téesz-ek azonnali és teljes körű felszámolása azt eredményezte, hogy a szakemberek által képviselt tudás nagyobbrészt légüres térbe került. A tervezési, szervezési, irányítási, ellenőrzési, ismeretterjesztési és más funkciók nagyobb részét az EU gyakorlatra való átállás adminisztratív kezelése, a pályázati-

támogatási folyamtok adminisztratív menedzsmentje váltotta fel. A szakmai pozíciók differenciálódása és átalakulása (vállalkozások indítása, menedzseri szerep lokális társulásokban, növekvő mennyiségű adminisztratív ügyvitel stb.) nyomán a szakemberek által birtokolt elméleti és technológiai tudás eltávolodott a tényleges agrárgyakorlattól, a családi gazdaságok vagy a kis- és közepes agrár-vállalkozások gyakorlatától. Ez az a fajta „klasszikus" agrármérnöki tudás, amely nem csupán az agrárium technológiai folyamataira terjed ki, hanem a tág értelemben felfogott környezeti feltételekre és az azokhoz kapcsolódó „akadémiai" alapismeretekre (talajtan, biológia, kémia stb.) is. Az agráriumra vonatkozó „holisztikus" szakmai tudás és a kapcsolódó technológiai tudás is fokozatosan megszűnt olyan tényező lenni, amelynek a térségi agrárium alakulásában meghatározó szerepe van. A térségi szakértők által képviselt szakmai tudás egyre fokozottabb mértékben individuálissá vált, intézményes súlya és megjelenítési formája fokozatosan leépült.

A szakmai tudás térségi szerepe fokozatosan csökkent, leértékelődött, társadalmi ismertsége, elfogadottsága is mérséklődött. Mellette/helyette megjelent és fölértékelődött az a fajta – az agrárium szemszögéből nézve nem holisztikus jellegű – technológiai tudás, amely a térségi agrárszereplők aktuális és konkrét problémáira kínált megoldást. Például: újszerű termékek előállítása.

Az innovációt hordozó, a tudásmegosztás paradigmáját működtető szakmai tudást a térségben ma alapvetően a kívülről érkező tudás, még pontosabban a több csatorna révén is működtetett – nem rendszeres és gyakran változó tartalmú – technológiai jellegű tudástranszfer-folyamat képviseli.

3.6. Média

A térségi nyomtatott sajtó számára állandó gondot jelentett és jelent ma is az a kérdés, hogy az agrárium tematikát hogyan kezelje. A magyarázat a térségi sajtó kettős térségi szerepéből, valamint tájegységek szerinti tagolódásából adódik. Az egyik feladat a kisebbségi témák markáns megjelenítése, a másik a közérdekű társadalmi témák megjelenítése. A kétféle feladat összekapcsolódása eredményezi azt, hogy (1) a nem kisebbségpolitikai témák vagy háttérbe szorulnak, vagy nagyon szelektív módon kerülnek bemutatásra („ne mondjunk rosszat magukról", „ne bántsuk egymást"), másfelől pedig (2) a kezdeményezések, a pozitív események, eredmények kapnak bemutatási teret. Mindezek okán az agrárium 1989 utáni sok vitát kiváltó, sok feszültséget generáló témái a sajtóban csak kismértékben kerültek bemutatásra.

Az agrárium iránti érdeklődés az utóbbi 2-3 évben futott fel lényegesen, s ez az érdeklődés alapvetően az agrárinnovációhoz kapcsolódó kezdeményezések, tervek, forrásbevonások, intézményszervezések, kísérletek, programok, eredmények, nyílvános események, tanácskozások, döntések és hasonlók bemutatására irányult. Az utóbbi években gyakorlatilag minden olyan történés megjelenik – hír vagy pozitív tartalmú beszámoló formájában – a médiában, amely az agrárium terén tapasztalható valamilyen változáshoz, előbbre lépéshez köthető. Ez a bemutatási gyakorlat a térségben készített tévéműsorokban (mikroregionális kábelrendszerek működnek, napi rövid időtartamú adásokkal) vizuális formában ismétlődik, s a nyomtatott formát modellezve megjelennek a nyomtatott sajtó elektronikus változataiban is.

Külön modellt képviselnek a folyóirat jellegű, havonta megjelenő gazdalapok, amelyek – anyagukat tekintve – egyidőben próbálnak szólni a gazdáknak (szakmai információk, technológiai ajánlások stb.), és a szélesebb közösségnek (sajtóbeszámolók az agrárszektor eseményeiről, szerepelőiről). Ezek fenntartása, terjesztése változó sikerrel zajlik. Az Erdélyi Gazda és a Gazdaélet (megszűnt) az erdélyi gazdatársadalmat próbálta megcélozni, a Székely Gazda elsősorban a vizsgált térségre összpontosít.

A térségi agrárinnovációs folyamatok web-alapú vagy social média alapú megjelenítése nagyon szórványos és efemer kísérletekből áll. A szervezetek és a programok létrehoznak weblapokat, ezek a kezdeti lendület után hamar kifulladnak. Rendszeres tájékoztatásra csak megyei hivatalos intézmények törekednek, ezek felhasználói köre nem nagy. A nemrégiben indult www.7határ.ro a megszűnt Gazdaélet folytatása, egyelőre a hálózatépítés fázisában van. A szolgáltatás jellegű Facebook profilok száma kevés (lásd: Székelyföldi Agrárinnováció, 7határ, helyi termék vonatkozású profilok stb.). Ez a szegmens összességében kezdeményezési fázisban van.

Intézményesültség jellege

Az agráriummal is foglalkozó média térségi szereplői jogi és szervezeti vonatkozásban is működő intézmények, ugyanakkor az agráriummal való foglalkozás rendszerint belső program szerint történik (a cikkeknek és műsoroknak előre rögzített helye van, az anyagok szerzői rendszerint ugyanazok). A médiák ebben a vonatkozásban megpróbálnak szakmaiságot belevinni a munkába. A közösségi médiához sorolható, nem intézményi hátterű tartalomgyártás formáját és tartalmát tekintve még nem meghatározó.

A térségi szerep tartalma

Maga az ágazat közvetlen módon nagyon kevés hírt ad magáról, az agrárinnováció aktorai saját magukról nagyon kevés hírt vagy egyéb kommunikációs tartalmat állítanak elő. Ezért a média szerepe a térségi agrárinnovációs folyamattal kapcsolatos tájékoztatásban különösen erős. Azt is lehetne mondani, hogy az ágazat a tájékoztatási feladatokat illetően teljesen a térségi médiától függ.

Ez a tájékoztatás azonban tartalmát tekintve nagyon egyoldalú. Kevés kivételtől eltekintve a térségi agrárinnovációs folyamat pozitív eredményeire összpontosít, s ezekhez mérten minden egyéb agrártéma háttérbe szorul. Negatív véleményt, bírálatot igen gyakran a folyamat országos aspektusai kapnak (folyamatok, intézmények, rendelkezések stb.), de ezeknek a negatív véleményeknek is a legtöbb esetben az az eredménye, hogy a helyi kezdeményezések pozitív tartalmait emelik ki (pl. azzal, hogy mi itt a térségben haladnánk, de a központi intézmény vagy szabályozás akadályos bennünket).

Természetesen nem az agrárium az egyetlen a térségben, amelynél a média tájékoztatószerepe gyakorlatilag a pozitív imázs építésére korlátozódik. Ezen a kereten belül azonban a média társadalmi tematizációs szerepe jelentős.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

A médiaanyagok széles körben ismertek, az elfogadottság az agráriummal foglalkozók és a szélesebb társadalom esetében is felemás. Az agráriummal foglalkozók megítélése szerint pozitív tény, hogy ilyen nagymértékben napirenden vannak az agrárium történései, kifogásolják azt, hogy a médiaanyagok az őket érintő legfontosabb kérdéseket gyakran megkerülik. A szélesebb befogadó tábor pozitívan kezeli az agrárium új hangvételű és pozitív tematizációját, de a sikerek mellett hiányolja a mindennapi tevékenység során jelentkező fontos kérdések alaposabb tárgyalását (birtokviszonyok, adminisztrációs nehézségek, anyagi gondok stb.).

Innovatív szerep, a tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

A média innovatív szerepe az agrárinnovációs folyamat – vagy azon belül az egyes események vagy szereplők – erőteljes tematizációjában van. A célközönségnek szóló lapok innovációs szerepét nehezebb megbecsülni, de tekintettel a terjesztéssel/eladással kapcsolatos alapvető gondokra, ez az innovációs hatás egyelőre csak nagyon szerény mértékű lehet. Az tény, hogy a médiának a folyamat és az aktorok újrapozicionálásában fontos szerepe van. Nincsen jele azonban annak,

hogy a média tevékeny szerepet vállalna az agrárinnovációs folyamaton belüli innovációban. Ami a pozitív hírek és az imázs burka mögött van, az a média optikájából nem is látszik, s ezek a belső komponensek a média érdeklődési köréből is kimaradnak. Kevés hely jut az agrárinnovációs folyamattal kapcsolatos nézetkülönbségeknek, vitáknak, a többféle bemutatási szempontot érvényesítő esetelemzésnek, a változási folyamatot gátló tényezőknek és hasonlóknak. Ezért azt lehet mondani, hogy a média információterjesztési és bemutató funkciója érdemben nem tartalmaz tudástermelési, tudásmegosztási beállítódásokat vagy gyakorlatot.

3.7. Képzés

Az agrárjellegű képzés és ismeretterjesztés az 1989-es fordulat után a térségben gyakorlatilag fölszámolódott. A középfokú szakmai képzés megszűnt, az ismeretterjesztési rendszer intézményi hálózatát felszámolták, a felnőttképzés az alapoktól szerveződött újjá. A felnőttképzés először civil és vállalkozói alapon szerveződött újjá, majd megyei tanácsi intézményes hatáskörben, ettől az évtől várhatóan újraindul a középfokú szakmai képzés, a térségben működnek olyan egyetemi szakok, amelyek az agráriummal közvetlen kapcsolatban állnak (pl. élelmiszertudományi mérnöki képzés, agrárközgazdasági szak, vidékfejlesztési szak, turizmus szak és mások), egy éve működik a Szent István Egyetem keretében kihelyezett vidékfejlesztési agrármérnöki MA szak, valamint szintén a Szent István Egyetem keretében régiótudományi PhD képzés.

Fontos hangsúlyozni azt, hogy a képzési formák rehabilitációja és kiépítése nem térségi koncepció alapján történt, az egyes képzési aktorok között egyeztetés, feladatmegosztás nem történt, és az egyes képzési szintek között ma még érdembeli együttműködés nincsen. Érvényesek ezek az állítások az oktatási funkciókra (térségbe irányuló tudástranszfer biztosítása, a térségben élők képzése), a képzést biztosító humán erőforrás-állomány kialakítására és hasznosítására, a tananyagfejlesztésre, a képzési szereplők extracurriculáris tevékenységére is. Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy a képzési terület szereplői és tevékenysége még „pontszerűbb" és individuálisabb, mint a térségi agrártermelők vagy szervezetek köre. Ennek oka az, hogy a térségi agrárszereplők nagyobb része a térségi kontextus „terméke", míg az oktatási szereplők az esetek többségében térségen kívüli vagy ágazaton kívüli koncepciók és érdekek alapján formálódtak.

Intézményesültség jellege

A képzési intézmények struktúrája és tevékenysége ma már a jogszabályoknak megfelelő.

A térségi szerep tartalma

A képzési szereplők térségi/társadalmi beágyazottsága – az oktatási folyamat tartalmi/adminisztratív lebonyolításán túlmenően – minimális. Agrárinnovációs szerepük megítéléséhez az oktatási programok tartalmi vizsgálatára lenne szükség, valamint annak elemzésére, hogy a végzettek milyen mértékben tudják hasznosítani a képzés során szerzett, agrárinnovációs jellegű ismereteiket. Ez utóbbi nyilván nem csak a végzettektől függ, hanem a befogadó munkahelytől is. Az bizonyosnak látszik, hogy a képzési intézmények agrárinnovációs szerepe intézménytípustól függően nagyon változó. Különösen nehéz a felnőttképzési programok hasznosulását vizsgálni, ahol a szakmai tudás gyors megszerzésének igénye és a szakmai tudást igazoló tanúsítvány megszerzésének igénye együtt és külön is előfordulhat. Az egyetemi képzési tartalmak térségi hasznosulásáról az ebben az évben végzett kutatásunk (Fiatalok munkaerőpiaci integrációja) több kedvezőtlen adatot is eredményezett, amelyek arra utalnak, hogy az egyetemi képzés kínálta tudás és a térség által igényelt tudás közelítésére külön programokra van szükség.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

Az oktatási szereplők a térségben jól ismertek, magas szintű elfogadottságukat – a térségi társadalom szemében – alapvetően nem a képzési tartalom, hanem a képzési tanúsítványok kibocsátásának jogosultsága adja.

Innovatív szerep, tudástermelés, tudásmegosztás gyakorlata

A térségi szerep tartalmával kapcsolatos megjegyzések alapján azt mondhatjuk, hogy a képzési intézményekhez – a célkitűzések és a normatív/diszkurzív elvárások alapján – kiemelt innovatív szerep kapcsolódik, amelyet azonban a térségi viszonyulások ma nem igazolnak vissza. Mindez nem a képzési intézmények létét kérdőjelezi meg, hiszen nyilvánvaló, hogy már puszta létezésük/működésük is a vizsgált térségben innovációt jelent. A tényleges innovatív szerep azonban megközelítő jelleggel sem ismert, és minden jel arra mutat, hogy a reális lehetőségek alatt marad. Ugyanez mondható el a tudástermelés és a tudásmegosztás vonatkozásában is, ahol az adottságok és a gyakorlatok nyilvánvalóak (szakemberek működése, szaklaboratóriumok és programok, szakkönyvtár,

szakmai anyagok készítése, szakmai tanácskozások, nyilvános előadások stb.). A térségi agrárinnovációs folyamatra gyakorolt hatás azonban jelenleg nem ismert, és nem rendelkezünk egyelőre a mérés/nyomon követés programjával sem.

3.8. Programok

A térségben az elmúlt másfél évtizedben egyre több olyan program (projekt) szerveződött, amelyek közvetlenül az agrárinnovációhoz kapcsolódtak, kisebb részben külső finanszírozással, nagyobb részben a térségi megyei tanácsok ösztönzésére és támogatásával. Jellegzetes példáit korábban a kistérségi társulásoknak nyújtott vidékfejlesztési programok jelentették. Sajátosságukat a térségbeli megyei tanácsok sajátos szerepvállalása adja. Ennek lényege röviden a következő: a megyei tanácsok – a tömbmagyar térségi érdek alapján – fölvállalnak egész sor olyan fejlesztéspolitikai feladatot, amelyek a megyei tanácsok számára előírt feladatok között explicit módon nem szerepelnek. Ezeket a fölvállalt feladatokat a megyei tanácsok programok formájában definiálják (ágazati fejlesztési stratégia készítése), majd saját források, valamint pályázott források felhasználásával a stratégia kivitelezhető egyes moduljait igyekeznek teljesíteni. Minden ilyen programban kulcsfontosságú szerepe van az ösztönzésnek, a társadalmi szereplők mozgósításának, a helyi források bevonásának. A cél a legtöbb esetben az, hogy a rendelkezésre álló viszonylag kevés forrással az innovációs folyamat induljon el, induláskor az innovációs kezdeményezések kapjanak anyagi, szakmai támogatást, majd lehetőleg működjenek saját erőből, minél több helyen, minél több szereplő részvételével. Jellegzetes példák: Program az állattartók érdekeit szolgáló egyesületi formák létrehozására, Program egy agrárinnovációs technológia térségi megismerésére és elterjesztésére, Program a helyi termékek létrehozásának ösztönzésére, Program a fiataloknak az agrárinnovációs folyamatokba való bevonására. Fontos elem, hogy a Megyei Tanács ezekben a programokban menedzseri szerepet is betölt, s ez sok esetben még fontosabb, mint az anyagi támogatás. Mindez természetesen feltételezi azt is, hogy a hivatal legyen a térségben a legerősebb forrásbevonó intézmény, s azt is, hogy a hivatali kereten belül alakítsa ki – az intézmény alapfunkcióinak ellátása mellett – a programok kezelésére alkalmas szervezeti struktúrákat.

Természetesen ebbe a csoportba tartoznak azok az agrárinnovációs programok is, amelyek más intézményi keretekben működnek. Ilyenekre több példa van a térségben (képzés, szaktanácsadás, különböző agrárjellegű fejlesztési programok), de összességükben, szervezeti-logisztikai erejükben, kommunikációs

gyakorlatuk professzionalizmusát illetően jóval kisebb súllyal esnek a latba, mint a megyei önkormányzatok. Kivételt képez két kiemelkedően fontos térségi agrárinnovációs intézmény, amelyek előtörténetüknél, sajátos intézményi hátterüknél fogva teljesen „független utat járnak". Ezek: a sepsiillyefalvi LAM Alapítvány, és a gyergyószentmiklósi AGRO-Caritas.

Intézményesültség jellege

Az esetek többségében csak a projektlogika és a finanszírozó által elvárt előírások szerint intézményesültek. Ez az esetek többségében olyan rugalmas tevékenységi keretet kínál (team-munka, az akciók térbeli kihelyezése, informális kapcsolatok nagy szerepe a szervezésekben, általában hangsúlyos PR-kommunikációs munka, vonzerőt növelő eseményszerűség és látványosság, a munkafolyamat dinamikus jellege stb.), amelyek az innovatív komponenseknek nagyobb megjelenési és érvényesülési teret adnak, s amelyek biztosítják/előírják az innovációs tartalmat legitimáló szakmai és közéleti diskurzust is.

Ezek a programok olyan szatellit folyamatok, amelyek rákapcsolódnak egy intézményre, szervezetre, egyesületre – esetleg több szervezet közti térben formálódnak –, kihasználják az intézmények kínálta autoritást, kapcsolathálót, tudást.

A térségi szerep tartalma, innovációs funkció

A térségi intézményi háttérre, tudástranszferre és saját kezelésben lévő anyagi keretre alapozó programok jelentik ma a térségben a legfontosabb agrárinnovációs tényezőt. Ez a szerep Hargita és Kovászna megyében az utóbbi években alakult ki, Maros megyében jóval kisebb léptékben és mértékben. Kezdeményezés, tervezés, szervezés, forrásbevonás, folyamatmenedzsment, program-kommunikáció és program-monitoring egyaránt tartozik ehhez a szerephez. Hangsúlyos szerepet kap ezekben a programokban a technológiai innováció, a tudástranszfer, s a tudásmegosztás ideológiája és gyakorlata is. Következménye: a térségi agrárinnovációs folyamat szereplőinek gyarapítása, új innovációs folyamatok kezdeményezése, az egész innovációs folyamat legitimitásának és társadalmi tematizációjának termelése.

Társadalmi ismertség, elfogadottság jellege, mértéke/kiterjedtsége

A programok tervezése, meghirdetése nyilvános, a programokhoz kapcsolt rendszeres kommunikáció biztosítja a társadalmi ismertséget. Az egyes programok elfogadottsága evidencia, inkább azzal van gond, hogy párhuzamosan többféle program fut, és előfordul, hogy nem lehet elegendő résztvevőt találni.

Amit viszont hangsúlyozni kell: a térségi agrárinnovációs folyamat szereplőinek száma jóval több, mint amennyit a megyei tanácsok programjai be tudnak kapcsolni, s a térségi agrárjellegű innovációs folyamatok száma is nagyobb, mint ahányra ezek a programok kiterjednek. Ez több ok miatt van így. Egyrészt a hivatalok rendelkezésére álló forrás, illetve az általuk megszerezhető forrás jóval kisebb volumenű, mint ami a térségben agrárinnovációs célok érdekében felhasználható lenne, másrészt pedig a hivatalok munkaerő és szervező kapacitása is véges, hiszen sok más ágazattal is foglakozniuk kell, nem egy esetben hasonló módon. A mai helyzet annyiban csalóka, hogy az utóbbi években a hivatal célkitűzései között az agrárinnovációs téma hangsúlyosan előtérbe került, ezért a hivatal programjai viszonylag sok agrárszereplőre terjednek ki. Az agráriummal való törődésnek ez a mértéke egy idő után nem tartható fenn, mert más ágazatok igénye is hasonló. Ugyanakkor azzal is számolni kell, hogy az ágazattal való törődés növekedése, az ágazat sikereinek tematizálása folyamatosan növelheti az agrárszereplők számát, egyre nagyobb lesz azok száma, akik programokra várnak. Ezért a megyei tanácsok agrárinnovációs szerepének bemérése és értelmezése mellett előtérbe kell tartani azt a feladatot, hogy a térségi agrárinnovációs rendszer egészének menedzsmentjére ki kell dolgozni valamilyen elképzelést.

4. A típusok jellemzésének összefoglalója

A térségi szerveződésű intézményesült agrárszereplők leggyakoribb, legfontosabb, s tulajdonképpen az egész térségi folyamatot alapvetően befolyásoló jellemzője a pontszerű működés. Ez a jellemző tulajdonképpen már az agrárinnovációs folyamat funkcionális működéséhez tartozik, kulcsfontosságú szerepe miatt azonban fontosnak tartjuk részletesebb kifejtését.

A pontszerű működési mód nem kompetenciahiány vagy elhatározás kérdése, hanem alapvető térségi működési mód, egyfajta kulturális pattern. Jellemzői tulajdonképpen abból a családi léptékű háztartási gazdálkodásból vezethetők le, amely statisztikailag és hallgatólagos társadalmi modellként mind a mai napig meghatározó tényező. Ennek értelmezése azért tűnik különösen fontosnak, mert nem csupán a térség működésére jellemző kulturális minta, hanem maga a mozgalomjellegű térségi agrárinnovációs folyamat is kultiválja ezt a modellt. A folyamat egésze szempontjából hasznosnak és eredményesnek mutatkoznak/ tételeződnek azok a szereplők és működési módok, amelyek ezt a modellt követik. Ezért bármilyen fejlesztési modellben vagy stratégiai jellegű kezdeményezésben is

gondolkodik valaki a térségi agrárinnovációs folyamatot illetően, ezt a működési módot figyelembe kell vennie.

Tekintsük át röviden a pontszerű működés néhány fontosabb jellemzőjét.

- Az egyéni erőforrások felhasználása az alapozásnál, a létrehozásnál, de sok esetben később is „korlátlan" abban az értelemben, hogy a bevitt erőforrások mennyiségét és az értéket nem mérik. Ez egy érdekes csapdahelyzet, mert nem mérik a bevitt érték mennyiségét, s ezért észrevétlenül a fölépített struktúra nagyobb és komplexebb lesz, mint amit explicit módon terveztek, s többek között ebből lesznek utólag fenntartási gondok. Ezért a kialakítás után mindig nagyobb munkavolument és több pénz kell ráfordítani, mint amennyit eredetileg elképzeltek. Ez a típusú tervezés sok esetben fenntartási és működtetési gondokat okoz.
- A kialakított struktúrával kapcsolatosan bizonyos kompetenciákat fölértékelnek, másokat alulértékelnek vagy teljesen figyelmen kívül hagynak (pl. az értékesítés többpólusú jellegének megtervezése), inkább az egy biztosat keresik, s ha az kiesik, akkor nincsenek felkészülve a váltásra. Nem látják be a kommunikáció, a marketing kulcsfontosságú szerepét. Ami fontos: a hiányzó kompetenciák szerepe és fontossága nem, vagy csak diszkurzív szinten tudatosul, s amikor problémát érzékelnek, akkor azon a szinten erősítenek rá (pl. munkavégzés), amiben erősek, otthonosak. Azonban a rendszer egyik szegmensének erősítése nem pótolja a másik hiányzó szegmens funkcióját.
- A tudásmegosztással kapcsolatos nehézségek: nem tudnak érdemben különbséget tenni a saját vállalkozás, intézmény megosztható és nem megosztható komponensei között, ezért mindenhez ragaszkodnak, keveset osztanak meg és keveset kapnak másoktól. Ez nagyon költségessé teszi a tevékenységet, mindent ki kell próbálni, a hasznos és új dolgok megszerzése mindig késve történik.
- Ami részletesebb elemzésre vár, de mindenképpen érdemes jelezni: az együttműködési, partnerségi kapcsolatok helyett a képviseleti szerepre való törekvés sokkal nagyobb hangsúlyt kap. Ez a folyamatoknak nem dinamikát ad, hanem korlátozza, rövidre zárja a struktúra működését.

- A többszereplős keretekben (egy egyesületen belül, több egyesület egy keretben) a tagok közti viszony rendszerint gyorsan aszimmetrikussá válik. Egyvalaki az élre tör, vagy a többiek helyezik előtérbe. Ezután pedig akik „alul" vannak, azok nem nagyon törődnek vele, legyen a megbízott vezető dolga, hogy mit csinál, s kezdődik a megbízott vezetővel kapcsolatos diszkurzív távolságtermelés. Rendszerint nem alakul ki belső szerkezettel jellemezhető rendszer (pozíciók, munkaterületek, kompetenciák, rendezett viszonyok).
- Sok energiát visznek abba, hogy olyasmit építsenek ki, ami másnak is van, és sokba kerül a párhuzamosságok fenntartása.

Amint fentebb már utaltunk rá, az aktorok pontszerű működési módja nem agrár sajátosság, hanem sokkal átfogóbb térségi kulturális minta. Fontos jelezni azt, hogy az ilyen működési mód fejlesztéspolitikai megítélése vagy mérlegelése jogosult lehet, azonban igen komplex és sajátos térségi működési módról van szó, s elemzését vagy értékelését tekintve a fejlesztéspolitikai optika csupán egyik a sok közül.

Fejlesztéspolitikai szempontból ennek a működési módnak egyaránt vannak pozitív és negatív elemei. Többek között pozitív vonzata az, hogy a pontszerű működésben megmutatkozó önállóság vonzó, s ezért ösztönzi a szerveződések, kezdeményezések létrejöttét. Negatív vonzatként értelmezhető az, hogy a pontszerű működési mód korlátok közé szorítja a klaszterszerű működés térségi érvényesülését.

5. A rendszer funkcionális jellemzése

Az agrárinnovációs folyamat szereplőinek működéséről alkotott helyzetkép lehetőséget ad arra, hogy a rendszer egészének működéséről is megfogalmazzunk néhány észrevételt. Mindezt ma még csak bevezető, tematizáló jelleggel tehetjük, hiszen maga a folyamat elemezhető története rövid, s a rendszerszintű működési módok és trendek vizsgálata jóval hosszabb időt igényel. A funkcionális elemzés azonban ebben a formájában is hasznos lehet, hiszen a folyamat fejlesztéspolitikai tervezésének és támogatásának szükségessége – a térségi versenyképesség szempontjából – nyilvánvaló, s a problématérkép, a fejlesztési és/vagy támogatási javaslatok megfogalmazásához a működéssel kapcsolatos ismeretek hasznosak lehetnek. Az alábbiakban röviden összefoglaljuk az agrárinnovációs folyamat

jelenlegi működésének fontosabb értelmezési területeit és az azokhoz kapcsolható észrevételeket. A felsorolás nem jelent rögzített sorrendet vagy fontosság szerinti értékelést.

- *A folyamat térségi léptékben való önálló szerveződési és megjelenítési igénye*
  - Térségi öndefiníciós folyamathoz való kapcsolódás, abba való fokozatos integrálódás
  - Térségi előnyszerzési törekvés az országos rendszerrel szemben
- *A pontszerű működés dominanciája (kifejtését lásd az előző részfejezetben)*
- *Szinergia folyamatok*
  - Hiányzik a szemléleti alapozás
  - Kevés a kapcsolódó szakmai ismeret
  - A pontszerű működési modell lényeges mértékben hátráltatja a szinergia folyamatok térnyerését
  - Egyelőre nem alakultak ki térségi szinten elfogadott minták
- *Az országos rendszerrel való kapcsolat (lásd. Megjegyzés 1.)*
  - Kevés kapcsolat működik, inkább személyi vagy képviseleti jellegű, csak ritkán intézményesített
  - Közvetítők, ügyintézők keresésére való beállítódás: akik szükség esetén – közvetlen érdekkijárás formájában – meg tudják kerülni az országos ágazati érdekérvényesítés útját
- *A rendszeren belüli kapcsolatok alakulása, jellege*
  - A pontszerű működési modell minden területen befolyásolja az aktorok közti kommunikációt, az együttműködési formák tervezését, tényleges kialakítását és fenntartását, a szervezeti formák kialakulását
  - A rendszeren belüli intézményesített kapcsolatok kezdeményezéséhez mindig szükség van olyan térségen belüli vagy térségen kívüli szereplők közreműködésére, akik nem részesei a kialakítandó szerkezetnek, de autoritásukkal vagy logisztikai, anyagi eszközeikkel támogatni tudják azt
- *Az újszerű kezdeményezések szerepe*
  - Az újszerű kezdeményezéseknek ma nagyfokú legitimitása, pozitív társadalmi tematizációja van. Ez jelentős változás, korábban ilyen esetekben a gyanakvás és távolságtartás volt a meghatározó

- Struktúraformáló erejük egyelőre csak korlátozottan érvényesül, az esetek többségében a pontszerű működés jegyeit veszik fel

➢ *Rendszerszintű védekezési modellek és gyakorlatok működése*
- A folyamat egészére irányuló külső beavatkozás esetén aktivizálódnak akkor is, ha a beavatkozás szándéka szerint támogató jellegű
- Kisebb léptékben is mindig életbe lépnek, ha a szereplők úgy érzékelik, hogy közülük valaki (belső szereplő) a működését (szervezés, képviselet stb.) másokra is ki akarja terjeszteni, megsérti a pontszerűségre jellemző működési modellt
- Mindig életbe lép az olyan kívülről érkező tudástranszfer folyamatokkal kapcsolatban is, amelyek önálló tudásszerzést is szorgalmaznak. Nem aktivizálódik olyankor, amikor a tudástranszfer olyan technológiai tudást tartalmaz, amely az egyéni tevékenységekhez vagy opciókhoz közvetlenül és személyesen köthető

➢ *Gazdasági, megélhetési szerep*
- A pontszerű működés paraméterein belül ez a szerep rövidre zárt és erős. Diszkurzív szinten másként jelenítődik meg, de ennek különösebb jelentősége nincsen

➢ *Az innovációs tartalmak társadalmi befogadása (lásd. Megjegyzés 2.)*

➢ *Társadalmi megítélés, mindennapi beszéd és értékelés*
- Az utóbbi évek negatív tartalmú diskurzusa sokat változott, fokozatosan erősödik az a tematizáció, miszerint „hátha mégis van esély az agráriumban, hátha mégis lehet valami kezdeni a földtulajdonnal". A földtulajdonnal és az agrárium helyzetével kapcsolatos standard és affektív tartalmakkal terhelt, gesztus-jellegű negatív kijelentések megmaradtak, azonban ezek cselekvésszabályozó, magatartásvezérlő szerepe egyre kevésbé lényeges

➢ *Nyilvános társadalmi tematizáció*
- Egyre több csatornát és egyre több alkalmat vesz igénybe, pozitív tartalmú, fokozatosan erősödik
- A túlhangsúlyozott kép (kommunikáció) eltakarja az agrárinnovációs folyamat lényegi elemeit, relativizálja a megoldandó feladatokat
- Fontos szerepe van abban, hogy az agrárinnováció témakörét becsatornázza a térségi identitásépítési folyamatba

- *Politikai tematizáció*
  - A térségi politikai szintű agrár-tematizáció érdemben nem kapcsolódik össze még sem az identitás problematikával, sem a térségi (kisebbségi) érdekérvényesítéssel. Az agrárium olyan társadalmi területnek mutatkozik, amelytől a térségi explicit politikai diskurzus tart
- *Térségi szakpolitikai tematizáció*
  - Jelenléte fokozatosan erősödik (fejlesztési stratégiák, policy-alkotás), de térségi szerepvállalása egyelőre csak részleges. A mozgalom jellegű agrárinnovációs folyamatban a szakértők nem könnyen találják meg a szerepüket. Ugyanakkor szakmai szempontból az a benyomás alakul ki, hogy az agrárinnovációs folyamatban a problémamegoldások folyamatosan megelőzik (esetenként negligálják) a szakmai alapozást és a stratégiaalkotást
- *Forrásbevonási képesség*
  - Az aktorok és a kezdeményezések számához viszonyítva az önálló forrásbevonásban nagyon kevés szereplő érintett, az egyes típusok szerinti aránytalanság szembetűnő
  - A normatív támogatásokra alapozó forrásbevonás/forráskiegészítés a térségi hivatalok jelentős szervező munkája nyomán részben már rutinossá vált
- *Endogén kapacitások hasznosítása*
  - A térségi adottságokat ismerve az endogén kapacitások hasznosításáról csak alig-alig lehet beszélni. Ennek egyik alapvető oka az, hogy a pontszerű működés modellje alapvetően nem a bevonható újabb források hasznosításán alapul. A másik ok: a térségi belső adottságok nagy része az agrárinnováció aktorai számára ma még nem is minősül fölhasználható adottságnak
- *A tudástermelés, tudásmegosztás területe*
  - Gyakorlatilag teljes mértékben hiányzik a térségen belüli programszerű tudástermelés (ez beruházást igényel) és a pontszerű működési modellnek nem része a tudásmegosztási praxis
- *A térségi arculat építésében való egyre aktívabb szerepvállalás*
  - A gyarapodó események és a nyilvános tematizációk révén, valamint az aktorok ismertté válásának fokozódása révén az agrárium

arculatépítési szerepvállalása fokozatosan növekszik. Ezt jelentős mértékben támogatják az eseményekhez és a termékekhez kapcsolt brand-ek, és a kapcsolódó kommunikációs praxisok

Megjegyzések a funkcionális jellemzéshez

1. Megjegyzés

Az érdekképviselet feladatait illetően a térségi agrárszereplők számára kétszintű szerveződés mutatkozik járható útnak. Egyik módja az ágazati szerveződés, a másik a térségi léptékű (nem ágazati) szerveződés.

A térségben jelentkező ágazati szerveződés a külső, országos ágazati szereplőkkel való kapcsolatban fontos, de nem versenyképes, nem elég erős, már csak számbeli súlya miatt sem. A térségen belüli szerepe fontos lehet, de ez más jellegű és más funkciójú érdekképviselet. Végső soron nem lehet elkerülni azt, hogy a térségi ágazati érdekérvényesítésnek valamilyen módon, valamilyen mértékben be kelljen tagolódnia az országos léptékű érdekérvényesítési rendszerbe, és a térségi érdek csak ebben a keretben találkozhat az országos politikával, döntéshozással. Ebben a folyamatban a sajátos térségi érdek értelemszerűen eljelentéktelenedik.

A másik szinten a térségi, nem ágazati szerveződésnek megvan az az előnye, hogy térségi politikai súlyt képvisel, ezért a kisebbségi érdekképviselet kénytelen felfigyelni, fontosnak tartja, és ilyen esetekben közvetlenül próbál hatást gyakorolni az országos döntéshozásra. Megpróbálja rövidre zárni az érdekérvényesítési folyamatot.

A térségi léptékű, nem ágazati szerveződés ugyanakkor hasznos a térségi öndefiníciós folyamat szempontjából, ugyanakkor fontos a kifele irányuló képviselet megerősítése szempontjából.

Ebből a célból előbb-utóbb meg kell fogalmazni a térségi agrárérdek alapvető komponenseit, alapelveit, és ebben a térségi agrárszereplőknek konszenzusra kell jutniuk.

2. Megjegyzés

A térségi agrárinnovációs folyamat értelmezésére mind a leírás és az értelmezés, mind pedig a várható fejlesztéspolitikai koncepció kidolgozása szempontjából hasznos eszközt jelenthetne Rogers mindmáig aktuális diffúziós elmélete.

A térségi agrárium megújulása, mint Rogers-i értelemben vett innovációs folyamat ma még a kezdeti fázisban van, egy időben több ponton indult el, többféle szinten és többféle ritmusban szerveződik. Azt lehet mondani, hogy az innováció tényleges terjedését jelenleg döntően a kényszer komponensek viszik előre (ott újítani és olyan mértékben, ahol és amilyen mértékben muszáj). A tematizációs folyamat – amint erre többször utaltunk – más jellegű, azonban ennek megvan a maga sajátos térségi szerepe. Ebben a mozgalom jellegű, sokszereplős és komplex térségi folyamatban hangsúlyosan érvényesülni látszik az a Rogers-i megközelítés, amely az innovációs befogadó közeg nagy szerepét hangsúlyozza. Ma a térségi folyamat fontos szereplői a Rogers-i fáziselemzés szerint átmeneti csoportot képeznek (újítók+korai adaptálók). Folyamatosan további újítók jelennek meg, akik közvetlen környezetük gyakorlatától igyekeznek eltérni (külső hatásra vagy egyéni meggyőződés alapján). Ezek az újítások – mint láttuk – sokfélék, egyesek éppen csak minimálisan mások, mint amit a környezet diktál, mások külső forrásra alapoznak. Sok példa van arra is, hogy az innováció egy aktor esetében csak addig tart, amíg a külső támogatás, más esetekben látható a támogatás után az innovációs folyamat fenntartására irányuló igyekezetet is. Az egészen bizonyosnak látszik, hogy az agrárinnovációs folyamat jelenlegi „mozgalmi" jellege – fejlesztéspolitikai szempontból – csak lassan növeli a „korai adaptálók" számát és társadalmi elfogadottságát, és egyelőre nem látszik, hogy mikor alakulhat ki az úgynevezett „korai többség", amely már számaránya és társadalmi presztízse folytán az agrárinnovációs folyamatot visszafordíthatatlanná tudja tenni.

(IDÉZET)

• Azok, akik az elsők között adaptálják az innovációt, jelentik az összes alkalmazó kb. 2.5%-t. Ők az ún. újítók. A csoport tagjaira jellemző a kockázatvállalásra való hajlandóság és a fokozottabb érdeklődés az újdonságok iránt. Épp ennek köszönhetően általában több és szélesebb körű, az adott társadalmi csoporton túlnyúló kapcsolatokkal rendelkeznek. Az újítók csoportján belül gyakori az egymás közti személyes kapcsolat és kommunikáció, még akkor is, ha az egyének földrajzilag távol laknak egymástól. Emellett általában bőséges anyagi és technikai forrásokkal, tudástőkével rendelkeznek. Az újítók csoportjának tagjai igen fontos szerepet töltenek be az diffúziós folyamatban, hisz ők azok, akik külső kapcsolataik segítségével behozzák az adott közösségbe a innovációt.

• *A korai adaptálók csoportja az összes csatlakozó következő 13,5%-a. Jellemző rájuk, hogy az adott társadalmi rendszer tekintélyes, véleményformáló tagjai. Ezért a potenciális adaptálók számára mintát és jelentős információforrást jelentenek.*

• *A csatlakozásban az első nagyobb csoport a 34%-át alkotó, ún. korai többség. Ennek tagjai ugyan ritkán foglalnak el véleményalkotó pozíciókat, de az adott rendszerben jól integráltak. Jellemző rájuk, hogy alaposan megfontolva és óvatosan döntenek, ezért esetükben az előző két csoporthoz képest jóval hosszabb időt vesz igénybe az adaptálás procedúrája. A diffúzió folyamatában igen fontos szerepet tölt be ez a csoport, hiszen ők képezik az átmenetet a korán és a viszonylag későn adaptálók közt.*

http://www.diffuzio.hu/rogersi

Rogers, Everett M. Diffusion of Innovations. Fifth Edition, New York, 2003

Problématérkép, javaslatok

A térségi agrárinnovációs folyamat alapvető jellemzője az, hogy – az utóbbi években nagyon fölgyorsult nyilvános, illetve mindennapi tematizáció következtében – diszkurzív szinten jelentősebb mértékben mutatkozik térségi modernizációs tényezőnek, mint amilyen a tényleges jelenlegi térségi modernizációs szerepe.

A megjelenített és a tényleges térségi modernizációs szerep közti különbség – mint az elemző részben többször is utaltunk rá – azzal kapcsolatos, hogy az agrárinnovációs folyamat egyre nagyobb mértékben részévé válik a térségi léptékű identifikációs folyamatnak, ugyanakkor a felpörgetett tematizáció egyfajta védő és legitimáló burok az agrárinnovációs folyamat eseményei és szereplői számára is. A vizsgált térség jellegéből, működéséből, valamint a székelyföldi léptékű identifikációs folyamat várható erősödéséből adódóan a megjelenített és a tényleges térségi szerep közti különbség továbbra is megmarad. Ezt a különbséget (kettősséget) a fejlesztéspolitikai és támogatási gyakorlatban mindenképpen érdemes figyelembe venni. Jó tudni, hogy egy éppen soros támogatás vagy fejlesztési elképzelés milyen mértékben erősíti a megjelenített és/vagy a valós modernizációs szerepet. Jellemző példa az ilyen döntésekre a kiadványok, a szakmai rendezvények vagy éppen a szerveződések létrejöttének támogatása. Az alábbiakban bemutatott problématérkép, valamint az ahhoz kapcsolódó támogatási javaslatok a tényleges modernizációs szerep erősítésére vonatkoznak.

Amint azt az előző fejezetben jeleztük, a térségi agrárinnovációs folyamatnak „társadalmi mozgalom" jellege van, ami azt jelenti, hogy sokféle szereplő sokféle akcióval vesz részt benne. Maga a folyamat mind a célok, mind a fölhasznált források, az alkalmazott módszerek tekintetében többpólusú. A folyamat ma már „önjáró", valamilyen szinten külső ösztönzés és támogatás nélkül is működik.

Ez az agrárinnovációs folyamat értelmezhető a Rogers-i diffúzióelmélet alapján: kezdeti fázisban van, egyszerre több ponton, többféle módon indult. Jelenlegi állapotában még elsősorban a kényszer-komponensek viszik előre (annyi változás, amennyi feltétlenül kell, amennyi pillanatnyilag kell, amennyi az adott helyzet pillanatnyi megoldásához kell).

A folyamat a jelenlegi állapotában még nem generál térségi léptékű strukturális változásokat, többféle hiányossága van, amelyek a térségi léptékű modernizációs funkció térnyerését korlátozzák.

Az elemzői munka nyomán megfogalmazott Problématérkép azokat a tényezőket veszi számba, amelyek – részleges vagy teljes hiányuk, más esetben pedig kedvezőtlen hatásuk okán – az agrárinnovációs folyamat térségi modernizációs szerepét a jelenlegi helyzetben korlátozzák.

A Problématérkép egyes tényezői egyben a szükséges/javasolt támogatások területeit is jelölik, amelyekhez egyenként konkrét Programcsomagok rendelhetők.

Az alábbiakban bemutatjuk a székelyföldi agrárinnovációs folyamat Problématérképének elemeit (egyben: támogatási területek). A következő lépésben tárgyaljuk azokat az alapelveket, amelyeket – az agrárinnovációs folyamat jellegéből és térségi szerepéből adódóan – minden támogatási gyakorlat tervezésénél és kivitelezésénél célszerű figyelembe venni. A következő lépésben összefoglaló táblázat formájában mutatjuk be a támogatási területekhez kapcsolt program-javaslatokat, majd az egyes programjavaslatok egyenként kidolgozott bemutatása következik.

1. Problématérkép – az agrárinnovációs folyamat térségi modernizációs szerepét korlátozó tényezők, egyben kijelölt támogatási területek

A térségi agrárinnovációs folyamat támogatásának két alapvető modellje létezik. A kétféle modell szemléletében és gyakorlatában nagyon lényegesen eltér egymástól, s nem utolsósorban a támogatás hasznosulása tekintetében is más és más jellegű eredményhez vezet.

Az egyik támogatási modell a helyzetképben részletesen bemutatott pontszerű működést erősíti. A pontszerű működés eredménye az, hogy a potenciális támogató többféle eseti, egyedi támogatási kérést kap a folyamat szereplőitől, s az adott innovációs pont szempontjából a kérés teljes mértékben megalapozott. A támogató – a forrás nagysága függvényében – válogat a támogatás-igénylések között. Mivel mindeniket jogosultnak tartja, igyekszik minél több szereplőt támogatni, ennek érdekében az egyes támogatások mértéke csökken. A támogatás közvetlen hatása az, hogy a kiválasztott innovációs pontok erősödnek. A támogató ugyanakkor bízik abban is, hogy a támogatás hasznosulása valamilyen módon túllép az egyedi eseten, kisugárzik a környezetére, s meg van győződve arról, hogy az egyedi támogatás révén tulajdonképpen a folyamatot támogatta. Mivel a támogatás egyszeri és adományozó jellegű akció, a támogatónak nincsen rálátása a támogatás hasznosulásának folyamatára, s eredményességére sem. A támogatási gyakorlat szlogenje: „Hová, kinek, milyen segítség kell?"

A másik támogatási modell a folyamatszerűséget helyezi előtérbe. Azt szeretné elérni, hogy a támogatás – kisebb vagy nagyobb léptében – agrárinnovációs folyamatokat generáljon vagy erősítsen, amelyek a támogatás után is működőképesek maradnak. Ilyen jellegű kérések a térségben nem, vagy csak nagyon kis számban fogalmazódnak meg, mert a szereplők – a pontszerű működés modellje alapján – az egymás közti kapcsolódás mintáit, a folyamatszerű akciókba való bekapcsolódás lehetőségeit kevésbé keresik. Az agrárinnovációs folyamatot támogató cselekvések vonatkozásában inkább külső szolgáltatóra várnak (pl. felvásárlás, szervezés, érdekképviselet, stb.), nem arra törekednek, hogy ezeket a műveleteket a saját működésükbe – egyedül vagy térbeli/ágazati szerveződés keretében – beépítsék. A második modellhez tartozó támogatás folyamatos térségi kapcsolatot igényel, az anyagi támogatáshoz rendszerint szakmai-logisztikai támogatást is kapcsolni kell, a pontszerűen működő szereplők úgy érzik, hogy a támogatás direkt módon nem segíti őket, az eredmény nem azonnal jelentkezik.

A támogatási gyakorlat szlogenje: „Milyen módon lehet a folyamat egészét vagy egy-egy szegmensét erősíteni?"

A Problématérkép és az ahhoz kapcsolt támogatási javaslat a második támogatási modell szemléletét és módszertanát követi. Ez korántsem jelenti azt, hogy az első modell szerinti pontszerű támogatásoknak ne lenne haszna, fejlesztéspolitikai értelme. Ugyanakkor nyitott lehetőség a kétféle modell kombinálása, ahol a pontszerű támogatás tartalmazza – mintegy előírja – a pontszerű szereplők közti valamilyen szintű összekapcsolódást, együttműködést.

Az agrárinnovációs folyamat Problématérképének szerkezete

- Szinergiahiány, belterjesség, pontszerű működés (szemléletben és gyakorlatban)

- Alacsony fokú innovációs képesség/hajlandóság. Az újításokat az esetek többségében a megélhetési kényszer, a környezetben tapasztalt divatszerű modell vagy az újításra igénybe vehető támogatás ténye/lehetősége ösztönzi.
- A szervezeti intézményesültség alacsony szintje. A kialakított szervezetek működéséből hiányzik az a tudás és az a gyakorlat, amely ezeket a szervezeteket az önfenntartás és a professzionalizálódás irányába vihetné el.

- Klaszteresedés kezdetleges szintje. A szemlélet és a módszertan még mindig idegennek tűnik a térségi aktorok szemében.

- A térségen belüli erőforrásokat mozgósító beruházások alacsony mértéke. Az agrárium terén nagyon jelentős a „holt tőke", az erőforrások tartalékolása nagyobb súllyal esik a latba, mint annak mozgósítása. Az agrárinnovációban hasznosítható endogén adottságok egy jelentős csoportjára a szereplők nem is tekintenek erőforrásként. Pl. gasztronómiai tudás, tájkép és tájkultúra, természetközeli életvezetési módok stb.

- A térségen belüli tudástermeléssel és tudásmegosztással kapcsolatos hiányosságok.

- Az innovatív gyakorlatok térségi alkalmazásával kapcsolatos ismeretek hiánya. A térségi szereplők az egyéni és a csoportos tanulmányutak révén más országokban, más környezetben nagyon sok „pozitív példával" találkoztak, s ezeket mint vágyképet meg is fogalmazzák maguknak. Ezeknek a vágyképeknek a saját környezetre való „lefordítása" azonban rendszerint meghaladja a szereplők kompetenciáját, ehelyett utánzásra törekednek, s ez néha sikeres, néha nem. Ugyanakkor a térségen belüli sikeres gyakorlatok nem ismertek.

- Az agrárinnovációhoz kapcsolódó konzervatív (nem versenyképes) térségi tudások kezelése.

- A szerkezeti viszonyok rendezetlensége. Az ágazati és a térségi szerveződés kialakításának és összehangolásának problémaköre.

2. Alapelvek támogatási programok megtervezéséhez és kidolgozásához

A térségi társadalom jellegéből, valamint az agrárinnovációs folyamat szerveződéséből és működési módjából következően a támogatási gyakorlatot célszerű az alábbi alapelvekre építeni.

1. A támogatás a térségi/helyi adottságokra legyen adaptálva.
2. A támogatás olyan kezdeményezésre alapozódjon, amely tényleges igényként vagy alapszinten elindult folyamatként már létezik, azt teljesítse ki, vagy fejlessze tovább.
3. A támogatás keretében a szinergia elvének kötelező érvényesítése: a támogatásnak legyen mérhető hatása más aktorokra is (ágazaton belül és/vagy ágazatközi, térségközi léptékben).
4. A támogatás szegmentáris jellegének érvényesítése.
5. A térségi léptékű kettős szerveződés tudomásul vétele és támogatása.

Az első három támogatási elv hangoztatása tulajdonképpen nem jelent újdonságot, hiszen az első kettő a vidékfejlesztési gyakorlat ma már széles körben ismert és alkalmazott elve. Elsősorban azt jelenti, hogy az alulról szerveződő kezdeményezésekre célszerű ráépíteni a támogatási gyakorlatot. A szinergia szempontjának bevezetése is egyre fokozottabb mértékben teret hódít, hiszen a vidék, mint térség fölértékelődése egyértelműen vonja maga után a különböző szereplők közti együttműködés igényét. Gyakorlatilag nem lehet vidéki léptékben versenyképességről beszélni a szinergia-folyamatok beindítása, a térségi fejlesztésben érdekelt aktorok valamiféle együttműködése nélkül. Ez azért nagyon fontos, mert ebben a térségben a komplex értelemben felfogott agrárinnováció modernizációs lehetősége kulcsfontosságú.

A támogatás szegmentáris jellege újszerű elv, és kifejezetten a támogatás pragmatikus részére irányul, ezért erről részletesebben kell beszélünk. A térségi léptékű kettős szerveződés figyelembe vétele pedig sajátos, a térség etnikai jellegéből és öndefiníciós törekvéséből adódik.

A támogatás szegmentáris jellege

A támogatott rendszer egészén belül célszerű kijelölni olyan „szeleteket" (szegmenseket), amelyek egyfelől a támogatást fogadni tudják, másfelől pedig a kapott támogatást úgy hasznosítják, hogy az a rendszer további szeleteire is gyakoroljon valamilyen innovációs hatást. Joggal tehető fel a kérdés, hogy miért

nem lehet vagy miért nem célszerű a rendszer egészére irányuló (integratív) támogatás, vagy a rendszer egyes szereplőire irányuló (pontszerű) támogatás? A válasz röviden a következő:

A „térségi agrártérkép" című fejezetben bemutattuk, hogy miként működnek a rendszeren belül az egyes „pontok" (vállalkozások, egyéni gazdálkodók, helyi egyesületek stb.). Működési módjuknak sajátos befele forduló jellege van, s ez azt jelenti, hogy az ilyen működési mód a támogatást úgymond „elnyeli", vagyis oly módon használja fel, hogy annak a környezetére vonatkozóan kimutatható hatása várhatóan nem lesz. Ezért a pontszerű támogatások esetében annak nagyobb a valószínűsége, hogy maga az adott „pont" erősödhet ugyan a támogatás nyomán, de a kapott támogatás nem generál a környezetében innovatív kisugárzást.

Az integratív (a rendszer egészére irányuló) támogatás esetében olyan kollektív jellegű védekezési magatartás alakul ki, amelyet az 1989 utáni időszakban gyakran tapasztalhattunk. A térségi szereplők a fentről/kintről érkező, a rendszer egészére irányuló beavatkozást – akkor is, ha az támogatást jelent – mindig a bevált, megszokott rend elleni támadásként érzékelik/értelmezik. Például akkor is, ha ez a rendszer egészére irányuló támogatás mondjuk egy hírlevél vagy egy mindenkinek szóló sajtókiadvány, tanácsadás vagy képzés stb. A rendszer egészére irányuló kínálathoz előre nem látható, ki nem számítható beavatkozási szándékot kapcsolnak, s arra törekednek, hogy különféle hárítási technikákat léptessenek életbe a kezdeményezéssel szemben. Ennek sokféle, még az 1989-es változás előtt begyakorolt formája van, ezeket a technikákat korábban a decentralizációs törekvések elleni védekezés vizsgálata során vettük számba. Jellegzetes technika a külső kezdeményezés nyelvi-szimbolikus lefokozása és eltávolítása, az alkalmazás halogatása vagy mellőzése, a már működő saját gyakorlat fölértékelése a javaslattal szemben. Ezért gyakran azt tapasztaljuk, hogy a rendszer egészére irányuló változtatások (beleértve a támogatási módokat is) a rendszert inkább védekezésre késztetik, a támogatással a vélt/tervezett hatás ellenkezőjét érjük el: változás helyett visszalépést, a rendszer védekezési stratégiáinak aktivizálódását.

Megoldási lehetőséget – a térségi társadalom működési jellemzőiből adódóan – a szegmentáris jellegű támogatás jelenthet. Ennek lényege (a részletesebb szakmai/szakirodalmi kifejtést ez esetben mellőzzük): a támogatással a rendszeren belül egy olyan „szeletet" próbálunk mozgásba hozni, amelyen belül reális lehetőség van az aktorok együttműködésére, a szakmaiság érvényesítésre, a támogató és a

szegmens közti tudástranszfer működtetésére, az adott szegmensen belül a szinergiák kialakulására. Ha találtunk olyan szegmenst, amelyben már van ilyen kezdeti fázisban lévő gyakorlat, vagy adottak az ilyen gyakorlat kialakításának feltételei, akkor a fentiekben felsoroltakat a támogatás feltételéül kell szabni.

Ami azonban minden ilyen jellegű támogatási folyamatnál nagyon fontos: nem elegendő a folyamat elindítása, az újszerű működés kereteinek megteremtése és a keret létrejöttének finanszírozása. Szükség van arra – s ez már jóval kevesebb anyagi támogatást igényel –, hogy támogató vagy valamilyen más, az adott szegmensen kívüli, szakmai-intézményi autoritással rendelkező szerepelő a folyamatot egy ideig menedzselje. Amint azt a Térségi Agrártérkép című fejezetben a helyi újszerű kezdeményezések elemzésekor bemutattuk, az egy adott szegmensen belüli aktoroknak a folyamatmenedzsmentben nincsen autoritása, s ezért minden olyan sikeres kezdeményezés, amely nem tudja biztosítani a folyamatmenedzsment autoritását, rövid távon leáll vagy vegetálásra kényszerül.

A szegmentáris támogatási elv tehát háromféle feltételt/követelményt tartalmaz. Egyfelől az arra irányuló törekvést, hogy a rendszeren belül találjunk olyan szegmenseket, amelyek keretén belül változást, innovációt lehet elindítani. A másik feltétel az, hogy a támogatott folyamat keretében az aktorok együttműködése, a szakmaiság érvényesítése, a támogató és a szegmens közti tudástranszfer működtetése, az adott szegmensen belül a szinergiák kialakítása legyen a támogatás feltétele. Végül pedig a harmadik követelmény:

a támogató tudja biztosítani – akár saját maga szerepvállalása, akár szakmai szereplő bevonása révén – a támogatással elindított változási folyamat menedzsmentjét. Ezen feltételek biztosítása esetén van esély arra, hogy az adott szegmensen belül innovatív folyamat induljon be, ez az innovatív folyamat sugározzon ki a környezetére, és az egész támogatási kezdeményezés ne váltson ki a rendszer egészében védekezési, hárítási technikákat.

A kétszintű szerveződés modellje

Amint arra az elemző részben rámutattunk, a térségi szerveződés hatékonysága érdekében túl kell lépni az ágazati szerveződés általánosan ismert modelljén. Nem tűnik elegendőnek az az eljárás, hogy a térségi szereplők ágazati érdek mentén megszerveződnek, majd ezeket megpróbálják az országos struktúrák keretében érvényesíteni.

Emellett szükség van olyan térségi léptékű, minél több térségi szereplőre és minden ágazatra kiterjedő rendszer(ek) kiépítésére, amelyeknek célja a térségi folyamat egészének támogatása, a térségi agrárinnovációs folyamat térségi rendszerré való fokozatos átalakítása. Jelenleg a térségi folyamat belső erőforrásokból ilyen funkciókat nem tud létrehozni és fenntartani, ehhez mindenképpen külső anyagi és szakmai-logisztikai támogatás szükséges. Erre a modellre szolgáltat példát a csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány Székelyföldi Agrárinnovációs Centruma (a modell ismertetését lásd lentebb).

Ilyen minden térségi agrárinnovációs szereplőt támogató funkció lehet például:

- a térségbe irányuló tudástranszfer ösztönzése (ma is zajlik, de többnyire kisebb-nagyobb szereplő csoportok érdekei szerint)
- a tudástermelés és tudásmegosztás
- közösségi tér kialakítása és működtetése (reflexivitás és térségi léptékű agrártematizáció)
- szolgáltatások (hírlevelek)
- képzések koordinálása
- rendszeres és formalizált egyeztetések szervezése, menedzselése
- az agrárium térségi innovatív szerepének és térségi munkaerőpiaci szerepének térségi léptékű modellezése
- stratégiai jellegű térségi képviselet ösztönzése
- a térségi agrárinnovációs folyamatok rendszeres monitorizálása.

Mindezek olyan térségi léptékű alapfunkciók, amelyek ma még nincsenek kialakítva, s ezek hiánya nagymértékben meghatározza azt, hogy a térségi agrárinnovációs folyamat csak lassan professzionalizálódik, csak igen lassú az az átalakulás, amelynek eredményeként a mozgalom jellegű agrárinnovációs folyamat erős térségi rendszerré állhatna össze, s amelynek nyomán az agrárinnováció a térségi modernizációs folyamat és a térségi öndefiníciós folyamat fontos tényezőjévé válhatna.

3. Támogatási területek és programok összefoglaló táblázata

	TÁMOGATÁSI TERÜLETEK	**PROGRAMOK**
1.	**A szervezeti intézményesültség erősítése**	- Egyesületek, szervezetek professzionális intézményi menedzsmentjét támogató programok

	TÁMOGATÁSI TERÜLETEK	**PROGRAMOK**
2.	**Klaszteresedési folyamatok támogatása**	- Ágazati és területi jellegű klaszterfolyamatok támogatása - Ágazatközi, projektalapú klaszterek ösztönzése, modelljellegű kísérletek támogatása - Innovációs folyamatot generáló támogatás számára térségi célcsoportok létrehozása és működtetése (pl. húsmarha-termelők, halgazdaságok, agrárturizmus, stb.)
3.	**A térségen belüli erőforrásokat mozgósító beruházások ösztönzése**	- Agrártermékek kistérségi/táji léptékű értékesítési/menedzsment programjainak indítása - Hegyi kaszálók hasznosításának komplex programja
4.	**Innovációs képesség erősítése**	- A háztáji gazdálkodás modelljének támogatása - Termékmenedzsment és termelő menedzsment tudások térségi bevezetése
5.	**Szinergiafolyamatok erősítése**	- Szereplőpárok együttműködésén alapuló programsorozat kezdeményezése és támogatása
6.	**A térségen belüli tudástermelés és tudásmegosztás**	- Térségi tudásbázis és információs szolgáltató központ működtetése. Székelyföldi Agrárinnovációs Centrum - Sikeres térségi gyakorlatok megjelenítése - „Agrárnapok” – Éves, térségi, kiemelt, tematikus, többszintű rendezvénysorozat

	TÁMOGATÁSI TERÜLETEK	PROGRAMOK
7.	**Az innovatív gyakorlatok térségi adaptációja**	- Térségi Vándoregyetem-program - Térségen kívüli sikeres modellek térségi adaptálása célszeminárium formájában
8.	**Mentalitásváltás támogatása**	- Térségen belüli, többszintű tanulmányutak (gazdatalálkozók) - Egységes térségi agrárkommunikációs rendszer kialakítása és működtetése
9.	**A szerkezeti viszonyok rendezése**	- A szakmai/ágazati és a térségi léptékű érdekképviseleti és érdekérvényesítési modell szakmai kidolgozása

4. Székelyföldi Agrárinnovációs Centrum

A székelyföldi térség 1989 utáni társadalmi folyamataival kapcsolatos elemzések egyértelműen mutatják azt, hogy a térségnek szüksége van olyan komplex kitörési/fejlesztési programra, amely:

- Alapvetően a térségi saját adottságokra alapozó innovációt ösztönzi;
- Teret és keretet ad a térségbe irányuló tudástranszfernek és a térségi tudástermelésnek;
- Egyszerre támogatja a foglalkoztatási szegmenst és a térségi, lokális identitásfolyamatokat, arculatfejlesztést;
- Hálózatba, klaszterbe fogja a számos eseti, egyedi, változó időtartamú kezdeményezést.

Figyelembe véve a térségi adottságokat, a családi háztartások működési modelljeit, valamint az elmúlt két évtized kezdeményezéseinek jellegét, olyan komplex agrárinnovációs projekt működtetése szükséges, amely a helyi jellegű termékektől a tájkultúráig, a termelési technológiák megismerésétől a kommunikációs és marketing kérdésekig, a termék-előállítás sikeres gyakorlataitól a többszintű

szakmai képzésig és ismeretterjesztésig a vidéki térségekre jellemző „agrár" kérdéskör minél több szegmensét átfogja és rendszerbe foglalja.

A megjelölt kulcsfontosságú fejlesztéspolitikai témakörnek kíván szakmai szereplője lenni – integráló és szolgáltató funkciók fölvállalása révén - **a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány bázisán szervezett Székelyföldi Agrárinnovációs Centrum**. Az agrárinnovációhoz kapcsolódó tevékenységek és szereplők ma vagy individuális léptékben próbának érvényesülni, jobb esetben csak szűk szegmensekbe szerveződnek (csak termelők, csak értékesítők, csak turizmusban érdekeltek, csak szakértők). Az egyes szereplők és az egyes szegmensek között nincs elegendő érintkezési felület, ezért nem érvényesülnek azok a szinergikus hatások, amelyek a többféle ágens egymáshoz kapcsolásából erednének. A Centrum alapvető feladatának tekinti a szegmensek közti szinergikus hatások generálását oly módon, hogy összekapcsolja a témakör térségi információit, a különböző szegmensek szereplőit, létrehozza és működteti azokat a hálózatokat és társadalmi nyilvánosságokat, amelyek a témakör egésze számára támogató és referenciakeretet jelentenek.

Kutatási eredmények szerint továbbra is nagyon erős a háztartások többségének az agrárjellegű tevékenységek iránti affinitása. A javasolt agrárinnovációs projekt az inkluzív fejlesztés olyan modelljét képviseli, amely az utóbbi években szakmai és szakpolitikai téren egyaránt előtérbe került. Kulcselemei: a foglalkoztatási helyzet és a versenyképesség javítása a rurális térségekben elsősorban az endogén kapacitásokra alapozva, munkaigényes tevékenységek és beruházások ösztönzése, endogén adottságokat alapozó innováció, a versenyképesség társadalmi oldalának erősítése. A térség erre a modellre nagyon alkalmas, azonban kezdeményező és integráló szerepet fölvállaló projektre/intézményre van szükség.

Az Agrárinnovációs Centrum tevékenysége

- Képzési programok modul
- Ismeretterjesztési modul
    - Módszertani központ
    - Best practices
    - Termék és technológia bemutatók szervezése
- Sikeres gyakorlatok promóciója és társadalmasítása

- Térségi információ menedzsment modul
    - Adatbázis építés
    - Térségi információs hírlevél
- Hálózat és klaszterszervezési modul
- Rendezvényszervezési modul
    - Konferenciák, műhelytanácskozások
    - Online előadások szervezése
- Térségi folyamat monitoring
    - Az agrárinnovációhoz kapcsolódó társadalmi folyamatok nyomon követése
    - A program társadalmasításának hatását elemző tevékenység

II. Társadalom és agrárium.
Elemzések

Biró A. Zoltán

Csíki-medence: térségi társadalmi körkép

A Hargita megyei Csíki-medencében végzett survey-vizsgálat keretében 1.150 fős reprezentatív mintán végeztünk adatfelvételt. A vizsgálatot a magyarországi szakmai partnerekkel közösen kialakított módszertan és kérdőív alapján 10 településen végeztük. A minta alapját az ezeken a településeken élő, munkavállalási korú, 15-55 év közti népesség alkotta[1]. A térségben ez volt az első olyan komplex vizsgálat (survey, mélyinterjúk, személyes részvételen alapuló terepmunka, eset-elemzések) amely a térségi társadalom működésének alapvető összefüggéseit a családi háztartások elemzése révén igyekezett megragadni, s amelynek eredményei viszonyítási alapot kínálnak a későbbi, tágabb körú vagy lokális léptékű hasonló tematikájú vizsgálatok számára.

(…)

4. Az egyéni-családi erőforrások korlátozottsága

Romániában, s a vizsgált régióban különösen, a rendszerváltás alapmotívuma a magántulajdon, az egyéni kezdeményezés visszaállítása volt. A régió minden családja fontosnak tartotta, hogy a szocializmus alatt kialakult függő, bérmunkás-jellegű léttől megszabaduljon, s úgymond „saját lábra álljon". A tanulmány első részében részletesen bemutattuk, hogy a kommunista rezsim a családi magán-tulajdont majdnem teljesen megszüntette, ugyanakkor szigorú szabályozással és ellenőrzéssel akadályozta a családi léptékű tőkefelhalmozást. Az 1989-es váltás után a családok azt tartották a legfontosabbnak, hogy minél hamarabb visszaszerezzék azt, amit a téesz alakításakor elvettek tőlük. Abban bíztak, hogy az így visszaszerzett tulajdon elegendő alap lesz a családi háztartás működtetéséhez, az egyéni kezdeményezések fenntartásához. Azt hitték, hogy ha 1962 előtt ez a családi vagyon elég volt a fennmaradáshoz, a tisztességes megélhetéshez, akkor a mai piacgazdasági viszonyok közepette is elég lesz.

---

[1] A kutatás az MTA PTI kutatóinak irányításával, a bécsi székhelyű IWM támogatásával zajlott. A teljes anyag megjelent: Laki–Biró: A globalizáció peremén, MTA PTI Budapest 2001. (részlet)

A kutatás keretében megvizsgáltuk azt, hogy 1989 előtt milyen családi erőforrás készletek alakulhattak ki, s természetesen azt is, hogy 1989 után hogyan módosult a családi erőforrás készletek nagysága, szerkezete. Igen fontos annak tisztázása, hogy a családi háztartások, az egyéni és családi kezdeményezések mire alapozhatnak a mai piacgazdasági körülmények között.

Az 1989 előtti időszakban a régió háztartásai számára a mezőgazdasági munka két szempontból is kiemelt fontossággal bírt. Egyrészt: az 1970-es évek előtt ennek a régiónak majdnem minden lakosa rurális környezetben, mezőgazdasági munkavégzésben (is) szocializálódott. A növénytermesztést, az állattenyésztést, a mezőgazdasági eszközkészítést stb. szüleiktől tanulták. Nem mint mesterséget, hanem mint életformát jelentő, családi önellátó gazdálkodást. Másrészt: a helyi léptékű közösségi tudás rendszerében a kétkezi munkavégzés, ezen belül a mezőgazdasági termelő munka a norma- és értékrend kulcsfontosságú elemét képezte. Aki nem gazdálkodott, az „nem volt ember". Mindehhez hozzáadódott az, hogy a családi mezőgazdasági termelés az iparosítás és urbanizáció folyamatában végig fontos maradt.

13. táblázat
A népesség megoszlása a saját (családja) mezőgazdasági kistermelése államszocializmusbeli jellegének megítélése szerint (százalékban)

A mezőgazdasági kistermelés jellege	
-nem foglalkoztak mezőgazdasági kistermeléssel	56,5
-csak saját szükségletre termeltek	34,6
-saját szükségletre, de ami maradt eladták	7,7
-saját szükségletre, plusz volt olyan termék, aminek zömét eladták	0,6
-saját szükségletre, plusz volt olyan termék amit kizárólag eladásra termeltek	0,4
-csak eladásra termeltek	0,0
-ismeretlen	0,2
Összesen	100,00

A kérdezettek majdnem fele (44%) olyan családban élt, amelyben a rendszerváltás előtt mezőgazdasági kistermeléssel rendszeresen és kiemelten foglalkoztak De valamilyen csekély mértékben gyakorlatilag minden család érintett volt ilyen

tevékenységben, ha másként nem, akkor a falusi szülőkhöz való rendszeres hazajárás révén. A megkérdezettek közel fele számára a mezőgazdasági tevékenység a napi tevékenységszerkezet integráns része volt. Majdnem mindenki saját kezűleg is részt vállalt a termelésben (91%), méghozzá egyharmaduk (29%) naponta, több mint egynegyedük (27%) amikor szükség volt rá, szintén egynegyedük (25%), amikor otthon volt, alkalomszerűen vett részt a mezőgazdasági kistermelésben.

A kistermelést a saját háztartás (szűk család és a közeli rokonok) szükségleteinek kielégítésére való törekvés (79%) és a családok által fel nem használt termékek eladásának a gyakorlata (18%) határozta meg. Az ennél magasabb fokú gazdálkodást folytató családok száma elhanyagolhatóan kevés. Utóbbiak a saját szükségletre való termelés mellett olyan növényi/állati termékeket is előállítottak, amelynek „zömét" (1,4% állítja ezt) vagy „egészét" (0,8%) eladásra szánták. Egyetlen eset sem volt, amikor csak eladásra termelt volna valaki.

Ezek az adatok – a magyarországi régióval összevetve – a piacosodás szinte teljes hiányára utalnak. Ennek véleményünk szerint 3 oka van. Az első az, hogy ebben a régióban nem alakult ki a termelő családok és a téesz-ek, illetve szövetkezetek között a magyarországi gyakorlathoz hasonló termelési és értékesítési kapcsolat. Ezért ha valaki piacra akart termelni, akkor neki magának kellett mindent előteremtenie, s magát az értékesítést is megszerveznie. A második ok mentális jellegű: ebben a régióban helyi, regionális hatósugarú értékesítés jöhetett volna szóba, ilyesmivel foglalkozni azonban itt „szégyennek" számít. Ha valaki megvásárolja és elviszi a háztól a felesleget, az rendben van, de ha ez nem működik, akkor „nem állnak ki a piacra" vele. Kivétel az állatok eladása, de az is mértékkel. A harmadik ok a hagyományos kulturális mintákban rejlik: az élőmunkára és munkacserére alapozó, közösségi normakontroll alatt lévő családi gazdálkodási gyakorlat akkor sem tud könnyen piacgazdasági szabályokra átváltani, ha a család tagjai ezt szeretnék, vagy kezdeményezik.

A rendszerváltást követően egyik napról a másikra visszaállították az 1962 előtti (a téesz-ek létrehozása előtti) tulajdonviszonyokat. A téesz-ek földterületeit azonnal szétosztották és egyéni használatba vették, az állatokat és épületeket (ha voltak) szétosztották. Jogilag nem, de a használat szintjén a családok gyorsan földtulajdonhoz jutottak. Ez jelentette mindmáig a legfontosabb tulajdonszerzést, ehhez képest az elbocsátási végkielégítések nem játszottak jelentős szerepet. Az államosítás során elvett ingatlanok visszaadása vagy kárpótlása jelenthetett volna még egy kisebb réteg számára vagyonszerzési lehetőséget, de ez a folyamat még tart.

Az elbocsátottak közel háromnegyede (71%), saját bevallása szerint semmilyen végkielégítést sem kapott. A kevesek által készhez kapott pénzek összege többségük számára az elbocsátás utáni megélhetés biztosítására volt csak elég.

A kérdezettek közül 136 személy (12%) jelezte, hogy a mezőgazdasági szövetkezetből kihozott valamilyen vagyontárgyat. Ez 95%-ban tehenet, juhot esetleg lovat jelent, de 3 személy mezőgazdasági gépet hozott ki. Ezek nem jelentettek olyan értéket, amellyel valamilyen egyéni kezdeményezésbe, vállalkozásba lehetett volna fogni.

14. táblázat.
A különböző iskolázottságú csoportok megoszlása aszerint, hogy a tulajdonukban van-e megművelhető földterület vagy nincs (százalékban)

A kérdezett, illetve családja tulajdonában…	Befejezetlen általános	Befejezett általános	Szakmunkás képző	Középiskola	Felsőfokú végzettség	Összesen
-van megművelhető földterület	63,5	63,8	54,8	38,7	31,0	49,5
-nincs megművelhető földterület	36,5	36,2	45,2	61,3	69,0	50,5
Összesen	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

A vizsgált népesség közel fele (49,5%) olyan család tagja, amelyik földtulajdonnal rendelkezik. Ez az arány a valóságban egészen bizonyosan nagyobb, vagy nagyobb lesz. A mintába sok olyan városi család került bele, amely azért nem rendelkezik földterülettel, mert a földtulajdon még a falun élő szülők nevén van. Miközben a szülők nevén lévő földeken dolgoznak, jogi szempontból nem földtulajdonosok.

A bevallottan földtulajdonosok körében megvizsgáltuk az iskolai végzettség és a földtulajdon közti összefüggést. Eltérően a magyarországi eredménytől, ebben a régióban nincsen olyan számottevő réteg, amelynél az alacsony iskolai végzettséghez a földtulajdon hiánya kapcsolható.

A földterülettel rendelkezőkről a következő adatokat tudjuk elmondani. Településtípus szerint a városban lakók 17 százaléka, míg a falvakban lakók háromnegyede (75%) birtokol földet. A városiak aránya, mint fentebb jeleztük, tulajdonképpen magasabb (lesz), amikor jogilag is tulajdonossá válnak. Az életkori

megoszlás szerint nem találunk figyelemre méltó jelenséget, minden korcsoportban kb. ugyanolyan arányban vannak a földtulajdonosok, mint azok, akiknek a családjában nincs megművelhető földterület (50% körül mozog az arány minden korcsoportban).

A földbirtokok több mint egyharmadának (37%) nagysága 1 hektár alatti, másik közel egyharmadának (31%) pedig 1-2,9 hektár. További 16 százalékának a nagysága 3 és 4,9 hektár között van. Az 5-10 hektáros földbirtok ritkább, a földtulajdonosok alig egytizede mondhatja ezt. A 10 hektár fölötti földtulajdonosok aránya még a birtokosok között sem számottevő (1,4%), ha pedig számukat a kérdezettek egészére vetítjük, akkor arányuk az egy százalékot sem éri el (0,7%). A vizsgált népességben senki nem rendelkezik 20 hektárnál nagyobb földterülettel.

A fenti adatok tulajdonképpen egy „paraszttársadalom" képét vetítik elénk. Egy olyan, meglehetősen „anakronisztikus" paraszttársadalomét, amely kis földterületen, a család saját munkaerejére alapozva a családi élelmiszerszükséglet alapszintű ellátására törekszik.

A földbirtokosoknak csak 6 százaléka jutott a földhöz nevesítés során, többségük (83%) vette és/vagy örökölte. A földek döntő többsége a legszűkebb család birtokában van: 35 százalék a kérdezett személy, 10 százalék a házastárs tulajdona vagy közös tulajdon, 38 százalék földterület az adatközlők bevallása szerint még a szülők birtokában van.

15. táblázat.
A városban és a falvakban élő földtulajdonosok megoszlása a birtokukban levő földterület nagysága szerint (százalékban)

A lakóhely típusa	Ismeretlen	1 ha alatti	1-2,9 ha közti	3-4,9 ha közti	5-9,9 ha közti	10-20 ha közti	Összesen
Város	6,5	50,5	24,7	7,5	9,7	1,1	100,0
Vidék	0,4	34,4	33,2	18,0	12,5	1,5	100,0
Összesen	**1,4**	**37,1**	**31,8**	**16,3**	**12,1**	**1,4**	**100,0**

A földtulajdonoknál a leggyakoribb (41%) a szántó és a rét, legelő együttes tulajdona. Ezen kívül csak szántó területe a földbirtokosok 17 százalékának van, csak legelő elenyésző arányban van. Szántó és kert 8 százalék, csak kert 3 százalék.

A gazdálkodás természetéről árulkodik az eszközállomány. Kéttengelyes kis vagy nagy traktor a földtulajdonosok 10 százalékának van.(57 darab traktor) A traktorok 61 százaléka 10 évesnél öregebb, tehát a rendszerváltás előtt vették őket, vagy kézből vásárolták. Az adatfelvétel még a következőket rögzítette: 8 db motoros kapa, 9 motoros permetező, 5 fejőgép, 3 kombájn (mindhárom 6 évesnél öregebb), 7 egyéb betakarító gép.

A termények tárolása egyáltalán nem megoldott. A földtulajdonosok 10 százalékánál áll magtár vagy más tároló épület a rendelkezésre, ebből 18 db épült 1990 után. Ezek az adatok nyilván kimondottan csak a tárolási céllal készített épületekre utalnak. Faluhelyen, a város peremrészein minden udvaron van termények tárolására alkalmas pince, illetve „csűr" (állatok tartására, tárolásra egyaránt alkalmas épület). A tömbházlakások pincéi szintén olyan tárolóhelyek, amelyek a családi terményszükséglet tárolására alkalmasak.

Az elmondottak megerősítik azt a kijelentést, amelyet a birtokszerkezet kapcsán korábban megfogalmazunk. Olyan családi erőforrás készletek jellemzik a régiót, amelyek a személyi kézimunka alapján, jelentős pénzügyi kiadások mellett (géphasználat bérlése, vegyszerek vásárlása stb.) elsősorban a családi élelmiszerszükséglet biztosítását célozzák. A pénzforrások szűkössége folytán a földek egy része megműveletlen marad, illetve alacsony terméshozamot biztosít. Ezt a szerkezetet és gyakorlatot abban az értelemben nevezzük „archaikusnak", hogy az 1962 előtti családi gazdálkodást tekinti követendő modellnek. A mezőgazdasági termelés nyomán a burgonya értékesítéséből, illetve állatok eladásából juthat a család pluszjövedelemhez. Mindkét értékesítési forma értékesítési szervezetek bevonása nélkül történik. Ehhez a családi alapú termeléshez nem kapcsolódnak szakmai szolgáltatások, nem támogatják hitelek, nincsenek beépített garanciák. A termelés minden évben sikerül valahogy, s az eredménytől, illetve az értékesítési szerencsétől függően több-kevesebb pénz hoz. A piacgazdasági folyamatok közepette ennek a családi gazdálkodási formának teljes mértékben szigetjellege van. Az igen kisszámú, farmergazdaságra törekvő vállalkozótól eltekintve ez a családi gazdálkodási modell a domináns.

Arra a kérdésre, hogy „véleménye szerint a mezőgazdasági termelésüknek milyen szerepe van az önök megélhetésében", a földtulajdonosok döntő része (95%) a termelésnek valamilyen szerepet tulajdonított a megélhetésben. A válaszadók 35 százaléka „kis", 43 százaléka „közepeset", valamint 16 százaléka „nagy" szerepet. Arra a kérdésre, hogy a „mezőgazdasági termelésüknek milyen szerepe

van a háztartás pénzgazdálkodásában", más válaszszerkezetet kaptunk. (Lásd a 18. Táblát) A földtulajdonosok több, mint fele (56%) azt válaszolta, hogy családi gazdálkodás mellett „élelmiszerekre nem kell annyit költeni", további kétötödük (34%) pedig azt, hogy a háztartás szükségleteinek kielégítésén túl „némi pénzbevételhez is hozzájutnak" és csupán néhányan (3%) jelezték, hogy „jelentősebb bevételekhez is jutnak általa".

A vizsgált földbirtokosok 5 százalékáról sem mondhatjuk el, hogy piaci szereplő (ha az a kritérium, hogy van-e biztosítása a mezőgazdasági termékekre). Alig 33-an állították, hogy van biztosításuk. (legtöbbjüknek tehénre (13 személy), lóra (6 személy), valamint burgonyára (néhányan).

Valamilyen terményre vagy állatra 17 személynek volt szerződése! (ráadásul ebből 10-nek tejre, ami jelenthet szóbeli egyezséget is).

16. táblázat.

A népesség megoszlása a jelenlegi mezőgazdasági termelésnek a háztartás pénzgazdálkodásában betöltött szerepe megítélése szerint (százalékban)

A mezőgazdasági termelés szerepe a háztartás pénzgazdálkodásában	
-nem foglalkozik mezőgazdasági kistermeléssel	45,3
-nincs szerepe	3,6
-élelmiszerekre nem kell annyit költeni	30,5
-élelmiszerekre nem kell annyit költeni, plusz némi pénzbevéltelhez is hozzájutnak általa	18,7
-jelentősebb pénzbevételei vannak ezáltal	1,9
Összesen	100,0

A vizsgált földbirtokosok 5 százalékáról sem mondhatjuk el, hogy piaci szereplő (ha az a kritérium, hogy van-e biztosítása a mezőgazdasági termékekre). Alig 33-an állították, hogy van biztosításuk. [Legtöbbjüknek tehénre (13 személy), lóra (6 személy), valamint burgonyára (néhányan).] Valamilyen terményre vagy állatra 17 személynek volt szerződése (ráadásul ebből 10-nek tejre, ami jelenthet szóbeli egyezséget is).

A számadatok egyértelműen arra utalnak, hogy a családi alapú gazdálkodásnak elsősorban pénzkiváltó szerepe van. Nem hogy nem gyakorolják, de nem is nagyon ismerik a szerződéses és biztosításos termelés gyakorlatát. Ebben az

értelemben ezeknek a családoknak a mezőgazdasági gyakorlata olyan praxist tart életben, amely inkább kizárja őket a piacról, mintsem integrálná oda. A szétaprózott birtokszerkezetre támaszkodó, az önellátásra, kiegészítő pénzszerzésre koncentráló, folyamatában és eredményében esetleges mezőgazdasági gyakorlatot folytatók ebben a régióban jóindulattal sem nevezhetők piaci szereplőknek.

A rendszerváltás elmúlt évtizedének folyamatai megoldottak ugyan bizonyos vagyon rehabilitációs kérdéseket (újabban megoldódni látszik az erdőtulajdonok kérdése is), nem tudtak azonban olyan folyamatokat generálni, amelyek a tulajdonhoz jutó családokat elindítja a piaci integráció irányába.

Röviden meg kell néznünk azt is, hogy milyen szerepet játszanak a vállalkozások a családi erőforrás szerkezetben. A vállalkozás nemcsak módot nyújt arra, hogy a család ténylegesen is önálló egzisztenciát hozzon létre a maga számára, hanem az is jellemző rá, hogy kikényszeríti a piaci szerkezethez való igazodást. Nem ad módot az olyan szigetszerű életformára, mint amilyent a családi mezőgazdasági tevékenység kapcsán láttunk.

A medencében élők 31 százaléka állította magáról, hogy a rendszerváltást követően ő maga vagy a családja részt vett valamilyen vállalkozásban. A vállalkozási hullám gyors felfutására 1990-1992 között került sor, amikor a vállalkozások több mint felét (57%) alapították. A hullám később némileg csillapodott, 1995-ig a vállalkozások 80 százalékát alapították. 1998 után már csak kevesen (7%) vágtak bele vállalkozásba. Az alapítók köre döntően a szűk családra koncentrálódott: elsősorban a kérdezettre és házastársára (26%). A kérdezett valamint házastársa a gyerekeivel, testvéreivel együtt (17%), a szülőkkel együtt (10%) vagy csak a szülők (após, anyós is beleértve) pedig 4 százalék, egyéb kombinációk a szűk családi körön belül 6 százalék. A tágabb rokonsággal (1,9%) vagy a barátokkal, munkatársakkal (8%) való közös vállalkozás már ritkábban fordul elő.

A vállalkozások az alábbi területre koncentrálódnak: mezőgazdaság (64%), kereskedelem (14%), ipar és személyi szolgáltatás (7-7%). Vállalkozási formák: kft 18 százalék, a betéti társaságok aránya nem éri el az egy százalékot, a szövetkezet sem (lásd a 19. táblázatot).

17. táblázat.

A különböző profilú vállalkozások megoszlása a vállalkozás formája szerint (százalékban)

A vállalkozás formája	Kereskedelem	Mezőgazdaság	Ipar, építőipar	Személyi szolgáltatás	Egyéb	Összesen
Betéti társaság					4,5	0,3
Kft.	64,2	0,8	38,7	53,9	13,6	17,7
Szövetkezet	1,9		3,2			0,5
Részvénytársaság			3,2	3,8		0,5
Családi egyesülés	22,6	26,0	22,6	15,4		22,9
Egyéni vállalkozó	3,8	11,0	25,8	15,4	4,5	11,2
Nincs bejegyzett vállalkozása		60,4	3,2	3,8	9,1	39,8
Egyéb	7,5	1,7	3,2	7,7	68,1	7,0
Összesen	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

A vizsgálat pillanatáig a vállalkozások 16 százaléka szűnt meg, elsősorban a kereskedelem területén volt számottevőbb a tevékenységek beszüntetése.

Vállalkozni szeretne a megkérdezettek 13 százaléka. A profil kereskedelem (17%), mezőgazdaság (9%), ipar (14%) és személyi szolgáltatás (21%). Az adatok a vállalkozási hajlandóság (vagy vállalkozási kényszer) viszonylag magas szintjét jelzik. A vállalkozások tekintetében külön kell elemezni a viszonylag szűkkörű városi vállalkozói réteget, valamint a „háztartási alapú" vállalkozásokat. Ez utóbbiak – tapasztalataink szerint – szerkezetüket és működésmódjukat tekintve inkább a mezőgazdasági tevékenységhez hasonlítanak. A néhány főt foglalkoztató vállalkozások a családon belüli önfoglalkoztatás műhelyei, a komolyabb felfutás ígéretét nem hordozzák magukban, inkább kiegészítő szerepük van.

Fontos információt nyújthat még a gépkocsipark elemzése. A megkérdezettek 16 százaléka él olyan családban, amely birtokol személygépkocsit. A vállalkozásba kezdők családjainak már 38 százalékában van autó, 3 százalékában kettő is. A mezőgazdaságban vállalkozók 21 százalékának van autója. A gépkocsipark összetétele: 74 százalékban keleti gyártmány, csak 17 százalék nyugati. A fele (50%) 10 évnél öregebb és csupán 18 százalékuk 3 évnél fiatalabb. A mezőgazdasággal foglalkozók körében az autók 46,3 százaléka 10 évesnél öregebb, 70,4 százalékuk

keleti márkájú. A kereskedelemben dolgozók körében már 38,1 százalék a nyugati márkájú kocsi, 40,9 százalékuk pedig 6 évnél fiatalabb. Az autópark jellegét meghatározza a vidék gazdasági ereje, valamint az a tény, hogy az autópiac csak 1989 után nyílt meg.

(…)

Összefoglaló megjegyzések

1. A vizsgált régióban a gazdasági szerkezetváltás rendkívüli módon elhúzódott. Ennek eredményeként a munkaerőpiac szétesése és újjászerveződése is elhúzódó, előre- és hátralépésekkel tarkított, határozott és kiszámítható trendet nem mutató folyamattá vált. A régió életét jelentékenyen befolyásoló beruházások, a munkaerőpiac átalakulását kiszámítható irányba terelő bérmunkaformák nem alakultak ki.

2. A munkanélküliség, illetve a munkanélküliségi állapot mint fenyegetés gyakorlatilag minden családot érintett. Jelentős rétegekre még ezután kerül sor (adminisztrációs intézmények, az értelmiségi munkakörök jelentős része, különösen a nagy állami szolgáltató vállalatok keretében dolgozók).

- A családi háztartások szintjén az elmúlt tíz évben sokféle kísérlet történt (munkahelymegtartás, munkahelykeresés, munkahelyváltás, családi vállalkozás). Ma már bizonyítottnak vehető, hogy a régió családi háztartásainak nagyobb része stagnálásra, kivárásra, az elért életvezetési gyakorlat szinten tartására rendezkedett be. Ez egyfajta sündisznóállás, amelynek szakmai szempontból kétféle megítélése lehet. Értelmezhető ez a folyamat olyan reakcióként, amely fogyasztás-visszafogás és más technikák révén megőrzi a család integritását, mintegy „dobozolja" a családot egy jobb időszakra. De értelmezhető úgy is, mint a piacgazdaságtól való elzárkózás, peremre sodródás. Megítélésünk szerint nem csupán az értelmezés nyitott, hanem maga a folyamat is.

Az elhúzódó szerkezeti átalakulás és a foglalkoztatás terén mutatkozó kiszámíthatatlanságok a munkaerő-pozíciók olyan típusait alakították ki, amelyeket a háztartások kénytelenek tudomásul venni. Ugyanakkor az egyik vagy másik típusba való belesodródáson a háztartások – saját erőforrásaik révén – nem nagyon tudnak változtatni. A legfontosabb típusok a következők:

- a munkaerőpiacon tartósan bennmaradók (hivatali és szolgáltatói szférában dolgozók, kapcsolataik révén újabb és újabb munkahelyet szerzők, átképzéssel és profilváltással váltani tudók);

- időszaki vagy tartós munkanélküliek (időszaki alkalmazás különböző munkahelyeken, időszaki vendégmunka Magyarországon, közben tartós munkanélküli segély, jövedelempótló támogatás);
- a munkaerőpiacról korkedvezményes nyugdíjjal, leszázalékolással vagy más módon kimenekülők rétege;
- a munkaerőpiacról véglegesen kiszorulók (inaktívak, családi háztartásba visszavonulók);
- a magyarországi vendégmunkát tevékenységük középpontjába állítók.

Vizsgálatunk azt mutatja, hogy a munkanélküliek számát a hivatalos adatok a valóságosnál kisebb mértékben jelzik. A munkanélküliek mellett fontos réteg az inaktívak csoportja, ugyanakkor számítanunk kell olyan rétegre is, amely munkanélküli állapotát nem vallja be.

A fölvázolt helyzet kapcsán az alábbi rész-megállapításokat fogalmazhatjuk meg:

1. A régióban nincsen aktív munkaerőpiaci politika, maga a statisztikai nyílvántartás is későn indult be, pontatlan, és – paradox módon – viszonylag titkos. Az átképzési programok nyomán csak kevesen találnak munkát. A munkaerőpiac gondjaival foglalkozó intézményi keret 1998-tól kezdve működik komolyabban. Azonban mind a mai napig országos intézmény része, a megyei és helyi önkormányzatoktól függetlenül próbál tenni valamit. Ez a centralizált kezelésmód tulajdonképpen abszurd helyzet, nem teszi lehetővé regionális vagy településszintű stratégiák elgondolását.

2. A lakosság pénzbevételei rendkívül alacsonyak. Az állandó pénzhiányt a családok többféle önfoglalkoztatási formával, pénzkiváltó tevékenységekkel igyekeznek kompenzálni. A munkahely és a kiegészítő tevékenység együttesen is csak a családi életvezetés szintentartásához elegendő.

3. A háztartások jelentős részének helyzetét súlyosbítja az a tény, hogy vagy nincsen aktív kereső, vagy csak egyik családtag keres. Nehezebb a helyzet a nyugdíjasoknál, hiszen a nyugdíjak nagyobb része nem haladja meg a havi 50 USD összeget, ugyanakkor a falusi lakosság téesz nyugdíja nevetségesen alacsony. A pénzhiány részint jelentős kiegészítő foglalkoztatásra ösztönöz mindenkit (fekete és szürke zónába tartozó munkák), részint jelentős fogyasztásvisszafogási eljárásokat léptet életbe. A családi életvitel egyre fokozottabb mértékben a hiányok és a zavarok terepe lesz.

4. Az iskolázottság és a szakképzés szintje a vizsgált régióban ma komoly problémaként vetődik fel. A korábbi hangsúlyozottan egyszakos, illetve gyorstalpalásos képzés igazi hátrányai ma mutatkoznak meg. A mai középfokú képzés formalizmusa, tartalmi kiüresedése miatt a korábbi problémák újratermelődnek. Az iskolarendszernek a piaci rendszerhez való igazodása késik. A rugalmas és piackonform képzésre inkább az iskolarendszeren kívül van példa. A tanulás, mint a vertikális mobilitás csatornája, ma is fontos a szülők szemében.

5. A vizsgált régió családi háztartásainak nagy része csak annyi erőforrással rendelkezik, amennyi a mai helyzetben a szintentartáshoz, a stagnáláshoz elegendő. A téesz-ek megszüntetése és fölosztása után visszaállították a néhány hektáros, sok kis darabból álló fölbirtokokat. Állatállomány, termelőeszköz, anyagi háttér kevés van, amire mindenki alapoz, a családi kétkezi munkaerő, illetve a korántsem lebecsülendő munkacsere gyakorlata. Az utóbbi évben tisztázódni látszik az erdőtulajdon kérdése is, amely családonként 10 ha erdőt jelenthet. A vállalati tulajdonjegyek (kuponok, részvények) gyakorlatilag senkinek semmit nem hoztak.

Bár a családok vagyona nem jelentős, azt hangsúlyozni kell, hogy ennek a vagyonnak az 1989 utáni visszaszerzése jelentős eredmény volt. A családok arra törekedtek, hogy visszaállítsák azt a komplex önfenntartó rendszert, amelyet a téesz-ek létrehozása 1962-ben megszüntetett. A rehabilitációs folyamat az utóbbi 4-5 évben fokozatosan kifulladt. Egyelőre teljes a bizonytalanság a tekintetben, hogy a falusi családi háztartások sorsa merre alakul. A piacképes mezőgazdaság kialakulása felé csak igen kevesek számára van út (pl. néhány sikeres mezőgazdasági vállalkozó, aki bérelt földterületeken sikeres gazdálkodást folytat), más lehetőség egyelőre nem körvonalazódik.

6. A családi háztartás számára kiemelt értékkel bír minden olyan kiegészítő jellegű, a fekete vagy szürke gazdasághoz sorolódó tevékenység, amelynek pénzkiváltó szerepe van (alkalmi bérmunkák vállalása, mezőgazdasági termelés a ház körül vagy saját földterületen, erdőkitermelés stb.). Ide tartozik a munkacsere intézménye is, amelynek szintén jelentős szerep jut a pénzkiadások csökkentésében. Ugyanakkor a felsorolt kiegészítő tevékenységek esetenként pénzt is hozhatnak (terményeladás, alkalmi bérmunkáért kapott fizetés). Nagyon szűk az a réteg, amely nyíltan vagy áttételesen (pl. szülők segítése a fontos munkák idején, ezért cserébe otthon termelt élelmiszereket kap) ne lenne kapcsolatban valamilyen kiegészítő tevékenységgel.

7. A régió lakosságának egy része vállalkozás indításával próbált kitörési pontot találni. Vizsgálataink azt mutatják, hogy a vállalkozással foglalkozók jelentős része maga is fontos jövedelemként jelöli meg a más munkahelyen kapott fizetést, és fontosnak jelöli meg a mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet is. Mindez arra utal, hogy a vállalkozások zöme maga is csak kiegészítő foglalkozás vagy kényszerűségből vállalt önfoglalkoztatás. Mivel a mezőgazdasági termékek eladását termelői igazolvány nélkül is meg lehet oldani, falusi környezetben nagyon kevés a vállalkozó. A régió középpontját jelentő városban néhány száz fős, regionális szinten sikeresnek nevezhető vállalkozói réteg van, amely mind magatartásában, mind pedig a piacgazdasághoz való igazodás tekintetében messze eltávolodott a régió lakosságától.

8. A régió lakosságának többsége az elmúlt évtizedet a várakozás, a bizonytalanság időszakának tekinti, és ugyanakkor az anyagi helyzet romlásáról számol be.

9. A vizsgált régióban az anyagi helyzet romlása identitásválságot is jelent. Ennek két összetevője is van. A lokális közösségek, az elsődleges vonatkozási csoportok kollektív normarendszerei mind a mai napig olyan referenciakeretet jelentenek, amely jelentős belső kritériumokat állít a családi, egyéni teljesítmény elé. Ezeknek a kritériumoknak ma nehéz, sokak számára lehetetlen eleget tenni (például az anyagi gyarapodás eredményeinek felmutatása, a gyerek tanulásának biztosítása, a családot alapító fiatalok számára lakás építése vagy vásárlása). Ellentmondásos a szélesebb körű társadalmi normákhoz és eszményekhez való igazodás is. A véleményszabadság, a demokrácia, a piacgazdaság látszólag fontos, de adataink szerint a megkérdezettek jelentős része a maga egészében utasítja el a jelenlegi állapotot, a jelenlegi társadalmi helyzetet, a maga célkitűzéseivel, normáival és szlogenjeivel egyetemben. Ez a helyzet érzékelhető „jobbra tolódást" jelez.

10. A vázolt helyzet trendszerűnek nevezhető jelensége az, hogy a családok működése és a társadalom intézményei közti kooperációs felület fokozatosan kisebbedik, maga a kooperáció fokozatosan gyengül. Az önkormányzat, az egészségügyi rendszer, az iskola, a munkaerőpiaci kérdéseket kezelő intézmények egyre kevésbé vállalnak részt a család problémáinak megoldásában. Ezért a családok működése fokozatosan szigetszerűvé válik. Viszonylag kivételt képez a lokális léptékű egyház, valamint a formális igazodási alkalmakat követelő etnikai politizálás (közös tüntetések és aláírások, szavazások). Ez a „visszavonulás" ambivalens jelenség. Védekezés, tartalékolási és felkészülési szándék egyfelől,

peremre sodródás, lemaradás másfelől. A régió családjai ezt a visszavonulásos gyakorlatot az 1989 előtti évtizedből, az ötvenes évek második feléből már ismerik. A kérdés az, hogy a 3. évezred elején, a globalizációs trendek sodrában is célravezető lesz-e? Egyelőre nincsen a régióban olyan szereplő, amelynek elképzelése és eszköztára lenne a helyzet kezelésére.

Kiss Adél

Földhasználat: jelen – jövő[1]

A földhasználat kérdése nem újszerű kérdés, sok információval és kutatási tapasztalattal rendelkezünk a térségi helyzetet illetően. Ahhoz azonban, hogy helyzetismeretünk pontos és reális legyen, érdemes megnéznünk a problémát abban a megvilágításban, ahogyan a térség lakossága „vélekedik" a földhasználat, a mezőgazdaság kérdéséről, illetve jövőjéről. Fontos meghatároznunk azt, hogy amelyek azok a tényezők, amelyek a jelenlegi gyakorlatot működtetik, milyenek az ehhez kapcsolódó attitűdök, magatartások. Ehhez szolgáljon alapul az a 2004-ben végzett komplex családi háztartásvizsgálat, amely a teljes székelyföldi lakosságra kiterjesztve vizsgálja több más kérdés mellett a földhasználat, gazdálkodás kérdéskörét is.

A kutatás eredményei alapján a helyzet röviden a következőképpen foglalható össze: a családi háztartások nagy része a térségben ma annyi erőforrással rendelkezik, „amennyi a mai helyzetben a szinten tartáshoz, stagnáláshoz elegendő" (Biró–Laki, 2004). A földbirtok-struktúrát illetően a rendszerváltás után visszakapott területekből a gazdák nagyobb része önmagának a „sok kis darabból álló birtokokat" alakította ki, amelyeknek megműveléséhez, fenntartásához kevés eszközzel valamint anyagi háttérrel rendelkezik. A fenntartott gazdaságokban, háztartásokban a vizsgálat alapján mára már erős a bizonytalanság abban a tekintetben, hogy ezen háztartások sorsa merre alakul a jövőben, hiszen piacképes gazdálkodás, mezőgazdaság kialakítására és folytatására keveseknek van esélyük, a többség számára más (gazdálkodási) lehetőségek egyelőre nem körvonalazódnak.

Részletesebben, adatokkal alátámasztva is érdemes röviden bemutatni a jelen helyzetet. A kutatás eredményei alapján a következő információkat kell kiemelni: a megkérdezettek 44%-a olyan családban, háztartásban él, ahol a rendszerváltás előtt mezőgazdasági termeléssel rendszeresen és kiemelten foglalkoztak (Biró–Laki, 2004). A térség népességének fele olyan család tagja, amely a kérdezés időpontjában is rendelkezik földdel, foglalkozik gazdálkodással. A földbirtokok szerkezete a válaszok alapján a következő: egyharmad arány 1 hektár alatti területekkel rendel-

[1] A „Székelyföldi elitek jövőképe" (szerk. Biró A. Z., Alutus 2007) kötetben megjelent tanulmány rövidített változata

kezik, további majdnem egyharmad pedig 1-3 hektár közötti területről számol be. Közép- és nagybirtokosok (5 ha felett, 10 ha felett) nagyon kevesen vannak. A gazdálkodás természetéről árulkodik továbbá az eszközállomány: traktor, valamint más mezőgazdasági gép, eszköz a földbirtokosok 10%-nak van. Tulajdonképpen „olyan családi erőforráskészletek jellemzik a régiót, amelyek a személyi kézimunka alapján, jelentős pénzügyi kiadások mellett elsősorban a családi élelmiszer-szükséglet biztosítását célozzák. A pénzforrások szűkössége miatt a földek egy része megműveletlen marad, illetve alacsony terméshozamot biztosít" (uo.). Ebben a helyzetben ugyanakkor sokatmondó az a kijelentés, miszerint a földtulajdonosok döntő része valamilyen szerepet tulajdonít a mezőgazdasági termelésnek a család, a háztartás megélhetésében. Ez a szerep leggyakrabban abban nyilvánul meg, hogy élelmiszerekre nem vagy csak nagyon keveset kell költeniük, illetve hogy a szükségletek kielégítése mellett némi pénzbevétel is származik. Ezek a háztartások tehát nem piaci szereplők (adás-vétel, biztosítások, szerződések), jelen gyakorlatuk inkább kizárja őket a piacról, mintsem integrálná oda (uo.).

Ez a helyzet, amelyet a lakossági vélekedések mentén felrajzoltunk, pontos képét adja a térségi gazdálkodási gyakorlatnak. Kérdés, hogy ez a helyzet ebben a formában továbbra is fenntartható-e. Melyek azok az elemek, amelyek továbbvihetőek, kihasználhatóak ebben a kérdésben? Milyen folyamatok vetíthetőek előre a térségi gazdálkodás jövőjét illetően? Ezekről a problémákról, tényezőkről kérdeztük a térség lakosságának egy „másik" csoportját, a székelyföldi elitet. A vizsgált dimenziók mentén ugyanis e csoport reflexiói alapján megrajzolhatóak, előrevetíthetőek események, történések, amelyek mentén valószínűleg kialakíthatunk egyfajta jövőképet is, amelyre további fejlesztési elképelések alapozhatóak.

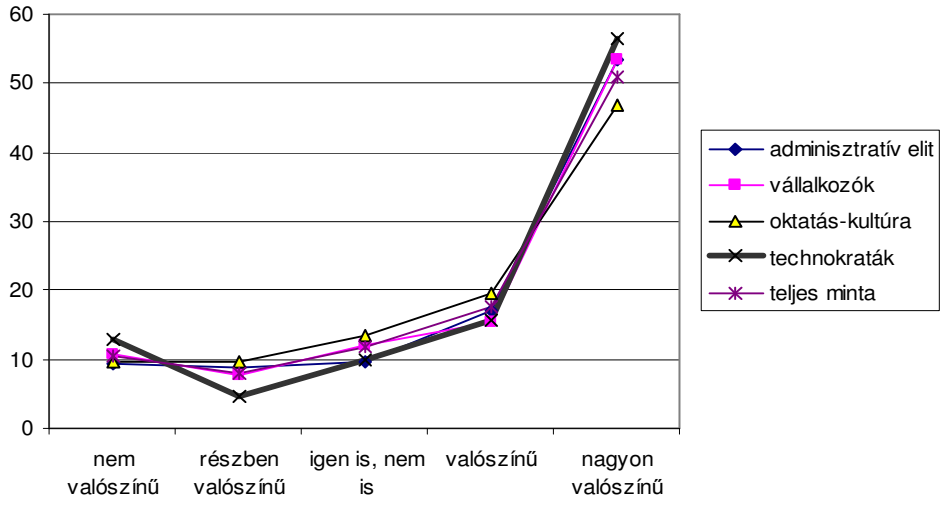
A mezőgazdaság, földhasználat kérdésében jelen vizsgálatban hét dimenziót céloztunk meg, hét olyan kijelentést fogalmaztunk meg, amelyek a gazdálkodás gyakorlatának jövőjéhez kapcsolódnak.

A jelenlegi fölaprózott birtokszerkezet a fejlődés számára megkerülhetetlen akadályt jelent

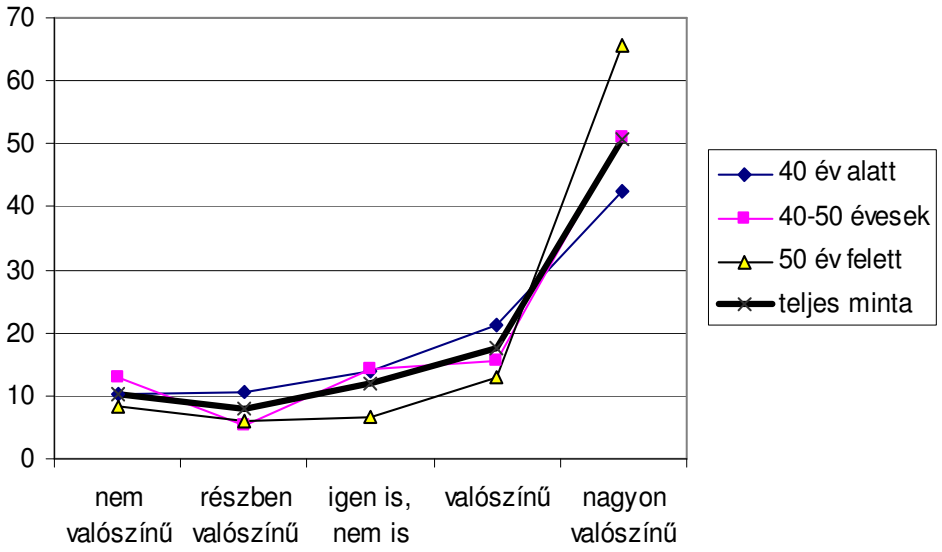
Az első kérdésünk a jelen fölaprózott földbirtokszerkezettel kapcsolatos kijelentés, miszerint ez megkerülhetetlen akadályt jelent a térség fejlődése – elsősorban a gazdaság, mezőgazdaság terén elérhető előrelépések számára. Több korábbi, a térségben végzett vizsgálatunk, kutatásunk is igazolta, hogy a gazdálkodó lakosság nagy részének a jelenlegi birtokszerkezet és gazdálkodási gyakorlat megfelel,

jelentős változtatási elképzeléseik, terveik nincsenek. Ez a helyzet nem feltétlenül azt jelenti, hogy nem ismerik fel és nem tudják a vele járó hátrányokat, negatívumokat, hanem hogy saját lehetőségeikhez viszonyítva megfelelő ez a helyzet, mert az adott családi háztartási keretekből ennek változtatására nincs ahogy fordítani. Ezen lakossági álláspont mellé közelítve az elit véleményét, markánsabban kerül kifejezésre az, hogy a felaprózott birtokszerkezet igenis akadályt jelent a térségi gazdasági/mezőgazdasági fejlődés számára. A megkérdezettek alapvetően egyetértenek a kijelentéssel, 68,5 százalék valószínűnek tartja ezt, 11,9 százalék bizonytalan ebben a kérdésben („is-is" választ ad), a megkérdezett elit 18,5 százaléka mondja, hogy „nem valószínű". Megállapítható az adatsorból, hogy a jelenlegi birtokszerkezet fenntarthatatlansága igenis hangsúlyozottan van jelen, a tapasztalatok, gyakorlatok erős helyzetfelismerést mutatnak. A vizsgált elitet négy nagyobb csoportba soroltuk. Erre a kérdésre a technokrata elit ad határozottabban „valószínű" választ. Ha korcsoportok szerinti bontásban vizsgáljuk ezt a kérdést, két dolgot kell kiemelnünk: egyrészt az 50 év felettiek csoportja erőteljesen dönt egyik vagy másik (alátámasztó vagy cáfoló) válasz mellett, míg a 40 év felettiek csoportja az, amely a legnagyobb arányban ad „is-is" választ. A rurális elit láthatóan jóval erősebben érzi súlyosnak a problémát, 73 százalék tartja valószínűnek, hogy a jelenlegi birtokszerkezet akadályt fog jelenteni a fejlődés számára.

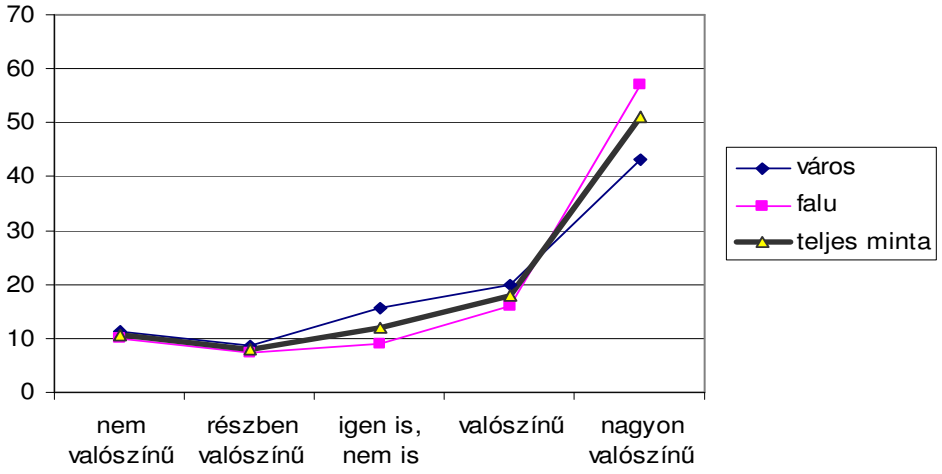
A jelenlegi birtokszerkezet a fejlődés számára megkerülhetetlen akadályt jelent *(valószínűség foglalkozási terület szerint)*

A jelenlegi birtokszerkezet a fejlődés számára megkerülhetetlen akadályt jelent *(valószínűség korcsoportok szerint)*

A jelenlegi birtokszerkezet a fejlődés számára megkerülhetetlen akadályt jelent *(valószínűség településtípusok szerint)*

Egyértelműnek nevezhetőek a vélemények abban a tekintetben, hogy a jelenlegi birtokszerkezet, mint a fejlődés akadálya, negatív hatású tényező a térségre nézve. A negatív hatást előrevetítők aránya közel 70 százalék. Ebben a kérdésben a humán elit a leginkább „bizonytalan", korcsoportok szerint vizsgálva pedig a 40 év alattiak csoportja.

(…)

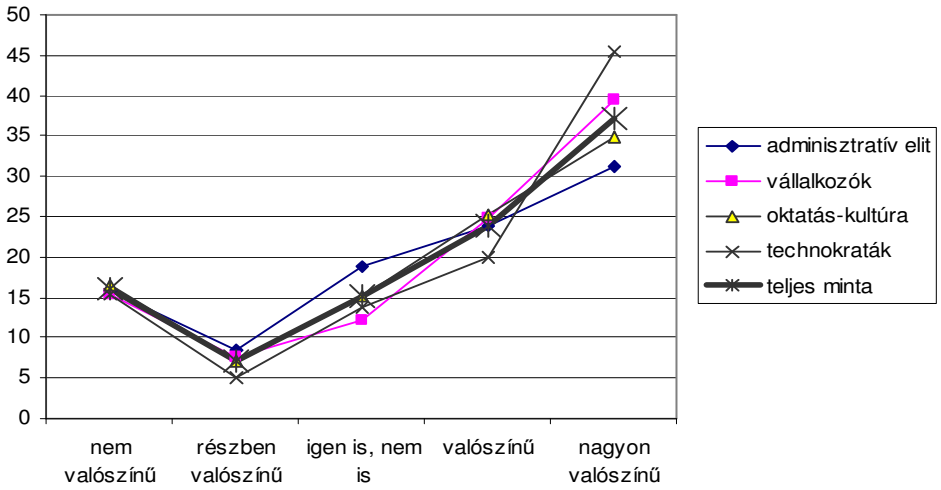
A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről

A vizsgálat következő két dimenzióját önmagukban, de azokat egymás mellé helyezve is érdemes megnézni.

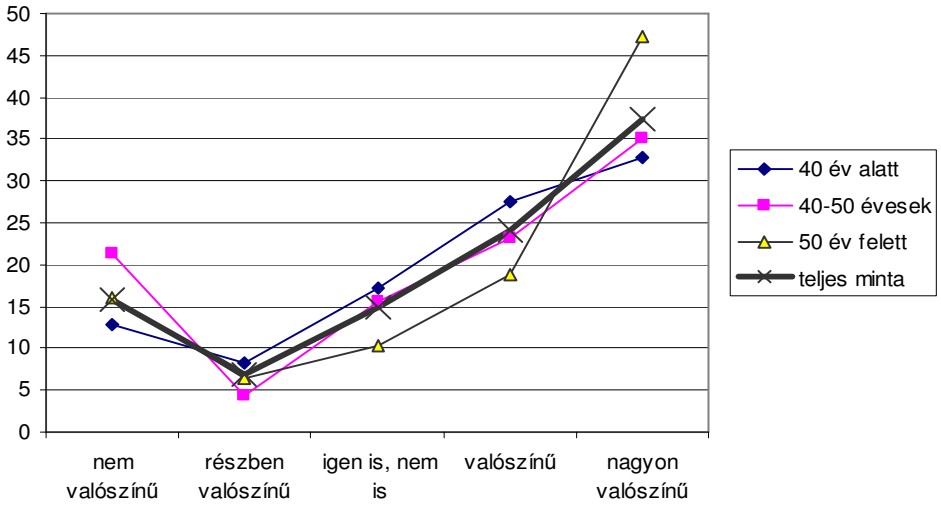
A korábbi kérdéshez viszonyítva ebben a kérdésben valamelyest osztottabb a székelyföldi elit véleménye, ennek ellenére markánsan körvonalazódik a jelenség valószínűségének igazolása. A megkérdezettek 60 százaléka ugyanis valószínűnek tartja, hogy a földtulajdonos, gazdálkodó népességnek a jövőben fel kell hagyni ezzel a gyakorlattal, 15 százalék bizonytalannak nevezhető ebben a kérdésben, kéttizedük pedig nem gondolja azt, hogy a térség lakosságának le kellene mondani a földművelésről. Az elitnek ez a kis aránya, csoportja hisz abban, hogy a gazdálkodás továbbra is a többség számára fenntartható, továbbvihető gyakorlat maradhat.

Foglalkozási csoportok szerint erőteljesebben körvonalazódik az, hogy a technokraták valamint a vállalkozók csoportja az, amely a jelenséget valószínűnek tartja. Ez magyarázható az ők hangsúlyosabb gazdasági irányultságukkal, racionalitásukkal, amellyel a problémát megközelítik és kezelik. A településtípusok szerinti bontásban erőteljesebb a vidéki lakosság „valószínű" döntése ebben a kérdésben, ami egy elgondolkodtató helyzetet teremt. Megfogalmazódik a kérdés ugyanis, hogy ez a döntés milyen hatásra alakult ki a megkérdezettekben: rendelkeznek információkkal arra vonatkozóan, hogy a jövőbeli mezőgazdasági fejlesztések irányába való elmozdulásra lehet számítani, ami majd többeknek a földművelésről való lemondást fogja eredményezni? Vagy látják, tapasztalják azt a gyakorlatot, amely a jelenlegi feltételek mellett önmagában nem megfelelő, nem fenntartható?

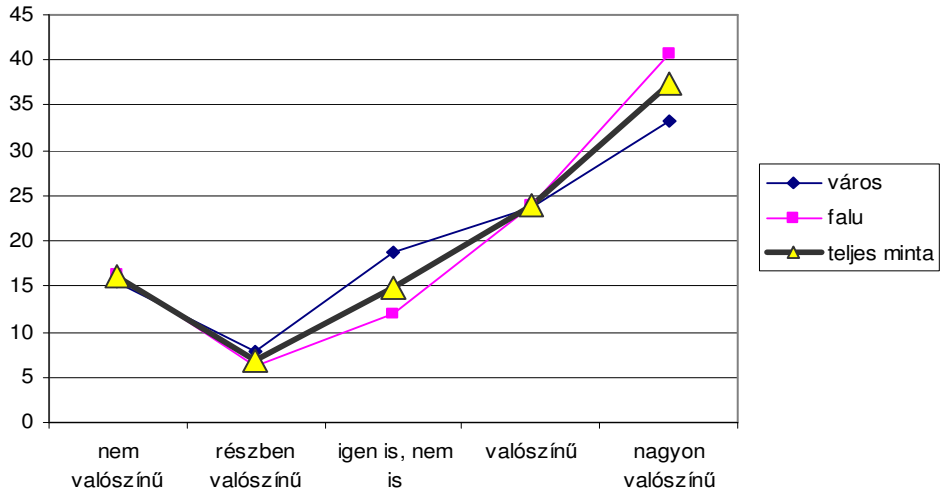
A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről
(valószínűség foglalkozási csoportok szerint)

A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről
(valószínűség korcsoportok szerint)

A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről *(valószínűség településtípusok szerint)*

(…)

A családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés nagyon fontos eleme marad

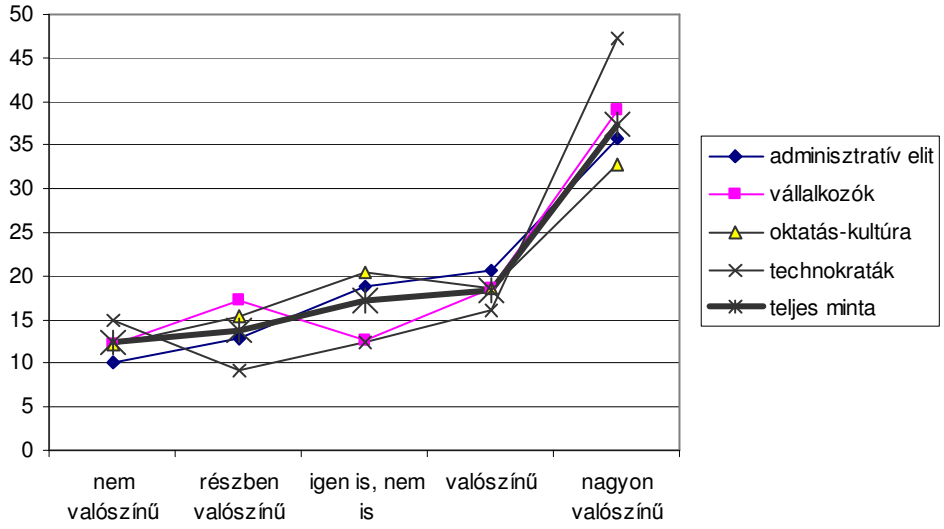
Köztudomású, hogy a térségben a lakosság jelentős része úgy tud csak megélni, hogy a gazdálkodásra is alapoz, szükségletei egy részét az előállított termékekből elégíti ki, törekedve ezáltal a család, háztartás pénzkiadásainak a csökkentésére. Ebben a helyzetben tehát egyértelmű, hogy a gazdálkodásnak „szerepe" van, kérdés csupán az ezek után, hogy a továbbiakban ez hogyan változik, milyen irányba mozdul el. Ezzel kell összefüggésbe hoznunk a fenti kijelentést. A megkérdezett székelyföldi elit több mint fele (55 százaléka) azt mondja, hogy valószínű, hogy a családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés fontos eleme marad a térségben.

Ez a kijelentés a korábbihoz képest (A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről) egyfajta ellentmondást jelez: miközben hangsúlyozódik az, hogy a népesség jelentős részének végérvényesen le kell mondani a gazdálkodásról, a megkérdezett elit azt is valószínűnek tartja, hogy a családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés fontos eleme marad. Ebben a helyzetben szolgáljon magyarázatként az, hogy a földhasználat, gazdálkodás kérdése az aktuá-

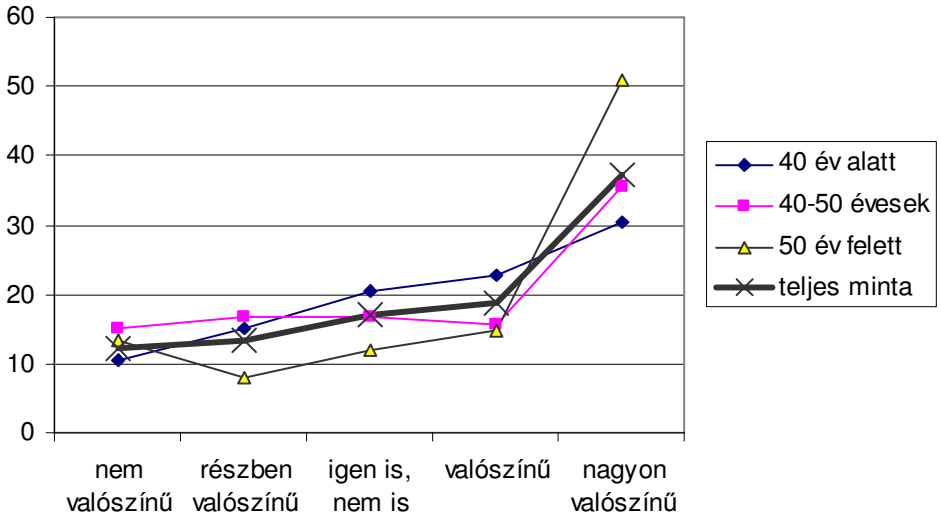
lis helyzetben is egy komplex jelenség, amellyel kapcsolatban a térségi elitben is több határozatlanság, bizonytalanság van.

Foglalkozási csoportok szerint tekintve a problémát, az körvonalazódik, hogy a technokraták csoportja erőteljesebben van a „valószínű" véleményen. Ugyanígy az 50 év felettiek csoportja is. A másik pólust – nem vagy csak kis mértékben valószínű – (megközelítőleg egynegyed arányban) a vállalkozók csoportja „vezeti".

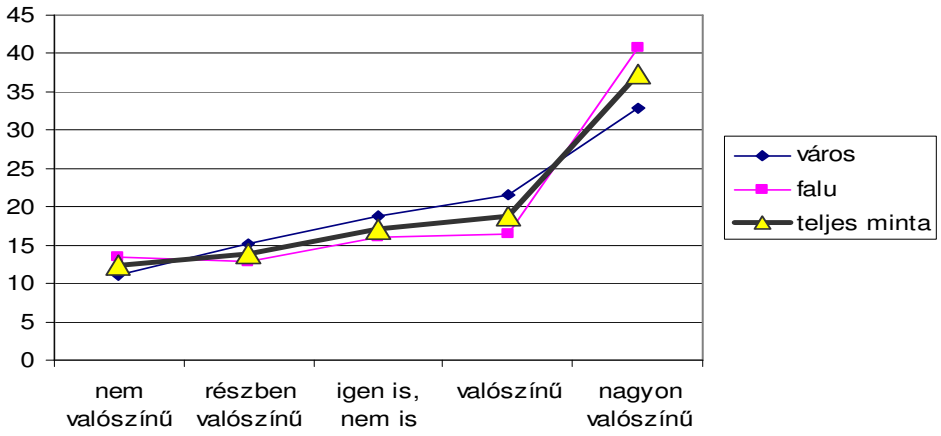
A családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés fontos eleme marad
(valószínűség foglalkozási csoportok szerint)

A családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés fontos eleme marad
(valószínűség korcsoportok szerint)

A családi gazdálkodás hosszabb távon is a megélhetés fontos eleme marad
(valószínűség településtípusok szerint)

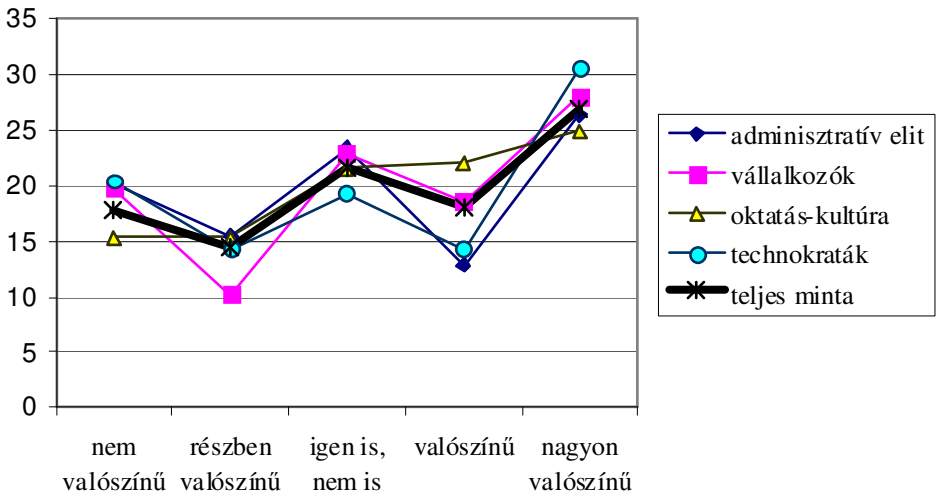
(…)

A biogazdálkodás, a biodiverzitás megőrzésére való törekvés, a környezetvédelem előtérbe kerülése a kisparcellás termelésnek valós esélyt fog kínálni

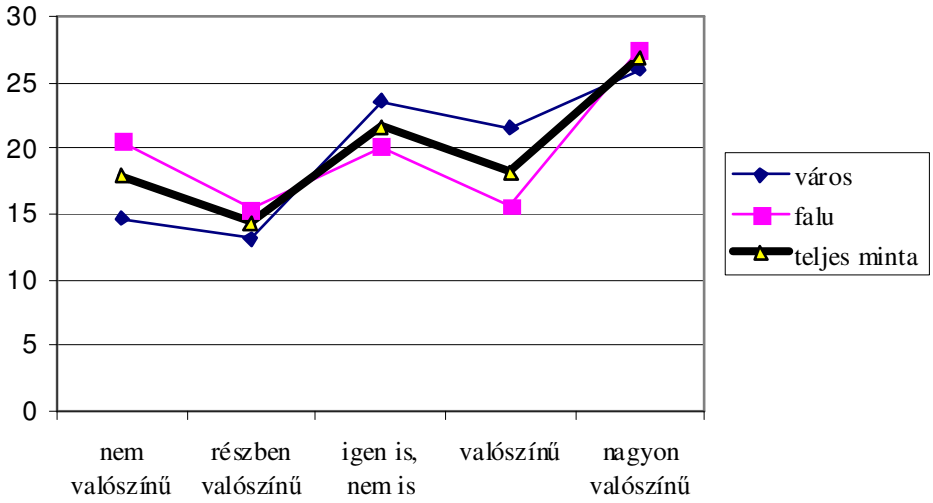
A kijelentés egy másfajta – már nem újszerű – szemléletet jelenít meg. Ehhez kapcsolódó gyakorlatok térségünkben is alakultak már ki, több-kevesebb sikerrel. Érdemes a térségi elit ez irányú véleményét is megismerni.

Az adatokat tekintve ebben a kérdésben is megoszlanak a vélemények. Ugyan kevéssel többen (45 százalék) mondják azt, hogy a biodiverzitás, biogazdálkodás a kisparcellás termelésnek valószínűleg esélyt biztosít, jelentősnek számít az az egyharmad arány (32 százalék), amely ezt nem tartja valószínűnek. Kéttized arány a határozatlanok aránya. Figyelembe véve az első kijelentést, amelyre a többség azt mondja, hogy igenis akadály a kisparcellás termelés, ismételten egy ellentmondással találkozunk, hiszen ebben a kijelentésben jelentős a kisparcellás termelés fenntartása melletti érvelés. A vidéki lakosság erőteljesebben áll ki amellett, hogy nem valószínű, hogy reális a kijelentés, miközben a városi lakosság inkább hangsúlyozza, hogy a biodiverzitás megőrzésére való törekvés, a környezetvédelem előtérbe kerülése igenis valószínű.

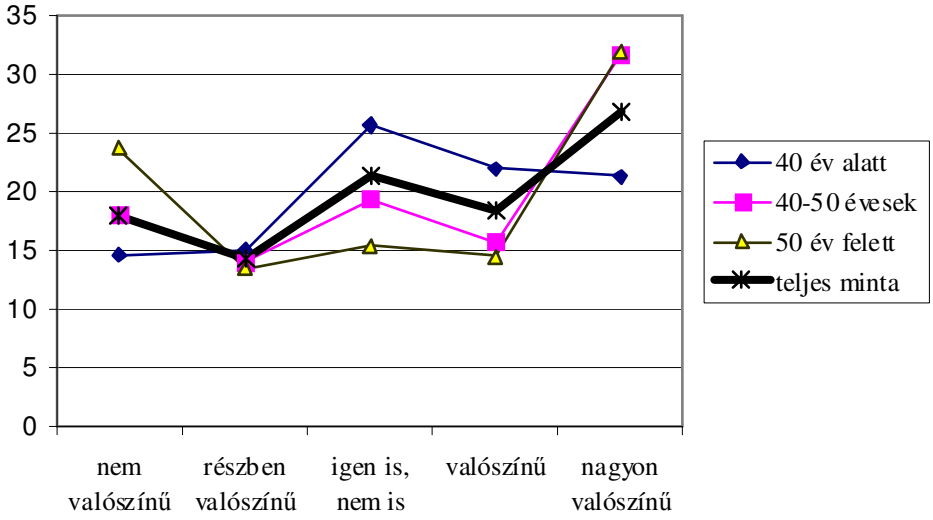
A biogazdálkodás, a biodiverzitás megőrzésére való törekvés, a környezetvédelem előtérbe kerülése a kisparcellás termelésnek valós esélyt fog kínálni *(valószínűség foglalkozási terület szerint)*

A biogazdálkodás, a biodiverzitás megőrzésére való törekvés, a környezetvédelem előtérbe kerülése a kisparcellás termelésnek valós esélyt fog kínálni *(valószínűség településtípusok szerint)*

A biogazdálkodás, a biodiverzitás megőrzésére való törekvés, a környezetvédelem előtérbe kerülése a kisparcellás termelésnek valós esélyt fog kínálni *(valószínűség korcsoportok szerint)*

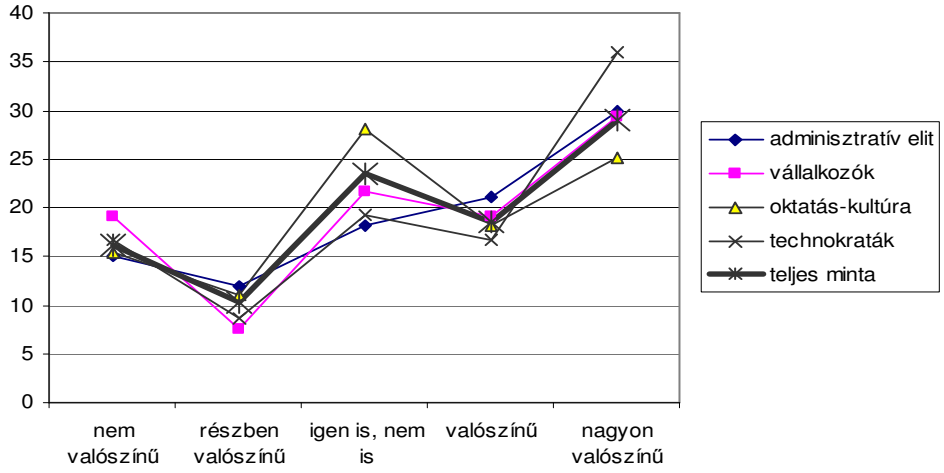
(…)

Beindul a tagosítási folyamat

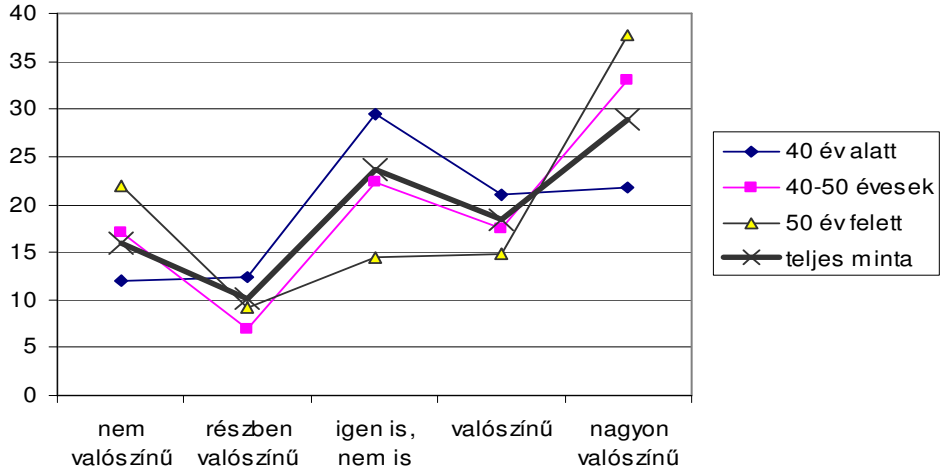
A vizsgálat egy következő dimenziója a jelenlegi birtokszerkezet változtatásával kapcsolatos, a tagosítási folyamatok beindulását vetíti előre. Egy olyan kérdésről van szó, amely a mindennapi beszéd, kommunikáció tárgya nem csak település- és vidékfejlesztők számára, hanem a térség lakosságának megnyilvánulásaiban is. A tapasztalat, gazdálkodókkal folytatott beszélgetéseink ugyanis azt bizonyítják, hogy a kialakult aktuális gazdálkodási körülmények között (eszközök, anyagiak hiánya, magas termelési költségek) a jelenlegi birtokszerkezet az a tényező, amely nagyon sok plusz költséget okoz, energiákat von el a termelőktől. A helyzet változtatására a térség egyes településein történt, történik néhány – többé-kevésbé sikeres – kísérlet, próbálkozás. Ami a tapasztalatok alapján egyértelműen körvonalazódik, az az, hogy ez a tényező egy sokkal mélyebben gyökerező, egy tágabb kontextusban értelmezendő probléma, amelyet nehéz kezelni. Mindezek ellenére a megkérdezett térségi elit majdnem fele (47,5 százaléka) úgy gondolja, hogy a tagosítási folyamatok be fognak indulni a közeljövőben. Számottevőnek mondható az az egynegyed arány (26,1 százalék), amely az ellenkezőjét állítja, 23,6 százalék az ebben a kérdésben határozatlanok aránya. A kérdést illetően a legnagyobb a bizonytalanság, határozatlanság a humán elit körében, a leginkább tartja valószínűnek a tagosítási folyamatok beindulását a technokrata elit. Korcsoportok szerint vizsgálva azzal az adattal találkozunk, miszerint az 50 év felettiek csoportja erőteljesebben mondja azt, hogy a tagosítás a jövőben nem valószínű. A vidéki népesség egyértelműen amellett érvel, hogy a tagosításnak a jövőben be kell következnie.

Megoszlanak a vélemények abban a tekintetben, hogy a tagosítási folyamat beindulása mennyiben negatív, mennyiben pozitív hatású tényező. 44,1 százalék pozitív hatásnak gondolja, egynegyedük határozatlan a kérdésben, míg további egynegyed úgy vélekedik, hogy a tagosítás negatív hatású lesz a térségben gazdálkodásban érintett szereplők részére. Erős a határozatlanság a 40 év alattiak csoportjában (32,1 százalék), a tagosítás beindulását illetően a vidéki lakosságnak vannak egyértelmű pozitív hatást jelző vélekedései.

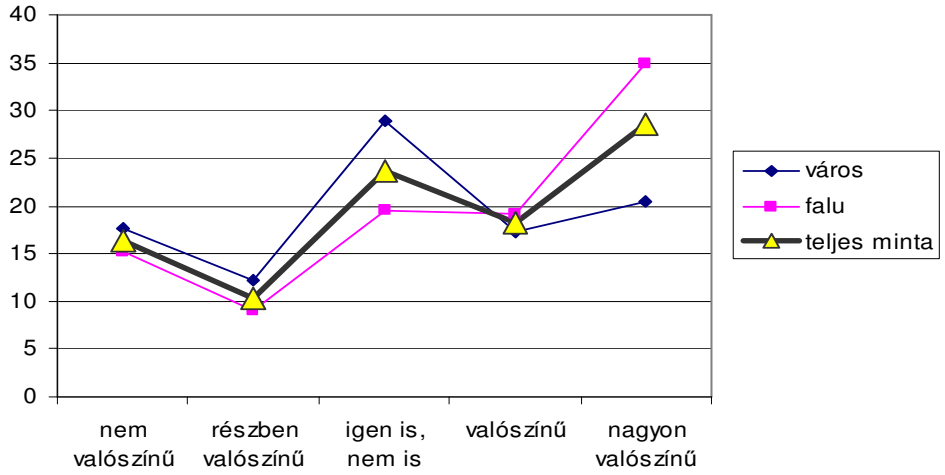
Beindul a tagosítási folyamat
(valószínűség foglalkozási csoportok szerint)

Beindul a tagosítási folyamat
(valószínűség korcsoportok szerint)

Beindul a tagosítási folyamat
(valószínűség településtípusok szerint)

(…)

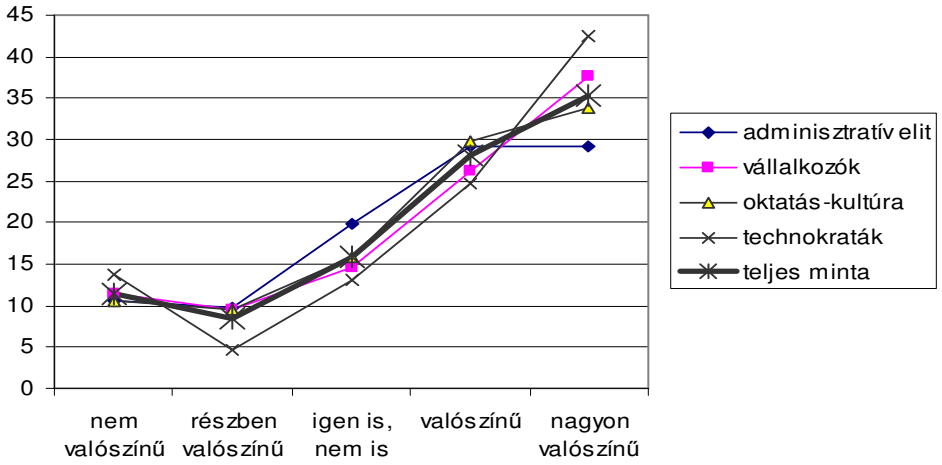
A munkaerőképes lakosság döntő része elfordul a mezőgazdaságtól

Ez a kijelentés a korábbi – *A népesség nagy részének végérvényesen le kell mondani a földművelésről* kijelentéshez hasonló üzenetet hordoz, jelezvén azt, hogy a jelenlegi aktív gazdálkodási, földművelési gyakorlat a közeljövőben átalakul, a lakosság egy kisebb, szűkebb csoportjának gyakorlata lesz csupán. Ebben a dimenzióban azonban másként jelenítődik meg a probléma. Míg a korábbi kijelentés azt sugallja, hogy valamilyen (valószínűleg külső) oknál fogva a népességnek fel kell hagyni a gazdálkodással, a földműveléssel, addig a jelen vizsgált dimenzió azt sejteti, hogy a mezőgazdasági termeléssel való felhagyás egyfajta belső, egyéni illetve közösségi „felismerés", „ráismerés" eredménye lesz. A munkaerőképes lakosság tudatosítva azt, hogy jelen helyzet tarthatatlan, a gazdaság más szféráiban keresi a megélhetést, életvitelt javító tényezőket. Hogy ebben a kérdésben tulajdonképpen mi a vezető társadalmi szereplők véleménye, azt az alábbiakban tárgyaljuk.

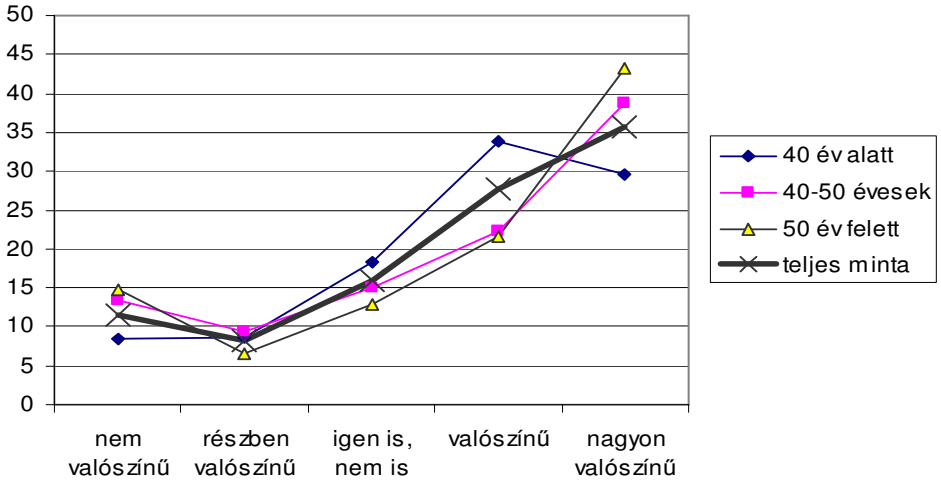
Egyértelműen valószínűnek látja a jelenséget a megkérdezettek 63 százaléka – mondhatni konszenzus van a kérdésben a vizsgált elit körében. Ellenkező véleményen van kéttizedük, míg 15 százalék az, amely határozatlan ebben a kérdésben.

A technokrata elit az, amely hangsúlyosabban tarja valószínűnek, hogy a munkaképes lakosság a jövőben elfordul a mezőgazdaságtól. Abban a tekintetben, hogy ez a jelenség mennyiben negatív – pozitív hatás, valamivel megosztottabbak a vélemények. A megkérdezettek közel fele (48 százalék) mondja, hogy egyértelműen negatív hatásként kezelendő a jelenség, kevéssel több, mint kéttizedük (23,4 százalék) határozatlan a kérdésben, míg 22 százalékuk egyértelműen pozitív hatásnak látja, ha a munkaképes lakosság döntő része elfordul a mezőgazdaságtól. Ezt az utóbbi csoportot elsősorban a vállalkozók valamint a technokraták csoportja alkotja. A vidéki lakosság erőteljesebben hangsúlyozza azt, hogy a mezőgazdaságtó való elfordulás pozitív, részben pozitív tényező.

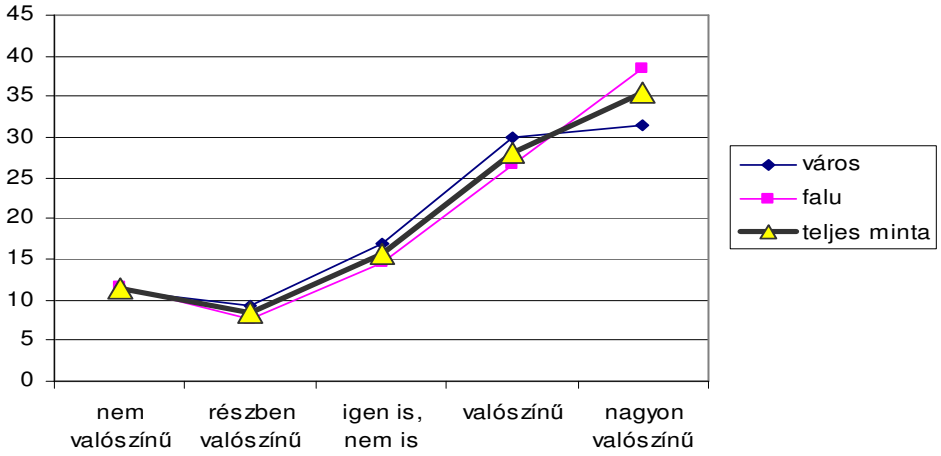
A munkaerőképes lakosság döntő része elfordul a mezőgazdaságtól
(valószínűség foglalkozási csoportok szerint)

A munkaerőképes lakosság döntő része elfordul a mezőgazdaságtól
(valószínűség korcsoportok szerint)

A munkaerőképes lakosság döntő része elfordul a mezőgazdaságtól
(valószínűség településtípusok szerint)

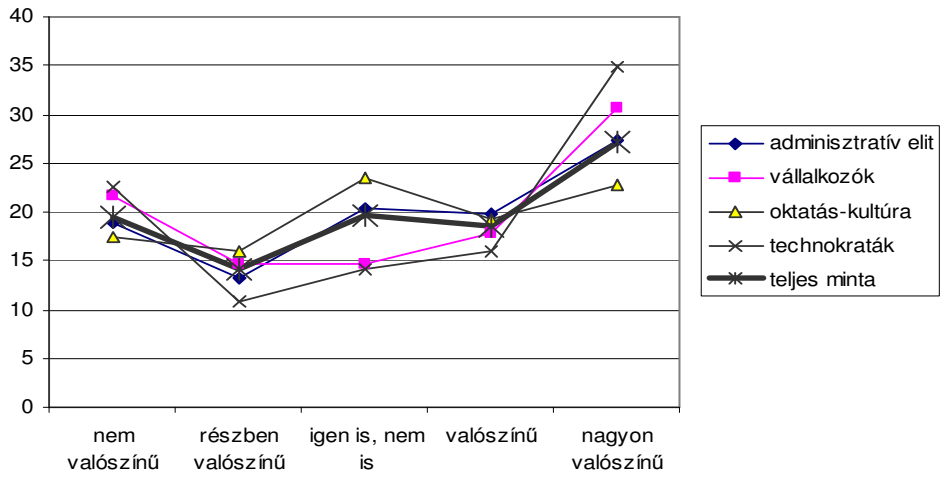
(…)

Az állattenyésztés fontos kitörési pontot jelent majd

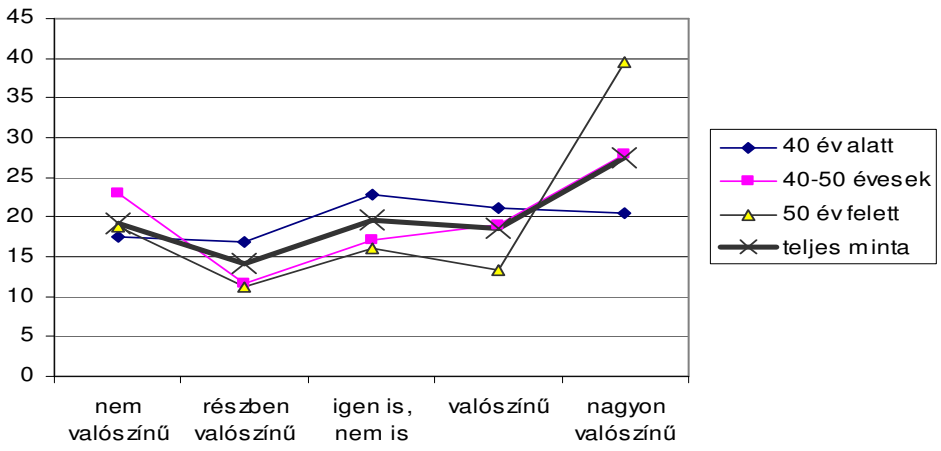
Az utolsó dimenzió is azt próbálja megjeleníteni, hogy milyen szerepet, jelentőséget tulajdonítanak a megkérdezettek a gazdálkodásnak a jövőben. Az állattenyésztés ugyanis a földhasználat, a gazdálkodás továbbvitelének egyik lehetőségét jelenti. Ebben a kérdésben eléggé megoszlanak a vélemények. A térségi elit 45 százaléka úgy vélekedik, hogy valószínűnek tekinthető, hogy az állattenyésztés mint kitörési pont „hasznosítható". 20 százalék határozatlan, míg 34 százalék nem tartja valószínűnek, hogy térségünk gazdálkodói (vagy azok egy kisebb csoportja) számára az állattenyésztés a jelen helyzetből kitörési pontot jelent majd. Az életkori csoportok szerint az 50 év felettiek csoportja emelkedik ki, ők vannak kifejezetten a „valószínű" válasz mellett.

Abban a tekintetben, hogy ez pozitív vagy negatív hatásként kezelendő, kissé megoszlanak a vélemények. 45 százalék pozitív hatásnak tartja, ha az állattenyésztés továbbra is fennmarad és kitörési pontot jelenthet majd. Több mint kéttizedük határozatlan a kérdésben, egynegyedük szerint ez inkább negatív hatású tényező lesz. A kérdést illetően nagy fokú a bizonytalanság, határozatlanság a 40 év alattiak csoportjában.

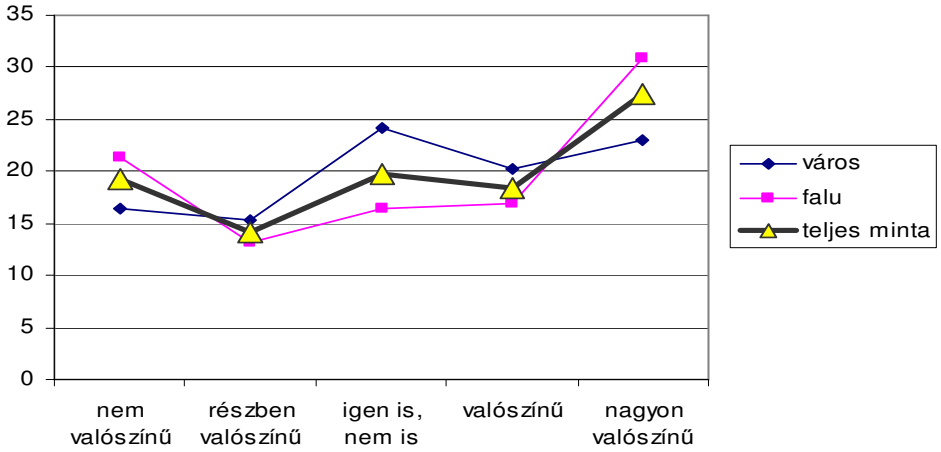
Az állattenyésztés fontos kitörési pontot jelent majd
(valószínűség foglalkozási csoportok szerint)

Az állattenyésztés fontos kitörési pontot jelent majd
(valószínűség korcsoportok szerint)

Az állattenyésztés fontos kitörési pontot jelent majd
(valószínűség településtípusok szerint)

(…)

A térségi jövőkép vizsgálatának a mezőgazdasággal, földhasználattal kapcsolatos eredményei alapján két dimenzióban kell rövid következtetést megfogalmaznunk.

Az elemzés során egyértelműen körvonalazható az a tény, hogy a térségi elit e kérdésben mutatott vélekedését, állásfoglalását bizonytalanságok, határozatlanságok jellemzik. Azt kell gondolnunk, hogy a gazdálkodás, földhasználat kérdése egy olyan terület, amelyen/amellyel kapcsolatosan több „zavaros" tényező, információ terjed. Így az ismeretek hiányából, másrészt a különböző tudások egyvelegéből olyan magatartások, vélemény-nyilvánítások születnek, amelyekről nem alkothatunk pontos képet. Ezekből a tényezőkből, ebből a helyzetből következik azon további észrevételünk, miszerint a térségi elitnek a témában kinyilvánított álláspontjai, véleményei megosztottak. Ebben a helyzetben nem lehet egységes jövőképről beszélni.

Gergely Orsolya

Háztartások agrártevékenysége a Székelyföldön (2011) [1]

1. Földtulajdon

A gazdálkodás kiinduló alapját képező földterülettel a székelyföldi háztartások több mint fele (54%) rendelkezik, majdnem ennyien gazdálkodnak is – fő vagy melléktevékenységként. A várható feltételezés beigazolódott: túlnyomó többségben azok gazdálkodnak, akiknek van saját tulajdonú területük, és azok nem gazdálkodnak, akiknek nincs saját földjük (chi négyzet értéke: 116,20, $p<0,001$). Nagyon alacsony számban vannak tehát azok, akik rendelkeznek saját földterülettel (szántóval, kaszálóval stb.), és nem gazdálkodnak, ugyanígy pedig szintén kevés elemszámú azok csoportja, akik noha nem rendelkeznek saját földterülettel, mégis gazdálkodnak.

		Gazdálkodnak-e Önök bármilyen földterületen, illetve tartanak-e valamilyen állatot?		
		Igen	Nem	*Összes*
Van-e Ön, illetve családja tulaj-	igen	171	56	227
donában termőföld, erdő, rét?	nem	41	145	186
Összes		212	201	413

Hogy ez a földtulajdon tulajdonképpen mit is jelent, milyen területeket és erőforrásokat, illetve mekkora átlagterületeket kell elképzelnünk, arról ad képet az alábbi táblázatba sűrített számadatsor. Látható, hogy legtöbb háztartás szántóföld birtokot mondhat magáénak, illetve kertet, kaszálót. Erdőbirtokkal csupán minden tizedik háztartás rendelkezik, gyümölcsössel pedig még ennél is jóval kevesebben: a mintába szereplők közül csak 21 háztartásban számoltak be erről.

A területek nagysága 3-4 hektár alatti, és ez is több részből tevődik össze. Szántóföld esetében 3 hektár körüli az átlagos birtoknagyság, de a lakosság majdnem fele 1 hektár alatti birtokkal rendelkezik. Az erdőterületek kiterjedtsége a

[1] A tanulmány a KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja szakmai programjához kapcsolódó Kutatási jelentés alapján készült

legnagyobb, de – mint már egy korábbi kérdésből kiderült – kevesen rendelkeznek erdős területekkel. A birtokolt kaszálók szempontjából egy háztartásnak 244 ár kaszálója van, területi szempontból átlagosan 244, de itt is a háztartások fele (51,2%) 1,5 ha alatti kaszálóterülettel rendelkezik.

	Szántó	Kert	Gyümölcsös	Kaszáló	Erdő
Van-e az Önök tulajdonában?					
N (hány háztartásban a 430-ból)	177	152	21	129	49
Mekkora ez a terület? (ár)					
Átlagértékek	303,91	42,95	68,76	244,47	383,12
Szórás	551,17	73,06	115,89	341,85	743,15
Kinek a tulajdonában van?(%)					
saját tulajdon	75,29	80,52	77,27	84,0	72,3
szülők	22,41	15,58	22,73	14,4	25,5
egyéb	2,30	3,24	0,00	1,6	2,1

Arról, hogy ezek a földterületek tulajdonviszonyi szempontból kihez tartoznak, szintén szerezhetünk információt. Kiderül, hogy minden esetben egynegyed alatt van azok aránya, ahol (még) a szülők tulajdonában vannak a földek, leginkább az erdők esetében érvényes ez (25,5%), illetve legkevésbé a kaszálók és kertek esetében mondható ez el (14,4%, illetve 15,58%). Tulajdonképpen a háztartások háromnegyedében saját tulajdonban vannak a földbirtokok, illetve elenyésző azon esetek száma, amikor rokonsági, másfajta megállapodások nyomán, de névlegesen nincs saját tulajdonban a föld.

Bérelni nagyon kevesen bérelnek földet, a válaszadók kevesebb mint egytizede (6,98%) nyilatkozott úgy, hogy nem saját tulajdonú földterületet használnak. A bérelt földek nagyobb része inkább szántó terület, és leggyakrabban magánszemélyektől, illetve rokonoktól, ritkábban szövetkezettől bérlik. Senki sem nyilatkozta azt, hogy erdőt bérelne. Minden második földbérlő a tulajdonosnak „bérleti díjként" terményt ad, egynegyedük pénzt, egynegyedük pedig semmit nem ad.

Akik rendelkeznek saját földterülettel, azok közt is néhány esetben (18,31%) előfordul, hogy nem művelik meg, azaz „parlagon" hagyják birtokaikat vagy birtokrészeiket. Megkérdeztük, hogy ha van olyan birtokrész, amit nem használnak, akkor pontosan melyik évtől nem használják. Egyfajta területfelhagyási szakaszos-

ságot lehet felfedezni: 1990 és 1998 között, nyolc év alatt összesen körülbelül a háztartások egynegyede hagyott fel bizonyos terület vagy területek megművelésével. 1999-ben és 2000-ben tapasztalható egy nagyobb területfelhagyási hullám: ebben a két évben ugyanennyien mondanak le bizonyos területekről. A második ilyen hullám pedig a 2007-es és a 2008-as esztendőben következik be. Azonban úgy tűnik, ezen felhagyott területek csupán egytizede eladó (11,7%).

És hogy miért foglalkoznak az emberek a földműveléssel? A leggyakoribb válasz az, hogy mert nincs más lehetőség, a lakosság rá van kényszerítve, hogy ebből próbáljon megélhetést biztosítani.

A válaszadók valamivel több mint egytizede gondolja úgy, hogy a plusz jövedelem a legfontosabb motiváció, vagyis anyagilag megéri ezzel foglalkozni. A megkérdezetted egyharmada (33,71%) a megszokás erejének, a hagyománytiszteletnek tulajdonítja a földműveléshez való ragaszkodást, ugyanakkor nagyon kevesen vannak azok, akik úgy gondolják (6,74%), hogy a lokális társadalom, faluközösség tagjai előtti szégyen vezérelné az embereket

2. Mezőgazdálkodási infrastruktúra

A térség még hangsúlyosan rurális, de már kevésbé mezőgazdasági jellegű életmódról tanúskodik a háztáji melléképületek száma és háztartásonkénti előfordulási gyakorisága. Baromfiól minden második háztartásban van (52,05%), amiből azt is érthetjük, hogy majdnem minden falusi háztartás esetében megtalálható ez, mivel a városi lakosság aránya (a mintában) negyven százalék alatti volt. Istálló, csűr, szénatároló, magtár – ezek közül legalább egy megtalálható tíz háztartásból négyben (42,21%). A juhakol előfordulási gyakorisága a legalacsonyabb.

	VAN
1. baromfiól (tyúkketrec)	52,05
2. sertésól (disznópajta)	39,34
3. juhakol	14,40
4. istálló, csűr, szénatároló, magtár	42,21

A mezőgazdasági munkálatok gépesítettségének fokáról ad képet az alábbi táblázat, melyből kiderül, hogy az állattartás, növényermesztési munkálatok milyen mértékben vannak gépek használata által egyszerűsítve, könnyítve. Kiderül, hogy egyetlen gép esetében sem haladja meg az egynegyedet a válaszok aránya, vagyis

legjobb esetben is csak minden második gazdálkodó háztartásban található meg az az adott gépezet. A szállításra alkalmas gépjármű a leggyakoribb: minden negyedik gazdálkodó háztartásban található olyan autó, mely szállításra (is) alkalmas. A második leggyakorabban előforduló gépezet, ami szintén a gazdálkodó háztartások közel egynegyedeében van, az a kaszálógép. Ezen kívül kis vagy nagytraktorral kevesebb mint a gazdálkodó háztartások kéttizede rendelkezik. Ha általában egyetlen háztartásban nincs mind a két méretű és fajta traktor, akkor feltehetőleg a háztartások egyharmadában kis vagy nagytraktor található. A legritkább gépezetek közé pedig a fejőgép, a bálázó gép, és a motoros kapa sorolható.

	VAN (%)
kistraktor?	17,14
nagytraktor?	15,96
motoros kappa?	9,81
motoros permetező?	11,68
bálázó gép?	6,07
szállításra alkalmas gépjármű?	24,77
kaszálógép?	22,43
fejőgép?	3,27
kombájn?	5,61

Megnéztük azt is, hogy mennyire jellemző az együttjárás a gépezetek esetében, vagyis ugyanazok birtokolnak-e több gépezetet, vagy többnyire a háztartásokban 1 vagy 2 ilyen mezőgazdasági eszköz van. Kiderült, hogy többen rendelkezenk csak egyetlen gépezettel de a válaszadók közt olyanok is vannak, akiknek a felsoroltak közül több is van: a válaszadók kevesebb, mint három százaléka öt, hat, vagy hét géppel is rendelkeznek. És három olyan háztartás is belekerült a mintába, ahol a kilenc felsorolt gépezetből kilenc megtalálható.

3. Állattartás, növénytermesztés

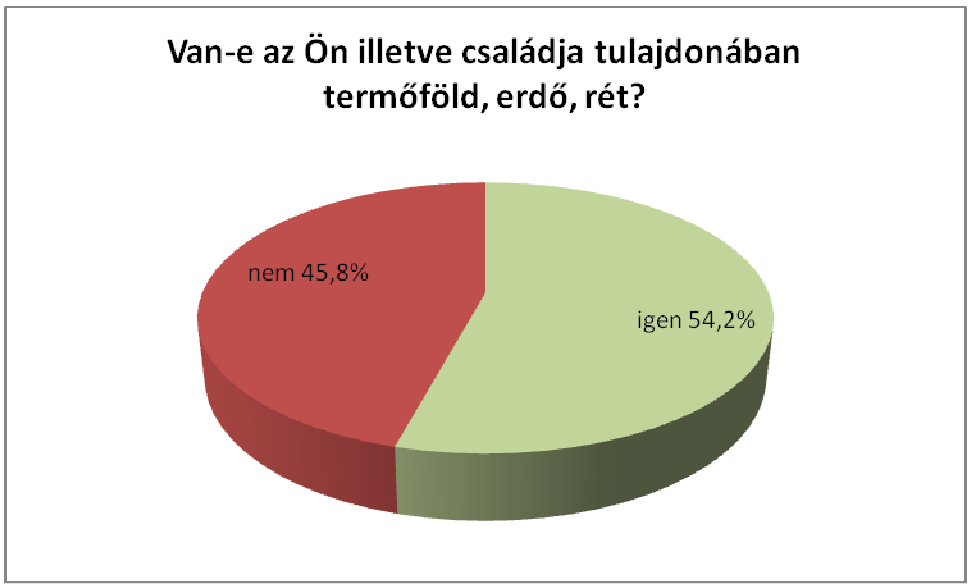
Az állattartás csupán a háztartások egyharmadára jellemző inkább, a baromfi és sertéstartás az általánosabb gyakorlat. Növénytermesztés esetében magasabb az arány: majdnem minden második háztartásban termesztenek gyümölcsöt, zöldséget, illetve kifejezetten burgonyát is. Gabonaféléket minden harmadik háztartásban termesztenek, a takarmány és ipari növényekkel foglalkoznak legkevésbé.

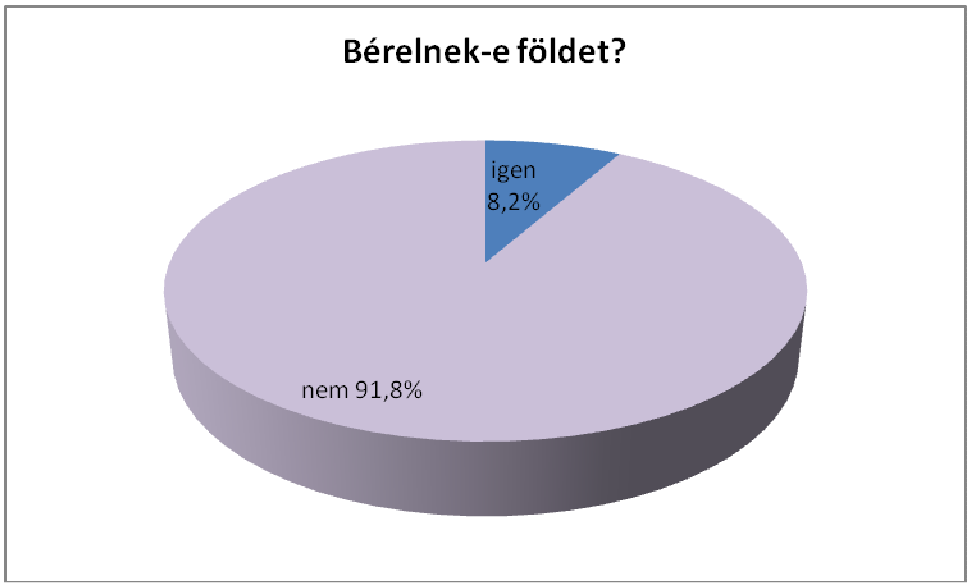
Az állattartás, valamint a növénytermesztés kapcsán megállapítható, hogy az állatok, termények „piaci" értékesítési gyakorlat szinte alig jellemző. Az állattartás esetében szinte kizárólag csak a háztartás szükségleteinek kielégítése melletti fölösleget értékesítik, nyolcvanöt százalékban kizárólag saját használatra tartanak állatot.

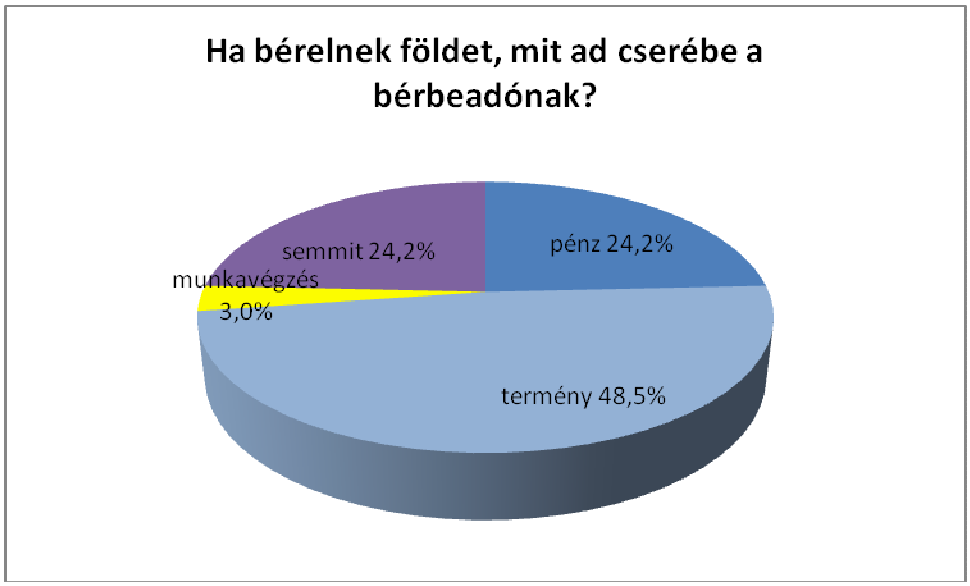
Tartanak-e … ?	***Igen***	csak a háztartás részére	ami marad eladják	a zömét eladják	mindet eladják
baromfit?	***44,79***	85,59	1,35	13,06	0,00
juhot, kecskét?	***13,73***	85,25	11,48	3,28	0,00
sertést?	***31,63***	87,50	11,03	1,47	0,00
szarvasmarhát?	***15,12***	89,23	7,69	3,08	0,00
lovat?	***11,63***	96,00	4,00	0,00	0,00
Termelnek-e … ?		csak a háztartás részére	ami marad eladják	a zömét eladják	Mindet eladják
zöldséget?	***44,47***	97,55	1,96	0,49	0,00
gyümölcsöt?	***51,86***	97,38	2,62	0,00	0,00
burgonyát?	***45,12***	79,90	11,34	8,76	0,00
gabonafélét?	***29,07***	72,80	12,80	13,60	0,80
ipari növényeket?	***4,88***	47,62	14,29	33,33	4,76
takarmánynövényt?	***13,95***	93,33	3,33	3,33	0,00

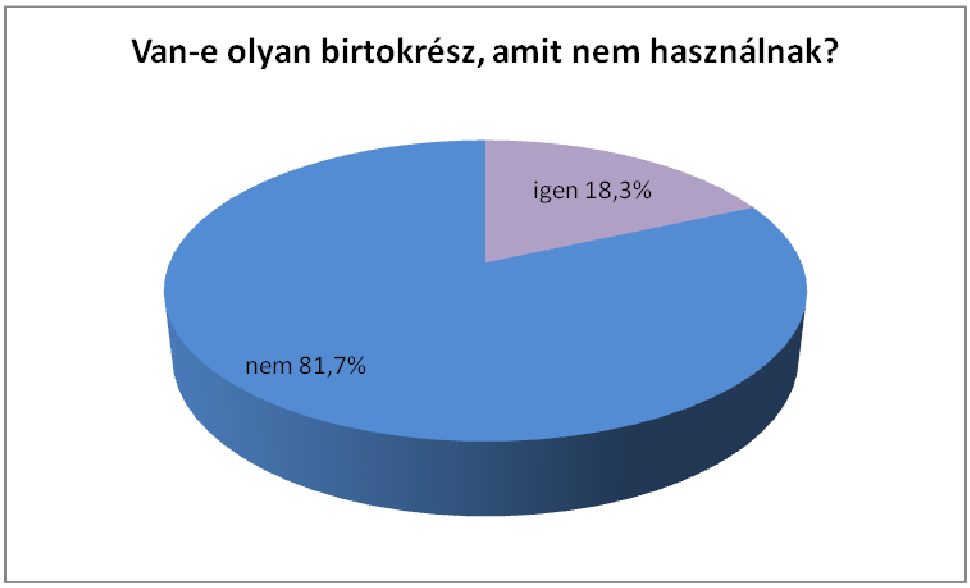
A juhot, kecskét, valamint sertést tartók esetében vannak többen azok, akik a fölösleget eladják. A növénytermesztésnél kicsit gyakoribb a szükségleten felüli termelés: itt a gabonafélék, de főleg az ipari növények esetében megjelenik magasabb arányban a többnyire eladásra termelés gyakorlata, illetve ez utóbbi esetében – noha csupán 1-2 háztartásban tapasztalható – a teljes mértékben eladásra termelésé is.

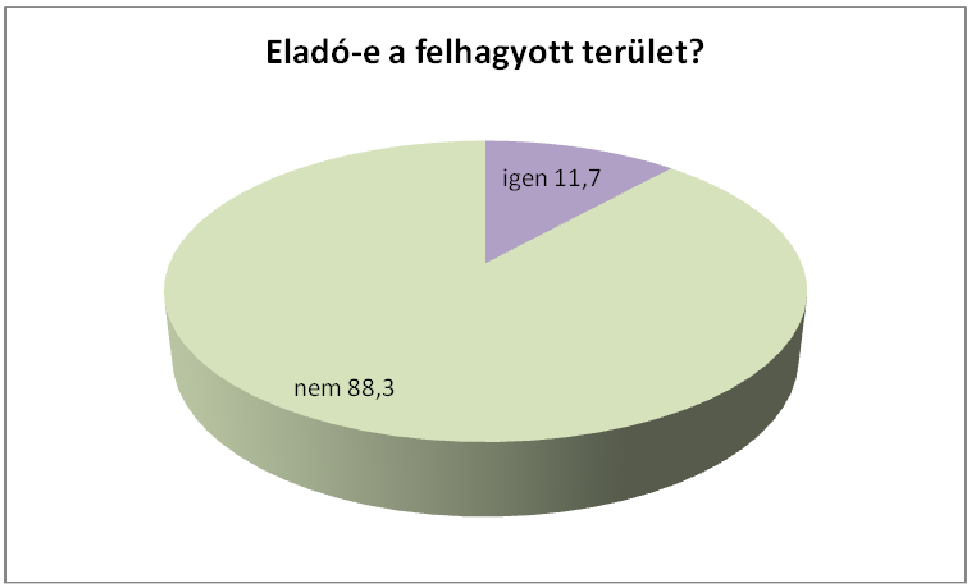
MELLÉKLET

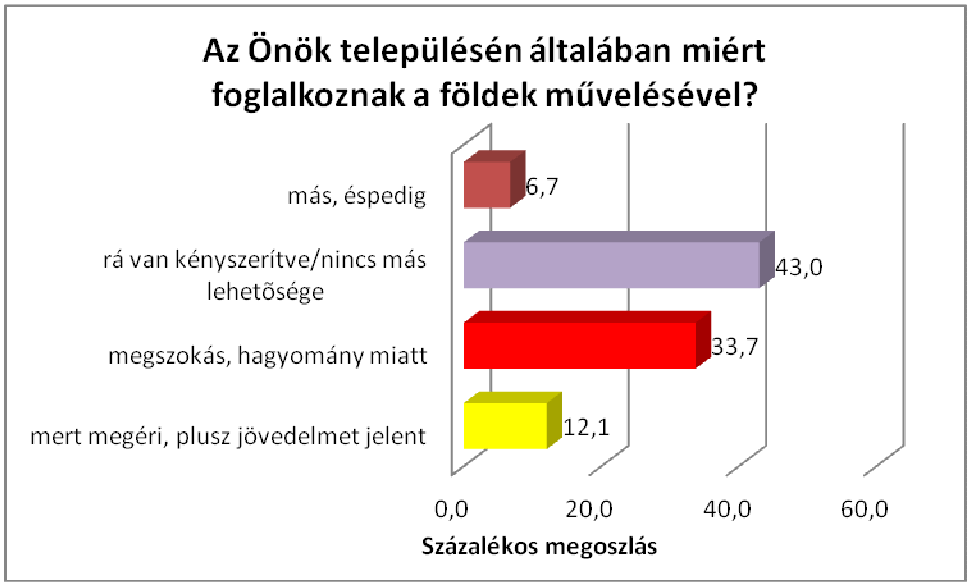

Van-e az Ön illetve családja tulajdonában termőföld, erdő, rét?
nem 45,8%
igen 54,2%

Bérelnek-e földet?
igen 8,2%
nem 91,8%

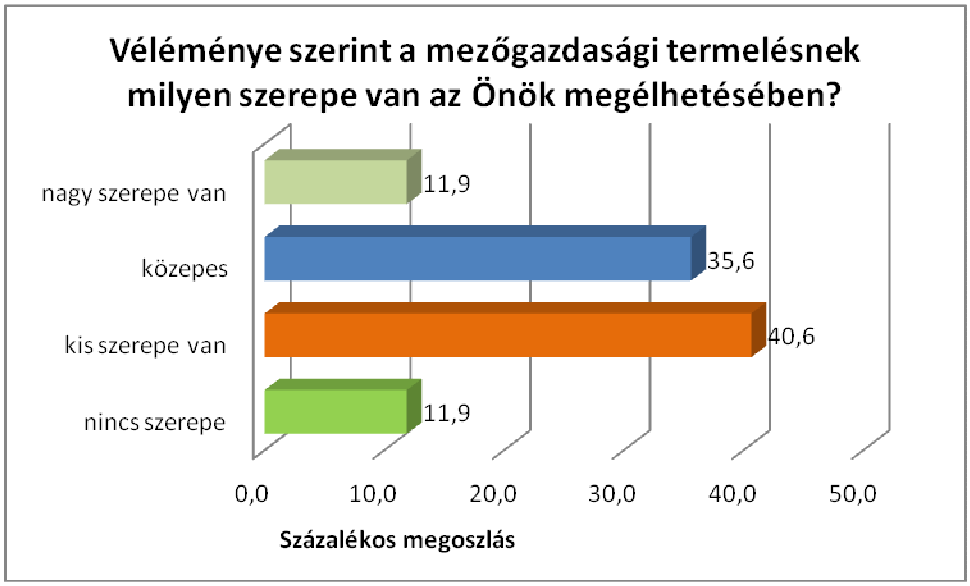

Ha bérelnek földet, mit ad cserébe a bérbeadónak?
semmit 24,2%
pénz 24,2%
munkavégzés 3,0%
termény 48,5%

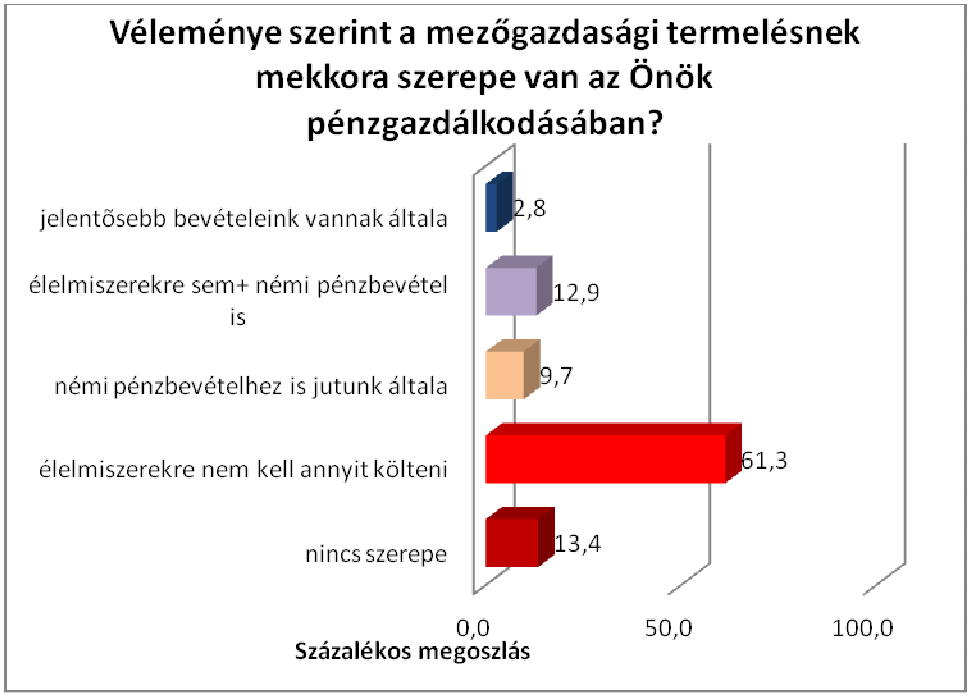

Van-e olyan birtokrész, amit nem használnak?
igen 18,3%
nem 81,7%

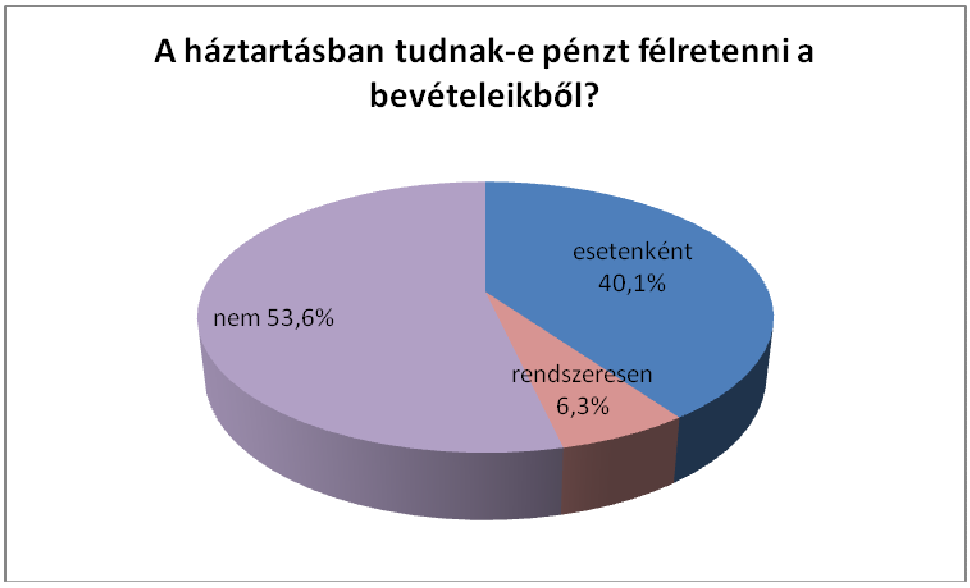

Eladó-e a felhagyott terület?
igen 11,7
nem 88,3

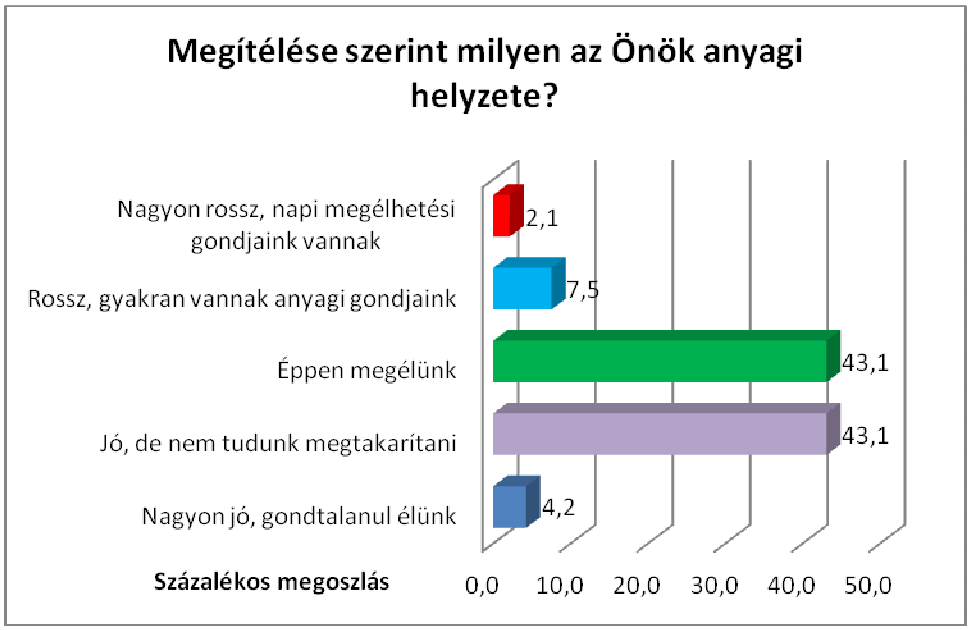

Az Önök településén általában miért foglalkoznak a földek művelésével?
más, éspedig
6,7
rá van kényszerítve/nincs más lehetősége
43,0
megszokás, hagyomány miatt
33,7
mert megéri, plusz jövedelmet jelent
12,1
0,0
20,0
40,0
60,0
Százalékos megoszlás

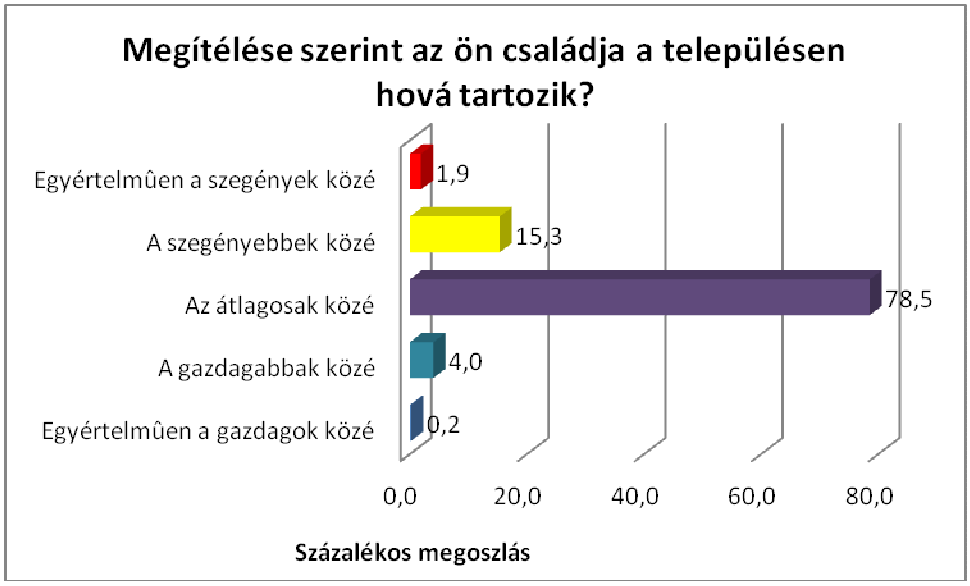

Gazdálkodnak-e Önök bármilyen földterületen, illetve tartanak-e valamilyen állatot?
nem 48,8%
igen 51,2%

Véleménye szerint a mezőgazdasági termelésnek milyen szerepe van az Önök megélhetésében?
nagy szerepe van
közepes
kis szerepe van
nincs szerepe
11,9
35,6
40,6
11,9
0,0
10,0
20,0
30,0
40,0
50,0
Százalékos megoszlás

Véleménye szerint a mezőgazdasági termelésnek mekkora szerepe van az Önök pénzgazdálkodásában?
jelentősebb bevételeink vannak általa
élelmiszerekre sem+ némi pénzbevétel is
némi pénzbevételhez is jutunk általa
élelmiszerekre nem kell annyit költeni
nincs szerepe
2,8
12,9
9,7
61,3
13,4
0,0
50,0
100,0
Százalékos megoszlás

A háztartásban tudnak-e pénzt félretenni a bevételeikből?
esetenként 40,1%
rendszeresen 6,3%
nem 53,6%

Megítélése szerint milyen az Önök anyagi helyzete?
Nagyon rossz, napi megélhetési gondjaink vannak
Rossz, gyakran vannak anyagi gondjaink
Éppen megélünk
Jó, de nem tudunk megtakarítani
Nagyon jó, gondtalanul élünk
2,1
7,5
43,1
43,1
4,2
Százalékos megoszlás
0,0
10,0
20,0
30,0
40,0
50,0

Megítélése szerint az ön családja a településen hová tartozik?
Egyértelmûen a szegények közé
A szegényebbek közé
Az átlagosak közé
A gazdagabbak közé
Egyértelmûen a gazdagok közé
1,9
15,3
78,5
4,0
0,2
0,0
20,0
40,0
60,0
80,0
Százalékos megoszlás

Péter Zsuzsa

Egy település földbirtok- és gazdálkodási viszonyai (részlet)[1]

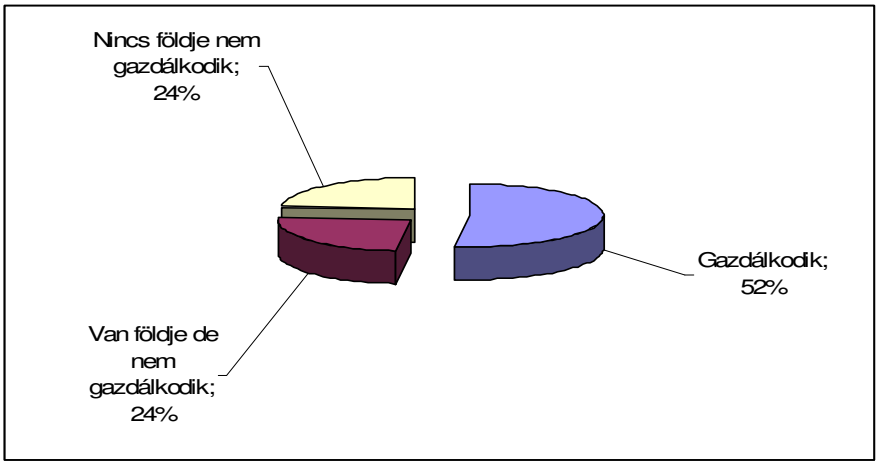
1. Birtokszerkezet

A településre a nukleáris családforma jellemző, hagyományos nagycsalád már nagyon kevés van, az egyszemélyes háztartások aránya 8, 8 százalék. A háztartások majdnem egyharmada (32 százalék) két tagot számlál, ez a legnagyobb arányban jelen levő háztartásforma. A három főt számláló háztartások valamivel kisebb arányban vannak jelen (19,9 százalék), a négyfős háztartások aránya 29,3 százalék. Mivel a gazdálkodási gyakorlat – igen kevés esettől eltekintve – a család saját munkaerejére alapozódik, ezek az adatok fontos értelmezési keretet jelentenek a földtulajdon használatára vonatkozóan.

A háztartásvizsgálat során arról bizonyosodtunk meg, hogy a válaszadók majdnem háromnegyede olyan családban él, mely rendelkezik földterülettel, több mint fele foglalkozik mezőgazdasággal, földműveléssel. A két változó között (gazdálkodás és földterület birtoklás) szignifikáns, közepesnél erősebb ($p = 0, 000$, $\chi\ 2 = 43,1$, $C = 0,49$) kapcsolat van. A gazdálkodók körében nagyobb arányban vannak földtulajdonnal rendelkezők, mint a nem gazdálkodók körében, a földterülettel való rendelkezés 43%-ban csökkenti a gazdálkodás ismeretével kapcsolatos bizonytalanságot ($\lambda=0, 43$).

[1] Az adatfelvétel a Hargita megyei Csíkkarcfalván 2009-ben készült, szociológiai diplomamunka részeként

1. ábra: A megkérdezettek megoszlása gazdálkodás és földtulajdon tekintetében
N=179

A megkérdezettek 27,9 százalékának, 50 személynek a tulajdonában nincs megművelhető földterület, de ez a tény nem zárja ki, hogy az illető gazdálkodjon, a megkérdezettek majdnem fele azt válaszolta, hogy nem gazdálkodik. E személyekből is vannak, kik önellátásra rendezkedtek be, de jelentős többségüknek van állandó jövedelme, alkalmazottként dolgozik vagy nyugdíjas, ez lehet az oka, hogy nem gazdálkodnak.

3.táblázat: A földterülettel rendelkezők megoszlása a gazdálkodás tekintetében

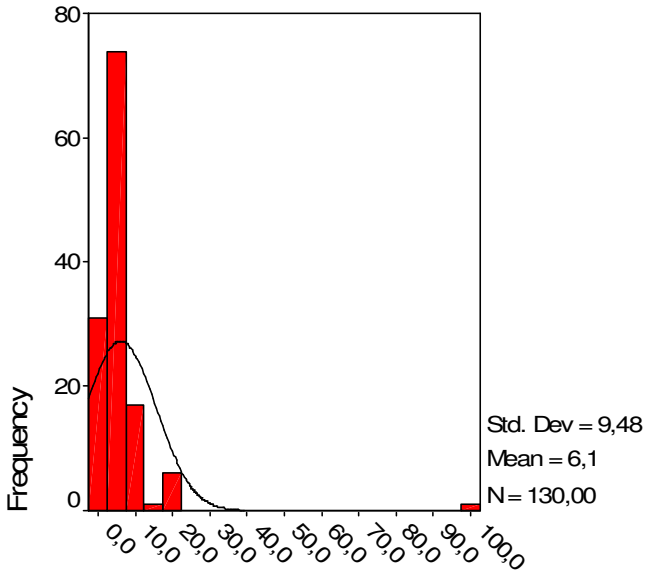
	Gazdálkodik	Nem gazdálkodik	Összesen
Rendelkezik földterülettel	86	43	129
	66,70%	33,40%	100%
Nem rendelkezik földterülettel	6	44	50
	12%	88%	100%
Összesen	92	87	179
	51,40%	48,60%	100%

Akiknek van földjük, az összes földterület (szántó, kert, kaszáló, legelő, gyümölcsös) tekintetében átlagosan 6,1 hektárt birtokolnak. A földtulajdonosok felének 4,8 ha alatti, felének pedig 4,8 ha feletti birtoka van. A legtöbb földtulajdonos 2,5 ha földterülettel rendelkezik, a földtulajdonosok átlagosan 9,4 ha-ral térnek el az átlagos földbirtoktól. A legkisebb földterület 0,11 ha, míg a

legnagyobb 101,5 ha. A megkérdezettek összesen 796,68 ha földterülettel rendelkeznek, egynegyedük 2,5 ha alatti földterülettel, egynegyedük pedig 6,5 ha feletti területtel rendelkezik.

Miként a hisztogramon is látszik, a földterületek gyakorisági görbéje a normál eloszláshoz képest balra ferdült és csúcsos, tehát sok földbirtokosnak van kicsi földterülete.

2. ábra: A földterületek gyakorisági görbéje, földbirtokosokra vetítve

A földterületek nagysága együtt jár a területek felaprózottságával. A két változó között szignifikáns összefüggést (p=0,003, C=0,25, n=130) figyelhetünk meg, tehát minél nagyobb egy birtok, annál több részből áll.

4. táblázat: Összefüggések a földterületek mérete és ennek felaprózottsága közt

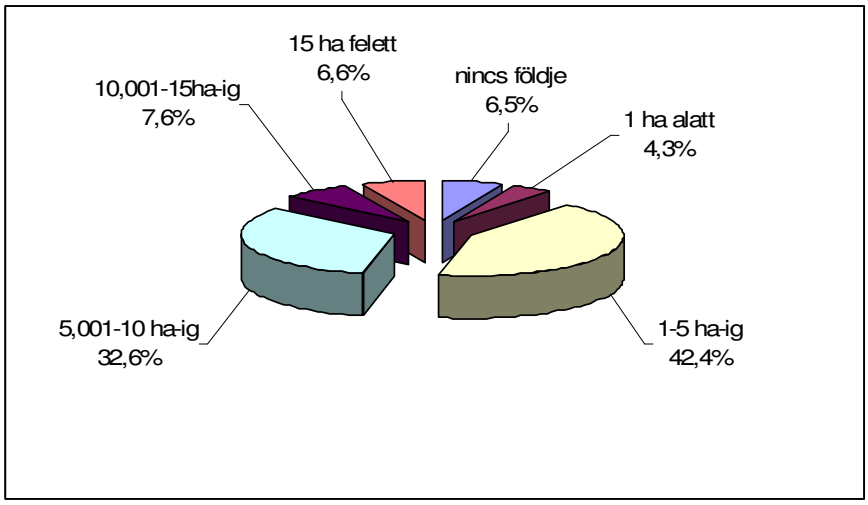
		Hány hektár földje van összesen?	Hány részből áll?
Hány hektár földje van összesen?	Pearson Correlation	1,000	0,256
	Sig. (2-tailed)		0,003
	N	130	129
Hány részből áll?	Pearson Correlation	0,256	1,000
	Sig. (2-tailed)	0,003	,
	N	129	129

1.

1.1 . A Gazdálkodók

A földterület többnyire a megkérdezettek saját tulajdonban van (47 százalék), a szülők tulajdona 33 százalék esetében, illetve élettársa tulajdona (20 százalék). Ezek olyan területek, melyekhez öröklés útján jutottak hozzá. Nagyon kevés azok száma, akik vásárolták földterületüket. A föld visszaszolgáltatásakor mindenki ragaszkodott ahhoz a darabhoz, mely a kollektivizálás előtt a tulajdonukban volt. Így feldaraboltak a területek, de a kis és nagy területek egyaránt megművelésre kerülnek.

3. ábra: A gazdálkodok megoszlása a birtokolt földterületek alapján (N=92)

Az adatbázisunk alapján hat (6,6 százalék) olyan személyt találunk, kinek 15 ha feletti földterülete van. A földtulajdonnal rendelkezők majdnem fele, (42,4 százalék) 5 hektár alatti földterületen gazdálkodik, egyharmada (32,6 százalék) pedig 5-10 ha területen. Kevés azok száma, kik nem rendelkeznek földbirtokkal, és mégis gazdálkodnak (6, 5 százalék). Ők bérelik a földet.

5.táblázat: A gazdálkodással foglalkozó egyének átlagos birtokméretei (N=92)

Birtokméret	Szántó	Kert	Kaszáló	Legelő	Erdő
Hányan rendelkeznek az adott területekkel (%)	88%	39,1%	83,7%	4,3%	47,8%
Átlagos földterület (ha)	1,7	0,22	3,1	14	2,59

A kertek legnagyobb részét örökölték, ez általában a ház közelében található, és egy darabból áll. Ezek mérete annyira kicsi (átlagosan 22 ár), hogy általában csak zöldséget tudnak termeszteni rajta. A szántóterületek átlagos mérete egy hektár hét ár, a területek fele kettő vagy több részből áll. Olyan esettel is találkozhatunk, ahol 11 különböző helyen található az egy hektár alatti terület. A szántóföldek esetében nincs egyetlen olyan eset sem, ahol az egy hektárnál nagyobb terület egyetlen helyen található.

A földterületek feldaraboltsága és kis mérete csak a háztartás szükségleteit kielégítő kézi művelésnek kedvez, mely a hagyományos mintára épül, ez a művelési forma időigényes.

A gazdálkodók legnagyobb része rendelkezik kaszáló, illetve szántó területtel. Ez a növénytermesztésnek és az állattenyésztésnek kedvez. A kaszálók átlagos mérete három hektár, egy ár, és nagyon felaprózottak. A legelők legnagyobb része a közbirtokosság tulajdonában van, négy személy rendelkezik legelővel, ők azok, kik több állatot tartanak. A gazdálkodok majdnem felének a tulajdonában van erdő, melynek átlagos mérete két hektár, ötvenkilenc ár.

Majdnem fele (46 százaléka) a gazdálkodóknak jelenleg dolgozik, ők csak részidőben foglalkoznak gazdálkodással, egyharmada (33,3 százaléka) nyugdíjjal rendelkezik, és egyötödének (20,7 százaléknak) nincs állandó jövedelme, ők azok, akik teljes munkaidőben gazdálkodnak.

6. táblázat: A mezőgazdasági munkák résztvevői

	Említési gyakoriság
A kérdezett egyedül	2,2
Csak a háztartás tagjai	91,2
Városon lakó családtagok is	3,3
Rokonok, szomszédok, ismerősök	2,2
Alkalmi munkásokat is szerződtet	1,1
Összesen	**100**

Fontos mutató az, hogy a háztartást alkotó személyek mellett még kik vesznek részt a mezőgazdasági munkálatokban. A megkérdezettek legnagyobb részénél (91,2 százalék) csak a háztartás tagjai vesznek részt a növénytermesztésben, földművelésben, illetve az állattenyésztésben. Kevés azok aránya, kik csak egyedül

(2,2 százalék) végzik a mezőgazdasági munkát, vagy kik alkalmi munkásokat (1,1 százalék), városon lakó családtagokat (3,3 százalék), illetve rokonokat, szomszédokat, ismerősöket (2,2 százalék) is bevonnak ezekbe, a tevékenységekbe. Csak 1 háztartásban van állandó alkalmazott.

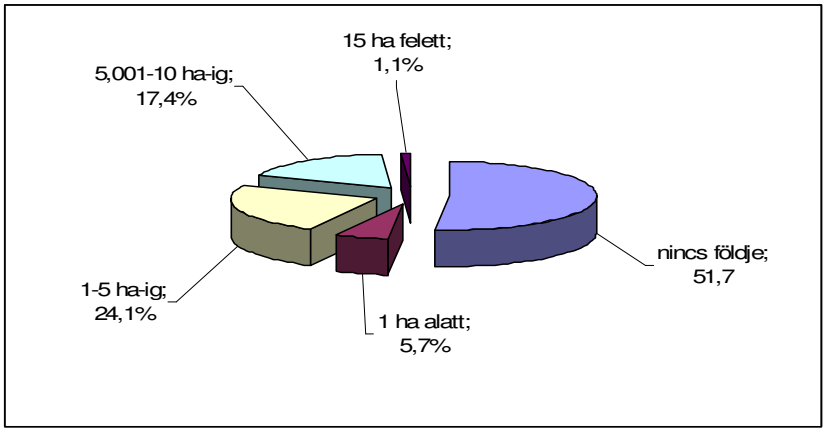
A gazdálkodók négy százaléka bérel földet magánszemélytől, és egyhetedük ad bérbe földet vállalkozóknak, illetve magánszemélyeknek. Leginkább terményt kapnak cserébe a föld használatáért. A földterület mérete és a föld bérbeadás szempontjából az mondható el, hogy összefüggés van aközött, hogy mekkora kaszálója van, és tud-e bérbe adni (t = 1,639, p = 0,005). Minél nagyobb kaszáló területtel rendelkeznek, annál inkább tudnak bérbe adni.

1.2 . A nem gazdálkodók

Az aktivitást tekintve ennek a kategóriának majdnem fele (48,7 százaléka) jelenleg dolgozik, és közel egyharmada (31,6 százaléka) nyugdíjas, nekik van állandó jövedelmük. Akik nem gazdálkodnak, csupán egyötödüknek (17,1 százalékuknak) nincs állandó jövedelmük.

A gazdálkodást és a földtulajdont tekintve a megkérdezettek majdnem fele, (48,6% százaléka) nem gazdálkodik, azonban felének van a tulajdonában földbirtok. Ez már lehetőséget ad(na) a gazdálkodásra.

4.ábra: A nem gazdálkodok megoszlása a birtokolt földterületek alapján (N=87)

Amint az ábrán is látszik, nincs nagy különbség a földbirtokkal rendelkező gazdálkodók és a nem gazdálkodók földjeinek mérete között. Átlagosan egy hektár két ár szántóföldet, tizenkét ár kertet, két hektár nyolc ár kaszálót, és egy hektár

három ár erdőt birtokolnak. A nem gazdálkodók, akik földbirtokkal rendelkeznek, legnagyobb része öröklés által jutott tulajdonához. Ez egyik oka lehet annak, hogy a földterület megléte, illetve mérete nem mozdítja elő a gazdálkodási hajlandóságot, és közbe azt is jelzi, hogy egy jelentősebb (föld)potenciál többnyire kiaknázatlan marad. Ez összesen 191 hektár 76 ár, míg a gazdálkodók össz-földterülete 595 hektár 2 ár.

Több mint egytizedük (11,5 százalék) bérbe adja a földjét, vállalkozónak, magánszemélynek, vagy rokonnak, fizetségként pedig terményt kapnak.

2. A termelt javak

2.1. A gazdálkodók

A mezőgazdasági termelés szempontjából fontos tényező, hogy mi az, amivel a leginkább foglalkoznak.

A növénytermesztéssel nagyrészt csak a háztartás szükségleteit elégítik ki, nagyon keveset termelnek piacra, eladásra. A zöldséget, gyümölcsöt, búzát, árpát, rozsot, ipari növényeket és takarmánynövényeket csak a háztartás részére, otthoni fogyasztásra és felhasználásra termelnek, nem értékesítik. A burgonyából az a mennyiség kerül ki a gazdaságból, ami az étkezésben és az állatok eltartásában nem kerül felhasználásra. Ez az összes burgonyatermés egynegyedét jelenti, ezt értékesítik. A kukoricatermelők közül kevés az, aki mind eladja (1,1 százalék) a terményét.

Zöldséget termelnek a legnagyobb arányban, utána gabonafélét majd gyümölcsöt, és burgonyát termesztenek leginkább.

7. táblázat: Mit termelnek?

	csak a háztartás részére	ami marad eladják	a zömét eladják	mindent eladják	nem termel
zöldség	89	-	-	-	26,4
gyümölcs	73,6	-	-	-	35,2
burgonya	70,7	25	-	-	4,3
kukorica	6,6	-	-	1,1	92,3
búza, árpa, rozs	80,4	-	-	-	19,6
ipari növények	1,1	-	-	-	98,9
takarmánynövények	15,4	-	-	-	84,6

A földterület és a növénytermesztés szempontjából az mondható el, hogy a két változó között szignifikáns különbség két növény termesztésével kapcsolatosan van: a búza (t = 1,313, p = 0,04), és a takarmánynövény (t = 3,102, p = 0,01), vagyis minél nagyobb szántóföldterülettel rendelkezik valaki, annál inkább termel búzát, illetve takarmánynövényt.

Az állattenyésztés helyzete is hasonló a növénytermesztéshez, csak a háztartás szükségleteire tartanak állatot, és kevesebb az, amit a gazdák értékesíteni tudnak. Legnagyobb részük tyúkot tart (94,5 százalék), de csak saját szükségletre, a gazdálkodók majdnem háromnegyede tart sertést (71,9 százalék), fele foglalkozik juh, kecsketartással (50,5 százalék), és majdnem fele szarvasmarhatenyésztéssel foglalkozik (48,9 százalék). Jóval kevesebb állatot értékesítenek, mint növényt. Csak szarvasmarhát (ami marad, eladják 2,2 százalék, zömét eladják 1,1 százalék), illetve sertést értékesítenek (ami marad, eladják 1,1 százalék).

8. táblázat: Milyen állatot tenyésztenek?

	csak a háztartás részére	ami marad eladják	a zömét eladják	mindent eladják	nem tart
tyúk	94,5	-	-	-	5,5
kacsa, liba, pulyka	13,6	-	-	-	86,4
juh, kecske	50,5	-	-	-	49,5
sertés	71,9	1,1	-		27
szarvasmarha	48,9	2,2	1,1	-	47,8
ló	28,1	-	-	-	71,9
nyúl	10,2	-	-	-	89,8

Az állattartás és a földterület szempontjából az mondható el, hogy a szarvasmarhatenyésztés és a földterület között szignifikáns különbség van (t = 2,719, p =0,00), minél nagyobb földterülettel rendelkeznek, annál inkább tartanak szarvasmarhát.

Az állattartási szokásokban találunk egy kevés különbséget az aktív munkások és a nyugdíjas gazdálkodók között. A nyugdíjas korosztály nagyobb arányban tart

tyúkot, juhot és kecskét, míg az alkalmazottak nagyobb arányban tartanak sertést, szarvasmarhát és lovat.

9. Táblázat: Állattartási szokások két kategória között

	Tyúk	Sertés	Juh, kecse	Szarvasmarha	Ló
Aktív munkás	91,4%	75,4%	44,8%	56,1%	30,4%
Nyugdíjas	100,0%	68,8%	60,6%	45,5%	24,2%

2.2. A nem gazdálkodók

Akik nem gazdálkodnak, a legnagyobb arányban zöldséget (69,8 százalék), utána burgonyát (49,4 százalék), majd gabonát (10,8 százalék) termelnek. Ezeket, a növényeket általában a ház körül levő kertekben termesztik.

Az állattenyésztési szokásokat tekintve a nem gazdálkodók több mint fele (66,3 százalék) tyúkot, majdnem egyharmaduk (27,1 százalék) sertést, és egyhetedük, (14,3 százalék) juhot, kecsét tart. Nagyobb állatokat, mint lovat, és szarvasmarhát csak nagyon kevesen tartanak (6 illetve 7 százalék).

Az aktivitást tekintve a nyugdíjas korosztály több növényt termel, mint az aktív munkások. Az állattenyésztési szokásokat tekintve a nyugdíjasok nagyobb arányban tartanak tyúkot, az aktív munkások nagyobb arányban tartanak sertést.

10. Táblázat: Növénytermesztési és állattartási szokások két kategória között

Milyen zöldséget termel?	Zöld-ség	Bur-gonya	Búza rozs árpa	Milyen állatot tart?	Tyúk	Sertés	Juh, kecske
Aktív munkás	66,1%	46,7%	10,5%		64,4%	30,5%	50,0%
Nyugdíjas	77,8%	55,6%	11,5%		70,4%	19,2%	50,0%

3. Értékesítési szokások és lehetőségek

3.1. A gazdálkodók

Ebben a fejezetben azt mutatom be, hogy mi történik az előállított termény-mennyiséggel, milyen arányban kerülnek a termékek fogyasztásra, és milyen formákban értékesítenek ezekből.

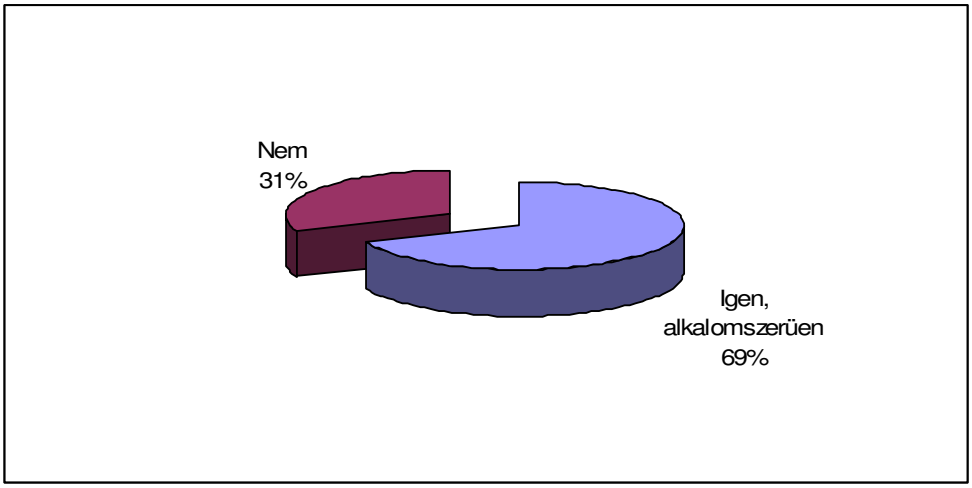
A termesztett növények többségét (83 százalékát) soha nem értékesítik pénzért. Kevesen mondják azt, hogy otthon adják el terményeiket. Csupán egy személy mondta, hogy rendszeres felvásárlója van. Nem is lehet olyan személyről hallani, aki a termékeit időnként piacra viszi. A piacra való termeléstől idegenkednek, így nem szükséges, hogy hatékonyságukat növeljék, a termékek előállítása során megfeleljenek bármilyen fogyasztói elvárásnak, hiszen saját maguk a fogyasztók.

Az állatok többségét (80 százalékát) sem értékesítik, itt is ami keveset értékesítenek, azt otthon adják el.

Akik nem értékesítik termékeiket pénzért, azok általában cserélni szoktak, a legtöbben krumplit cserélnek gabonára vagy kukoricára.

Ez az értékesítési forma távol marad a piac alapú gazdálkodástól, mely racionális elvekre épül. A piac alapú gazdálkodás esetében fontos szerepe van a szerződéseknek és a biztosításnak, ami nem jellemző erre a vidékre.

5. ábra: Értékesíti-e termékeit terménycsere formájában? (N=91)

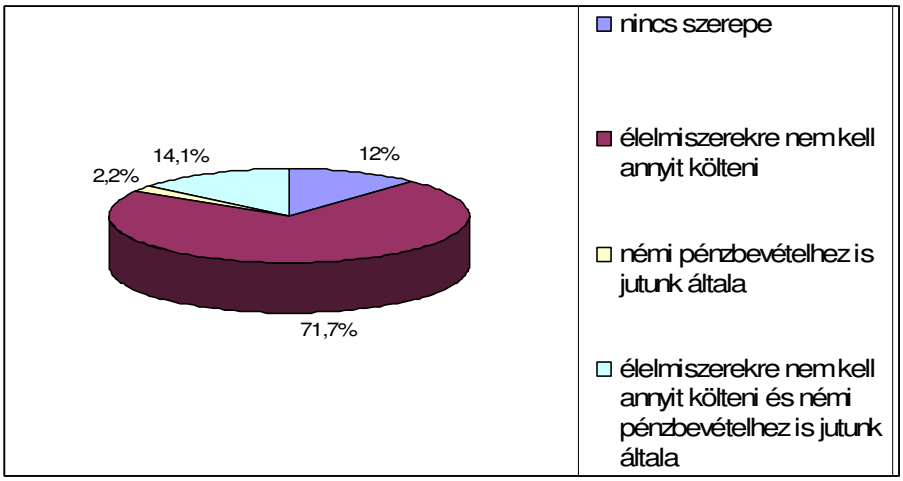

A termények értékesítése csere formájában és a földmennyiség kapcsolatát elemezve azt találjuk, hogy szignifikáns különbség van (t=2,295, p=0,006) aközött, hogy mekkora szántóterületen gazdálkodnak, és elcserélik-e termékeiket. Ez tehát azt jelenti, hogy aki nagyobb szántóterületen gazdálkodik, az inkább tud cserélni (általában krumplit cserélnek törökbúzára, vagy gabonára), és fordítva.

Arra a kérdésre, hogy „Véleménye szerint a mezőgazdasági termelésüknek mekkora szerepe van a háztartás pénzgazdálkodásában?" a következő eredményeket kaptuk: a gazdálkodók majdnem háromnegyede (71,7 százaléka) úgy gondolja, hogy élelmiszerekre nem kell annyit költenie, több mint egytizedüknek (12 százaléka) pedig a pénzgazdálkodásban a termelésnek nincs is szerepe.

Nagyon kevesen vannak azok, akiknek némi pénzbevétel is származik ezekből. Több mint egytizedüknek (14,1 százaléka) egyaránt élelmiszert és pénzbevételt is jelent. Nincs olyan, ki azt válaszolta, hogy jelentős bevételei származnak a mezőgazdasági termelésből.

6 ábra: A mezőgazdasági termelés szerepe a háztartás pénzgazdálkodásában (N=92)

Nem találtam szignifikáns összefüggést a termelésnek a pénzgazdálkodásban betöltött szerepe és a földterület nagysága között. Az, hogy milyennek ítélik meg a termelés szerepét a háztartás pénzgazdálkodásában, nem függ össze azzal, hogy mekkora földterületen gazdálkodnak.

3.2. A nem gazdálkodók

Azok közül, akik nem gazdálkodnak, de keveset mégis termelnek, hét személy cserélni szokott alkalomszerűen, két személy pedig azt válaszolta, hogy otthon adja el termékeit. Itt is leginkább a burgonyát értékesítik csere formájában.

Ebben a kategóriában kétharmaduk azt válaszolta, hogy a mezőgazdaságnak a pénzgazdálkodásában nincs szerepe, egyharmaduk pedig azt, hogy élelmiszerekre nem kell annyit költeniük.

4. Megélhetés, jövedelem

Arra a kérdésre, hogy „Fontos-e az otthoni munka mellett a gazdálkodás?", a gazdálkodók háromnegyede (77,1 százaléka) azt válaszolta, hogy fontos.

A „Miért fontos a gazdálkodás?" kérdésre a válaszolók majdnem egyharmada (65,2 százalék) válaszolta azt, hogy kevés a fizetés, kell a gazdálkodásból származó jövedelem. Több mint fele (53,3 százalék) azt válaszolta, hogy a földet meg kell művelni, és több mint egynegyede (26,1 százalék) pedig megszokásból végzi a föld művelését. Ez a „megszokás" és „a földet meg kell művelni" kijelentés, a földhöz való ragaszkodást jelenti, egy mentalitást hordoz. Ezt a mentalitást a gazdálkodás korábbi, a nagyon régi és nagyon hagyományos gyakorlatához való ragaszkodás jellemzi. Ez általában abban nyilvánul meg, hogy az állattenyésztés és növénytermesztés során korábbi mintákat követnek (pl. csak szarvasmarhát, kecskét és tyúkot tartanak, és ehhez ragaszkodnak). Ezt pszichikai – inkább a mentalitás és a tradicionális társadalmi tényezők hordozzák, nem függ a külső körülményektől. A gazdálkodást elsősorban a hagyományok és a megszokás határozza meg, a korábbi minták követése befolyással bír a megkérdezett gazdálkodók esetében.

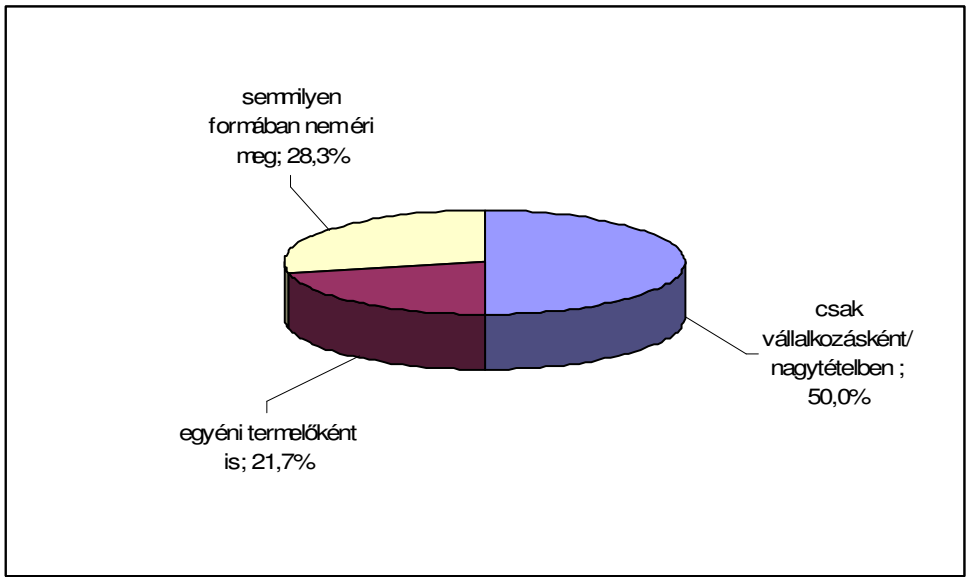
A gazdálkodók legnagyobb arányban (70,7 százalék) a földterület gyenge minőségét jelölték meg gondnak, majd a termékek értékesítése és a vetőmag gyenge minősége egyaránt (55,4 százalék) nagy problémát okoz. A gazdálkodók majdnem felének (45,7 százalék) gondot okoz a gépesítés alacsony foka és az anyagi problémák. Több mint egyharmaduknál (39,1 százalék) gondot jelent a munkaerő hiánya.

A fejlettebb mezőgazdasági térségek rurális gazdaságaiban gyakori a piacra szervezett, magas színvonalon gépesített, egyetlen személy irányítása alatt álló, bérmunkát felhasználó mezőgazdasági kisüzem. Itt a legkisebb munkaszervezeti egység az egyén, a megfelelő gazdasági keretekkel rendelkező, polgárosodó magánvállalkozó.

Karcfalva esetében találunk nagyobb gazdaságokat, ahol meghaladja a termelés a háztartás szükségleteit, és ahol az előbb említett folyamat elindulóban van, viszont a földművelési gyakorlatot, a gépesítettséget és a bérmunka alkalmazását tekintve nem sorolhatók az előbbi kategóriába. Visszatérve a gondokra, sokuknak gondot jelent a gépesítés alacsony foka, a munkaerő hiánya és az anyagi problémák. Itt a legkisebb munkaszervezeti forma még mindig a család, a gazdaságok pedig a háztartás és nem a piac szükségletét, illetve keresletét tartják szem előtt, és majdnem mindent a maguk szükségleteire termelnek.

A vélemény nyilvánítására ösztönző kérdés, az, hogy „Ön szerint milyen formában éri meg mezőgazdasági termeléssel foglalkozni?" rávilágít arra, hogy a gazdálkodók fele vélekedik úgy, hogy csak nagy tételben éri meg, és több mint egynegyede (28,3 százaléka) úgy, hogy semmilyen formában nem éri meg gazdálkodni.

7. ábra: Ön szerint milyen formában éri meg mezőgazdasági termeléssel foglalkozni? (N=92)

Az a tény, hogy a gazdálkodók több mint egynegyede úgy vélekedik, hogy semmilyen formában nem éri meg gazdálkodni, és ők ennek ellenére gazdálkodnak, azt igazolja, hogy önfenntartásra törekvő és az egyéni munkára alapozó gazdálkodási gyakorlat továbbra is fenntartódik.

Arra a kérdésre, hogy „Véleménye szerint a mezőgazdasági termelésüknek milyen szerepe van az önök megélhetésében?" a gazdálkodók majdnem háromnegyede (72 százaléka) úgy vélekedett, hogy a termelésüknek kis szerepe van. Ez a vélekedés azzal magyarázható, hogy nincs piac, nem tudják terményeiket értékesíteni, és önfenntartásra termelnek. A gazdálkodók egyötöde (20 százaléka) vélekedik úgy, hogy a termelésüknek közepes szerepe van a megélhetésükben, és csak nyolc százalékuk mondta, hogy nincs szerepe.

Arra a kérdésre, hogy „A háztartásukban tudnak-e pénzt félretenni a bevételeikből?" a gazdálkodók több mint fele (56,5 százalék) azt válaszolta, hogy esetenként tud félretenni, a másik fele (43,5 százalék) pedig azt, hogy nem tud pénzt félretenni.

A család – háztartás megélhetésének megítélésére vonatkozóan a gazdálkodók háromnegyede (75 százalék) úgy véli, hogy családja anyagi helyzetét az „éppen megélünk" kifejezéssel tudja legjobban jellemezni, egynegyedük pedig jónak véli anyagi helyzetüket.

12. táblázat: Anyagi helyzet megítélésének százalékos megoszlása a gazdálkodókra vonatkozóan

A család anyagi helyzetének megítélése	**A gazdálkodók**
Jó	25
Éppen megélünk	75
Összesen	**100**

Akik nem gazdálkodnak, több mint háromnegyedük (77 százalék) úgy véli, hogy éppen megélnek, több mint egyötödük (22 százalék) az anyagi helyzetét jónak ítéli meg, egy százalék pedig rossznak.

A megkérdezett gazdálkodók a saját háztartásaik helyzetét a településen a következőképpen ítélik meg: a legnagyobb arányuk maga, illetve családja helyzetét átlagosnak ítéli meg (95,7 százaléka), kevesen vannak azok, akik inkább szegénynek, mint átlagosnak tartották magukat (2,2 százalék), és elenyésző az, aki önmagát vagy családját, háztartását egyértelműen gazdagnak ítéli meg (1,1 százalék).

Akik nem gazdálkodnak, nagyrészük (82,4 százalékuk) saját háztartásaikat a településen az átlagosak közé sorolja, több mint egytizedük (11,6 százalék) inkább szegénynek tartja magát, és kevés azok aránya (6 százalék), akik egyértelműen

gazdagnak ítélik meg saját magukat, háztartásaikat. A nem gazdálkodók körében többen vannak azok, akik szegénynek, és azok is, akik gazdagnak ítélik meg magukat, mint a gazdálkodók körében.

A gazdálkodók saját helyzetének megítélése a településen, illetve az anyagi helyzetének megítélése arra utal, hogy befektetésre nincs igazán lehetőség, és a gazdasági tevékenységnek eredménye sem látszik igazán.

A gazdálkodóknak gond a termék értékesítése, a piac hiánya, a mezőgazdasági eszközök nem megfelelő felszereltsége, de a legnagyobb gond, és talán a legnehezebben elviselhető a gazdálkodók számára, hogy nincs eredménye a gazdálkodásnak, és nem lehet megélni belőle.

Bányász József

Az élet szolgálatában!

Amikor az agráriumról beszélünk, mindenekelőtt a fogalom jelentését, annak különböző interpretációit, a szó erejét, töltetét kell körülírjuk. Az agrikultúra szó a földhöz (ager), az élet alapjához kötődő egészlegességet hordozza magában. Ugyanakkor a *felegyenesedett* ember kultúrateremtő valóságára is utal. Ahogy az időben távolodunk a paraszt életformától, úgy egyre inkább romantikus nosztalgiával tekintünk vissza rá, elfeledvén annak izzasztó, emberpróbáló, ugyanakkor felelős következetességre sarkalló velejáróit. Mindenképp a székelyföldi ember életének szerves része, meghatározó eleme volt az agrárium. A kollektivizálással kezdődött el egyfajta elidegenedési folyamat, amikor a kultúra teremtő jellegét lekoptatta a mostoha földhasználat, az iparosodó állattenyésztés, amikortól a földet nem életet adó anyaként kezdték tekinteni, hanem erőforrásként, amiből ki kell csavarni minden lehetséges életerőt. Az intenzív agráripar a korlátlan műtrágya és vegyszer használattal, a nehézgép alapú talajműveléssel, az agyontechnologizált állattartással nehezen gyógyuló sebeket ejtett az anyaföldön, az élővilágon. Hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy az agráriummal kapcsolatos paradigmaváltás újra helyre tudja állítani a rendet, visszafordítsa az elidegenedési folyamatokat.

Ez a folyamat két esélyes ugyanis kétféle szemléletmód áll egymással szemben itt a Székelyföldön (de nemcsak). Farsangol még a konvencionális, ipari gazdálkodásmód, ami a liberális közgazdaság alanyaként profitot, pénzt akar kisajtolni a szektorból minden áron, figyelmen kívül hagyva a hosszú távú fenntarthatósági szempontokat, a természet regenerálódó képességeinek lehetőségét. Ugyanakkor születőben van egy új (régi) paradigma, ami a természettel, mint az élet alapjául szolgáló organizmussal együttműködve, annak megújuló, életet szolgáló képességét megtermékenyítve hosszú távra rendezkedik be, és felelősen bontja vissza az elidegenedési folyamat azon akadályait, ami az ember és a természet közé ékelődött. Ha ezt a folyamatot 21. századi terminológiával akarjuk megragadni, akkor talán az innováció fogalma a legmegfelelőbb, amelyet ott és akkor kell alkalmazni, amikor a megszokott beidegződések már nem célszerűek, és az ember tiszta teremtő ereje szükséges ahhoz, hogy a fejlődésnek új lendületet adhasson.

És akkor elérkeztünk a mába. A 21. század elején Kelet-Európa, ezen belül a Székelyföld még nem meri nyíltan megfogalmazni azt a mélyről táplálkozó életérzést, életösztönt, ami nem más, mint a függőségek felszámolása és az önellátó, problémamegoldó képességeinek a visszaszerzése. A globalizáció manipulátorai, az őket kiszolgáló, szocializációs eszközként bevetett médiadömpinggel – mivel, hogy ellenérdekeltek – arról próbálják meggyőzni az embereket, hogy álljanak be a fogyasztói tömeg áradatába, és a „jólét ígéretének oltárán" áldozzák fel a szabadságukat. Tény az, hogy a parasztember az egyedüli, aki a saját kezében tartja (tarthatja) a megélhetését. Az agrárium az egyedüli eszköztár, kiegészítve egy fenntartható erdőgazdálkodással, ami a székelyföldi embernek életminőséget tud biztosítani. Otthont lehet vele teremteni, értelmet adni az életnek. Kreativitás és szaktudás kell ámbár ahhoz, hogy piacképes, egészséges terméket lehessen előállítani. A székely ember biztonságigényét is kielégítheti, mozgásigényét úgyfent. Energiaszükségletére is fedezetet biztosíthat. Egészségét és táplálékigényét is szolgáltatni tudja, ugyanakkor megteremtheti a tanulás, fejlődés feltételeit, valamit a természettől való elidegenedési folyamattal szembeni *„megtérési"* eszközöket is szavatolhatja.

Az igazi agrárinnováció alapfeltétele a paradigmaváltás. A legújabb kutatások egy fenntartható mezőgazdaság irányát követelik. Paradigmának nevezi a tudomány azokat az alapfeltételeket, amelyek meghatározzák azt, hogy miként fogalmazunk meg kérdéseket, és a módot, ahogyan azokra válaszolni próbálunk. Azok képezik annak a vázát, amiben a tudomány egyetért és ezekre bizonyítékokat, felismeréseket sorakoztat fel. Ez sosem független teljesen a világnézeti befolyástól. Ha valaki ma a politikában egy kis feltűnést keres, szívesen beszél paradigmaváltásról. Nem akkor változik egy paradigma, amikor fölötte eljárt az idő, hanem akkor, amikor rendelkezésre áll egy alternatíva is, amelyet a legjobban integrálhatunk.

A nemzetközi agrárpolitikában egy ilyen paradigmaváltásnak vagyunk ma a tanúi. Már nem a „növekedés szent tehene" diktál, hogy minél kevesebből, minél többet termeljünk. Inkább az a felismerés van eluralkodóban, hogy az ökológiai és társadalmi („externáliák") költségek az élet alapjait veszélyeztetik. Ebből pedig messzemenő következetéseket kell levonni.

A célok megváltoztatása elkerülhetetlen: integrálni kell a környezeti költségeket, a klimagázak kibocsátásának masszív csökkentése elengedhetetlen. Minimalizálni kellene a műtrágya, gyomirtó, rovarirtó kemikáliák használatát. Ésszerűsíteni a fosszilis energia használatot. A hulladékot újrahasznosítani, csökkenteni az

élelmiszerpazarlást, és a szociális és egészségkárosító fogyasztási szokásainkat újra átgondolni.

Ugyanakkor az agrár-ökológiai rendszerekbe befektetéseket kell eszközölni, melyek révén a közösségi, lokális önellátó szerves gazdaságok megerősödhetnek. Röviden: búcsút kell venni attól a fosszilis, iparosodott agráriumtól, ami az elmúlt fél évszázadban rákos daganatként eluralkodott a földön.

Az ENSZ és a Világbank 2008-as Világméretű Agrárjelentését (IAASTD)[1] a *„Nem mehet így tovább!"* mottó fémjelezte. Itt az ipari agrárium növekedési felfogására gondoltak, és arra, hogy ma a világon ez az ipari agrárium egymilliárd embert az éhség nyomorában hagy. Természetes, hogy az agrárlobby hatására a közéleti felelősséghordozók ignorálni, bagatellizálni próbálták a problémát, de három évvel később már standard eszközként kezelték a Világméretű Agrárjelentés dokumentumait. Nevezetesen azt, hogy elérkezett az idő a kisgazdaságok számára, a rablógazdaságból át kell hogy térjünk a fenntartható agráriumra, egy agro-ökológiai intézkedéssor foganatosítását feltétlenül napirendre kell hogy tűzzük. A problémákat, az éhséget helyben lehet csak orvosolni, saját problémamegoldó, önellátó képességünk visszaszerzésével. Beruházni kell a helyi agrárrendszerekbe, és megjeleníteni a tradicionális és modern Know–How tapasztalatokat a parasztok és falvak életében.

És ezzel a nemzetközi kitekintéssel haza is érkeztünk. A hátrányból most kell előnyt kovácsolnunk, hisz minket még nem idegenített el teljesen a földtől az ipari civilizáció. Egy-két generációs szakadék még áthidalható, csak ne engedjünk annak a csábításnak, ami a bukásra álló jóléti civilizációnak az utószeleként még mindig *„életet szimulál[2]"* és el akar csábítani.

Rendeznünk kell sorainkat, el kell készítenünk önellátó lehetőségeink kataszterét, jövőképet, célt kell megfogalmazzunk fajtánknak és vissza kell hogy állítsuk önfenntartó képességünket.

Tehát, a mi agrárinnovációs lehetőségünk paradox módon az az „elmaradottság", ami a Székelyföld elszigeteltségéből következik. Birtokszerkezetei térségünknek még mindig családi léptékűek, az a sokat átkozott *„nadrágszíj-parcella"* rendszer egy ökológiai gazdálkodásban hatékonyan hasznosítható. Erdei kaszálóink, még be

---

[1] International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development: www.agassessment.org

[2] „*Ne engedjük meg, hogy ami fölött ítéletet mondott az idő, halottan is életet szimuláljon és visszajárjon kísérteni közénk*" (Makkai Sándor – A magunk revíziója)

nem erdősödött legelőink egészséges, minőségi takarmányt képesek biztosítani. A szarvasmarha tartás mindig is gerincét képezte a vidék agráriumának. Vissza kell honosítani a vegyes hasznosítású, Erdély Tarka tenyésztését. Fegyelem, következetes szakmai koordinációval, helyi közösségi legelőgazdálkodással és tejfeldolgozókkal lehet ebből a szektorból nagyon sok vidéki családnak megélhetést biztosítani.

A továbbiakban azt a feladat-katasztert sorakoztatom fel, amely meggyőződésem szerint kitöltheti azt az űrt, amit az eltelt húsz esztendő csalódásai okoztak és felszámolták a jövőbe vetett reményt vidéki feleink jórészének életéből. A következő gondolatok a Caritas Vidékfejlesztés törekvéseinek foglalatai is egyben, amiért nap mint nap következetesen dolgozunk:

> Visszatérni az élethez, ez a feladat! Ezzel ismét egészséges lesz a világunk, mert visszatértünk a természethez, a jó emberi kapcsolatokhoz, az élhető struktúrákhoz és ez nem más, mint visszatérés a Teremtőhöz.

Vízió

Közösségünk, népünk, fajtánk térségünk számára tervezzünk jövőképet. Ebben a jövőképben egy önálló, külső kényszerektől független térséget látunk, az innovációra nyitott és bátor közösséget, aki képes a helyi értékeit életképessé tenni, erősíteni a helyi gazdasági folyamatokat, felelős módon bánik a természet és a kulturális környezet adta erőforrásaival és lehetőségeivel. Képes a humán tőke megtartására, fejlesztésére és felhasználására. Közösségünk felelős, felvállalásokra kész társadalmat alkot! Az emberek bátrak, bizakodóak, lelkesek, a közélet alakításának alkalmas, aktív *„részvényesei”*. Közösségünkre az erős, megújult kapcsolati struktúrák jellemzőek, ami az összetartásban, szociális gondoskodásban, az emberi értékek tiszteletében bontakozik ki.

A folyamatos fejlesztés egy váltást jelent a véletlenszerű, konjunkturális fejlesztésről a kiszámítható fejlesztésre. Erre azért van szükség, mert minden változás bizonytalanná tesz, ha nem tudjuk, hogy hova vezet és nem mi magunk irányítjuk. A folyamatos fejlesztéshez következetesség, hozzáértés és erő szükséges.

Elvek, értékek

Munkánk kulcsszavai: kreativitás, együttműködés, rend és rendszer, szakszerűség, környezettudatosság, szorgalom, megbocsájtás.

Valljuk, hogy közösség-egyesítés, „*mentális falumegújítás*" nélkül nem lesz megújulás, fenntartható fejlődés. Értékesnek tartjuk a paraszti gondolkodást, mivel hisszük, hogy a parasztok nem a *tegnapiak közül az utolsók, hanem a holnap emberei közül az elsők*. (Millendorfer)

Vezérelveink:

- az ember elsőbbsége a materiális tényezőkkel szemben
- egyéni utak helyett partnerség
- hosszú távú egységes együttműködési keret megteremtése
- az életminőség növelése
- regionális felelősségtudat fejlesztése
- közös akciók rendszeresítése és azok minőségi fejlesztése
- a közösséghez való tartozás, közösségi tudat erősítése az élet minden területén

A vezérelv, irányelvek azért elengedhetetlenek, mert irányvonalat mutatnak, megóvnak az eltévelyedéstől, referenciapontokat biztosítanak, segítenek, hogy a rövid távú célokat alárendeljük a hosszú távúaknak, hogy láthatóvá váljanak a prioritások, hogy kedvet adjanak a változtatáshoz, hogy az értékekre tereljék figyelmünket, hogy belső identitást és külső arculatot teremthessünk.

Tevékenység

A folyamatosság mindig teljes egészében érinti a térséget. A társadalmi együttélés, munka és gazdálkodás valamint a kulturális örökség és az érintetlen természet megőrzése szoros egységet képeznek. **Nem szabad, hogy az egyik területen szerzett előnyöknek más területek lássák kárát. Emiatt minden tevékenység a fejlesztés négy egyformán lényeges szerepet betöltő alappillérére támaszkodik:**

Közösség és életminőség [1]	**Kultúra és identitás**	**Munka és gazdaság** [2]	**Környezet és természet**
Célok			
- Új politikai kultúra kialakítása - Önbecsülés, önbizalom erősítése - Önállóságra való képesség promoválása - Az érintettek bevonása - Biztonság és komfortérzet növelése - Egymás iránti felelősség növelése	- A múlt és a jövő közötti kapcsolatteremtés - gyökereink felismerése, megőrzése, ápolása, - identitástudatunk, hazafiasságunk erősítése - új impulzusok befogadása, integrálása - ünnepek közösségi eseményekké tétele, - települések sajátos arculatának ápolása, megőrzése	- kisebb kereskedelmi kapcsolatok támogatása, - a helyi piacok megteremtése - takarékos gazdálkodás, - partnerek kooperációjának erősítése, - régió-, hely specifikus szolgáltatások erősítése, - felelős közösségi költséggazdálkodás, - innovatív saját vállalkozások alapítása…	- A megművelt területek természetességének megőrzése, takarékos hasznosítása, - a parasztgazdaságok természetközelségének a megőrzése - környezettudatos hulladékgazdálkodás, - természetes vízháztartás, - környezetvédelem, - megújuló energiaforrások hasznosítása.
Projektek, feladatok			
- Gyakorlatorientált (mezőgazdasági) szakoktatás széleskörű elterjesztése. - Tangazdaságok kiépítése - Iskolai pályaorientáció - Helyi piacok, közvetlen értékesítési hálózatok létrehozása, fejlesztése - Szociális ellátás visszahelyezése a közösségek hatáskörébe források mellérendelésével. (falugondnokság kis településeken, sérültek integrációja, idősek otthoni és intézményes ellátása, gyermekvédelem stb.) - Vidékfejlesztési felnőttképzési programok elindítása főleg az agrárium területén			

- Foglalkoztatási programok, képzések munkanélkülieknek
- A helyi kultúra ápolása, (falumúzeumok, műemlékek, népviselet, hagyományőrzés, népi mesterségek, népszokások…)
- Autentikus termékek piacának megteremtése
- Háztáji értékmegőrző mezőgazdasági vállalkozások (A globális agrárpiaccal szembeni kiszolgáltatottság megszüntetése)
- Hagyományos termékek előállítása, értékesítése (kereslet – kínálat a közösségeken belül)
- Fenntartható erdőgazdálkodás
- Termékinformációs rendszer, helyi marketing
- Vásárlói öntudat erősítése
- Ásványvizek értékesítése
- Agroturizmus
- Interregionális turistautak
- Vendéglátás
- Képzés, ismeretanyag átadás, környezettudatosság fejlesztés
- Ökológiai mintagazdaságok, biogazdaságok
- Integrált árvízvédelem, prevenció
- Tájkép, kultúrtáj –megőrzés
- Újrahasznosított tüzelőanyag, hulladékfa hő központok
- Megújuló energiaforrások hasznosítása

1) Felelős és szolidáris települések, ahol minden polgár számára biztosítják az élhető élet minimális komfortjait

2) Megváltozik az agrárvilág társadalmi beágyazódottsága is: gazdálkodóként felelősséget kell vállalnunk a természeti és társadalmi környezetért, az esélyegyenlőségért, az élethosszig tartó tanulásért, a foglalkoztatásért és a vidéki térségek fejlesztéséért.

Meg kell kísérelnünk kiaknázni a globalizáció kínálta előnyöket, elhárítani a hátrányokat. Semmi sem rosszabb a globalizációnál, mint kimaradni belőle. „A globalizáció nem választás kérdése, ezért érdektelen, hogy ki szereti és ki nem. Egyedül csak az érdekes, hogy ki hogyan alkalmazkodik hozzá" (Krémer B., 2002).

„ (…) A gazdaság csak a környezet megőrzésével növekedhet és alapvető fontosságú a gazdaság, a társadalom és a környezet – mint a fenntartható fejlődés alappillérei közötti egyensúly biztosítása."[3]

[3] Stockholmi Környezeti Világkonferencia 1972

Stratégiai megfontolások

- Komplex, az élet minden területét átfogó képzéssor kialakítása szükséges annak érdekében, hogy értékeinket elterjesszük, „evangelizáljuk”
- Ahhoz, hogy felnevelhessük az embereket a következetes részvállalásra „szertartásosságra” van szükség. Újrateremteni, visszaállítani az ünneplés kultúráját
- Fejlődés-szigetek létrehozására van szükség, amelyek majd összekapcsolódnak, feltöltve az egymás közötti szakadékokat.
- Kíváncsivá kell tenni a kívülállókat a benti történésekre
- Az emberekkel való rendszeres kapcsolattartás, kommunikálás a siker sarkalatos kérdése.
- Hálózatokat kell kialakítani, erősíteni kell ezeket
- Szükségszerű az értékek mentén való politika megalapozása
- Közös megoldásokat kell keresni legalább regionális szinten a közösségi problémákra (háttérbe a szűk lokálpatriotizmussal)
- A fentiekben felsorolt vagy hasonló elvek jelen vannak a közösségeink mélyrétegeiben a keresztény értékek, szociális szemléletmód és a paraszti gondolkodásmód területén, csupán felélesztésre és időszerű megfogalmazásra várnak. A folyamatosságba való beágyazásuk szükséges csupán. Ezeknek a megfogalmazása már elkezdődött a kistérségi mozgalmakkal, a Leader csoportok kialakításával, felelős önkormányzati és civil kezdeményezésekkel, szociális szolgáltatássor beindításával.
- Fontos a képek, szimbólumrendszerek használata, melyek révén láthatóvá, követhetővé válik a folyamatosság. A modellek, példaképek alapjai ennek a víziónak.
- A helyzet árnyalt ismerete érdekében részletes helyzetfeltárásra van szükség (falukutatás)
- Közösséghez való tartozás tudatának megteremtése, a kollegiális légkör a fejlesztési folyamat egyik erőforrása
- Az emberek bevonása a munkafolyamatokba (már a tervezés fázisával kezdődően)
- A fejlesztés folyamata konkrét projektek megvalósításából áll (projekt-csoport kialakítása, projekttervezet kidolgozása, kivitelezése, lezárása)

- Erősíteni kell a gazdálkodók önbizalmát, a bizakodásukat a gazdálkodás jövőjébe, hiszen ők a helyi, önálló gazdaság alapjai, nem a *tegnapiak közül az utolsók, hanem a holnap emberei közül az elsők.*[4]
- Szolidáris (nem neokapitalista értelemben vett), ökoszociális piacgazdaság kialakítása, felépítése célszerű, ami rendszerszemléletű és befogadó[5]

A Caritas Vidékfejlesztés megfogalmazott feladatterületei rövid távon:

Egyházi alapítású Vidékfejlesztési egyesület amely a Gyulafehérvári Caritas égisze alatt működik 1992 óta külön jogi státussal. Cél a vidéki ember életminőségének a javítása, önfenntartó képességének visszaadása. Szemlélet: ökoszociális. A családi léptékű, szerves gazdálkodás időszerű megjelenítését, fenntartását próbálja Erdély területén képviselni. Az ember oldaláról közelíti meg a kérdéskört és az ember megerősítésével, felemelésével, önértékelésének megteremtésével igyekszik jövőperspektívát adni a vidéknek. A székelyföldi vidék hátország, erőforrás az egész magyar nemzet javára. Hogy az is maradhasson, ma már külső segítségre, megerősítésre szorul, mert az utóbbi liberális gazdasági konjunktúra megtörte gerincében és elszakította vertikumától. Az egyesület munkáját arra a keresztény – konzervatív értékrendre alapozza, amit a 20. sz. harmincas éveiben az ***Erdélyi Iskola***, és az ***Erdélyi Fiatalok, KALOT*** fektettek le, és olyan nagy elődök kútfőjéből táplálkozik, mint Márton Áron, Venczel József, Kerkai Jenő, Koós Károly, Balázs Ferenc, László Dezső, Erdei Ferenc, Klebensberg Kunó, Darányi Ignácz …

„A parasztok, az elsők"… millendorferi optimizmust kísérli meg a szervezet átadni a gazdáknak és felkészíteni őket arra, hogy kezükbe vegyék a saját sorsukat, jövőjüket. A munka és az önellátó, fenntartható, szerves gazdálkodás ennek a feltétele.

1. Felnőttképzés

Akkreditált képzéskínálatunk felöleli az agrárium szakterületeinek majd mindegyikét. Igyekszünk a megalapozott elméleten túl gyakorlatorientálttá tenni azokat, biztosítva az elméleti tudás életbe-ágyazási lehetőségét.

[4] Johann Millendorfer

[5] Riegler, Jozef – Moser Anton (2001) Ökoszociális Piacgazdaság, Budapest – Agroinform Kiadó és Nyomda Kft.

Kiépülőben van egy saját ***tangazdaságunk,*** ahol szerves gazdálkodási gyakorlati ismereteket nyújtunk a gazdáknak állattenyésztés, növénytermesztés, termékfeldolgozás, -tartósítás és a kertészet különböző szakterületein. Őshonos fajták, tájfajták visszahonosítása, genetikai állománymegőrzés szerepel célkitűzéseink között.

Felnőttképzési kínálunk egyik sajátos területe a ***nemzetközi gyakornok program***, ahol svájci, bajorországi praktikára küldjük a fiatal székely legényeket/ leányokat munkamorál, szakismeretek és nem utolsósorban pénzkeresés végett. A gyakorlatot megelőzi egy 8 hetes német nyelvkurzus a Gyergyószentmiklósi Szent Benedek tanulmányi házunkban az „*Ora et labora*" szellemében, németországi önkéntes tanárok az inkulturáció módszerével vezetik be a gazdákat/gazdasszonyokat a német nyelv rejtelmeibe. Az eltelt 20 esztendőben kb. 2200 fiatal járta ki ezt az iskolát és hazatérve a praktikumról megalapozta saját és családja jövőjét

Középiskolai szinten is nagy szükség van szakképzésre, de ide a tangazdaságok kialakítása elengedhetetlen. Pályaorientáció révén próbálunk kedvet csinálni a fiataloknak a gazdálkodásra. Divattá kellene a „paraszti" életformát tenni. Ez összenemzeti feladat. Partnerségre számítunk a társadalom minden részéről.

2. Szaktanácsadás

A vidéki ember, különösen a székelyföldi, bizonytalan a pályázatok világában. Többszörös hátrányban van. Egyrészt nem tud, vagy alig tud románul, a bürokrácia számára idegen, és az információk is késve érkeznek hozzá. Itt szorul a leginkább segítségre. Ahhoz, hogy fennmaradhasson, forrásokra van szüksége, érdekérvényesítésre. Pályázatírásban, pályázat lebonyolításban, ügyvitelben, információ értelmezésben, érdekérvényesítésben segítünk nekik. Az emberrel dolgozunk, aki kilépve megszokott környezetéből, bizonytalan az irodák, a jogi paragrafusok, a kiégett hivatalnokok világában. Bizonytalan, sokszor gátlásos. Munkánk jellege velük ezért szociál-pedagógiai. Igyekszünk megerősíteni önbizalmában és önértékelésében is.

3. Tangazdaság

A székely ember – mint általában minden más vidéki – példákat, mintákat követ. Amit tanítunk, amiről beszélünk, azt gyakorlatban is meg kell hogy tudjuk mutatni, hogy követhető legyen. Ezért munkánk kulcseleme jól működő gazdaságok, minták megjelenítése. ***Tejtermelés*** terén ***erdélyi tarkát, bivalyt*** szeretnénk

megjeleníteni saját tangazdaságunkban. Egyrészt a ***genetikai állomány, tájfajták*** visszahonosítása érdekében, másrészt a jó példa eszköze gyanánt. Saját ***tejfeldolgozó tanműhely***t rendeztünk be, ahol megtanítjuk a gazdákat a tejfeldolgozás időszerű módszereire, hogy hozzáadott értékű piacképes termékkel léphessenek a piacra. Az értékesítés területén is segítséget kínálunk az „*Átalvető*" márkanév alatti termékek piacra juttatásával.

Külterjes, legelőhasznosító gazdálkodás is időszerű, különben értékes hegyi legelőinket elcsettenesednek. ***Szürke marha*** és ***magyar racka*** visszahonosítása lenne ezzel a cél.

A baromfiudvarban is a tájfajták genetikai állományának megjelenítése folyik.

Az extenzív mangalica tenyésztést is szeretnénk megjeleníteni

Az állattenyésztéshez szükséges ***takarmány előállítást*** is mi biztosítsuk saját területen ökológiai szemlélettel. Ez is része a tangazdaságnak.

Zöldségtermesztés területén is ugyanez a szemlélet sarkall: tájfajták ökológiai és biodinamikus termesztése, feldolgozása. Készül egy saját **zöldség-gyümölcsfeldolgozónk**, ami mintaként és tanodaként szolgál mindannak a tudásnak az elsajátításához, ami szükséges ahhoz, hogy egészséges élelmiszert tehessünk fajtánk asztalára. ***Liktáriumos Vár*** a neve ennek a „boszorkánykonyhának", ahol a nyersanyagból élelem, a gyógynövényből tinktúra keletkezik szorgos kezek munkája nyomán. Az asszonyok itt adhatják át a lányaiknak azt a tradicionális tudást a tartósításról, ami veszendőbe van, de értékként át kellene menteni. Kemence, aszaló, lekvárfőző, gyógynövényszárító, rotyogtató lesz itt, egy igazi konyha, ami az életet szolgálja. Az épület is egy átmentett régiség, amin megmutatkozik minden hagyományos, építkezéssel kapcsolatos tudás a dránicahasítástól a gerendafaragásig, a faltapasztástól a kemencerakásig. Közmunkából szeretnénk felépíteni, akkreditált oktatás keretei között.

4. Gazda érdekképviselet

Egyesülés, szövetkezés elengedhetetlen a vidéki gazdálkodó életforma átmentése érdekében. Így tud a gazda egymástól tanulni szakmát, emberséget, alázatot, és így tudja érdekeit is érvényesíteni a piacon, a közéletben és nem utolsósorban önbecsülését is így szerezheti vissza. Ez egy nagy feladat, mert kompromittálta a közelmúlt. ***Népfőiskola*** szerű, tanulókörökhöz hasonló módszerekkel kell megközelíteni a kérdéskört, és pragmatikus alapokra helyezve értelmet, gazdasági hasznot rendelni hozza.

Az „***Átalvető***” (www.atalveto.ro) márkanév alatt kibontakozó hagyományos, székely termékeink is a vidék felemelését, jövőjét szolgálják.

5. Falugazdász (falugondnok) hálózat

Fenti törekvéseinket megpróbáljuk **elszigetelt** kistelepüléseinken is megjeleníteni. Falugondnokaink a szociális szolgáltatásokon túl egyfajta vidékfejlesztési facilitátorok, akik azon ügyködnek, hogy megmaradjon az érték, és életképessé, időszerűvé váljon. Nagy-nagy szükség van ezeken az elszigetelt településeken egy gazdaszellemű mindenesre, mert minden szolgáltatás kivonult innen. Az orvostól a postásig, a paptól a tanítóig. Sok helyen csak maguk a parasztok vannak, de valljuk Balázs Ferenccel, hogy *„…a mindenségi élet törvényei a falu mellett döntenek. A magánosan élő ember nem teljes ember, mert hiányoznak mellőle a társak, akik éppen olyan szerves részei az életnek, mint saját gondolatai. A nagy városok viszont elzárják őt attól, aminek ölelésében kellene élnie: a földtől, a vizektől, az erdőktől és az erdő állataitól. A nagyváros bezárja az embert az embercsordába. Egyebet sem lát és hall az ember, csak embert és embernek munkáját. Az emberről beszél minden körülötte: a házak, az utcák és a villámhárítók. Az ember kiszakította magát a mindenség öleléséből. A hegy oldalában, a folyó partján, a völgy szájában meghúzódó falu a helyes arányú élet. Hegyek, erdők, rétek, szántóföldek, levegő, levegő és házak, emberek. Együtt van mind, aki ismerheti egymást és együtt élnek mind a föld hátán, az Isten tenyerén. Művészet, tudomány fejlődhetik köztük. De a föld emlőjéről soha le nem szakítják magukat. Túrják a földet és vetik a magot. Érzik a növekedést. Élik a mindenség életét."(Rög alatt, 234-235. old.)*

Vidékfejlesztési (erő)forrásközpontok létrehozása célszerű a következő tevékenységekkel:

- Helyzetfeltárás (adatgyűjtés, adatbázisok építése, felmérések, kutatások)
- Létező fejlesztési projektek feltérképezése (a civil szféra, kis és középvállalatok, oktatási intézmények és az önkormányzatok fejlesztési projektjei)
- A különböző fejlesztési területeken dolgozó szervezetek közötti párbeszéd segítése, az együttműködések erősítése, a szinergia hatások erősítése érdekében (kerekasztalok, kommunikáció serkentése, projekt tanácsadás)
- Az önkormányzati fejlesztési irodák és a civil szervezetek közötti együttműködés segítése
- Képzési programok kezdeményezése és koordinálása (szociális, vidékfejlesztési, munkaerőpiaci)

- A térség fejlesztési programjainak segítése (szociális szolgáltatások, falugondnokság, tangazdaság és védett foglalkoztatás)
- Gazdaságfejlesztési programok kezdeményezése (önálló gazdálkodás segítése, helyi gazdasági kapcsolatok erősítése, gazdák számára tanácsadás)
- Új programok kezdeményezése és indítása a megújuló energiaforrások, hulladékgazdálkodás terén.

A kezdet a mi kezünkben van, operatív munkacsoportok létrehozása szükséges. Kívülről nem várhatunk megoldásokat.

Új politikai, közéleti kultúra…

Politikai, üzleti, kulturális, egyházi, civil struktúrák kapcsolatainak a megújítása. Ehhez szabályok kidolgozása, közösen. Itt a pártpolitikai dominancia háttérbe kell szoruljon.

Szabályok:

- a sikerek közösek
- kölcsönös tolerancia, odafigyelés
- nyitott, mindenki számára elérhető információáramoltatás
- mindenki részéről odaadás a célok megvalósításához
- ötletek szabadalmaztatása, védelme (védi a kreatív embereket)
- a másság, különbözőségek elfogadása

A vidéki térségeknek egyfajta „forrástartalék" szerepet is kell adni. Lényegi változás pozitív irányban alig történt az elmúlt húsz esztendőben. Egyre nagyobbak a természetromboló agrár-vállalkozások és ennek következményeként egyre kevesebb ember tudja megtermelni a saját megélhetését. Függőségi helyzetet teremtett az ipari mezőgazdaság. A profitot magánosította és a terheket társadalmasította. A munkanélkülivé tett önellátó gazdálkodóknak pedig nem kínál helyben valós megélhetési alternatívát.

Pozitív törekvések vannak a különböző helyi termékek kiépülő és értékesítő hálózatai körül, de még nem történt meg itt sem az igazi, mentális paradigmaváltás. Egyelőre a kedvező piaci konjunktúrát lovagolják meg a kistermelők, és pénzt akarnak keresni minden áron. Nagyon kevés az igazi, elkötelezett gazda, aki az életet akarja termékeivel építeni, és nem a pénzkeresés oltárán áldoz fel becsületet, természetet egyaránt.

Fenntartható gazdálkodás nincs közösség nélkül[6]. Az emberi gazdálkodás az elmúlt évszázadokban azért volt fenntartható, mert közösségalapú volt (legelők, közbirtokosságok, őszlők stb.). A modernitás következménye a rosszul értelmezett magántulajdon és az individualizáció. Közösség nélkül nem lehet fenntarthatóan gazdálkodni. A civilizációs egoizmusunkat alá kell vetni a közösségnek. Alázat kell ehhez, jól értelmezett alázat. Az *alázat*ot akarni kell, felemelkedni hozza. Az alázat erő és intelligencia, jutalma: kudarctűrő képesség. Tudomásul kell vegyük, hogy az élővilág, a bioszféra számára nem feltétlenül, minden áron kell az emberiség, az emberiségnek a természet viszont igen. Nem tudjuk, 200 év múlva milyen energiát használunk, de ha megmaradunk biológiai embernek és nem válunk kibernetikus organizmussá, akkor is levegőre, vízre, élelemre szükség lesz. A fenntarthatóságnak az ad értelmet, hogy az ember élni akar, jól akar élni itt a földön. Fenntartható az, ami tehát jó az életnek, az, ami fenntarthatóvá teszi az életet. (A technika ma nem ez.) ***„A közösség, mint életforma, az első és legfontosabb személy és lelkében változatlan, csupán az atyák – fiúk cserélik egymást."*** (Tamási Áron) A közösség nem változik, tehát időtálló. Ennek a közösségnek a léte attól függ, hogy a fiuk az apák helyébe (örökébe) lépnek-e, fenntartva a közösséget. Ma nem ez történik meg, a fiuk nem lépnek az apák örökébe, ezért foghíjasak ma a közösségek, elöregednek, idegenek jönnek. Ezért kell olyanná tenni társadalmunkat, **de munkahelyünket** is, hogy ez a közösségi folytonosság – fenntarthatóság – megmaradjon. A közösség időtlenségét ma nem helyettesíti semmi, az időtlenségből beleesnek az időbe a közösségek, és elnevezik életnek (halandóságnak). A diófaültetésnek a fiú, a következő nemzedék ad értelmet. Az áttöréshez kell a perspektíva, az időfelettiség. (Csak 100.000 évre érdemes tervezni). Mi a teendő: A közösségalapú vállalkozás, amit az Átalvető (www.atalveto.ro) köré álmodtunk akkor is lesz, amikor mi már mi nem leszünk. Meg kell szabadulnunk az időkorlátból. A szövetkezetek is az időtlenségre jöttek létre, és ehhez pedig közösségi magatartást (együttműködést) kell tanúsítani. Kalákába nem azért ment az ember, hogy majd neki, belátható időn belül visszasegítsék, hanem azért, hogy esetleg, mikor az ő háza elöregedik és unokájának újat kell építeni, akkor legyen aki segítsen.) Át kellene törjünk az időtlenségbe. Ez nem azt jelenti, hogy nem marad meg az egyéni identitás. Sőt, az erős, időtlen közösségtől nő meg az egyén értéke, individuális értéke, mert azt a sajátos szerepet tudja betölteni, ami elengedhetetlen az időtlenség összeállásához.

[6] Kolumbán Gábor parafrázis

Az egyéni érdekek harmonizációját elvégző közösséggé, néppé kell váljunk. Az értelmiség, a közéleti felelősséghordozó dolga lenne ez a feladat, de csak a néppel, a paraszttal… Közösségi magatartásformákat kellene elsajátítanunk. A társadalmi tőke megszerzése, megőrzése is feladatunk (közösség alapú vállalkozás) és fontos a közösségi innováció. (Az igazi kaláka időtlen.) Ki kell találjuk azt, hogy miként lehet az embereket visszakapcsolni az időtlenségbe, az idő feletti közösségbe.

Erre hívom meg az olvasókat: az időtlenségbe mutató közösségi munkára.

Brendus Ede-Zsolt

Terület alapú integrált térségfejlesztési kezdeményezés a Nyárádmentén

Előzmények

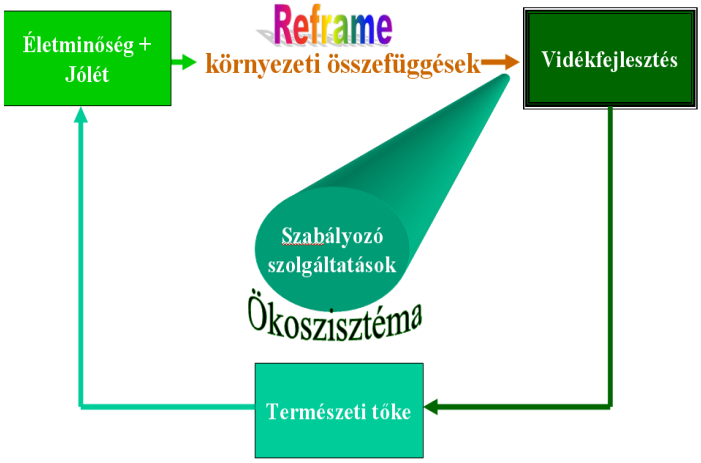
A Maros megyei vidéki térségek gazdasági és társadalmi folyamatainak evolúciójában a mozaikszerű vidékgazdasági fejlesztések helyzetelemzése egy olyan szemléleti feltérképezés eredményeit összegzi, amelyek egyidejűleg reflekciós háttérként szolgálnak a problématerületek tematikus lehatárolására, és egyben kidomborítják a közösségi jövőképre támaszkodó alternatív kiútkeresés lehetőségét a fejlődő vagy akár halmozottan hátrányos helyzetű, periférikus kistérségeink fejlesztéspolitikai megközelítésében.

A problémafelvetés ily módon azokat a specifikus célkitűzéseket követi, amelyek motiválják Székelyföld vonatkozásában az integrált vidékfejlesztési program kidolgozását, a kistérségi igények és a differenciált fejlesztési szükségletek leképezését. Elsősorban a térségi potenciált fémjelző vállalkozásfejlesztési trendek

azonosítását, másodsorban annak a modellértékű térségi marketing stratégiának a kijelölését, amely valószínűsíti a helyi erőforrásokra támaszkodó fenntartható termelő és szolgáltató rendszerek megalakítását.

A tényszerű gyakorlati megközelítés harmadsorban felveti a gyökérproblémák módszertani megoldásának újrakeretezését, amely egyértelműsíti, hogy a nemzeti fejlesztési stratégia Romániában nincs összhangban a lokális fejlesztési programokkal, de mikroregionális szinten sem létezik a pozitív visszacsatolást és szinergiát eredményező kistérségek közötti koordináció.

A VIDÉKFEJLESZTÉS TERMÉSZETI TŐKEFÜGGŐSÉGÉNEK HOLISZTIKUS MEGKÖZELÍTÉSE

A jövőképben realizálódó prioritások a vidékfejlesztés világosan megfogalmazott funkcióinak tükrében kijelölik azokat az irányokat és kitörési pontokat, amelyek irányában kivitelezhetővé válik az agrárinnováció, azaz a mezőgazdasági termelés fenntartható fejlesztésének, a helyi alternatív jövedelemtermelésnek, munkahelyteremtésnek (gazdasági pillér) és a humán erőforrás képzésének (társadalmi pillér) hatékony megvalósítása.

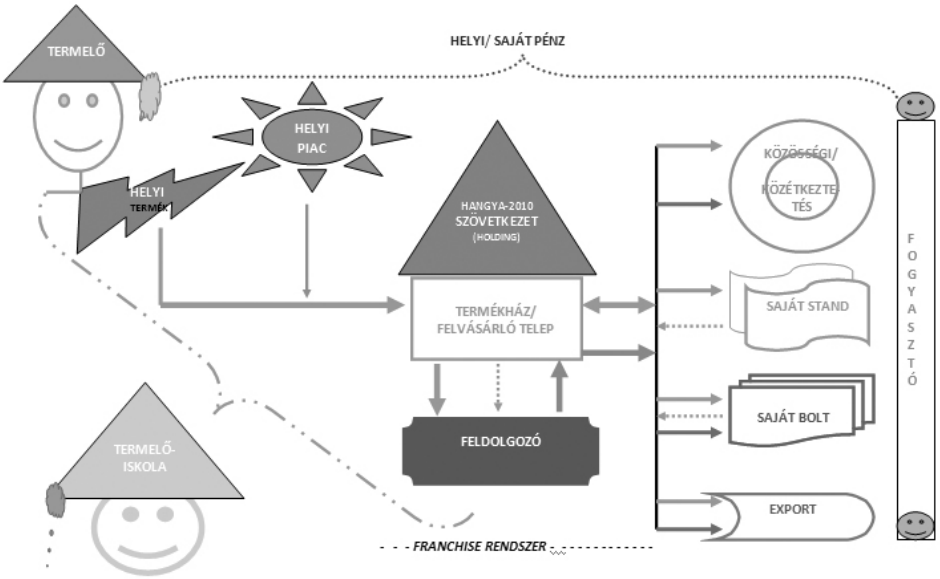
A vidékfejlesztés mint szakpolitikai irányzat Romániában a rendszerváltás utáni periódus első szakaszában az agrárium, illetve agráripari fejlesztésekért felelős mezőgazdasági minisztérium mostohagyerekeként, mellékszereplőjeként volt számontartva, majd az ezt követő időszakban a támogatási politikák átütemezése, valamint a strukurális alapok célszerűtlen lehívása folytán az eszközölt támogatások hatása túlnyomóan az infrastrukturális beruházások terén fejtette ki hatását, a regionális térségek intézményrendszerének funkcionalitása és teljesítőképessége pedig messze az elvárások szintje alatt maradt.

A globalizációs folyamatokhoz hasonlóan, az EU kohéziós politikájájának is elemeként a fejlesztéspolitikai integrációs törekvések nem ellentétesek a térségi működési autonómia kialakulásával, hanem párhuzamosan alakítják és funkcionálisan harmonizálják a területi szubszidiaritás feltételrendszerét.

A területalapú integrált térségfejlesztési megközelítés az erdélyi viszonyok közepette kihangsúlyozottan érvényesítendő alapfeltétel. A lépcsőzetes stratégiaalkotásban a regionális területfejlesztési koncepció az Európai Uniós LEADER hálózati program fejlesztési bázisán építhető, szervesen illeszthető a természeti, környezeti valamint tájgazdálkodási tevékenység fenntartásának követelményéhez (környezeti pillér).

A magyarországi Élelmiszer és vidékfejlesztési klasztermodell helyi adaptációja kilátásba helyezi a kistérségek stratégiai partnerségét, és lehetővé teszi, hogy a Maros megye közigazgatási határai közé szorított Nyárád-, Küküllő, Marosmente vagy a Székely Mezőség fejlesztéspolitikailag is fel tudjon zárkózni a makroregionális gazdasági rendszerbe.

HANGYA–2010 HÁLÓZATI RENDSZER:
TERMELŐTŐL A FOGYASZTÓIG

Forrás: Mészáros István

Helyzetfeltárás

A közéleti fogalomként használatos „tömbmagyar térség" vagy „szórványmagyarság" nem a különállás vagy különválás jelölései, hanem sajátos módon érzékeltetik, hogy az Erdélyi medence adott körzeteinek jellegzetes domborzata és vízválasztói a térség olyan természetes földrajzi felosztását eredményezték, amelyek optimális adminisztálását a tájjellegű mikroregionális szerveződési formák teszik lehetővé.

Egy, a közös térségi identitáson és értékeken alapuló funkcionális szerveződési keret, amely a klaszterszerveződés formáját ölti fel, egyben fejlesztési magjává válhat a tájegységek természetes tagozódását mintázó kistérségi társulási szervezetek működésének.

A klaszterszervezeti felépítésből származó versenyelőny újszerű megközelítése arra a találékonyságra helyezi a hangsúlyt, hogyan lehet ugyanannyi inputból, beviteli eszközállományból nagyobb hozzáadott egyéni és ugyanakkor közösségi értéket előállítani a rendelkezésre álló innováció, technológia és tőke kulcstényezőinek a birtokában.

A szellemi tőke vonatkozásában a vidékfejlesztés illetve a helyi gazdaságfejlesztés elsősorban közösségfejlesztési probléma, az emberek tanultságával, szervezettségével és fegyelmezettségével függ össze, és szorosan egybefonódik a fenntartható fejlődés ismérveivel. A hallgatólagos tudás (tacit knowledge) és informális közösségi tudás olyan terjesztési közege a klaszter, amely által lehetővé válik a benchmarking elemzés, azaz a termékek, módszerek, folyamatok összehasonlítása más üzleti területek, a versenytársak, az azonos vagy más iparági gazdasági szereplők révén.

A klaszterek előképének tekinthető ágazati csoportosulás, az iparosodás kezdeteit meghatározó céhek szerveződési koncepciójára visszaköszönő szakmai érdekközösség a pozitív externáliák hatásának a felismerésen alapult. Ezek korszerűnek tekinthető formája, a regionális értéklánclaszter a technológiai monopólium halálán keresztül az információs gazdaság és a szervezeti innováció világába vezet át.

KOMPLEX VIDÉKFEJLESZTÉS

Vidéki Térségek Európai Kartája	Gazdasági (termelési funkció)		Ökológiai funkció	Társadalmi és kulturális funkció
Vidék-fejlesztési externáliák	Élelmiszer: -éhezés megszüntetése - minőségi élelmiszer - élelmiszerellátás biztonsága - önellátás	Vidék: - életképes vidék - munkalehetőség - kedvezőtlen irányú migráció megszűnése - turizmus	Környezet: - biológiai diverzitás - szép kilátás - talajvédelem - természetes élőhelyek megóvása - a tájkép megőrzése - allergén invazívgyomok visszaszorítása - természeti örökség megóvása - épített környezet védelme	Társadalom: -kulturális örökség megőrzése -hagyományőrzés -vidék-város egyensúlya -egészséges társadalom -tudásgazdaság -a közösségek, hagyományos együttműködési formák megmaradása v. újjászerveződése

A horizontális és vertikális láncok mentén való laza, konzorciális jellegű, projekt alapú matrixszerveződési forma kizárja az együttműködésben résztvevő szervezetek hierachikus alárendeltségi függőségét generáló, merev porosz vezetési stílusra visszavezethető működési sajátosságait.

A székelyföldi adottságoknak megfelelő vidékfejlesztési klasztermodell kialakítása célszerűsíthetné a rugalmatlan, életképtelen adminisztrációs és megyei közigazgatási határokkal szemben alkotott komplex, felzárkóztató jellegű rurális fejlesztéspolitikai program kidolgozását.

A székelyföldi térség klaszteresedésének koncepcióját megalapozó felismerések középpontjában az a konklúzió áll, amely nevesíti, hogy a stratégiát nem lehet egy-egy mindent megváltó tényezőre építeni (külföldi tőke bevonása, ipari parkok létesítése vagy turizmus).

A stratégiaalkotásnál figyelembe kell venni a gazdasági szereplők valamint a nyomás gyakorló csoportok (stakeholderek) cél- és érdekrendszerét, amely kialakíthatja a többség számára elfogadható „legkisebb közös nevező" platformot.

Mindezek alátámasztására szolgál a székelyföldi 2008-ban készített Foresight Program stratégiai fejlesztési irányainak a kiértékelése, amely szerint már középtávon erősödni fog a térségen belüli szereplők közti integráció (városok, érdekcsoportok, kisrégiók stb. együttműködése); a térségbe irányuló tudástranszfer további formáit kell kialakítani, ezt a folyamatot a jelenleginél jobban fölerősíteni. Az egyik jövőkép alapértelmezésében csak egy „kívülről" jövő, átfogó fejlesztési koncepció tudja megmozgatni ezt a térséget.

A regionális klaszter az érdekképviseleti önszerveződésnek sajátos formája, az értékláncok mentén szerveződő, településeken átívelő és térségeket hálózati kapcsolatokkal egybefogó informális rendszere, amely ugyanakkor nem csupán az intézményes beavatkozások által, hanem a többszintű vezetés elvének megfelelően a széleskörű érdekérvényesítés terén is legitim státussal és kompetenciákkal rendelkezhet.

A klaszterszerveződés küldetése a vállalkozásalapú vidékfejlesztés gyakorlatának életbeléptetése, amelynek három alapköve a stratégiai partnerség, az erőforrások egybehangolása és az együttműködési társfinanszírozás közös területének a kialakítása.

Az alábbi ismertetés a dokumentált példája a terület alapú integrált térségfejlesztési kezdeményezésnek a Nyárádmentén, amely 2013 februárjában került aláírásra a nyárádszeredai közösségi fórum kerekasztal beszélgetése alkalmával.

Együttműködési szándéknyilatkozat aláírása

A székelyföldi illetve erdélyi viszonyok, a szövetkezés közös nagytérségi hagyományait pl. a Szász Pál féle EGE mozgalom, a gazdakörök vagy Hangya típusú szövetkezetek közös gyökereit és múltját is figyelembe véve elmondható, hogy a Kárpát-medence össztérségére kiterjeszthetően is példaértékűen alkalmazható a Megújuló Hangya szövetkezet vidéki gazdaságfejlesztő klaszter modellje.

A klaszter által a nemzeti kormány szintjéig felterjesztett komplex Fenntartható Településfejlesztési és Ökogazdálkodási stratégiai program átfogó, hatékony és fenntartható megoldást kínál a vidéki munkanélküliség felszámolására, az önfenntartó családi gazdaságok és az élelmiszertermelő mikrogazdaságok létrehozására, megszervezésére.

A minta- és tangazdasági rendszer operatív programjának keretében beindítható termelőiskolai oktatás szerves része a táplálék megtermelése, a feldolgozás és az ételkészítés, a képzés résztvevői pedig elsajátíthatják a feldolgozási és ételkészítési ismereteket.

A szövetkezeti alapon megszervezett termékházak, gyakorlatorientált gazda- és vállalkozói képzések, önszerveződő, cserekereskedelmen alapuló önfinanszírozási rendszer és értékesítési lánc beindítása hozzásegítheti a helyi jellegű kisipari élemiszergyártás vertikumának kiépítését, amely húzóágazatként működhet a Nyárádmenti térség vidékgazdaságának élénkítésében és fejlesztésében.

A Megújuló Hangya-2010 Szövetkezet – a magyarországi Nemzetgazdasági és a Vidékfejlesztési Minisztériumok stratégiai és együttműködő partnereként – és a Maros megyei Pimurmagnet Értéklánc Klaszter együttműködési szándéknyilatkozatába foglalt fő stratégiai céljának tekinti és felvállalja, hogy az 1898-ban elindult, szervezett HANGYA szövetkezeti mozgalom hagyományain alapuló gazdasági szervezeti és működési formát tekinti alapnak mind a hazai, mind az erdélyi, de az egész Kárpát-medencét érintő ilyen típusú szövetkezeti újraszervezés, megújítása során. Felvállalják, hogy megszervezik illetve a lehetőségeikhez mérten biztosítják a gazdasági, intézményi, szervezeti és kulturális infrastruktúra összehangolását.

Az Együttműködésben kiemelt célterületek alapkategóriái és egyben prioritásai az élelmiszergazdaság, zöldgazdaság, turizmus és egészségipar. A térségi összefogás által erősíthető a kárpát-medencei helyi vállalkozók vertikális – az alapanyag termelőtől a feldolgozón és értékesítőn keresztül a fogyasztóig terjedő – integrációja. A kooperáció várt eredményei azoknak az összehangolt infrastrukturális és munkaerőpiaci feltételeknek a létrejötte, melyek a szorosabb gazdasági integrálódás és a regionális léptékű fejlődés alapját jelentik.

A fontos célkitűzések tárgyát képezi többek között a munkaerő mobilitásának növelése, munkaerőpiaci tanácsadói hálózat felépítése, felnőttképzés hálózati együttműködési rendszerének létrehozása, szakirányú felsőoktatási képzés koordinálása, valamint az agrár- és gazdasági szakokon végzett diplomások gazdasági aktivizálása, különös tekintettel a pályakezdő, munkanélküli fiatalok bevonására.

A részcélok további csoportja a hálózati együttműködési lehetőségeket, negatív tendenciák csökkentését, illetve közös gazdasági és szocio-kulturális előnyök megszerzését taglalja:

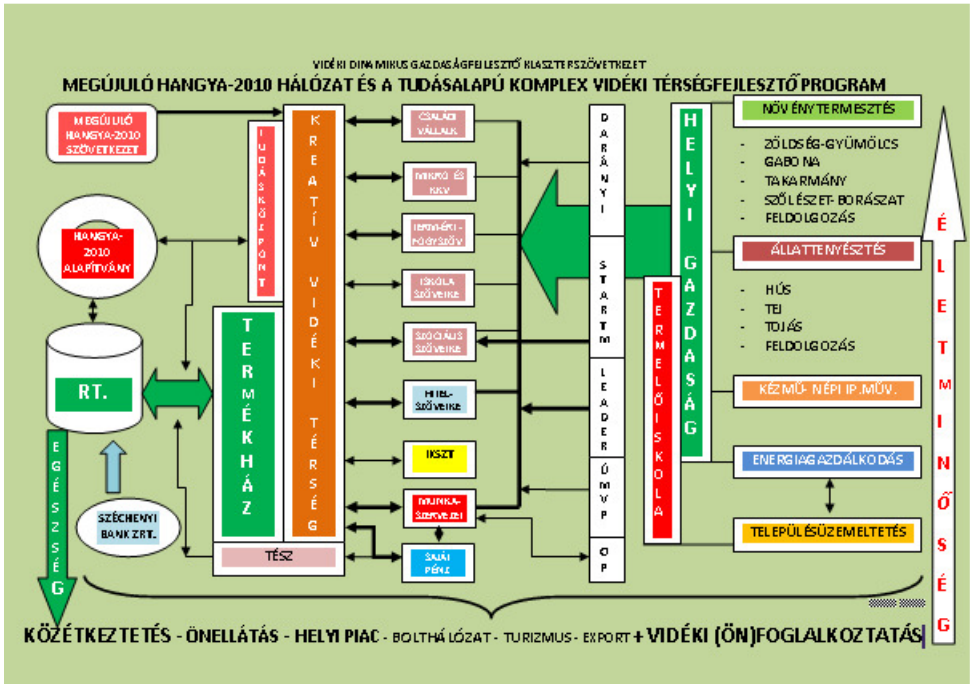
- kutatás-fejlesztési együttműködés,
- integrált és partnerségi viszonyon alapuló közös „hálózati szövetségek”
- létrehozása,
- térségi együttműködési hálózatok révén a közösségekben lévő lehetőségek
- kihasználása,
- környezeti terhelést csökkentő, a szén-dioxid kibocsátást visszafogó
- energiatermelés,
- öko-tudatos szemléletű tevékenységek és módszerek elterjesztése és bevezetése,
- szakszerű, a vállalkozásokat segítő üzleti információkkal való ellátás és tanácsadás megszervezése,
- a mezőgazdaságban lezajló negatív tendenciák megállítása és megfordításuk,
- a mezőgazdasági és élelmiszeripari ágazatok további piacvesztésének megállítása,
- agrárágazatok import-ellentételező szerepének növelése,
- vidéki munkahelyek megőrzése és gyarapítása,
- termőföld és a természeti táj megőrzése, a termő terület további csökkenésének megakadályozása,
- vidéki térségek elnéptelenedésének megakadályozása,
- területfejlesztési keretben zajló, vidékfejlesztési tartalmú együttműködések a magyar közösségek közötti, vidékfejlesztési jellegű együttműködések létrehozása,
- az élelmiszergazdaság vertikális integrációjának megvalósítása, a termőföld tulajdonosai integrálják az élelmiszerek feldolgozását és értékesítését, vagyis a terméknek a földtől a fogyasztóig való eljuttatásának láncolatát kell kiépíteni,

- kiállításokon és szakmai rendezvényeken való kölcsönös részvétel, képviselet,
- közös forrásteremtési programokon való együttes részvétel.

Az együttműködési célkitűzések lényegében arra irányulnak, hogy a klaszteresedési folyamat keretében kölcsönösen kialakítsák azokat a fejlesztési magokat, amelyek az integrált térségi szemléletű tervezésben a méretgazdaságossági és szolidaritási elveket a kárpát-medencei makrorégió érdekérvényesítési képességének növelésében kamatoztatni képesek; a kistérségek hálózati képviseletei egyrészt beleszólhassanak a nemzeti sorskérdéseket érintő szakmapolitikák döntési folyamataiba, másrészt a régiószintű fejlesztési irányvonalak legitimálásába.

Hangyaszövetkezeti mozgalom az agrárinnováció szolgálatában

A vidék két alapvető problémájának megoldását a foglalkoztatás és a helyi gazdaság fejlesztése jelenti. A szociális gazdaság és a Romániában még megalakításra váró szociális szövetkezetek felkészítik a munkanélküli embereket, hogy fokozatosan önellátóvá, önfoglalkoztatóvá, majd lehetőség szerint önfenntartóvá válhassanak, és visszakerülhessenek a profittermelő szektorba, vagyis a versenyszférába.

Hasonló megfontolásokból kiindulva a hangyaszövetkezeti mozgalom úgy kívánja megvalósítani a vidékgazdaság felépítését, hogy mindenki a saját tudásával és saját eszközeivel egy közös gazdasági tevékenységet folytat, amiből meg tud élni és fenn tudja tartani a családját oly módon, hogy a munkaközösség által menedzselt folyamatok irányításába, döntéshozatalába érdemileg bele tud szólni.

A termékvolumen és a kellő minőségbiztosítás, valamint a feldolgozó kapacitások hiányában a vidékgazdaság kistermelői rétege nem tud piaci szereplővé válni.

A termelőiskola, a logisztikai központ feladatait is betölteni képes termékházak koncepciójának magyarországi példájából kiindulva a korszerű szövetkezési alapelvek, módszerek és eljárások közösségi szintű alkalmazása, a termelés magas szintű koncentrációja, specializációja és műszaki ellátottsága, belső piacok kialakítása lehetővé teszi a termékek bejuttatását akár az állami felügyelet alatt álló közétkeztetés ellátási rendszerébe, kiszűrve a lánckereskedelmet.

A termelőiskola lényege a „KÖZÖSSÉGBEN TANULNI – TERMELNI – ÉRTÉKESÍTENI!" jelszóban foglalható össze. A termelőiskola olyan állami iskolarendszeren kívüli képzést valósít meg, amely integrálja a személyiségfejlesztést és életvitelt, az elméleti képzést és a gyakorlati termelőtevékenységet – a célcsoport egyéni adottságaira és szükségleteire épülő alternatív képzési-foglalkoztatási program keretében.

Nyárádmenti közösségi vélemények

A 2013. február 12.-i nyárádszeredai fórumon ismertetett Hangya szövetkezeti modell és stratégiai keretprogram ismertetése alkalmából egy heterogén fókuszcsoport jellegű interaktív kommunikáció alakult ki. A magyarországi megújuló Hangya-2010 Szövetkezet vezetősége a jelenlevő önkormányzati vezetők és képviselők közösségi felelősségére hivatkozva nyomatékosította, hogy döntő módon képesek befolyásolni a partnerségek kialakulását, az együttműködések sikerességét egyrészt a közérdekű feladatok társadalmasítása felől, másfelől a gazdasági szereplők, helyi véleményformáló érdekeltségi körök befolyásolása, mobilizálása irányában.

A hozzászoló kistérségi résztvevők Nyárádszeredából, Székelyberéből, Nyárádgálfalváról, Backamadarasról, Somosdról, Csíkfalváról, Iszlóról és Cserefalváról kifejtették véleményüket és ütköztették álláspontjaikat az országhatárokon átnyuló helyi gazdaságfejlesztési perspektivákat feltáró együttműködés belendítéséről. A polgármesterek, a helyi mezőgazdasági szaktanácsadó hivatal gazdasági referensei, mezőgazdászok, gazdák és a nyárádszeredai Bocskai István Iskolaközpont igazga-

tója a jogosan kinyilatkoztatott kétségek vagy megoszló vélemények ellenére a bizalom alapú közös munka mellett tették le voksukat, felismerték a sorsalakító esemény jelentőségét és egybehangzóan állást foglaltak abban, hogy felvállalják és aktívan bekapcsolódnak a közérdekeltségű térségfejlesztési munkálatokba.

Mentori hálózat kialakítása

A vidékfejlesztési hálózat további kiépítése szükségessé teszi a civil szférára jellemző közösségi facilitátorok szerepkörének átruházását az önkormányzati, vállalkozói szféra és szakemberképzésben résztvevők köreire is.

A mentalitásváltás, szemléletformálás, új nézőpontra való helyezkedés, a motiváltság növelése és cselekvőképesség fejlesztése egy új értékrend átvállalására késztetheti a fejlesztésben érintett célcsoportokat a közösségi szolidaritás jegyében. A fejlődést kiváltó, katalizáló személyek a falugazdász, folyamatsegítő animátor/ moderátor, közösségi facilitátor, falugondnok személyei a vidékfejlesztés kulcs-szereplői, amelyek a társadalmi fejlődés követelményeinek alakulásával egyfajta sajátos tanácsadói profil kialakulását eredményezték.

A mentalitásváltás szakmai mentora az az érzelmi intelligenciával rendelkező, természetes vezetői (primal leadership) készségekkel felvértezett szakmai segítő, tréner típusú kiképző, akinek erősségei a csoportközpontú, átalakító, gondoskodó beállítottság.

A fejlettebb országokban, de a Magyarországon is már működő mentori hálózatok, klubok sajátossága, hogy a szociális szektorban működnek a leghatékonyabban, de létjogosultságukra vall, hogy rohamosan terjednek pl. a mezőgazdasági szaktanácsadás területein és az európai uniós támogatási előírások következtében a mentorképzés hamarosan Romániában is teret hódít.

Az életminőség javítása a közösségi vidékfejlesztés fő prioritása, cél a kapacitásépítés, szakismeretszerzés és a helyi stratégia fejlesztésének megszervezése, valamint annak biztosítása, hogy a vidéki területek vonzóak maradjanak a jövő generációi számára is. Az elhivatott szakemberek „motorjai" lehetnek a folyamat beindításának, szervezésének, illetve annak a bizalmi tőke generálásának, ami a helyi közösség aktivizálásához elengedhetetlen. Ezek a szakemberek léteznek, csak nem tudatosult bennük közösségi szerepük, vagy nem vállalják azt fel. A mentorképzés feladata ezt felszínre hozni, és életképessé tenni a vidék és a közössége érdekében, annak fejlesztéséért. A Magna Oktatási Központ és a Pimurmagnet Klaszter ITT intézete, Erdélyben elsők között szervez a PannonForrás Tudás klaszter, a Romániai Oktatásügyi és Munkaügyi Minisztériummal karöltve Mentorképzést.

Tiboldi István

Térségi agrárinnováció – fenntartható mezőgazdaság

1.

Az agrárium a vidék kulcsfontosságú, stratégiai tényezője kell legyen a Székelyföldön. Vannak térségek, ahol az agrárium valójában húzóágazat, más helyeken szerepe minimális.

Az agrárszektor helyzetét alakító tényezők összessége határozza meg az agrárium szerepét, ez nem minden esetbe esik egybe a lakosság pillanatnyi igényeivel, érdekeivel, elképzeléseivel.

Az agrárium a térség számára modernizációs tényező kell legyen a technológia, a szervezés a politikai és szakmai tudás területén egyaránt.

A vidéki fejlesztés elsősorban a helyi szükségletek kielégítését a helyi erőforrások felhasználásával, a helyi szereplőkkel, helyi ellenőrzés alatt jelenti. Az agrárpolitika a falusi lakosság érdekeit kell, kellene szolgálja. Szükséges a helyi érdekek, a helyi erők, mint a termőföld, a víz, a környezet, a közösség, a "tudás" védelme. Nehéz időben kell létezni és jövőt körvonalazni, építeni, akkor, amikor az EU nagyon lassan, kevésbé képes a megújulásra.

Feltevődik a mindennapi kérdés, kitől mit, mennyit, mikor várhatunk. Fel vagyunk-e, fel leszünk-e készülve ezek fogadására.

Az agrárium a háztáji és kisgazdaságokon keresztül többé-kevésbé betölti munkahely biztosító szerepét. Biztosítja a falusi lakosság minőségi (eco, bio) élelmiszer-szükségletét. Támogatja a székely építkezési stilus megőrzését, propagálását, segítését elsősorban a közbirtokosságokon keresztül. Hozzájárul a hagyományok, népviselet, népszokások, népi kultúra megőrzéséhez, anyagiakon keresztül is. Támogatja a lakosság, a település bizonyos infrastrukturális fejlesztését. Kiveszi részét a település szociális tevékenységéből.

2.

Számtalan ismert, ki nem használt, vagy csak részben kihasznált agrárinnovációs lehetőség kínálkozik, melyek közül néhányat megemlítek:

- A vegyes hasznositású hegyitarka szarvasmarha tenyésztés fontossága, ez kitörési pont lehet, kell legyen a Székelyföldön. Nem megfelelő szervezési, kordinálási tevékenységből kifolyólag a tudatosan felépített, 18 évig megfelelően működő, kitűnő eredményeket biztosító szaporodásbiológiai és genetikai tevékenység elsekélyesedett, a kitűnő, világszintű szaporító-anyag (sperma) használata a felére csökkent, hosszabb ideig megszűnt a szarvasmarhák hivatalos termelés-ellenőrzése.
- Csak csíráiban van jelen a gépi fejés használata a hegyi legelőkön.
- A gyümölcsök, erdei gyümölcsök, gombák minőségi feldolgozása, értékesítése terén elért elsődleges eredmények kevésbé gyűrűznek be más megyék magyar lakosságú térségeibe. A szakmai társulások által létrehozott feldolgozó vállalkozás piacképes, szakszerű laboratóriumi bevizsgálással rendelkező, vonalkódos, állandó jeleggel garantált minőségi termékeket tud biztosítani hazai és külföldi piacra.
- Tej, hús, fűrésztermékek minőségi feldolgozása, nagyobb hozzáadatt érték megvalósítása.
- A Székelyföldön megtermelhető zöldségek (gyökérzöldségek, káposzta) termelésének szélesítése.

3.

A székelyföldi agrárium adottságait hátráltató tényezők közül megemlítem a krónikus tőkehiányt, nem kielégítő szaktudást, alacsony vállalkozói kedvet és kockázatvállalást, a pályázási lehetőségek bürokratikus voltát.

4.

Véleményem szerint az agrárinnovációs változások legfőbb kezdeményezői a kistérségi régiók szakemberei, vezetői, szakmai társulások, szövetségek, termelő szövetkezetek tagjai, a tudomány, a szakma helyi elismert képviselői. Külön színt jelentenek a gyergyószentmiklósi Agrocaritas által Svájcba, Németországba, Ausztriába 6 hónapos (vagy hosszabb) szakmai gyakorlatra kijuttatott fiatalok által indított vállalkozások.

5.

A Hargita megyei hegyvidéki mezőgazdaságban szélesebb horderejű, talán szélesebb skálájú kitörési pontok léteznek, amelyek eredményt igérnek, hatással lesznek, lehetnek más területekre is, melyek közül megemlítem az alábbiakat:

- Szakmai társulások, termelői, értékesítési szövetkezetek által létrehozott modern feldolgozó egységek, amelyek állandó minőséget, központi laboratóriumban bevizsgált, vonalkódos minőségi termékeket állítanak elő és forgalmaznak. Ilyenek a tejfeldolgozó, gyümölcsfeldolgozó, erdei gyümölcs és gomba feldolgozó és értékesítési egységek. Így megoldódik a gyümölcs, eredeigyümölcs magas fokú feldolgozása és értékesítése.
- Székely góbé termékek skálájának a bővítése, forgalmazásának szélesítése a hazai és külföldi piacokon, a nemzetközi üzlethálózatokban is.
- Kisgazdaságok, őstermelők által előállított házi típusú termékek tehén- juh- kecsketej, hús, gyümölcs, eredei gyümölcs előállítása, forgalmazása a kistermelői piacokon, vásárokon.
- Házi, kistermelői mezőgazdasági termékek felhasználása a falusi turizmusban.
- A mennyiségi és minőségi burgonyatermesztés biztosítása, szerződéses értékesítése, az öntözési hálózat kialakításával az alcsíki medencében.
- A mezotermális, borvizes gyógyfürdők, kezelők modernizálása, rehabilitációja, építése
- A közbirtokossági területeken infrastrukturális beruházások a téli sportok kedvelőinek.
- Kulturális, történelmi, iskolai szaktudás, turizmus bővítése.

6.

Az utóbbi hónapok sikeres agrárinnovációs kezdeményezések közül csupán négyet emelnék ki:

6.1.

„Agrárképzés minden szinten" – 2012. decemberében megjelent kiadványunk tartalmazza egy felmérés eredményeit, a képzési formák, ismeretterjesztési tevékenység szerepét a székelyföldi agrár-innovációban, valamint a szakmai kerekasztal megbeszélés anyagait, a térségi agrároktatás hatékony formáinak megtalálását illetően (erre részletesebben kitérek a a képzések szerepéről című fejezetben).

6.2.

„Székelyföldi vízkészlet, vízgazdálkodás és klímaváltozás" című szakmai kerekasztal megbeszélésünkön sikerült megszólítanunk a tudomány, az agrárium, a vízgazdálkodás, a geológia, az oktatás jeles képviselőit, szakembereti. Értekezletünket nagy érdeklődés övezte, mind az érintett szakterületek, mind az írott és elektronikus sajtó részéről.

Az elhangzott javaslatokból, feladatokból, vállalásokból összeállítottam egy rövid kivonatot, tanulmányozás, továbbgondolás, jóváhagyás, helyi, regionális, központi programok és stratégiák kidolgozása és életbe ültetése érdekében:

- Öntözés nélkül nem lehet termelni Hargita megyében. A víz meghatározó tényezővé vált a növénytermesztésben a hegyvidéken is! Erre sajnos a legjellemzőbb példa a 2012-es mezőgazdasági év. A burgonya, mint Székelyföld legfontosabb kultúrája, a kritikus három nyári hónap alatt 171 liter csapadék esetén, intenzív keretek között 25 tonna átlagtermést (megyei átlag 8,8 tonna), míg 427 liter csapadékkal 42 tonna átlagot (megyei átlag 21 tonna) biztosított.
- Kezdeményezés született bizottság létrehozására (Alcsík) az öntözés megoldásának tanulmányozásásra, elemzésére a mezőgazdasági társulások, közbirtokosságok, gazdaszövetkezetek stb. vezetőinek részvételével.
- A vízügyi szakemberek felajánlották szakmai segítségüket a tanulmányok, programok, stratégiák kidolgozásásban, az ide vonatkozó szabályozások, törvények ismeretében.
- Az öntözést bonyolító szervezetek (asociaţia, organizaţia de udători), mint jogügyi személyiség létrehozása, mint az állam által hívatalosan támogatott szervezet.
- Szükséges tudatosítani az illető központi intézményrendszerrel (országgyűlési képviselőkön, megyei önkormányzaton, szakigazgatóságokon keresztül) a hegyvidéki öntözés létjogosultságát, szükségességét, javaslatokat tenni a folyamatban lévő vízrajzi medencék rendezési tervének kialakításában.

Az öntözővíz biztosítása Hargita Megyében ma már nagyon sürgető feladat, ennek fontosabb lépései, összetevői a térségben a következők:

- víztározók, vésztározók, zivatartározók kialakításának tervezése, létesítése Hargita megyében, ezek szoros összehangolása az árvízvédelmi programokkal
- hóolvadásból származó többlet vízkészlet, az esővízből származó plusz vízkészlet víztározókba való elhelyezése
- a csíkszépvízi víztározó többlet vízének felfogása, elraktározása
- az EU-s norma szinten tisztított szennyvíz (3,8 millió köbméter évente) öntözésre való felhasználása a törvényes előírások alapján (termények hőkezelése)

A talaj vízszintjének emelése érdekében is többféle lépést lehet tenni. Az alcsíki talajszerkezet (30-50 cm termőréteg alatt kavics és homok, amely kizárja a kapillaritást) szükséges a talaj vízszíntjének emelése, amely a meggondolatlan Olt szabályozással 4 métert csökkent, hatalmas gondokat okozva a nem vezetékes vízellátásban is. Javasolt megoldások:

- közép és hosszú távú rendszerek tervezése, kivitelezése minimális rombolással, közösen keresni megfelelő megoldásokat
- az Olt folyó szintjének emelése, víztározók, nagy meder használatával, körgátak, keresztgátak építése
- a folyók medrében nagyobb vízmennyiséget biztostani
- a tőzeges területeken visszaállítani az eredeti állapotot, megakadályozni a hónapokig tartó, ismétlődő tőzegtüzeket
- a Csíkszentsimonban 23 fúrt kútból állandó jelleggel elfolyó édesvizeket elzárni, felhasználni

A jobb talajművelési gyakorlatok, termelési technológiák alkalmazása terén:

- a talajnedvesség kihasználása érdekében korai ültetés, vetés
- szárazságtűrőbb gabonafélék termesztése

6.3.

Több ezer tejtermelő kisgazdát sikerült megszólítanunk 2004-2005-ben a tejhigiénia terén szervezett felkészítőkön és a magyar nyelven megjelenő szakmai kiadvánnyal (Higiénikus tejtermelés a kisgazdaságban).

6.4.

Tejfeldolgozók létrehozása a szarvasmarhatenyésztők szövetsége keretében.

7.

Az agrárinnovációt is negatívan befolyásolja a tőkehiány, a piacok árubősége, telítettsége, a pályázó bürokrácia útvesztői.

Itt megemlítek néhányat:

- a székelykeresztúri tejfeldolgozó modernizálásának anyagi támogatása a Vidékfejlesztési Minisztérium által, amely talán folytatásra szorulhat az egység működőképességének a megteremtéséig
- a székely-góbé, -eco és -biotermékek szélesebb körű magyar piacra való juttatása, „székely termékek" üzletek nyitása külföldön, kiállítások, termékbemutatók segítése
- tőke befektetési tevékenységek élelmiszeriparban, zöldgazdaságban, export elő és utófinanszírozások támogatása
- agrárképzési támogatások felnőttképzésben, mesteri és doktori képzésben.

8.

A Székelyföldön a jelen pillanatban, az előre látható jövőben a családi gazdaságok fogják uralni a mezőgazdasági termelést. Nem elhanyagolható a kisgazdaságok szerepe, amelyek feladata kellene legyen a földbirtok minimális koncentrációja a súlyosan kiöregedő településeken. Székelyföldön nem látom nagyüzemek létrejöttét, ha úgy tetszik, létjogosultságát. Ez nem zárja ki bizonyos területeken a kisgazdaságok belterjes iparszerű termelését.

9.

A székelyföldi térség fejlődése szempontjából elsődlegesnek tekintem a szakmai tudást. Ezt kell kövesse a mezőgazdasági termékek magas feldolgozási szintje, magas hozzáadott érték megvalósítása, ha lehetséges, eljutni a végtermékig. Hasonlóan szükséges gondolkodni és cselekedni a kitermelt famennyiséggel is.

10.

Ami a térségi agrárinnovációt illeti, szükséges a legfontosabb összetevőit hangsúlyoznunk.

- a szakmai tudás kulcsfontosságú a térségben, a térségi tudás szintjének állandó emelése, valamint az ezen a területen létező tudományos, szakmai ismeretek elsajátítása, továbbadása és alkalmazása.

- az új technológiák, szakmai ismeretek elsajátítása, továbbadása, a szervezés, logisztika, menedzsment tudományoknak az átadása igényli az ezirányú állandó jellegű agrárképzést.

11.

A térségben a rendszerváltás óta számos változás történt.

Pozitívumként megemlítem:

- a helyi hegyi-tarka-szarvasmarha állomány genetikai feljavítását kitűnő világszintű szaporítóanyaggal
- termelői-feldolgozói-értékesítési szövetkezetek. Küküllő tejfeldolgozó a szarvasmarhatartók szövetsége keretében
- termesztett gyümölcs, valamint erdei gyümölcs-feldolgozó egységek a termelőszövetségek keretében
- kistermelői, háztáji gazdaságok általi helyi termékek termelői piaci értékesítése

Negatívumként szükséges megemlíteni:

- a földterületek tulajdonba való juttatása 23 év után sem fejeződött be
- késik, illetve el sem kezdődött a földterületek tagosítása
- az Új Kézfogás Alapítvány keretében félresikerült akció volt a vemhes üsző és a vemhes koca akció.

12.

A Székelyföld megmaradásának, felemelkedésének egyik alappillére a vidékfejlesztés, a fenntartható fejlődés. Ebben kiemelt szerepe van a térség adottságait hasznosítani tudó agrártevékenységnek. Tehát az agrárium a vidék létfontosságú tényezője, ezzel törődni kell, ezt fejleszteni szükséges. Bizonyos területeken az agrárium húzóágazat, más helyeken szerepe minimális. Az agrárium a térség számára még mindig nem modernizációs tényező.

Ebből a helyzetből a kiutat az agrárinnováció jelenti, a három legfontosabb területével: a technológia, szervezés és logisztika, valamint a szakmai tudás.

A szakmai tudástartalommal való megtöltése jelenti a helyi tudás megújulását és hasznosítását, amivel pedig nem rendelkezünk, külföldről behozni, a helyi adottságokra alkalmazni és eljuttatni a termelőkhöz.

A Kolozsvári Akadémiai Bizottság Agrártudományi Szakbizottsága és Alkalmazott Társadalomtudományi Szakbizottsága 2012 tavaszán egy felmérést készített „Képzési formák, ismeretterjesztési tevékenységek szerepe a székelyföldi agrárinnovációban". Az agrárképzést regionális képzésként fogalmaztuk meg, próbáltuk összekapcsolni e témakörben érintett szakmai szereplőket, intézményeket.

Célunk térségi képzés és ismeretterjesztés, az agrárjellegű tudás hatékony térségi formáinak megtalálása. A megkérdezettek a mezőgazdasági közintézmények vezetői, jeles szakemberei, a kutatás, a szakmai szervezetek, tanfelügyelőség, szaklíceumok, a közélet meghatározó szereplői. A felmérés eredményeiről, az agrárképzés jelenlegi helyzetéről szakmai kerekasztal megbeszélést szerveztünk, a térségi agrároktatás hatékony formáinak megtalálása érdekében a körvonalazódó feladatok kivitelezőit a különböző szinteken szükséges nevesíteni.

A megkérdezettek döntő hányada hangsúlyozza, hogy az agrárinnováció legfontosabb feltétele a szakemberképzés, ahol egyaránt fontos az elméleti és gyakorlati oktatás. A képzésekkel kapcsolatosan több kezdeményezés, elképzelés is létezik Székelyföldön: (nagyrészük pontszerű, nincs összehangolva) a szakemberképzés és inasképzés lehetőségeit tanulmányozó munkacsoport, Romániai Magyar Vidék Akadémia Sepsiszentgyörgy, a Szent István Egyetem által indított doktori iskola a megkérdezettek 78%-a úgy látja, hogy az általános iskolában el kell kezdeni (6-7 osztályban) az általános mezőgazdasági ismeretek oktatását, a tanterv szerves részeként.

Szükséges a fiatalok képzése, szakiskolai, szakközépiskolai oktatásban, mint növénytermesztő, állattenyésztő, gépüzemeltető, gépszerelő-javító, zöldségtermelő, falusi vendéglátó. Ez a képzési forma a gyakorlati jellegű agrárképzés legfontosabb műhelye kell legyen, állítja a megkérdezettek 85%-a.

Csupán pontszerű kezdeményezések vannak, sok esetben hiányzik az alap, nincs folytonosság, nincs meghatározott következő lépés.

Ami az agrár felsőoktatást illeti, említésre méltó: 1959-óta ezen a téren nincs állami felsőoktatás Romániában, magyar nyelvű tanárok, okatók véletszerűen vannak ezeken az egyetemeken, amiből van, abból túl sok van, létezik egymást kioltó párhuzamosság. Bizonyos egyetemeken évek óta többszörösét képezik a szükséges szakember-létszámnak.

Feltevődik a kérdés:

- Szükségesek-e új szakok? (50% igennel válaszol)
- Ha igen, hol, és milyen szakok? A résztvevők, a megkérdezettek megemlítik az agrármérnök-közgazdász szakot (új szak), hangsú-

lyozzák a mesteriskolák, a doktori iskolák szerepét, szükségesnek tartják az egyetemet végzettek továbbképzését, szakosodását.

- Az agrárjellegű felnőttképzéssel kapcsolatosan egyértelműek az álláspontok:
  - egész életen át való tanulás kell jellemezze az agráriumot is
  - a felnőttképzés az elmaradt térségek, hátrányos helyzetű emberek felzárkóztatása érdekében is történjen
  - a jelenleg működő felnőttképzési programok szintje alacsony, a képzések nagyrésze formális (a megkérdezettek 50%-ának véleménye), nem tartják megfelelőnek a felnőttképzés hatékonyságot, a képzési programokat szükséges összekapcsolni a minőségellenőrzéssel, konkrét ismereteket oktassanak.

Javaslatok

1. A 2012-ben megjelent agrároktatással foglalkozó kiadványunkat (agrárképzés minden szinten) eljuttattuk a döntéshozókhoz, megyei és községi vezetőkhöz, közintézmények, szakmai szervezetek képviselőihez, hasznositás végett, illetve oktatási programok, startégiák kidolgozása, alkalmazása érdekében.
2. Minőségi, olcsó szakmai kézikönyvek pályáztatása, megjelentetése, közérthető magyar nyelven.
3. Felnőttképző központok kialakítása, létrehozása a Székelyföldön. Talán pillanatnyilag ezekre hárulna a legnagyobb szerep az agrároktatásban.
4. Tanulmányozás, megvitatás érdekében megemlítem a szórvány kollégiumok szerepét az agrárképzésben (is).
5. Szükségesnek tartom hangsúlyozni a média jóval nagyobb szerepvállalását az agrárjellegű ismeretterjesztés szolgálatában.

Biró Z. Zoltán

Az agrártémák a stratégiakészítési folyamatokban

A 2007-2012-es programozási időszakban a székelyföldi térségben számos lokális és kistérségi integrált fejlesztési stratégia készült el. Ez a tendencia egyrészt megfelelés volt az Európai Uniós elvárásoknak, másrészt a megújuló pályázási lehetőségek eredményesebb kihasználását célozta meg. Emellett természetesen hozzájárult ahhoz is, hogy a rendszerváltást követően a lokális és térségi szereplők elkezdjenek hosszabb távú és integrált fejlesztési koncepciókon gondolkodni. Ma már a térség legtöbb települése rendelkezik lokális és/vagy kistérségi fejlesztési tervvel. A fejlesztési stratégiakészítés ilyen szintű elterjedéséhez jelentős mértékben hozzájárult a Hargita megyében 1999-ben elindult kistérségi szerveződési folyamat, amely a helyi és térségi fejlesztéssel kapcsolatos gondolkodás térségi léptékű megalapozását, a szakemberképzés első lépését jelentette.

Az ebben az időszakban intenzívvé, mondhatni általánossá váló stratégia készítési gyakorlat volt az, amely – egyéb fejlesztési területek mellett – az agrárium innovációját lokális vagy kistérségi léptékben tudatosan tematizálta. Ez a munka természetesen még nem „agrárinnováció" megjelölés alatt zajlott, de minden bizonnyal egyik fontos előkészítő terepe volt a mostanában erőteljesen tematizálódó térségi agrárinnovációs folyamatnak. Az alábbi rövid áttekintésben azt veszem számba, hogy a lokális vagy kistérségi stratégiakészítési munka során a helyi aktorok az agrárium terén milyen fejlesztési ötleteket tematizáltak, hogyan viszonyultak a megfogalmazott ötletek várható kivitelezésével kapcsolatos kérdésekhez, hogyan illesztették be egyéb fejlesztési feladatok kontextusába.

A csíkszeredai Sapientia EMTE Műszaki és Társadalomtudományi Karán működő Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Központ munkatársaként az elmúlt években közel 20 lokális és kistérségi stratégia elkészítésében vehettem részt. Az agrárium szempontjából nézve a stratégiakészítés folyamatában több egyedi sajátosságot is megfigyeltünk. Kiindulópontként meg kell említeni azt a tényt, hogy az agráriumhoz kapcsolódó fejlesztési ötletek magától értetődően részét képezték a stratégiai tervezésnek. Ez azért volt fontos fejlemény, mert ebben az időszakban a térségi agrárium helyzetét még alapvetően a stagnálás jellemezte, s az agrárium jövőjével kapcsolatos lokális vélemények többnyire negatív tartalmúak voltak. Habár az agráriummal kapcsolatos fejlesztési javaslatok a helyi szereplők körében

elsősorban általános ötletként jelentek meg („fejleszteni kell a mezőgazdaságot és az állattartást"), mindenképpen jelentős előrelépést jelentett az a tény, hogy a helyi szereplők felismerték azt, hogy az agrárium többek között az a szegmens, amelyet fejleszteni kell.

Az agráriummal kapcsolatos kérdések fentebb vázolt kezelése több okra is visszavezethető. A térség rurális jellegéből kifolyólag a mezőgazdaság és az állattenyésztés mindig jelentős szerepet töltött be a lakosság életében. Ehhez nagymértékben hozzájárult a rendszerváltást követően a kollektív gazdaságok felszámolása, amely újra helyi kezekbe juttatta a földtulajdont. Ezt követően az agrártevékenységek megítélésében egyre inkább a negatív aspektusok kezdtek dominálni, aminek rövidesen jelentkeztek is a látható következményei: egyre nagyobb területek maradtak megműveletlenül, a földtulajdon feldaraboltsága és az egyes parcellák mérete nem a gazdaságosság mércéje szerint alakult, az agráriumban érdekelt szereplők fokozatosan elöregedtek, stb. Habár a gazdasági válság hatásai (növekvő munkanélküliség, munkahelyek alacsony száma, infláció) és az Európai Unióhoz való csatlakozás agráriummal kapcsolatos aspektusai (terület alapú támogatások és más pályázási lehetőségek megjelenése) hozzájárultak az agrárprobléma újraértékelésének elindulásához, a helyi és kistérségi stratégiakészítési folyamatok jelentették az agrárkérdések első alaposabb, szakmai jellegű tematizálását. A fejlesztési stratégiák elkészítésének folyamatában többször is egy asztalhoz ültek az agrárium különböző szektoraiban érdekelt szereplők, megismerték részleteiben egymás problémáit és ötleteit, és javaslatokat fogalmaztak meg a hiányosságok pótlására.

Az agrárkérdések helyi fejlesztés szegmenseként való kezelésének másik oka az volt, hogy az érdekelt szereplők rendelkeztek agráriumhoz kapcsolódó szakmai ismeretekkel. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy ez az ismeretanyag a stratégiák elkészítésének időszakában már meghaladottnak számított, de ennek ellenére nem elhanyagolható kiindulópontként szolgált azon képzési programok számára, amelyek az agrárképzéssel kapcsolatos ismeretek térségi elterjedésében jelentős szerepet játszottak. Ugyancsak itt kell megemlíteni, hogy a székelyföldi térségben több olyan program is lezajlott, illetve fut ma is, amelyek célja, hogy a térségi gazdák a külföldi jó példák testközelből való megismerése révén ismerkedjenek meg új eljárásokkal, új termelési technikákkal. Kijelenthetjük tehát, hogy az agrárismeretekkel kapcsolatos tudástranszfer nem érhette volna el a jelenlegi szintet, amennyiben a térségi agrárszereplők nem rendelkeznek az EU-csatlakozás előtti időszak gazdálkodási gyakorlatára jellemző tudásanyaggal és tapasztalattal.

Tekintsük át röviden, hogy melyek voltak a helyi tervezési munka során az agrárszektorral kapcsolatos fontosabb fejlesztési ötletek. Hangsúlyozni kell, hogy az esetek túlnyomó többségében az agrárszereplők tisztában voltak az agrárszektor fontosabb hátrányaival, így a stratégiaalkotás folyamatában nem volt szükség ezek tudatosítására. Fejlesztéspolitikai szempontból a reális helyzetértékelés helyi szereplők által való elfogadása nagyon fontos lépés, hiszen ez jelenti az első lépést egy kivitelezhető fejlesztési javaslatcsomag összeállításában. Az alábbiakban felsorolásszerűen jelezzük a domináns fejlesztési ötleteket.

Földtulajdon, agrártermelés

- a területek tulajdonjogi kérdésének rendezése: ezen a területen mind a mai napig vannak problémák, amelyek több más jellegű fejlesztési elképzelés kivitelezését akadályozzák (termőterületek értékesítése, területalapú támogatások megpályázása)
- a mezőgazdasági területek feldaraboltságának csökkentése mintagazdaságok kialakítása érdekében: Gyergyóremete számára készítettünk egy térségi szempontból egyedi tanulmányt, amely a községhez tartozó megművelésre alkalmas földterület tagosítására vonatkozik, de természetesen kisebb léptékű és általánosabb megfogalmazásban ez a javaslat majdnem minden stratégia részét képezi
- a parlagon lévő mezőgazdasági területek megművelése: a mezőgazdaságtól való elfordulás (termelők elöregedése, fiatal gazdák kis aránya, forráshiány, stb.) egyik kézzelfogható következménye, ugyanakkor egy fontos helyi erőforrás kihasználási lehetőség, amelyben elsősorban a fiatal gazdák érdekeltek
- mezőgazdasági termékek diverzifikálása: nem mindenik stratégia része, de viszonylag sok település esetében felmerült az az igény, hogy a megszokott mezőgazdasági termékek mellett megjelenjenek olyanok is, amelyek számára a térség földrajzi, éghajlati adottságai megfelelőek
- mezőgazdasági termékek értékesítése: a termelés mellett problémát jelent az értékesítés kérdése, mivel jelenleg is a térségi termelők jelentős része nem hivatalos úton tudja megoldani ezt a problémát. A Felcsíki kistérség számára készített fejlesztési dokumentumban jelent meg először egy térségi léptékre vonatkozó értékesítési központ kialakítása és működtetése

- a mezőgazdasági termelésben használt géppark korszerűsítése, bővítése: települési léptékben a mezőgazdasági géppark nem felel meg a hatékony gazdálkodás feltételeinek, azonban több olyan gazdálkodó is van, aki ilyen téren megfelel a kívánalmaknak.
- a mezőgazdasági termények minőségének biztosítása: ez a fejlesztési javaslat szorosan összefügg az értékesítési lehetőségekkel, ugyanakkor új lehetőségeket is megnyit a gazdálkodók számára, amennyiben el kívánnak mozdulni a biotermékek előállításának irányába
- a mezőgazdasággal kapcsolatos képzések számának növelése, célorientált képzések beindítása: a térségben jellemző, hogy a stratégiakészítésbe bekapcsolódó mezőgazdasági szereplők tisztában voltak azzal, hogy a mezőgazdasággal kapcsolatos tudáskészletük nem elegendő
- a terület alapú támogatásra jogosult területek számának növelése

Állattenyésztés

- állatállomány mennyiségének növelése: a stratégiakészítést megelőző 5-10 évben térségi és lokális léptékben is érezhetően csökkent az állatállomány, olyannyira, hogy egyes települések esetében reális veszélyként fogalmazták meg az állattartás rövid távon való felszámolódását is. Számos térségi folyamat (térségi tejfeldolgozó vállalkozások elindulása, tejcsarnokok felépülése) érezhetően változtatott ezen a tendencián
- beerdősödött legelők gondozása: az állattartás szerepének csökkenése maga után vonta a legelős területek nem megfelelő gondozását. A legelős területek a térségi adottságok következtében jelentős helyi erőforrásnak számítanak
- tejcsarnokok, vágópontok építése: az állatállomány értékesítése a különböző országos és uniós léptékű törvények következtében számos megoldandó problémát állított a helyi termelők elé, így a tejcsarnokok, vágópontok hiányában az értékesítés nehézkessé vagy nem kifizetődővé vált
- állattartó gazdák érdekképviseleti szervezetének létrehozása, működtetése: számos település felismerte azt az igényt, hogy lokális, térségi vagy ritkább esetben országos léptékben könnyebb eredményeket elérni, ha egyesületi formában, közösen lépnek fel

A fentebb vázlatosan bemutatott fejlesztési ötletek világosan mutatják, hogy a térségi agrárszereplők elsősorban általános jellegű továbblépési lehetőségeket

fogalmaztak meg, és csak elvétve tapasztaltuk azt, hogy kistérségi vagy lokális egyedi erőforrásokra alapozott fejlesztési javaslattal álltak volna elő. Továbbá azt is fontosnak tartjuk kiemelni, hogy az egyéni problémamegoldásra való igény a legtöbb esetben megelőzte az agrártermelők egy bizonyos csoportjára vonatkozó fejlesztési ötleteket, ami elsősorban annak is köszönhető, hogy az agráriumban érdekeltek ebben az időszakban még egyáltalán nem kezelték magukat olyan közösségként, amely csoportként kíván fellépni a tevékenységi területükön jelentkező problémák kezelése érdekében. A munkacsoportunk által szervezett fórumokon, amelyeknek a célja a helyi problémák és a fejlesztési javaslatok tárházának elkészítése volt, több esetben is kísérletet tettünk arra, hogy különböző csoportoknak (agrárszereplők, helyi vezetésben érdekeltek, oktatási intézményben dolgozók, stb.) külön szervezzünk megbeszéléseket. Az esetek túlnyomó többségében azonban nem volt lehetőség az agrárszereplők külön csoportként való kezelésére, több okból kifolyólag is: nem mutatkozott rá helyi igény, nem volt elegendő jelentkező/érdeklődő, avagy az agrárszereplők a más helyi aktorokkal közösen szervezett megbeszélést részesítették előnyben.

Az általánosan megfogalmazott fejlesztési javaslatokat kiegészítendő, a munkacsoportunk minden egyes alkalommal törekedett arra, hogy specifikus és/vagy lokális adottságokra alapozó fejlesztési ötletek is helyet kapjanak a stratégiai dokumentumokban. Az agrárszereplők szempontjából ezek az ötletek egyetlen esetben sem voltak meghatározó jellegűek, habár benne maradtak a véglegesített dokumentumokban, ezek kivitelezésére, gyakorlatba ültetésére nem került sor. Azonban, szakmai szempontból nézve, annyi haszna mindenképpen volt, hogy a specifikus ötletek révén munkacsoportunk hozzájárult az agrártevékenységekkel kapcsolatos helyi tudásbázis növekedéséhez.

A stratégiai dokumentumokban helyet kapó, agráriummal összefüggő fejlesztési javaslatoknak még egy fontos jellemzőjét ki kell emelnünk. Számos, a térségben zajló szakmai kutatás utal rá, hogy a mintakövetés nem csak egyéni, hanem települési léptékben is kimutatható. A mintakövetés több szempontból is tetten érhető a fejlesztési stratégiákban. Egyrészt a stratégiai dokumentumokba helyi aktorok javaslatára bekerülő fejlesztési javaslatcsomagok tartalmi szempontból csak kevés eltérést mutatnak, másrészt a szomszéd településeken kivitelezett fejlesztések deklaratív szinten kiemelt ötletként jelennek meg, mivel a helyi aktorok már személyesen is megtapasztalhatták annak gyakorlati kivitelezhetőségét. A mintakövetés jelenségét nagyban befolyásolja az a tény is, hogy lemaradásként

érzékelik, amennyiben egy hasonló jellegű beavatkozást nem tudnak (vagy a település nem tud) kivitelezni. Sok esetben a mintakövetésen alapuló fejlesztési ötletek gyakorlatba ültetése konkrétan nem generál olyan mértékű elmozdulást vagy „fejlődést", amit ugyanazon ötlet kistérségi vagy térségi léptékben való kivitelezése jelenthetne, viszont a kistérségi szerveződési folyamat eredményei ellenére a települések határát átlépő beavatkozások relevanciája mind a mai napig nem nyert teret. Ezen a téren egyelőre a LEADER alapú kezdeményezések sem mutatnak előrelépést.

Az agrárszektorral kapcsolatos fejlesztési elképzelések egy további fontos jellemzője, hogy nem kapcsolódik össze más, nem az agrárium területére vonatkozó beavatkozásokkal. Elvétve vagy egyáltalán nem került szóba a helyi/térségi specifikummal rendelkező termékek előállítása, a termékértékesítés komplex megközelítése (márkanév, levédés, minőség, termékmarketing, fogyasztói igények felmérése, piackeresés, stb.), az agrártermék turizmusban való értékesítése, az agrárium és az életvitel összekapcsolásának kérdése, az agrárjelleg és a helyi identitás kapcsolata, az agrárium és a környezetvédelem érintkezési felületei. A szinergiahatások figyelembe nem vételének több oka is van (tudáshiány, releváns példák ismeretének hiánya, egyéni érdekek dominanciája), mára azonban már mutatkoznak olyan térségi léptékű kezdeményezések, amelyek sikeressége lehetőséget kínál arra, hogy olyan fejlesztési elképzelések is kivitelezésre kerüljenek, amelyek több terület összekapcsolásával tágabb léptékben is érezhető elmozdulást indukálhatnak.

A fejlesztési stratégiák elkészítésével szorosan összekapcsolódik a megvalósíthatóság kérdése. A térségben készültek és készülnek ma is olyan stratégiai dokumentumok, amelyek megfelelnek ugyan számos stratégiakészítési minimumnak (részletes helyzetértékelés, SWOT analízis, helyi szereplőkkel való konzultációk és egyeztetések, a település/kistérség jellegére vonatkozó fejlesztési javaslatcsomagok elkészítése, forrástérkép), azonban nem számolnak a stratégiában foglaltak megvalósíthatóságának kérdésével. Nem veszik figyelembe a helyi kompetenciákat, a helyi/térségi erőforrásokra alapuló fejlesztési elképzelések prioritásként való kezelését, a térségi szereplők forrásbevonásban való járatlanságát és tapasztalathiányát, a stratégia gyakorlatba ültetésének és az ehhez szükséges autoritások közötti megfelelést. Ugyanakkor sok esetben hiányoznak azok az utómunkálatok (itt elsősorban külső szakmai segítségre, tanácsadásra gondolunk), amelyek a stratégiakészítési folyamat lezárulását követően útmutatást adnának a fejlesztési dokumentumokba foglaltak kivitelezésért felelős személyek, intézmények számára.

A felsorolt okok következtében a térségben elvégzett stratégiaalkotási munkák nagy része, így az agrárszektorral kapcsolatos ötletek is, nem tudnak megvalósulni. A stratégiában foglalt fejlesztési javaslatok gyakorlati kivitelezést akadályozza az a tény is, hogy az agrárszereplők kivitelezői autoritásként országos vagy megyei léptékű intézményeket (bukaresti döntéshozók, miniszteri hivatalok, megyei tanács, stb.) határoznak meg, és nem ismerik vagy nem mérik fel a jelentőségét olyan helyi léptékű kezdeményezéseknek, amelyek az aktuális probléma megoldásában, vagy legalább a kérdés tematizációjának elindításában jelentős szerepet játszhatnak. Ennek értelmében egy kivárási stratégia lép működésben – ez logikáját tekintve egy külső beavatkozásra alapozódik –, amely majd megoldja a problémákat anélkül, hogy lokális léptékben bármit is kelljen cselekedni.

Az utóbbi 5-6 év térségben végzett stratégiakészítési tapasztalatai több szinten is hasznosíthatóak az agrárium területén. Természetesen a VSZK tevékenysége mellett számos más megyei és térségi kezdeményezés, tevékenység, szakmai munka zajlott, amelyek fejlesztéspolitikai szempontú eredményeit nem szabad figyelmen kívül hagyni. Mára világosan körvonalazódtak azok a helyi adottságok, természeti és humánerőforrások, amelyekre a jövő fejlesztési javaslatainak alapulnia kell. Ismerjük ugyanakkor a hiányosságokat is, amelyek kezelése nélkül az agrárszektor tartós fejlesztése nem valósítható meg. Továbbá tisztában vagyunk azon térségi specifikumokkal, amelyek nem csak az agrárszektorra, hanem tágabb értelemben nézve az integrált fejlesztés problematikájára is jellemzőek. Az agrárszektor hatékony fejlesztésének jövőbeli eredményessége nagymértékben függ attól, hogy a szektor fejlődést befolyásolni tudó aktorok (szakértők, fejlesztési szakértők, agrár-intézmények vezetői, agrár-érdekképviseleti szervezetek vezetői, lokális és térségi vezetők, termelők) milyen mértékben képesek tudatosítani az eddigi gyakorlat jellegzetességeit, és milyen mértékben képesek hatással lenni a fejlesztéssel kapcsolatos gondolkodás minőségi megváltozására. A minőségi elmozdulás jelenleg az egyetlen garancia arra, hogy az agrárium a térségi léptékű fenntartható fejlődés egyik meghatározó oszlopává váljon és érezhetően hozzájáruljon a térség versenyképességének növekedéséhez és a lakosság életszínvonalának emeléséhez.

Székely Kinga

Agrárinnováció – agrárkommunikáció. Megjegyzések a térségi kommunikációs gyakorlatról

Mint ahogyan a társadalmi, gazdasági, vallási, politikai és oktatási területeken is meghatározó szerepet játszik a fejlődésben a kommunikáció gyakorlata, ugyanúgy az agrárgazdaság területén is fontos helyet kellene elfoglaljon. A fejlődéshez szükséges a megfelelő, korszerű gazdálkodási technológiák, módszerek ismerete, a támogatási rendszerekről való tájékozottság, valamint a közösségi támogatottság. A kommunikáció pedig nagy segítséget nyújthat abban, hogy mindez megvalósuljon. Az agrárkommunikáció az információs rendszerek működtetése és a tematizálás révén hozzájárulhat a modern agrárgazdaság megerősödéséhez. Az alábbiakban bemutatásra kerül a székelyföldi térségi kommunikáció néhány olyan aspektusa, amely több ponton is kapcsolódik az agrárinnovációhoz, majd olyan kommunikációval kapcsolatos javaslatok tételére is sor kerül, amelyek elősegíthetik a jelenlegi agrárinnovációs folyamat fejlesztését.

A székelyföldi agrárgazdaságban alkalmazott kommunikációs gyakorlat

Jelenleg a csíki, és általában a székelyföldi régióban az agrárgazdálkodásról kialakított kép még mindig az egyszerű, hagyományos mezőgazdasághoz, állattartáshoz kapcsolódik. Az agráriummal kapcsolatos információk, tudások a köztudatban, a közbeszédben inkább csak úgy jelennek meg, mint azok a tartalmak, amelyek csak a termelőkre vagy az érintett szakemberekre tartoznak. Az agrárium helyzete nem jelenik meg közérdekként, olyan, mindenkit érintő térségi ügyként, ami sokakat érdekel. Ennek az ágazatnak a társadalmi presztízse, elismerése és megbecsülése viszonylag alacsony, annak ellenére, hogy ez az ágazat tekinthető a térség hagyományos gazdasági ágazatának, ami a jövőre nézve is komoly potenciált jelenthet. Az alacsony társadalmi presztízshez kapcsolódik az is, hogy a téma programszerű kommunikációs megjelenítése is kevés figyelmet kapott az elmúlt időszakban.

Annak ellenére, hogy az utóbbi években sokféle fejlesztési, innovációs folyamat indult el, és egyre több gazdaság igyekszik felzárkózni és alkalmazni a

korszerű eszközöket, ez a tény kevésbé ismert a nagyobb nyilvánosság előtt. A sok megyei és lokális szintű kezdeményezés, annak ellenére, hogy ugyanazt a célt szeretnék elérni, még nem állt össze egy jól strukturált folyamattá, kevéssé átlátható. Ez is az egyik oka annak, hogy alacsony a közösségi támogatottsága ennek a területnek, keveseket foglalkoztat, így a befektetések sem irányulnak ebbe az irányba, a fiatalok nem látják benne a jövőt, éppen ezért más területek felé orientálódnak tanulmányaik során.

Annak ellenére, hogy a székelyföldi térségben számos kezdeményezés indult el, jelentős a szakemberek száma, támogatják az egyes képzéseket az agrár szereplők szintjén, de még így is többször találkozunk azzal a problémával, hogy információk hiánya és tájékozatlanság miatt kevésbé hatékony módszereket alkalmaznak, nem tudják felvenni a versenyt a piacon. Ez talán azzal magyarázható, hogy az agrárgazdaságban érdekelt szakemberek társadalmi szerepe nem elég erős.

Az agrár témák kommunikációja és nyilvános megjelenítése kapcsán elmondható: az agráriummal, az agrárinnováció körébe sorolható kezdeményezésekkel kapcsolatosan ma is jelennek meg hírek, beszámolók, képanyagok, működik néhány weboldal vagy Facebook profil, azonban többféle szakmai kifogás is megfogalmazható ezekkel kapcsolatban. Amennyiben ezeket tömören össze akarjuk foglalni, akkor a következőket kell mindenképpen kiemelni: a megjelent anyagok száma és sokfélesége jóval elmarad az agrárinnovációs folyamatok és tartalmak mennyiségétől, sokféleségétől. Az anyagok nagy része ugyanakkor tartalmi szempontból inkább beszámoló, követő, tájékoztató jellegű, és kevésbé van tematizáló jellege. Nem utolsósorban pedig hangsúlyozni kell azt, hogy a térségi agrárinnovációval kapcsolatos kommunikáció nem interaktív jellegű, kevésbé kreatív és érdekes, nem elég figyelemfelhívó, nem késztet vitára, de még néhány bejegyzésre sem.

Javaslatok a térségi agrárinnovációs témák kommunikációjára

Célszerű lenne elgondolkodni azon, hogy miként lehetne az agráriummal kapcsolatos tematizációt a társadalmi érdeklődés középpontjába állítani. Ez bonyolult feladat, hisz el kell érni azt, hogy a közösség kellően informálva legyen a témában és önként érdeklődést mutasson. Első lépésként megfogalmazható az, hogy szükség lenne arra, hogy az agrárinnovációról, annak térségi szerepéről többet és többféleképpen beszéljenek felhasználva több csatornát is, beleértve az újszerű kommunikációs technikákat is.

Azonban nem elegendő csupán a kommunikációs tartalmak mennyiségi növelése vagy formai és tartalmi skálájának bővítése, fontos feladat lenne az is, hogy az agrárium terén mutatkozó szinergiák – a mezőgazdaság összekapcsolódása az egészséges táplálkozással, a turizmussal, az életformával, a környezetvédelemmel, az oktatással stb. – a kommunikációban is megjelenjenek. Az ilyen sokoldalú, mindenkit érintő megközelítés nagyobb érdeklődést válthatna ki, mint a szokásos szakmai agrárhírek, s az ilyen megközelítés maga is további kommunikációt generálna a mindennapi beszéd szintjén.

A következőkben néhány olyan tartalmi, technikai javaslat kerül felsorolásra, amelyek segítséget nyújthatnak az agrár témák központba helyezésében, illetve a társadalmi elismertségük növelésében.

- *Az agrár és vidékfejlesztési témák intenzívebb jelenléte a sajtóban, médiában.* Több helyet kell biztosítani az újságokban (külön rovat, melléklet), televíziós és rádiós műsorokban (pl. agrármagazin) is ezeknek a területeknek. Ez egyrészt informatív funkciót láthat el az agrárgazdaság szereplői számára, de a közösséget is tájékoztathatja kevésbé szakmai nyelvezeten az agrártémákról. Hosszú távon ez hozzájárulhat a teljes szakterület imázsának javításához. Ennek feltétele részben az önkormányzatok támogatása, részben a sajtó közreműködése, de legfontosabb az információs tartalmak rendszeres gyártása. Kevés az az újságíró, műsorszerkesztő, aki kellő felkészültséggel rendelkezik ezen a területen, ezért a szakemberek kell felvállalják azt a szerepet, hogy olyan tartalmakat készítenek, amelyek a médián keresztül tolmácsolhatók a nagyközönségnek. Így szerepet és hitelt kaphatnak azok a szakemberek is, akiknek jelenleg nem elég erős a támogatottsága.

  A megyei napilapok mellett e célra alkalmas médiumok a helyi kisújságok, havi lapok, amelyek legtöbb esetben az önkormányzat által vannak szerkesztve és kiadva. Ebben az esetben az önkormányzatok azok, akik felelősséget vállalhatnak ezen témák népszerűsítéséért közreműködve az agrárgazdaságban érdekelt szakemberekkel.
- *Információs anyagok szerkesztése:* A tájékoztató füzetek, brosúrák, szórólapok olyan eszközök, amelyek megfelelőek lehetnek bizonyos eljárási módszerek, technológiák megismertetésére, ugyanakkor olyan praktikus tanácsokat és javaslatokat is tartalmazhatnak, amelyek a gazdák számára hasznosak lehetnek. Ezek struktúrája jól átlátható kell hogy legyen, nyelvezetük pedig egyszerű, világos, közérthető.

- *Szakmai képzések és programok:* A rendszeresen megszervezett szakmai rendezvények szintén hozzájárulhatnak a jobb tájékozottsághoz, valamint a terület jobb elfogadottságához. Meg kell találni egy folyamatosságot és közös irányvonalat, annak érdekében, hogy a jövőben ne jelentkezzen az a pontszerűség, ami jellemezte az elmúlt évek tevékenységét a szakmai képzések területén
- *Best practice:* A szakmai kirándulások, „study tour"-ok által olyan pozitív példákat ismerhetnek meg a szereplők, amelyek alkalmazhatók ebben a régióban is. Amellett, hogy tanulási, tájékozódási lehetőség ez számukra, közösségépítő szerepe is lehet, ami hozzájárulhat a későbbi közös projektek megvalósításához.
- *Társadalmi megítélés befolyásolása:* A fórumok, kerekasztal-beszélgetések, szakmai felkészítők és programok főként azok számára hasznosak, akik aktívan részt vesznek az agrárgazdálkodásban, de ezek mellett szükségesek az olyan jelentősebb események is, amelyek a nagy nyilvánossághoz is szólnak, mint a vásárok, kiállítások, amelyek középpontba helyezhetik ezeket a területeket is.
- *Az új média bevonása az agrárkommunikációba:* A hagyományos tömegtájékoztatási eszközök mellett egyre nagyobb hangsúlyt kellene fektetni az online kommunikációra is. Ezen belül is, a szakmai honlapok mellett a közösségi média megfelelő felületet biztosíthat az információk hatékony áramlásához. A specifikus témákkal foglalkozó blogok, cikk- és linkgyűjtemények, valamint közösségi oldalak által nyújtott interaktivitás biztosítják azt, hogy az érdeklődők ne csak passzív megfigyelői legyenek ezeknek a tartalmaknak, hanem szerkesszék is azokat.
- Az információszolgáltató rendszerek működtetése is az állandó tájékoztatást segítheti elő. Ezek a rendszerek működhetnek megyei szinten, de akár községi szinten is. A folyamatosság és a szakmaiság két olyan fontos tényező, aminek meg kell jelennie az ilyen rendszerekben.

Ezeknek az eszközöknek a használata nem újszerű, ilyen vagy olyan formában már alkalmazták őket, hisz az egyes kezdeményezések jelentős részéről hírt adtak, beszéltek róluk, cikkek és online bejegyzések születtek. Egyfelől törekedni kell az agrár tartalmú kommunikációs mennyiségi növelésére. Másfelől pedig rendszerszintű változásokra is szükség van: akárcsak a programok esetében, **a kommuni-**

káció is pontszerűen jelenik meg, hiányzik a kontinuitás, a rendszerszerűség és a kellő mértékű szakmaiság.

Mindezek mellett még egy nagyon fontos szempontot is hangsúlyozni kell: a kommunikáció csak akkor segíthet az agrárinnováció folyamatában, ha a felsorolt módszereket sikerül összehangolni, előre megtervezett stratégia szerint alkalmazni és olyan szakmai tartalmakat rendelni az üzenetekhez, amelyek hitelesek mind az aktív szereplők számára, mind a nagyobb nyilvánosság számára. Mindez az jelenti, hogy **térségi léptékben szükség lenne olyan kommunikációs stratégiára, amely a térségi agrárinnovációs folyamat egészét tematizálja,** s amelynek nyomán megszervezhető és programszerűen működtethető lenne egy olyan kommunikációs gyakorlat, amely a sokféle kisebb-nagyobb kezdeményezésről szóló híradást összekapcsolja, fölerősíti, amely támogató környezetet biztosít az ágazat sokféle szereplői számára.

Péter Zsuzsa

Agrárinnováció – helyi léptékben. Két esettanulmány

1. „A munkát nem szabad felszámolni…"

A család szerkezete

A háztartás három személyből áll, a családfő 63 éves és nyugdíjas, felesége 59 éves, ő is nyugdíjas jelenleg és a háztartást vezeti. Nagyobbik fiuk már nős, külön háztartásuk van, a kisebbik fiú 26 éves, a szülőkkel él. Mindannyian mezőgazdaságban dolgoznak, a fiúk Németországba járnak minden évben dolgozni. A családfő mezőgazdasági iskolát végzett, mindig is ezzel foglalkozott „amit tanultam, azt ma is felhasználom, hisz az képezi az alapot". Ebben a háztartásban a mezőgazdasági termelő tevékenységnek bizonyos szinten múltja és hagyománya van.

A múlt kifejezés alatt azt értem, hogy 20-30 éven át, és legalább két generáció a családban foglalkozott mezőgazdasági tevékenységgel, a hagyományon pedig azt, hogy minden évben megvan, hogy melyik földdel milyen munkákkal kezdik a tavaszt, és kinek mi a fe ladata.

A családfő gazdálkodó családban nőtt fel „gyermekkoromban is gazdálkodtunk, a szülőknek sokat kellett segíteni, régebb így volt". A '90-es évek elejétől, mióta visszaszolgáltatták a földeket, foglalkozik növénytermesztéssel, azóta bérel földet, „akkor pityókát termeltem nagyobb mennyiségben, mert meg is termett, és el is lehetett adni".

Ebben a háztartásban újításnak számít, hogy nagy mennyiségben zöldséget termelnek, olyan földmegmunkálási technológiákat használnak, melyet külföldön tanultak.

Honnan jött az ötlet, hogy ezt a tevékenységet választotta?

A családfő ötlete volt a zöldségtermesztés, nagyobb hangsúlyt a sárgarépa termesztése kap, de termesztenek még káposztát, hagymát, céklát, paszulyt, retket, valamint cukorrépát, mindezt összesen 10 ha területen. Az elmúlt évben összesen 30-40 tonna zöldség termett.

A családfő azt mondja, hogy „a pityókát ma már nem lehet értékesíteni úgy, mint ezelőtt, ezért jött az ötlet, hogy zöldséget termeljünk. Mindig tartottunk

állatot eladásra, szarvasmarhát, disznókat, azokat sem lehet eladni, így megpróbálkozunk zöldségekkel." A beszélgetésből kitűnik, hogy neki volt már tapasztalata pityókával és az állatokkal, de az nem ment. Tehát a piac, az eladás nem sikerült, és a kudarc-élmény vagy sikertelenség vezette a váltásra.

Földterület és földmegmunkálási eszközök, technikák

Jelenleg 30 ha földterületen gazdálkodnak, „termelünk gabonafélét: búzát, árpát, zabot, és zöldséget: murkot, káposztát, hagymát, céklát, paszulyt, retket", ezeket értékesítik. Önellátásra csak krumplit termelnek, és tartanak kevés állatot.

A saját földterület 10 ha és 20 ha-t bérel. A tulajdonosoknak cserébe azt adnak, amit kérnek „van kinek pénzt adunk, van kinek termény kell, mindent adunk." A szántóbirtok a faluhatárban kisebb területekre szétdarabolva fekszik „nekünk is 22 parcellánk van a szántóterületbe, melynek 19 tulajdonosa van".

A beszélgetésből kisugallik, hogy a háztartás mezőgazdasági gépekkel való ellátottsága jó. Interjúalanyunk úgy érzi, hogy neki sokkal több, jobb és alkalmasabb gépje van, mint az átlagembernek: „mezőgazdasági gépünk minden van, nagy traktortól le a kicsi traktorig minden van, két vetőgépet, mit a zöldségekhez használnak, Magyarországról hozták, külön van a murokvető, külön pedig a káposzta, karalábévető. Most vettem egy ciszternát, mivel hordom a vizet öntözni, nem túl nagy, 1200-1300 literes, de azzal meglehet úgy 50 árat öntözni".

A mezőgazdasági munkát többnyire egyedül végzi, a fiúk segítenek tavasszal az ültetésnél és ősszel a betakarításnál. Nincs állandó alkalmazott, de szezonban vannak alkalmi munkások, „megvannak az alapemberek, kiket kapáláskor, és betakarításkor alkalmazunk, napszámot fizetünk nekik".

A vetőmagot általában külföldről hozzák, „a magot a legények hozzák Németországból, amit nem hozzák onnan, azt itt vesszük meg, átlagban holland magot, vagy német magot használunk mindenben." 10 éve foglalkoznak sárgarépa termesztéssel, és hogy mennyire lesz termés, az időjárástól és a földmegművelés gyakorlatától is függ – mondja az interjúalany. A gyakorlatról a következőket mondja: „Háromféle murokmagot vettünk, a nántesz 1-est, 2-őst, medicumot, az is egy ilyen későbbi fajta, és a trachet, mely nagyfajta, piros óriásnak is nevezik. Nagyon beváltak ezek a fajta murkok. Az idén még nem kelt ki, most is azzal volt a baj, hogy bilonba tettük. Megtárcsáztuk, megfrézásztuk majd felhúztuk bilonba. A bilon (földhalom) tetejét lehengereltük, bevettük, 2-2 sort. Ez a gyakorlat a tavalyi évben nagyon jól bevált, fele erővel lehetett kiszedni, de az idén a szárazság miatt

nem vált be ez a technológia. Azelőtt mindig a frézanyomba, tehát a talajgyalu után nyomban bevettük, az úgy jobban le volt zárva, benne marad a földben a nedvesség, bilonban pedig ki fújja magát, úgy, hogy a föld megszárad. Ha fréza nyomba tettük volna, lehet, hogy kikelt volna, de ezt nem lehet előre látni." A beszélgetésből kitűnik, hogy a családfő érti a mesterséget, és a szakkifejezéseket is használja.

Ebben a földmegművelési gyakorlatban újítás figyelhető meg, melyet a fiúk Németországban tanultak, és hazahozva átadták a családfőnek. Az átadás egyszerű, mert interjúalanyunk mindig nyitott az új információkra. Azért ültetnek többfajta sárgarépát, mert nem egyforma a tartósságuk „azért osztottuk így el a murkot, mert van, amelyik korai, csak 30-40 napot áll, van, amelyik tovább áll."

A talajt megvizsgáltatják, megnézik, hogy milyen tápanyagra van szüksége a földnek „megvannak az összes talajminták, a földtantól le vannak véve, minden 2-3 évben talajvizsgát készítünk, ki voltak aknázva, meg voltak fertőzve a földek." Ebben a gyakorlatban is újítás figyelhető meg, hisz a helyi gazdák azt mondják, hogy annyira drága a talajvizsgálat, hogy azzal sok zöldséget lehet vásárolni.

Vegyszert használnak, „a muroknál és a zöldségnél nem használunk mást, csak elő gyomirtó szert, elvetjük a murkot, és 3 nap múlva megpermetezzük. Nem visz ki minden gyomot, csipkét, a disznókáposztát és a kenderfüvet sem. Legtöbbször megkapáltattuk, és van egy kicsi ekénk, mellyel 2 hetente huzatunk."

A sárgarépa mellett ebben az évben termelnek káposztát is, „most vettem 30 ár káposztát, de a tavasz hideg volt, most kezd valamennyire kelni, az már bizonytalan, hogy lesz-e belőle valami, vagy nem. 4-5 ár káposzta palántát is tettünk, azt le kell permetezzem répa bolha ellen." Az elmúlt években végzett gyakorlat során bebizonyosodott, hogy a mi vidékünkön a hideg tavasz miatt nem kel ki a káposzta mag, ezért úgy gondolja, hogy át kell térni a palántára. Így a növény biztos termést hoz. Kísérletezéssel tanulnak, ami biztos termést hoz, azt termelnek. Ez a gondolkodásmód jellemző a székely emberre, de ez azért különbözik másoktól, mert összehasonlítva velük, nem adja fel egy kudarc, vagy nehéz év után, hanem variál, és tovább viszi.

Ebben az évben alapítottak családi vállalkozást, „van hivatalos formája, családi vállalkozást nyitottunk, amelybe benne van mind a két fiam, eddig a termelési lappal árultunk, de most szükséges a vállalkozás és a cég a pályázatok leadásához is kell". A vállalkozáshoz szükséges engedély kiváltása, valamint a cég könyvelése nem okozott gondot, mert van egy megbízott személy, aki ezt megoldja.

Problémák

A beszélgetés során elég sok problémát felsorolt, mely a mezőgazdasági munka során, illetve a termények értékesítésénél felmerült. Az egyik gond az időjárási viszonyok, mert hideg a tavasz, és nem volt eső „a szárazság miatt kétszer kellett újraültetni a murkot és a mag is 1000 lejbe került". Az elmúlt években gondot okozott a termények tárolása is „a legnagyobb gond a tárolással van. Pincékbe tároltuk, csak a pincéknek a hőmérséklete 9 fok körül van, s az meleg mind pityókának, mind zöldségnek. Le kell hűteni 2 fokra. A murkot lehet 0 fokon tárolni. A murkot csak zsákba tároltuk a pincékben, szellőztettük, és rájöttünk, hogy márciusig el kell adjuk, mert melegedik erősen az idő, és különböző gombák jelennek meg. Minden ősszel fertőtlenítjük a pincéket, mindent elkövetünk."

Problémaként jelenik meg a talaj megművelése „minden növénynek más talajművelet szükséges, most is ez 1ha 20 ár, mit frézáztam. Zöldségnél is különbözőképpen kell művelni a talajt, a káposztának más talajművelet kell, muroknak megint más és ez nagyon költséges, mert szántás előtt talajlazítást végzünk, 50cm mélyen még a talajt meglazítsuk, utána szántunk, majd permetezünk totális gyomírtó szerrel, hogy minél kevesebb gyom nőjön". A talajművelési gyakorlat újításához pénzre van szükség. A mezőgazdasági munka kockázattal jár, mert elsősorban az időjárás befolyásolja a terméshozamot. Talán az a legnagyobb gond, hogy a kockázati tényezők mellett nem származik nagy jövedelem „eléggé költséges a gazdálkodás, az üzemanyag drága, a gépek elöregedtek, nincs pénz újra, és a gazdálkodásból nem származik olyan mértékű jövedelem, melyet vissza lehetne fordítani." Eléggé nagy befektetés szükséges, mely nem mindig jön vissza, és nem lehet a keveset visszafordítani.

Értékesítés

Az értékesítése sem egyszerű a termékeknek „az a probléma áll fenn, hogy nem úgy van, mint a krumplinál, hogy egyszerre eladunk 5-10 ezer kilót, hanem csak alkalmanként kis mennyiségben lehet eladni, sokat kell menni vele".

A termést kiszedés után megvizsgálják, hogy fogyasztásra alkalmas-e „minden évben úgy szoktuk csinálni, hogy a kiszedés után már direkt jönnek az egészségügytől, inkább az állatvédelemtől, elvisznek 2-3 kg-ot a terményből és ellenőriztetik. Ezek hivatalosan jönnek, mert beszállítunk szeredai En-gros-hoz, tudják, hogy honnan van, direkt viszik."

Az értékesítés eléggé nehéz, mert saját piacot kell kialakítani maguknak, és meg kell feleljenek a fogyasztói elvárásoknak. Befektetés és korszerűsítés szükséges. „Itthon is áruljuk a murkot, járunk piacra, Szeredába, Gyergyóba, angrózunk, ha lesz termés." Értékesítik a sárgarépát a saját udvarukon, hirdetik helyi adásban, valamint plakátokat tesznek ki az értékesítés céljából. A helyi kistermelőknek nagyon nehéz betörni a piacra, nehéz felvenni a versenyt a külföldi termelőkkel „Szerződést próbáltunk kötni, a csíkszeredai korházzal, csak az a probléma, hogy vannak nagy beszállítók, mely többféle terméket szállít egyszerre. Hiába, hogy minden külföldi, nem lehet versenyezni velük, nincs esély betörni a piacra, még akkor sem, ha olcsóbban adjuk, mint ők. A nagy üzletekbe, mint a Mercur áruházba is szállítottunk be, de ott az a probléma áll fenn, hogy most már mosni, csomagolni kell a terméket." A fogyasztói elvárásoknak megfelelni, a „mosni, csomagolni" még nagy befektetést és korszerűsítést igényel. „Ha valaki akar zöldséggel, pityókával vagy akár állattal foglalkozni, már annyira profilálnia kell, olyan minőséget kell előállítani, mit el lehet adni." Az évek során megtanulta, hogy meg kell felelni a piacnak és a fogyasztók igényeit is ki kell elégíteni. Csak olyan terméket szabad előállítani, mely minőségi. Ma már nem a mennyiség a fontos, hanem a minőség „nincs nagy hozama a növénytermesztésnek, de csak jó visszajelzéseket kaptunk, a mi termékünk nincs televegyszerezve, és jó az íze is."

A falu határában vannak a földterületek, és mivel senki sem termel ilyen minőségű valamint mennyiségű zöldséget, eléggé sokat eltulajdonítanak „sokat mérgelődök azért is, mert sok murkot ellopnak, és összetörnek, mert a földön fordulnak meg a szekérrel". A társadalmi környezet nem túl támogató.

A megélhetés ebből a munkából ennyi újítás és munka mellett sem egyszerű, „hogy mennyire lehet megélni belőle, hát mindent nem szabad felszámolni, elsősorban a munkát nem. De ha felszámolnánk, nem éri meg, de mit csináljunk a sok géppel? Ha semmi sem volna, és most kellene kezdeni, nem érné meg." Ez a kijelentés arra utal, hogy a háztartás mezőgazdasági tevékenységét nagymértékben befolyásolja az eszközökkel való ellátottság. Ha nem rendelkeznének a meglevő mezőgazdasági gépekkel, nem biztos, hogy folytatnák a tevékenységet.

A jövőre nézve minden nehézség ellenére eléggé sok terve van, „azt szeretném, hogy ez a földmennyiség megmaradjon, ezen termeljek, és még valamennyi állatot kell vásárolnom. A termékeinket csomagolni kell, raktárt, hűtőházat kell létrehoznunk, mert a nélkül nem lehet se pityókát, se zöldséget termelni, és raktározni." A nem megfelelő tárolás miatt sokkal több a munka, sokszor át kell válogatni a terményt, és sok a veszteség is. „Örökké foglalkozni kell vele, mert

mikor kiszedjük zsákokba rakjuk, általában 5-10 kg-os zsákokba tesszük, utána többször át kell válogatni, szükség, mert romlik a termény. Ha tudunk raktárt létrehozni, lehet ládázni, szellőztetni, korszerűen tárolni." A tervek a fejlesztésre, a továbbvitelre, bővítésre irányulnak. Korszerűen gondolkodnak.

A tárolás mellett öntözőberendezést is szeretne, mert van jelenleg egy eszköz, de nem megfelelő. „A déli megyékben láttam öntözőberendezést, nálunk is szükség van rá, mert nem lehet az esőre várni, és nekik ez által nagyobb hozamú terményük van." A családfő más gyakorlatokat is megnéz, keresi a követendő jó példát. Bevallása szerint szereti ezt a munkát, ragaszkodik a földhöz, csak nagyon nehéz, sokat kell dolgozni. Ez a ragaszkodás sajátosabb, nem az vezérli, hogy csak a létfenntartás érdekében műveljék a földet, hanem kicsit több van benne.

A földalapú támogatásokat ismeri, viszont csak zöldség termelésre pályázatot nem ismer. „Eddig a parcellák szerint adták a támogatást, melyeket úgy alkottunk meg, hogy hány darab földbe mit ültettünk. Csak egyszer kaptunk támogatást, nagyon kevés volt és két részletbe adták." A jövőre vonatkozó támogatásokról sokat hallott, de konkrétumot nem tud, csak annyit, hogy változni fog.

Romániában a nehézségek ellenére mégis csak a mezőgazdaságban látja a jövőt „Romániában nem nagyon van más megélhetési lehetősége főleg a falusi népnek" és a másik fontos dolog, hogy szerinte „most már kiút nincs. Össze kell kapcsolni a növénytermesztést az állattenyésztéssel, csak úgy lehet megélni, mert ha az egyik nem megy, ott van a másik, és akkor már megvan a takarmány is. Mi évente termeltünk 30-40 tonna zöldséget, pityókát, és a melléktermék, mely megmaradt apró vagy törött, azt megeszik az állatok. Már a költségek is csökkennek." Rövid távon nem nagy a jövedelem a növénytermesztésből, de hosszú távon megéri, jó példa rá a németországi gazdaság „hosszú távon megéri, mert hol a fiúk vannak a német cégnél, 60 éve eperrel foglalkoznak, és meg tudnak élni belőle." A német példának motiváló szerepe van.

Tanulás, fejlesztés

A mezőgazdasági tevékenységről rengeteget olvas, román szaklapokat „szükség, mert mindig változnak a gyomirtó szerek, és legalább a nevüket tudni kell." A németországi minta átvétele is tanulásnak számít, valamint az a technológia is, ahogy a földet meg kell művelni a kedvező terméshozam elérése érdekében. Interjúalanyunk felfigyel más megyékben működő gyakorlatokra is, példaként jelenik meg minden vállalkozás, mely földműveléssel kapcsolatos, és tanulni akar belőlük.

A gazdaságot a fiúknak szeretné továbbadni, hisz ők is ezzel foglalkoznak, és a külföldi tapasztalataikkal ők is valamilyen szinten hozzájárultak a vállalkozás létrejöttéhez, működéséhez, és végül azt jegyzi meg, „hogy érdemes volna ezzel foglalkozni, csak volna esély betörni a piacra, és támogatást kapni az államtól, hisz Németországban nagy összegeket kapnak. De ha így marad, egyik napról a másikra csak átvészeljük, nem tudunk minőséget termelni, fejleszteni, és megélni belőle."

Ebben a háztartásban a földműveléssel kapcsolatos újításokat a fiúk hozzák Németországból, ők azok, akik példát merítnek a német mintából. Különböznek az átlagtól abban is, ahogy a vetőmagot külföldről hozzák, a földmegművelési gyakorlat is eléggé fontos és újszerű, valamint a talajvizsgáltatás is újításnak számít a földmegművelési gyakorlatban. A beszélgetés során kitűnik a családfőnél a földhöz való ragaszkodás, ez talán a hagyománynak tulajdonítható, hogy ő így nőtt fel, gyermekkorában is mezőgazdasággal foglalkozott. Az a kijelentés, hogy „a munkát nem szabad felszámolni" arra utal, hogy interjúalanyunk racionálisan tudja, hogy hiába számolja fel a munkát, attól csak elkeseredne. „Ő az átlagnál sok-mindenben racionálisabb."

2. „Minden vállalkozásban benne van a kockázat mint tényező..."

A család szerkezete

Ez a háztartás négy személyből áll, a családfő 49 éves, felesége 47 éves, jegyzőként dolgozik az egyik polgármesteri hivatalnál, nagyobbik fiú 22, kisebbik fiú 19 éves, mindkét fiú Kolozsváron végzi felsőfokú tanulmányait.

A családfő jelenleg egy kft-t működtet, csak ez a vállalkozás van ez a fő tevékenysége. „1992 óta van ez, amivel most foglalkozom. Többirányú ez a tevékenység most, régebb '92 előtt is az állattenyésztéssel foglalkoztam, de most bejött a növénytermesztés is és a tejfeldolgozás."

Jelenlegi tevékenységében sem felesége, sem a fiúk nem vesznek részt. Iskolai végzettségét tekintve állategészségügyi technikus.

Honnan jött az ötlet, hogy ezt a tevékenységet választotta?

A családfő ötlete volt, hogy gazdálkodással foglalkozzon, a döntést a múlt eseményei is befolyásolták: „'91-ben mikor felszámolták a tsz-eket, akkor egyik napról a másikra megváltozott minden, már az előtt 5 évvel is a tsz-nél dolgoztam, az állattenyésztési telepen, ami most végül is visszakerült hozzám. Láttam akkor benne valamit, ami a jövőre vonatkozott annak idején, még most is látok."

Jelen pillanatban egy farm tulajdonosa, ahol szarvasmarhatenyésztéssel foglalkoznak. A gazdaság állatállománya a következő: „Szarvasmarha állomány összesen közel 140 darab van jelen pillanatban, melyből fejőstehén 70 darab, a többi növendék állomány utánpótlás."

Földterület és földmegmunkálási eszközök, technikák

Jelen pillanatban közel 200 ha földön gazdálkodik, elsősorban takarmányt termel. „Mióta az állattenyésztés közbejött, azóta a takarmány inkább a fő, amit termelünk, és a gabona is a takarmányok közé sorolódott be, mert sajnos ma már nem lehet értékesíteni. Még a kilencvenes években volt piaca a gabonának, felvásárolták, addig eladtuk. De most a gabona is a takarmányt szolgálja. Termelünk még kisebb mennyiségben krumplit."

A földből saját tulajdon, vagyis a család tulajdona 15ha körüli, a többi pedig bérelt terület. „A szerződés a földterületekre úgy van kötve az emberekkel, hogy terményt adunk, de van egy olyan réteg, aki pénzhez ragaszkodik. Tehát úgy, hogy a terményt értékesítjük valamilyen formában, viszont gabona esetében felvásárolom és kifizetem, tehát pénzt is adunk. A szerződés csak terményre van kötve."

1991-ben a TSZ megszűnésével alakítottak egy úgynevezett „Társast", melyet 1992-ben bejegyeztek. Ebben több társtulajdonos volt „a társas az egészen 2000-ig működött úgy, mint működőképes társas, mert mint jogi személy most sincs felbontva, tehát létezik."

A „Társas" tulajdonában csak megvásárolt gépek, alapeszközök voltak „a földterület az nem is volt soha a társas tulajdona, az emberek tulajdona volt mindig." A '90-es években is a tagoknak terményt és pénzt is adtak, de akkor nagy hozama volt a terményeknek, krumplit és gabonát is termeltek, és jó áron tudták értékesíteni. „2000-től jött egy olyan fordulat, hogy járulékot nem lehetett annyit adni, amennyi az embereknek kellett volna, mennyire számítottak, mert a 90-es évekbe elég sokat adtunk. Ebből származóan volt egy kicsi nézeteltérés, aztán így a többségtől bérbevettem a földet olyan meggondolásból, hogyha az ember tud termelni és van egy kicsi jövedelem, akkor az ember örvend annak a kicsinek is, de ha csak veszteség van, úgyis a szerződésbe foglaltakat az emberek felé, azt a bérre ki kell adni."

A háztartás mezőgazdasági termeléshez szükséges eszközökkel való ellátottsága jó. „A géppark az teljes géppark, így darabszámra, inkább úgy mondanám, hogy mindenféle gép van, ami szükséges földműveléshez és a betakarításhoz egyaránt."

A mezőgazdasági munkában jelenleg 12 állandó alkalmazott van, és szezonra is alkalmaznak. „A tavaszi szezonban vagy őszi szezonban a betakarításkor vannak bedolgozók, besegítők, főleg a krumpli szedésnél van egy baláni csoport, mely 50 személyből áll, és minden évben visszajárnak hozzám dolgozni."

A farmon a fő tevékenység a tejtermelés, emellett a fiatal növendék állatokat értékesítik. „Ami van, most a farmon, a hangsúly a tejtermelésre van fektetve, azt jelenti, hogy tejet termelünk, s mellette a fiatal növendék állatállományt, a bikaborjakat, azokat eladjuk. Amire vagyunk most még szakosodva, az a tejtermelés". Ha nem tudják a tejet értékesíteni, az állatállományuk húsfeldolgozásra is alkalmas. „Az állomány olyan, hogy bármikor át lehet állni hústermelésre is." Ebben a vállalkozásban is megjelenik a szaktudás, valamint külföld, mert Ausztriából hoztak szarvasmarhát „Ez az állomány, amit Ausztriából hoztam, ennek elég jó genetikai alapjuk van. Ezeknek a leszármazottai az üsző állomány, ami tovább tenyésztésre alkalmas, ez az, amit megtartottuk mind. Ebből az állományból lehet fejleszteni plusz, ami nekem előtte már volt állatállomány az is egy olyan genetikai potenciálú állomány, melyben vannak olyan egyedek, melyeknek a leszármazottait érdemes tovább vinni, mindenképp ebből az állományból ki lehet hozni egy normális állományt."

Az állatállomány mellett növényt is hoztak külföldről. „A növénytermesztésnél ott minden évben újítok fel növényeket, tehát ezt úgy lehet érteni, hogy gabonaféléknél is veszünk maximum minden 3 évbe valami újfajta vetőmagot. Jelen pillanatban van magyar búzám is vagy két parcella. Magyarországról volt behozva, Keresztúron kísérletezték első évben, s elég jó eredménye volt, négy fajta búzát hoztam el, abból kettő bevált itt is."

A farm létrejötte után létrehoztak egy tejbegyűjtő központot is, ahol gyűjtötték a tejet, és egy tejfeldolgozó egységet is, úgynevezett „Sajtgyárat". Ez is egy külön cég volt, 10-12 alkalmazottal, készítettek sajtot, túrót és vajat. Termékeiket értékesítették a cég székhelyén, valamint kis üzletekben egyaránt. Ez a cég körülbelül 5 évig működött, és mivel termékeiket nem tudták megfelelően értékesíteni, megszűnt.

Előfordult az is, hogy a családfő a terményekre biztosítást kötött, de nem azért, hogy az időjárás, vagy kártevők okozta károk értékét visszakapja a biztosítótól szükség esetén, hanem csak azért, mert kötelező volt. „Volt egy pár év, amikor kötöttünk biztosítást, de az inkább azért volt, hogy bizonyos állami segélyek voltak, gabonára, vagy őszi vetésre, adtak valamennyi állami segélyt, s akkor kötelező volt azt a területet lebiztosítani. Olyan minimális a biztosítási érték egy területre, gabona esetében 1 ha-ra, hogy nem látom értelmét."

Értékesítés

A termék értékesítése neki sem volt egyszerű, de saját piacot alakított ki. A beszélgetésből végig kitűnik, hogy ez a termék már versenyképes, tudja a gazda, hogy mennyit ér a termék, áron alul nem adhatja, meg tud felelni a fogyasztói elvárásoknak és a piac követelményeinek. „A tejjel pontosan most a napokban volt egy olyan eset, hogy az a szerződő fél, kinek most adjuk a tejet, az úgymond hétvégén az egyéni csarnokoktól, begyűjtő központoktól a tejet nem vitte el. Ez egy furcsa fordulat, ami még nem volt mostanig, nekünk 2007-től 2 évig a Danonnal volt szerződésünk, Bukarestbe vitték minden második nap a tejet, és olyan árat adtak érte, hogy tényleg elfogadható ár volt. Sőt nem tudom még az országba valaki adott-e ennyit a tejért, de ez a válság oda vitte őket is, hogy nagyon lecsökkentették az árat. Ők most is fenntartották volna a szerződést, tehát nem bontották volna fel, de olyan árat ígértek a tejért, hogy azért nem tudtuk oda adni. Májustól van szerződésünk itt a helybéli felvásárlóval a Covalact-tal."

Az állatokból is értékesítenek, nincsen fix szerződésük, de vannak visszajáró állandó klienseik, és tudják az állatokat is megfelelő áron értékesíteni. „A bikaborjakat, ami megy hizlalásra, azt eladjuk. A szerződés ugyan szóbeli, azaz bizalom kérdése, és ha papírra teszik is annyi, mint a szóbeli beszéd. Vannak felvásárlók, akikkel tartjuk a kapcsolatot, az úgy van, hogy papírra hiába tesszük, mert az árak annyira változnak, vannak visszajáró klienseink, nem lehet leírni, hogy most az ára ennyi, mert egy hónap alatt is az ár változik.". Tehát az állat, a termény és a termék értékesítése sem okoz náluk gondot.

Tanulás, fejlesztés

Újnak számít az a tény is, hogy a pályázati lehetőségeket is jól ismeri interjúalanyunk, és ezáltal modernizálták a farmot. „2007-ben fejeztünk be egy ötszázezer eurós Sapard pályázatot, 2005 decemberében tettük le a pályázatot, 2006 februárjában kaptunk pozitív elbírálást, tehát attól az időtől 2007 végén fejeztük be. Maga a farm megvolt, de a pályázati részbe, ami bejött az a farm modernizálására volt. Építettünk egy új épületet, hoztam állatokat Ausztriából, s gépeket is vásároltunk, traktort, technológiai gépeket." SAPARD Program, úgynevezett előcsatlakozási segélyprogram a felkészülési időszakban, a program ismerete, a pályázat megírása ismereteket, kapcsolatokat, informáltságot, valamint anyagi befektetést igényel. Szokott olvasni, informálódni az internetről is, de emellett „egy szaklap, jár

rendszeresen a „Fermierul" nevű folyóirat, Temesváron jelenik meg a folyóirat is, plusz az újság, ami vele van inkább hirdetéseket tartalmaz."

A biogazdálkodásról is sok ismeretet szerzett. Ismeri a biogazdálkodás feltételrendszerét, valamint a fogyasztók elvárásainak próbál megfelelni. Azt is elárulja, hogy a pályázat megvalósításához szükség volt banki kölcsönre, de ez neki nem okoz gondot, mert minden vállalkozásban benne van a kockázat, melyet vállalni kell, különben nincs pályázat, sem fejlesztés. „A biogazdálkodás fele is gondolkodtunk, érdeklődtem is, lépéseket még nem tettem, látnék abban is valamit, de egyelőre nekünk elég sok gondot jelentett ez a továbbfejlesztés. A Sapardos pályázat, van banki kölcsön, meg minden, tisztában vagyunk azzal, hogy az ember minél jobb terméket kell piacra dobjon ahhoz, hogy azt el is lehessen adni, mert most már a piac is, az eladás is elég gond lett. Az árát az ember csak olyan terméknek kérheti meg, ami minőségi, pontosan ezért gondoltunk a biogazdálkodásban is, csak az egy pluszlépés lenne, mert bizonyos feltételeknek eleget kell tenni." A jövedelem egy részét vissza kell fordítani beruházásokba, mert különben nincs előre lépés. „A jövedelmet mindig vissza kell fektetni. Főleg aki termeléssel foglalkozik, kevés az a gazdálkodó, aki tud indulni olyan adottságokkal, felszereltséggel – gondolok épületre vagy gépekre – hogy a kezdettől már minden a birtokában legyen. Ilyen vállalkozás nagyon kevés van. Ha létezik is ilyen, azt tovább kell fejleszteni. Mi úgy vagyunk, hogy elég lentről indultunk, a mezőgazdaság Romániában elég lent van, úgy hogy ráfér még egy pár évig a fejlesztés."

A gondokról nem nagyon beszélt, ez is eltér az átlagembertől, csak annyi, hogy „nehézség mindig volt".

A megélhetésről először általánosan nyilatkozott, majd szerényen, de a háztartás megélhetéséről is beszélt „falun mindig a gazdálkodó ember nagy többsége a gazdálkodásból élt. Attól függ, hogy az embernek milyen elvárásai vannak, az egész nézőpont kérdése. Én azt mondom, hogy meg lehet élni, jó kemény hozzáállással, mert a gazdálkodás sohase volt könnyű, de én nem panaszkodom, mert azt amit én magamnak akartam, el is értem, szerencse is kell a dolgokhoz, ugyanakkor bátorság is. Minden vállalkozásban benne van a kockázat, mint tényező." A beszélgetés során végig kitűnt az a magabiztosság, ami a gazdálkodó emberre nem jellemző, a célirányos gondolkodás, tudja, hogy mit akar. Nem gond neki az időjárás, a gondokat nem hangoztatja, talán azért, mert könnyen meg tudja oldani. Racionálisan gondolkodik.

A jövőre nézve is vannak tervei „csak ezt akarom tovább fejleszteni, a másodikszor volt letéve egy FEADR-s pályázat, melyet tavaly írtunk, márciusba

tettük le először, visszadobták. Utána újból letettük, pozitívan bírálták el, de azok kapnak pénzt, kik 61 pontot értek el, nekünk 60 pontunk volt úgy hogy kiestünk, de most újból le akarom adni." Ez az idézet is azt bizonyítja, hogy motiválják a családfőt azok a lehetőségek, melyet a pályázatok nyújtanak, valamint az is, hogy ez által korszerűsíteni, fejleszteni lehet. Így folyamatosan meg tud felelni a piac követelményeinek, valamint a fogyasztók elvárásainak egyaránt.

A korszerűsítést követően „tényleg rájöttünk, hogy nem mindegy, hogy milyen gépekkel dolgozik az ember. Abban különbség van." Tehát a mezőgazdaságban is szükség van újításokra a gyakorlat, az eszközök, valamint az emberi gondolkodás terén egyaránt, mert a mezőgazdaságból csak úgy lehet megélni, ha folyamatosan újítanak, korszerűsítenek, valamint racionálisan gondolkodnak.

Románia jövőjét tekintve azt mondja „a mezőgazdaság az az ág, amely képes Romániát megmenteni. Románia egy agrárállam, itt nem tudunk mi magas technológiát eladni, mert vannak fejlettebb országok. Így van, ezt el kell fogadni, és azt kell kihasználni, ami van."

Összefoglaló gondolatok az esettanulmányok alapján

Mindkét családban a családfő ötlete volt a mezőgazdaságban történt újítások, változtatások bevezetése, és mindkét esetben kapcsolódott az iskolában megszerzett tudáshoz, végzettséghez. A szakmai tudás generálta és adta az impulzusokat a továbbfejlesztésre. Induláskor nem volt szükség nagyobb beruházásra, a háztartások már rendelkeztek megfelelő gépekkel. Fontos elem, hogy megjelenik a földek bérbe vétele, amely rurális környezetben nem gyakori jelenség.

Az első háztartásban zöldségtermesztéssel foglalkoznak, itt kevesebb mennyiségű földet bérelnek. A második háztartásban szarvasmarha tenyésztéssel foglalkoznak, és ők nagyobb mennyiségű földet bérelnek. Mindkét háztartásban megegyezés alapján fizetnek a földek bérbe vételéért.

Az esettanulmányokban egy közepes és egy nagyobb volumenű kezdeményezést látunk, ahol mindkettő életképes. Mindkét háztartásban megjelenik a tanulás, közös tényező a külföldi kapcsolat is, hisz onnan kapnak sok információt, vásárolnak növény magokat és állatokat. Az első háztartásban viszont nagyobb hangsúlyt kapott külföld, hisz onnan (Németországból) tanulták a földmegmunkálási technológiát, melyet sikerrel alkalmaztak itthon is.

Az értékesítés mindkét háztartásban fejtörést okoz, hisz a zöldségeket otthon adják el, nincs állandó felvásárló, míg a második háztartásban a tejre szerződés

alapján van egy felvásárló, a növendékállatoknál pedig csak alkalmi felvásárló van. A családoknál megjelenik a vállalkozások hivatalos formája is. A zöldségtermesztésnél a családi vállalkozás: a munkák nagy részét a családtagok végzik, de szezonban alkalmaznak is munkásokat. A szarvasmarha tenyésztésnél korlátolt felelősségű társaság van, hol állandó alkalmazottak is vannak, a szezonális alkalmazás is jelen van.

Az interjúalanyok folyamatosan fejlesztik magukat és vállalkozásaikat egyaránt. Nem könnyű megélni ezekből a tevékenységekből, mégis egyhangúan azon a véleményen vannak, hogy ebben az országban a következő években a mezőgazdaságból kell megélni.

Mindkét háztartás különbözik az átlag helyi gazdálkodótól, másképp művelik földjeiket, újítanak a növénytermesztésnél, illetve az állattenyésztésnél. Mindkét háztartás gazdálkodásmódja a tudásra épül.

A további tervek a fejlesztésre, a továbbvitelre, a bővítésre irányulnak. Korszerűen gondolkodnak.

A bemutatott két háztartás a vizsgált településen sajátos eset, nem általánosíthatóak. Viszont szemléletes példái az átlagtól eltérő gondolkodásnak, a kísérletező jellegű, innovatív összetevőket tartalmazó gazdálkodási gyakorlatnak. Nyilvánvaló, hogy több településen is vannak hasonló innovatív szereplők, akik kis léptékben, de megpróbálnak változtatni a tradicionális, önellátásra törekvő családi gazdálkodási modell működésén.

Az már fejlesztéspolitikai feladat, hogy az ilyen helyi kísérleteket érdemes-e, lehet-e támogatni, s miként lehetne a térségi agrárinnovációs folyamat részévé tenni.

Bogyor Izabella

Agrárinnovációs kísérletek a családi gazdaságban. Esetelemzések

Vezetnek-e utak a hagyományos, családi léptékű, kézi munkaerőre és igavonó állatokra alapozó, önellátó gazdálkodástól a mai igényeknek megfelelő, versenyképes családi gazdaság fele? Ha igen, kik számára járható ez az út? Mit kell változtatni és milyen mértékben? Melyek a váltás feltételei és első lépései? Milyenek az esélyek és melyek a veszélyek? Az alábbi három helyzetvázlat egyazon településen készült, interjúk és személyes megfigyelések alapján. Ezek az esetek a váltás, az elmozdulás, a családi léptékű „agrárinnováció" első lépéseit vázolják fel. Minden életút más, de a váltási kísérlet szerkezeti rendje sok esetben hasonló. A sok kérdés közül, amelyet egy-egy ilyen esettanulmány felszínre hoz a legfontosabb talán az, hogy a váltás jellegét, ritmusát, eredményességét vagy kudarcait mennyiben a szereplők személyes kvalitásai határozzák meg, és mennyiben azok a lokális feltételek és kulturális patternek, amelyek a small scale típusú társadalomban az egyén, a család működését meghatározzák.

1. Eset

(Szülők foglalkozása)

A megkérdezett 37 éves gazda szülei elsősorban gazdálkodással foglalkoztak. Emellett volt munkahelye mind a két félnek, de elsődlegesnek a gazdálkodás tekinthető, hiszen a megkérdezett említést tesz róla, hogy munkába is jártak a szülei, de „*az alatt es csak gazdálkodással foglalkoztak*". Eszerint a munkahelyet másodlagosnak tekinti, a fő foglalkozása a szülőknek a gazdálkodás volt, a munkahely kevesebb jelentőséggel bírt.

(A megkérdezett iskolai végzettsége)

Az általános iskola befejezése után a gazda Magyarországon tanult tovább, a Tiszavasvári Középiskola, Szakiskola és Kollégiumban mezőgazdasági gépszerelő szakon 1990 és 1994 között. Ismeretség révén adódott lehetősége a magyarországi továbbtanulásra.

(Tulajdon, a gazdálkodás módja)

A szülők a diktatúra ideje alatt korlátozva voltak a földhasználat terén. Ugyanakkor a megkérdezett beszámol arról, hogy még három településen is műveltek meg földet a saját településen található területek mellett, és az állatállományuk is jelentős volt. A 37 éves gazda a szüleitől kapott 2000-ben 4 hektár szántóföldet, emellett bérel is egy 70 áras területet. A szülők birtokában még van szántóföld, illetve 10 hektár kaszálóterületet művelnek közösen. A tulajdonukban lévő földterületen gabonaféléket, takarmánynövényt termelnek. A szóban forgó földterületek parcellákban vannak. A gazda elmondása szerint 4-5 hektáron ültettek krumplit, de veszteségesnek ítélték meg a termelését, ezért nem folytatták a krumplival való munkát. Jelenleg a gazda birtokol 6 szarvasmarhát, 4 borjút, 6 sertést – amiből 4 darabot eladásra szán – és 70 darab juhot. Két lovat is tartott, de a traktor és egyéb mezőgazdasági gépek beszerzése után fölöslegessé vált az igavonó állatok további tartása. 2000 előtt a szülőkkel közösen fenntartott gazdaságot igavonó állat segítségével, kézi munkával művelték meg, illetve egy falubeli ember segítségére támaszkodtak. „*Kaszálást azzal a kicsi géppel, volt a faluba egy idősebb ember, B. B. bácsi, s őt vittük örökké, mennyit kellett kaszált, s a többit, azt kézzel. Villa s gereblye, s azzal.*"A megkérdezett gazdasága gépesített, van a tulajdonában traktor, illetve a takarmány készítéséhez, szántóföld megműveléséhez szükséges eszközök. Csak olyan gépeket vásárolt meg, amelyek az ő gazdaságának a fenntartásához szükségesek. A gépek vásárlását úgy valósítja meg, hogy kigyűjti a pénzt, vagy akkor veszi meg, mikor nagyobb pénzösszeget kap. Az állatok elhelyezése problémát jelent a gazda számára, mivel említi, hogy a juhállomány egy részét más istállójában kénytelen elhelyezni télen. A gazdálkodással kapcsolatos munkákban leginkább a felesége segít, illetve a szülők, de a mezei munkák jelentős részét ő oldja meg a gépek segítségével. Alkalmazottjuk nincs.

(Kapcsolat a gazdálkodással, gondolkodásmód)

A 37 éves gazda már gyermekkorától részt vett a szülei mellett a gazdálkodási munkálatokban, így volt alkalma tapasztalatot szerezni e téren. 1997 és 1998 között katona volt, majd 2000-ben, mikor megnősült, hozzálátott saját gazdaságának a létrehozásához. Mivel nem akart állami munkahelyre menni, ezért elkezdett a szülőkkel közösen gazdálkodni. A magyarázatból, amit arról ad, hogy miért nem akart munkahelyre menni, leszűrhető, hogy számára a gazdálkodás a legfontosabb. Annak a gondolata fel sem merült benne, hogy ne gazdálkodjon. *„Ha elmentem volna*

állami munkára, akkor ezt nem lehetett volna folytatni. Akkor nem lett volna, ki segéljen. Ha elmensz munkába, akkor reggel elmensz, este hazajőssz, s akkor mán este, hiába, akkor mán nem lehet. Főleg nyáron. Kettőt egyszerre nem lehet csinálni. Úgyhogy inkább ezt választottam." Elmondása szerint a szülők nem befolyásolták a gazdálkodás melletti döntésben, inkább arra hivatkozik, hogy nem volt más választása, mivel nem voltak munkalehetőségek, így a gazdálkodásból szeretné fenntartani a családját. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy *„nagyjából úgy-e ebben is nőttem fel, s szeretem es"* és *„jobbnak láttam így, s így maradtam a gazdálkodásnál",* tehát követi a szülők példáját, illetve ragaszkodás is jelen van benne a gazdálkodás iránt.

A 2000-es évben szárazság volt, ezért olcsóbban hozzá lehetett férni az állatokhoz. Ezt használta ki ez a gazda, mikor megvette az első 10 juhot. Ezeket szaporítani kezdte, amint lehetősége adódott rá, elmondása szerint vett még 10 darabot. 4-5 év múlva már tudott eladni bárányokat is. Ugyanekkor kezdte beszerezni a mezőgazdasági munkálatokhoz szükséges gépeket is, először megvette a traktort, és néhány fontosabb eszközt, majd fokozatosan vette meg a többi gépet. A jövedelmét nem elköltötte, hanem befektette a gazdaság fejlesztésébe, bővítésébe. Úgy gondolja, hogy a gazdálkodás jövedelmező lehet, de csak vállalkozásként, nagy tételben, és kellő hozzáállással. *„S most még nagyobb tételbe kell ahhoz, hogy megérje, s hogy jobb, szóval több jövedelmed legyen ahhoz, hogy tudj, kényelmesebben tudjál élni, mert ide, ha nem állsz oda rendesen, tehát nem csinálod rendesen, akkor nem lesz se jövedelem, s nem, s akkor az állomány se olyan, hogy úgy csinálod ne, most csak azért, hogy legyen."* A gazdaság bővítését mindenképpen tervezi, ahhoz, hogy eldöntse, ezt milyen téren éri meg, több mindent kipróbált. A juhok tartásával kezdte, majd a krumpli termesztéshez is hozzálátott. Krumplit, mint már említettem nem szeretne termeszteni, és a juhállomány további bővítését sem tartja már jó befektetésnek, jelen pillanatban azt tervezi, hogy a szarvasmarha állományt bővíti, mert azt jövedelmezőbbnek tartja, arra hivatkozik, hogy „*inkább a tehénbe látom, hogy jobban megéri. Mert az minden hónapi pénz. Tehát a pénzlehetőség csak a tejből így most, s még ha borjúk vannak, na, borjúznak a tehenek, borjút adsz el. Gondolkodtam hús marhába es, de az, az egy hosszabb folyamat. Azt kell tartsad egy évig, hogy az pénz, hogy pénzt vegyél ki."*

Az interjúból kiderült, hogy a falubeliek visszajelzései nem egységesek azzal kapcsolatban, hogy a gazda kizárólag a gazdálkodásból próbál megélni. Ő ezt a helyzetet szelektív észleléssel oldotta fel, csak arra hallgat, aki az ő véleményét helyesli. Ezt támasztja alá az, ahogyan nyilatkozik. „*Vannak olyan visszajelzések, hogy „most minek kell ennyi?", „miért tartasz ennyit?", „fele es elég volna", igen, de kevesebből nem*

lehet akkor megélni. Eleinte voltak, na, hogy „menj el!", menjek el máshova dolgozni, s „hagyd abba!", s voltak, na, ilyen visszajelzések es. De volt olyan visszajelzés, amelyik, na, „csináljad, mert megéri!", „ne, én es csinálom!", s voltak ilyen visszajelzések es na. Én inkább az olyanra hallgattam, hogy csináljam, mert megéri."

A gazdálkodásnak az árnyoldalaival, nehézségeivel is tisztában van a gazda. Hangsúlyozza, hogy nehézkes a termények, állatok értékesítése, nem kap értük megfelelő árat, és vágóhíd nincs, ahol a megöregedett vagy beteg állatokat értékesíthetné. Az Európai Unió által biztosított terület alapú támogatást hasznosnak tartja, de sérelmezi, hogy nem akkor kapja kézhez, mikor szüksége lenne rá. Elmondása szerint „*a támogatásokot es úgy-e nem időbe adják, hogy akkor, mikor szükséged van, ne, mezőre menni kell ki, üzemanyagot meg kell venni, akkor volna, mert inde-unde meg kell venni az üzemanyagot, ha dolgozni akarok, akkor meg kell venni, hogy a földek ne maradjanak úgy, meg kell venni, s csinálni kell. De akkor nyomba, ha akkor adnák, akkor jobban esne, jobban haladnál, minden másabb volna. Így még 2012-re az államtól nem kaptunk még semmit se. Ezek amik, ha másképp volna, akkor a gazda es másképp állna."* Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy a gazdálkodás kötöttséggel jár, nem úgy osztja be a munkát, ahogy éppen szeretné, ünnepnapokon is kell dolgoznia, és amíg nem tud felvenni egy alkalmazottat, addig a családjával nem tud elmenni kikapcsolódni, nyaralni.

(Jövedelemszerzés)

A gazda jövedelmét a gazdálkodásból nyeri, de kihasznál kívülről felkínálkozó lehetőségeket is. A gazdaságon belülről minden hónapban jövedelme származik a tej eladásából, amit a csíkszeredai tejfeldolgozó gyár csíkszentimrei tejcsarnokában értékesít. A juhokat nyáron pásztorra bízza, az onnan kapott sajtot otthon értékesíti. Ugyanakkor ad el bárányokat, öreg-, beteg juhokat, sertéseket, borjúkat is. Az állatokat kereskedőknek adja át. Kívülről származó jövedelemforrásként igénylte a terület alapú támogatást, amit fontosnak tart, mert ebből fedezi a föld megműveléséhez szükséges kiadásokat. Szintén külső jövedelemforrás a pályázatból nyert pénz, a gazda a 141-es beavatkozás keretében meghirdetett pályázatot vette igénybe, ami a félig önellátó gazdaságok támogatását, bővítését tűzte ki célul. Az általa elmondottakból arra következtettem, hogy nem azért akarja bővíteni a gazdaságát, mert az követelmény ahhoz, hogy a pénzt megkapja, amit a pályázat során elnyert, hanem ő már azelőtt eldöntötte, hogy bővíteni szeretné, több állatot tartani, a pályázat csak segítség számára ebben. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy elmondása szerint ő valóban a gazdaságba fektette be a kapott pénzösszeget, vagy gépet vásárolt belőle, vagy állatot. A pályázási lehetőségről első ízben a tömeg-

kommunikációs eszközökből értesült, majd az interperszonális kommunikációs csatornák által több információhoz jutott. A pályázati feltételeket, a kapcsolódó információkat az interjú során igen aprólékosan kifejtette, sok információt szerzett róla, és komolyan veszi a kritériumait. A gazdaság bővítését a pályázat során leszögezett mértékben mindenképp bővíti, azt mondja, hogy „*céget kellett nyitani, a pénzt a cég alapján utalják, s akkor csak erre kell fordítani. Hát erre es fordítottuk, gépet vettem, körkaszát, s akkor tehenet es vettem, drágák es most a tehenek, nagyon drágák."*

2. Eset

(Szülők foglalkozása)

A megkérdezett szülei munkába jártak, az édesapa raktáros volt, az édesanya a gyárba járt dolgozni. A gazda válaszából kitűnik, hogy csak kis léptékben-, maguknak gazdálkodtak, önellátásra termeltek, és az elsődleges a munkába járás volt a számukra, nem a gazdálkodás." *A szüleim munkába jártak. S gazdálkodással. Volt benne valamennyi, nem sok. Ők munkába jártak, ez csak ilyen mellék, kiegészítő."*

(A megkérdezett iskolai végzettsége)

A gazda elmondása szerint a 2-es számú ipari líceumba íratták be a szülei, majd szakiskolát végzett, amely során esztergályosnak tanult. A ebben a szakmában dolgozott is egy közeli gyárnál 1990-ig. 1990-ben felszámolódott a gyár, és a megkérdezett munka nélkül maradt, válaszút elé került.

(Tulajdon, a gazdálkodás módja)

Amikor a gazdálkodással kezdett foglalkozni, akkor a megkérdezett tulajdonában volt 1 hektár 80 ár szántóföld és 5 hektár kaszálóterület. Azóta a földterületek szempontjából bővítette a gazdaságát, jelenleg 13 hektár szántóterülettel, és 9 hektár kaszálóval rendelkezik. Bérel is földet, 4 hektár szántóföldet és 4 hektár kaszálót. A szántóterületen gabonaféléket termeszt, ugyanakkor említi, hogy nem tud eleget termeszteni az állatoknak ezen a földterületen, mindig kell vásárolnia is gabonát. A rendszerváltás után még egy évig dolgozott, majd 1991-ben elmondása szerint „*következett a baj. Kezdtem venni a borjúkot, s akkor én így gabalyodtam belé a gazdálkodásba. Aztán 6 borjú, s 10 borjúval, vettem azt, amit mi növeltünk most az utóbbi évekbe, általába 50-60 darabot."* Ez a gazda csak borjúkat tart, felvásárolja az állatokat, tartja, majd eladja. Annak függvényében dönti el, hogy meddig tartsa, hogy melyik súlyú állat ér éppen többet. „*Mindig, mindig vásároltam. Hát volt, közbe nagyon kevés tehén, ami nálam borjúzott, de aztán én általában veszem a borjút, így 100 kilós korába,*

s felnevelem, mikor milyen, az árnak függvényibe, vagy 300 kilósnak, vagy ha jobb ára van, akkor 500 kilósnak, mikor melyiknek jobb az ára, általába kilóba odaadjuk. Van, amelyiket csak 300 kilóig növeljük, van, amelyiket 500 kilóig növeljük. Függ az évtől, milyen év van, mikor mire van kereslet. S akkor addig növeljük." A gazda számára tehát ez az elsődleges gazdálkodási tevékenység, ebből próbál jövedelemhez jutni. Amikor elkezdte a gazdálkodást, állattartást, akkor még kézzel munkálták meg a földterületeket. Elmondása szerint 10 évig így dolgoztak, csak ekkor tudta megengedni magának, hogy az első gépet megvegye. Utána fokozatosan vett különböző, a munkálatokat megkönnyítő eszközöket. Mára van a birtokában traktor, valamint a takarmány készítéséhez- illetve a szántóföld megműveléséhez szükséges eszközöket is vásárolt. Ezekre úgy tett szert, hogy a jövedelmét a gazdaságba fektette be, takarékoskodott. A munkálatokban a kezdetektől fogva a mai napig a családtagok segítenek neki. Alkalmazottat nem munkáltat.

(Kapcsolat a gazdálkodással, gondolkodásmód)

Ez a 45 éves gazda a szülei oldalán már tapasztalatot szerezhetett a gazdálkodással kapcsolatban, de nem olyan mértékben, hogy az lehetett volna számára a mintaadó a saját gazdaság létrehozásakor. A szülők önellátásra termeltek, ezen gazda viszont túllépi azt a gazdaságméretet, ami az önellátást szolgálja csupán, jövedelemszerzésre rendezkedett be. Sajátosnak tekinthető a tevékenysége, olyasmibe kezdett, ami a községben nem jellemző. Még inkább újdonságnak számíthatott az ötlete 1991-ben, amikor belekezdett a borjúk felvásárlásába és nevelésébe, majd eladásába. Valószínűleg arra törekedett, hogy olyasmibe kezdjen bele, amit nem gyakorol más, és ez számára sikertörténetnek bizonyult. Évekig kizárólag ebből tartotta fenn magát. Elmondása szerint kellett felvásárlót keresnie az borjúknak, így került kapcsolatba egy csíkszeredai céggel. Elkezdte nekik eladni az állatait, majd felkérték, dolgozzon nekik és vásárolja fel a községben a borjúkat, „*mert nekik es szükség van állatokra, ajánlták is, aztán érdekelt volt mind a két fél, én is, ők is. Könnyebb így, ha benne vagy, könnyebb eladni a saját borjút is."* Ebből a kijelentésből arra következtettem, hogy elsősorban nem azért fogadta el a munkalehetőséget, hogy jövedelem kiegészítéshez jusson általa, hanem azért, hogy könnyebben tudja eladni a saját állatait, illetve, hogy több információhoz jusson arról, hogy meddig érdemes tartania az állatot.

Több fajta tevékenységbe belekezdett ez a gazda, tanulmányai elvégzése után munkába járt, előbb a gyárnál dolgozott, mint esztergályos 1990-ig. Az ő megfogalmazása szerint „*s akkor az első dolog az volt, hogy elmentem Magyarba szerencsét próbálni. Aztán ott vagy két hónapot lekínlódtam, s azzal jöttem haza."* Mindez után dol-

gozott egy másik munkahelyen egy évig, majd elkezdett borjúk vásárlásával foglalkozni. Eleinte kevés állatot vett, majd egyre többet tudott felvásárolni. Hosszabb időtartamon át nem neveli az állatokat, csak amíg eladja, és nem próbálta szaporítani, csak felvásárolni. A gazda úgy gondolja, hogy a gazdálkodásban van jövő, de csak akkor jövedelmező, ha nagy tételben dolgoznak vele, legyen az állattenyésztés, vagy éppen földművelés. Úgy gondolja, hogy régebb egy kisméretű családi gazdaság képes volt fedezni a háztartás szükségleteit, de ez ma már nem lehetséges „*mert úgy-e most nem lehet, mint ez előtt, hogy egy malacos koca, s egy fejős tehen eltartotta a családot. Azt mondom, hogy nem válik bé ez a mondás, hogy na, ha valaki gazdálkodáshoz akar fogni, hogy abból eltartsa a családját, azt 25 darabtól felfelé lehet megélni belőle."* A gazdákkal, akiktől felvásárol állatokat működőképes az együttműködése, elmondása szerint volt néha elégedetlen gazda, az többé nem neki adta el az állatát, de a többség a faluból nála értékesíti a borjút.

(Jövedelemszerzés)

A 45 éves gazda fő jövedelme a borjúkkal való kereskedésből származik. Emellett a munkahelye által is jut jövedelemhez fizetés formájában. A terület alapú támogatást kapja ugyan, de pályázni már nem volt hajlandó. Az általa elmondottakból arra következtettem, hogy nem idegenkedésről van szó a pályázással kapcsolatban, hanem nem talált olyan kiírást, amit érdemesnek tartott volna megpályázni. Ugyanakkor hozzátette, hogy „*most lehet, hogy 2014-től meglássuk milyen pályázási lehetőségek lesznek, akkor valamelyiket, lehet, hogy igénybe veszem, valamelyiket, megnézem a pályázási lehetőségeket, meglássuk, mit hoznak ki most, ezt még nem lehet tudni."* Elképzelhető, hogy pályázni fog, ha lesz olyan kiírás, ami megnyeri a tetszését, és érdemesnek találja az azzal való foglalkozást.

3. Eset

(Szülők foglalkozása)

A 42 éves gazda szülei gazdálkodtak, ugyanakkor munkahelyük is volt amellett. Az általuk működtetett gazdaság nem tekinthető nagyméretűnek, önellátásra termeltek. Elsődleges a munkahely fenntartása volt a számukra.

(A megkérdezett iskolai végzettsége)

A IX.-X. osztályt Csíkszeredában végezte erdészet szakon, de mivel az óralátogatás a részéről az elvárt óraszám alatt maradt, így a csíkszentmártoni tanintézmény mezőgépész szakán tanult tovább. Az érettségit nem sikerült megszereznie.

(Tulajdon, a gazdálkodás módja)

A gazda elmondása szerint a szülőkkel közösen fenntartott gazdaság bővítését 1990 után kezdték el, nyilván azért, mert akkor volt lehetőségük a szabad terjeszkedésre. Akkor 4-5 szarvasmarhát tartottak. A saját gazdaságát 2009-ben hozta létre, akkor rendelkezett 1 hektár 80 ár szántófölddel és 7 hektár kaszálóterülettel. Jelenleg tart 6 tehenet, 3 borjút, 4 juhot és 2 darab sertést. A jövedelmét nem föld-, vagy állatvásárlásba fektette be, hanem gépek beszerzésére fordította, így a földművelés és állattartás szempontjából egy vegyes gazdaságszerkezettel rendelkezik. Gépparkjában található két traktor, két kombájn, emellett minden olyan eszköz, amire szükség lehet a mezőgazdasági munkák során. Ez a gazda a géppark szempontjából a kiemelkedőek közé tartozik a községben. A különböző eszközök megvételében segítséget kapott a szüleitől, közelebbi rokonoktól, illetve a jövedelmét erre fordítja. Elmondása szerint vett is, cserélt is gépet, és így apránként kialakította a saját gépállományát.

(Kapcsolat a gazdálkodással, gondolkodásmód)

A 42 éves gazda már a szülők oldalán szerzett tapasztalatokat a gazdálkodással kapcsolatban, de ő másképp próbál haszonhoz jutni a gazdálkodásból, mint ők. Ez a gazda azt használja ki, hogy sokan gazdálkodnak, de a gépestés mértéke a kis családi, önellátó gazdaságokban alacsony. Ezen családok között sok a nyugdíjas, idős gazda, akinek már megterhelő az igavonó állattal, kézi munkával történő földművelés. Ebből kifolyólag van rá igényük, hogy valaki gépekkel munkálja meg a földjüket. Ezt támasztja alá az is, hogy olyan gépeket is megvásárolt, amit csak magának megvásárolni nem lett volna jövedelmező. Ilyen a kombájn, amit évente egyszer tud használni egy időszakban, utána nem veszi hasznát. A gazda tulajdonában lévő földek megmunkálása a háttérbe szorul mások földjeivel szemben, ha hívják, hogy dolgozzon, akkor az ő gazdaságát hagyja, és másnak megy dolgozni, hogy jövedelemhez jusson. Azt mondja, hogy vállal „*mindenfélit. Pityókaültetést, ültetünk, permetezést, s vetést, s aratást, s mindent. Mezőgazdaságba mindent, ami kell. Mindenfélit."* A gépekkel való munka mellett a szarvasmarhával is foglalkozik, a tejet a csíkszeredai tejfeldolgozó gyár csíkszentimrei tejcsarnokában értékesíti. Egyéb állatot csak a háztartás szükségleteihez mérten tart. Mindezek alapján elmondható, hogy ez a gazda arra törekedett, hogy mások gazdálkodáshoz való viszonyulását, földhöz való ragaszkodását a maga javára fordítsa. Mielőtt ebbe belekezdett volna, két munkahelyen is dolgozott, majd két évet gyermeknevelésen volt. Mikor a gyer-

mekneveléssel töltött két év letelt, már a 40 éves korhoz közeledett. Úgy gondolta, hogy már kevés az esélye annak, hogy talál egy új munkahelyet, illetve arra hivatkozott, hogy nem éri meg munkahelyre menni, mert keveset fizetnek, ingázni kell a munkahelyre, és még parancsol is neki valaki. Mindezek figyelembe vételével próbálta megtalálni a megfelelő megoldást. Abból, ahogy a gazdálkodásról, és erről a pénzkereseti módról beszél, jól érezhető, hogy a kilátástalan helyzet kényszerűsége vitte rá erre a foglalkozásra, a választási lehetőségek hiánya, nem az, hogy ezt szerette volna csinálni. A gazda számára ugyanakkor nagyon fontos a függetlenség. A gondolkodásmódjára a folyamatos költség-haszon számítás jellemző, folyamatosan figyeli, hogy mi éri meg neki, és ami nem hozza a várt eredményt, azt abbahagyja. Úgy gondolja, hogy a községben a gépesítés mértéke növekszik, ezért kevesebben hívják dolgozni. A gépek fenntartásának költségei is egyre nagyobbak, fontolgatja, hogy mit tegyen. Az állatok kapcsán is számol a költségekkel, nem hajlandó tartani tovább a szarvasmarhákat, ha az túl sokba fog kerülni neki. Az újdonságokkal kapcsolatban zárkózottnak mutatkozik, az Európai Uniós pályázati lehetőségek kapcsán tett nyilatkozata ezt támasztja alá. Hallott róla, de nem mer belevágni, holott mások példáján sem láthatott negatív tapasztalatokat ezzel kapcsolatban. *„A nyakamot nem teszem a járomba, saját magamot elég, ha nyomorítom. Ez úgy jön ki, hogy más ne piszkáljon, hanem magamot én eleget piszkálom. Hát igen, pályázattal nem tudom… Nem merek abba én. Volt, hogy küldtek papírt, hogy kéne csinálni, s volt lehetőség es, lett volna. Meg es csinálták volna, csak nem mertem belémenni. Hát nem, mert belé kell abba minden gépet fektetni, s akkor aztán egyet fordul a kocka, s aztán megmondják az enyém minden. S így pedig nem eppe annyira mejen na, vagy mit tudom."* Szerepet játszhat ebben a döntésben a függetlenség előtérbe helyezése. Úgy tűnik, ennek a gazdának ez nagyon fontos, értékes. A munkákban, amik a gazdálkodás, állattartás kapcsán felmerülnek, a családtagok segítenek neki, leginkább a felesége és a szülei.

(Jövedelemszerzés)

A gazda jövedelme a munkából származik, amit másoknak végez el. Emellett minden hónapban van bevétele a tejből, amit elad. Ha születik, akkor a borjúkat is el szokta adni, nem tartja meg, mert mostanra végképp letett a gazdaságbővítés gondolatáról. A terület alapú támogatást igényelte, egyéb bevételi forrása nincs. A szülei támogatják, ha szükséges.

III. Interjúk
Szakértők az agrárium helyzetéről

Török Jenő

„Szükség van a térségben szakszerű gazdálkodásra…"

A térségben a rendszerváltás óta számos változás történt az agrárium terén. Milyen pozitív és negatív példát tudna említeni e változások kapcsán ?

Igen, hát az első pozitív változás mindjárt a rendszerváltás után az volt, hogy visszaadták a földeket az embereknek, utána pedig jóval később az erdőket is sikerült az RMDSZ hozzájárulásával visszaszerezni, amelynek óriási jelentősége volt a vidékünk megmaradása, fejlődése, jövője szempontjából. Ez volt egy pozitív dolog. Utána elkezdődött egy fejlődési folyamat. Ez az átállás tulajdonképpen nem volt egy egyszerű dolog, mert amikor megfosztották a földektől a gazdákat, elvették a termelőeszközeiket, akkor városi embert akartak belőlük nevelni, mikor pedig 1989 után visszaadták a földeket, tulajdonképpen visszaadták munkaeszközök és termelőeszközök nélkül, és közben kimaradt harminc év, amikor az emberek már önállóan nem gazdálkodtak, egy része városi lakos lett, vagy bejárt dolgozni ide a városba. A fiatalok egy részéből a föld szeretete, a mezőgazdaság szeretete kihalt. Szerencse, hogy ezen a vidéken bizonyos mértékben fennmaradt a háztáji gazdálkodás és még elég sok ember tartott egy-két állatot, legfőképp szarvasmarhát, de disznót, juhot is, tehát valami fogalmuk azért volt az akkori felnőtt generációnak is, de nem olyan igazi gazdaszellembe nőttek fel. A termelőszövetkezeti rendszer hatása alatt teljesen átalakultak az emberek. Csak egy példa: ha valamit eltulajdonított valaki a közösből, akkor az egyenesen ügyeskedésnek számított. Azelőtt rend volt a székely falvainkban, nem lopták el egymásnak a terményét, a magántulajdon szent és sérthetetlen volt. Kivétel volt az erdőlopás, mert az régebb is valamilyen formában létezett, de mezőkön az egymás terményét nem lopták el. Ez a téesz alatt sokat változott, tehát ha úgy tekintjük, egyfajta erkölcsi romlás következett be abban az időszakban. Ezt a felfogást kellett megváltoztatni, amikor azonnal visszakerültek a régi tulajdonosokhoz a földek. Ekkor hirtelen egy űr képződött, mert hát az emberek mit is kezdjenek a földel? Aztán lassan azok, akik ügyesebbek voltak és volt egy kicsi vagyonuk, azok próbáltak szerezni, vásárolni más vidékről Regátból, Bákó, Neamt, Maros megyéből felszámolás alatt levő gépállomásokból használt gépeket. Ebben az időszakban a fiataljaink egy része elment Ausztriába, Svájcba, Bajorországba, és ott megtanultak

újra gazdálkodni, tehát egy más munkamorál alakult ki. Hazajőve nem csak az volt a fontos, hogy mennyit keresett kint, hanem megtanultak egy más munkaszellemben dolgozni. Ausztriában, Svájcban, Bajorországban a mi vidékünkhöz hasonló az éghajlat és a kis, közepes méretű parasztgazdaságok a jellemzőek, tehát hazajőve a kint tanultakat elég sokan tudták hasznosítani. A rossz például az, hogy elsietették a földtörvényt már akkor, amikor létrehozták. Az akkori választások előtt a román kormányhatalom elsiette a földtörvényt. Egyetlen előnye volt a téeszesítésnek – ma már ki lehet mondani, de akkor nem volt ildomos kimondani –, hogy nagy parcellák léteztek, amelyeken lehetett gazdálkodni. A földtörvény megalkotásakor nem kellett volna visszamenni a téesz létrehozása előtti kisparcellákhoz, hanem egy bizonyos telkesítést kellett volna létrehozni. Konkrét példa, hogy valaki a téeszbe 8,5 ha földet 28 parcellába vitt be és 13 parcellába kapta vissza. Pozitív példa volt Hargita megyében Alfalu, és még egy-két helyen a megyében, ahol próbáltak csoportosítani. Alfaluban három osztályt alakítottak ki, első, másod és harmadosztályt, amelyekbe besorolták, tehát egy embernek maximum három parcellája lehetett, de hát ezt nem mindenhol tudták megoldani. Az az oldala, hogy visszaadták az jó, de ahogy adták vissza, az nem, mert lehetett volna egy kicsit csoportosítani, mert egyiknek ilyen a másiknak olyan irányba volt a földje, és az emberekkel nagyon nehezen lehetett megegyezni. Most ez gondot okoz, nagyon nehéz csoportosítani, cserélni, adni, venni. Egy előnye még van, hogy ilyen apróparcellás és rendezetlen a földviszony, hogy így a külföldi és a távoli befektetők nem tudnak nagy földterületeket itt megvásárolni és bérelni, tehát marad a kis birtokszerkezet a mi embereinknek. Ez a helyzet pozitív oldala, mert így nem lesznek a mi vidékünk emberei a nagy bojártípusú gazdaságoknak zsellérei, hanem saját, önálló kisgazdaságokon élnek még, ha nem is olyan nagyon jövedelmező. Nem mindig az a lényeg, hogy milyen sokat termelek, hanem fontos lehet az is, ha eltartom jó minőségű termékkel a családomat, gyerekeimet, alkalomadtán a szomszédomat. Így megtartjuk a szép tájat, amelyben élünk. Ma már az osztrák vagy svájci parasztnak megfizetik, hogy maradjon ott, ne hagyja el a tájat és próbáljon ott megélni olyan körülmények között. Mert ha egyszer elhagyja azt a hegyvidéki tájat, akkor többet oda nem kerül olyan generáció, aki oda visszamenjen, tehát azok közül kellene, akik már ott éltek, s a fiatal generáció is meg kellene szeresse, hogy a tájfenntartó, önfenntartó gazdaságok megmaradjanak. Nem feltétlenül kell nagyüzemben gondolkodni, mert a nagyüzemű gazdaságok sokat termelnek, de silány minőségben. A szupermarketekbe bekerült termékeknél az a lényeg, hogy olcsó legyen, de minő-

ségük olyan is. Pozitív változás még, hogy az utóbbi időben előkerültek a hagyományos termékek, ez ezen a vidéken egy jó dolog. Nagy szerencsénk, hogy a rendszerváltás előtt sem, tehát a kommunizmus alatt sem és utána, nem alakultak ki vegyi üzemek, mert itt Csíkszeredában, Gyergyóban különösen rossz lett volna a jellegzetes éghajlat miatt. Itt sokat tart a ködös idő és a levegőszennyeződés óriási kárt okozott volna, ha bekerül a térségbe egy vegyi üzem. A másik pedig, hogy a mezőgazdaságban a műtrágya és a vegyszer használata nagyon lecsökkent. A megye területének 88-90 százaléka az utóbbi tizenöt-húsz évben nem kapott egy gramm műtrágyát vagy vegyszert sem. Ez most vitatható, hogy nagyüzemű termelés szempontjából a megye nem túl fejlett, de ha az a cél, hogy megőrizzük az éghajlatot, vizeink, földjeink tiszták maradjanak és ne fertőződjenek be vegyszerekkel – talajvizünk tiszta maradjon, mert itt nagyon sok borvízforrás van – jó dolog, hogy nem szennyezzük annyira a környezetünket. A növénytermesztésben is kevés műtrágyát használunk, a burgonyánál egy kicsivel többet. Csökkent a mezőgazdasági terület is a korábbi 91 ezer hektárról, gyakorlatilag ma már csak ennek felét szántjuk, a többi visszaalakult gyepterületté, és a hegyi kaszálók, hegyi legelők egy jó része beerdősödött, körülbelül negyven-ötven ezer hektár. Ez környezetvédelmi szempontból jó, nő az erdős terület, a gyepterület, és csökken a szántó, tehát ez egyre alkalmasabbá teszi a megyénket biotermesztésre, amely egy kitörési pont lehet. Most próbáljuk a szegénységünket – ugye az országban gondoskodtak róla, hogy ne kapjunk sok fejlesztési pénzt és nem fejlesztették nagyon a vidéket – az előnyünkre fordítani, hogy amit a nyugati világ elrontott a túlzott profit utáni hajszával, a nagy terméssel, a sok műtrágyázással, azt mi megváltoztassuk. A burgonyatermesztésnél ott tizenkétszer, tizenötször is permeteznek, mi harmadát sem permetezzük, jobb nálunk a klíma, hidegebb van, kevesebb a kártevő, tehát egészségesebbek a mi élelmiszereink. A fogyasztóink mentalitását kellene megváltoztatni, hogy minél inkább több hagyományos és helyi terméket fogyasszanak. Bár lehet, hogy drágább, de nem az az összetétele a helyi zöldségnek, vagy gyümölcsnek, mint a külföldinek, mert sokszor vízzel, műtrágyával felpumpált terméket adnak el, tehát a hatóanyag és vitamintartalom szempontjából teljesen megfordul a kérdés a helyi termékek javára.

Más jellegű változást mit tart még fontosnak?

Az utóbbi időben a Megyei Tanács segítségével több intézkedés történt a hagyományos termékek piacán. Kis vágóhidak alakultak – ez a Megyei Tanács érdeme – sikerült egy tejszövetkezetet és egy tejgyárat kialakítani, tehát vannak

pozitív lépések. A Megyei Tanács nagyon támogatja a vidéket, mert amúgyis a megyénk nem városcentrikus, nincsenek nagyvárosok, mint Brassó meg Kolozsvár. A lakosságnak nagyon nagy hányada falun él vagy faluhoz kötődik, még ha városi is, de hazajár hétvégén és valamit megtermel. Újra kellene – Magyarországon is vannak ilyen kezdeményezések – indítani minden szinten a mezőgazdasági oktatást, már kisiskolás korban, hogy a gyerekek tudják, hogy termelik a tejet, a zöldségeket. A városban nevelkedő gyerekek nem ismerik a mezőgazdasági termékek előállításának módját. Magyarországon tanítják, hogy mit kéne vásárolni az üzletekben – helyes kosár –, a megtermelés módját, vetőmagokat osztanak ki. Itt is azt látom, hallom egyes fiatalasszonyoktól, hogy felteszik a kérdést, hogy megéri-e a saját kisparcellán megtermelni a zöldséget. Nem mindig értékben kell számolni – azt mondják: annyiba került a vetőmag és annyit dolgoztam, hogy azzal ősszel meg tudnám venni – de nem mindegy, hogy a saját kertjéből szakítja-e le a zöldséget, gyümölcsöt. A másik az, hogy tudja, hogy arra mennyi vegyszert tett – aki eladásra termel, az sokszor vegyszerez, hogy minél többet tudjon eladni – nem baj hogy, kicsit kevesebbet termel, de tudja, hogy egészségest termel. Azt, hogy egy kicsit dolgozik vele, nem kell felróni, mert az a munka egyenesen egészséges, nem a számítógép előtt kell ülni, hanem kicsit a kertben kellene dolgozni a jó levegőn. (…) Annyira változott az éghajlat, hogy még a paradicsomot is meg lehet termelni, régebb nem lehetett. Úgyhogy én azt ajánlom, hogy vissza kell térni a gyökereinkhez, s kevesebbet kell ülni a számítógép előtt, kicsit kell a friss levegőn ülni és termelni, dolgozni.

Ön szerint a székelyföldi térség fejlődése érdekében milyen szerepet kellene betöltsön az agrárium?

Fontos szerep hárulna az agráriumra, a megyénkben az agrártermelésnek, vidékfejlesztésnek fontos szerepe van, tekintettel a vidék jellegzetességére, a turizmusnak is lehet jövője, de ma már teljesen visszamenni a hagyományoshoz nem lehet, tehát nem lovakkal, tehenekkel fogjuk a mezőgazdasági területeket művelni. Szükség van egy szakszerű gazdálkodásra, és ehhez agráriumra és bemutató parcellákra van szükség. Ahhoz még nagyobb szaktudás kell, hogy kevés vegyszerrel és mégis jó, egészséges élelmiszert tudjunk biztosítani a vidékünknek, és abban a pár ágazatban, mint például a burgonyatermesztés, ott versenyképesen tudjunk dolgozni. Az utóbbi két évben pont az volt a baj, hogy elárasztotta a piacot a főként lengyelországi és más vidékről hozott nagymennyiségű burgonya, és letörték a mi piacunkat. Ezért kellene a fogyasztókat is a helyi termékek vásárlására rávezetni, még ha kicsit drágább is, de legtöbb esetben nem is drága, csak a ter-

mékek mérete kisebb valamivel. Azt kellene tudják a fogyasztók, hogy a burgonya és az alma estében is, hogy a közepes méret sokkal jobb, hiszen a nagy méret vizet tartalmaz többet, és nem hatóanyag van több benne. Szükség van az agráriumra, hogy egy fenntartható mezőgazdaságot tudjunk folytatni a vidékünkön.

Milyen, még igazán ki nem használt agrárinnovációs lehetőségek vannak Ön szerint, amelyekre alapozni lehetne vagy amelyeket hasznosítani lehetne?

Úgy általában a megyében a burgonyatermesztés szempontjából az értékesítést kellene egy kicsit összehangolni, csomagolóközpontok kellenének. Kozmáson volt már ilyen próbálkozás, csak nehezen fognak össze a burgonyatermesztők. Az állattenyésztésben több pozitív próbálkozás van, például tejcsarnokok. A burgonyánál nem olyan könnyű, mert mindenki próbálja külön értékesíteni, és azt nem lehet, hogy amikor nehéz eladni, akkor beviszem a szövetkezetbe, és mikor könnyű értékesíteni, akkor egyénileg értékesítem. Előbb-utóbb azt kellene, hogy termelőcsoportokat, válogatóközpontokat kell kialakítani, mert másképp nem lehet bejutni a szupermarketekbe, és a vásárlóknak sajnos nagy része onnan vásárol és nem a hagyományos termelő piacról. A piacokon kellene az őstermelőknek helyet adni és ne a viszonteladók uralják a piacot. Az állattenyésztésben meg van kezdeményezés az utóbbi két évben, a juhászat már fejlődött és a húsmarha tenyésztés is fellendülőben van, annál is inkább, hogy a havasi kaszálóknak jó részét nem kaszálják, és legelőként kellene kihasználni húsmarhának, juhoknak. Ezen kívül fel kellene figyelni az erdei gyümölcsök begyűjtésére. Van már a megyében három olyan hely, ahol gyümölcslevet készítenek: Csíkszeredában, Farkaslakán és Zetelakán is van ilyen gyümölcskészítő kis vállalkozás. A sok gyógyszer helyett sokkal ajánlatosabb lenne, vagy a Coca Cola helyett, erdei gyümölcsből, málna, áfonya, vagy ribizli ültetvényeken termett gyümölcsből készült üdítőket fogyasztani. Ennek kell kialakuljon a piaca, de az első jelek már megvannak. Van, aki dzsemet, szörpöt készít és próbál a piacra kerülni. Jó dolog, amit a Megyei Tanács szervezett, ezek a vásárok, ahol megjelennek a helyi termelők. Meg kellene értetni valahogy a vevőkkel, hogy nem lehet egyforma az ára, tehát nem azt jelenti, hogy azért, mert őstermelőtől veszi, olcsóbb lesz, el sem lehet képzelni, hogy mekkora különbség van egy szupermarketben megvásárolt termék és a hagyományos között. Nem csak a higiéniára kell figyelni, hanem arra is, hogy milyen összetétele van, és az volna jó, hogy azok a hagyományos termékek a mi vidékünkön tenyésztett állatok húsából legyenek feldolgozva. Hátha ezzel elindul a helyi termelés, kis vágóhidak újraindulnak és reméljük, hogy lesz fejlődés, mert először úgy nézett ki az Unióba való lépés után,

hogy először mindent tönkreteszünk, ami volt a vidéken. Most már a törvények kezdenek egy kicsit változni, minden ország kell harcoljon a saját termelői és feldolgozói érdekében. (…) Át kellene gondolni sok mindent Európa szinten is.

Hogyan lehetne motiválni, rávezetni a lakosságot, a vevőket arra, hogy ezeket a termékeket vásárolják inkább?

Volt ilyen sajtkészítő felkészítő, sokan megtanulták a sajtkészítést és ez össze volt kapcsolva sajtkóstolással is, tehát a vásárokon meg lehet kóstolni a termékeket. Valószínűleg a mezőgazdasági termelőknek is többet kellene tenni a reklám érdekében. Már iskolában el kell kezdeni. A paradicsomnál újabban kezdett egyértelmű lenni, hogy mikor én is elmegyek a piacra egyszer szétnézek és megpróbálok olyan paradicsomot keresni a piacon, amelyek gyerekkorunkban a saját kertünkben termet, az lehet, nem olyan mutatós, formás, de az íze összehasonlíthatatlan az új fajtákkal. Az újabban előállított termékeknél az a lényeg, hogy minél többet teremjen és minél tovább bírja a szállítást, de a minőség, a beltartalom gyenge.

Milyen korlátok, akadályok hátráltatják ezeknek az adottságoknak a hasznosítását?

Az egyik korlát, hogy igen sok multit beengedett az ország és tele vagyunk szupermarketekkel. Valószínűleg azért, mert elég sok terméktől el voltunk zárva egy időben a rendszerváltás előtt, és most ezek a csillogó nagy üzletek a sok reklámmal elkápráztatják az embereket. A másik az, hogy ott aránylag olcsó tömegáru van. Egy példa: beindult a faluturizmus, de a vendégfogadó nem ő maga termeli meg a kertjében a paradicsomot, vagy más zöldséget, hanem elmegy a szupermarketekbe és ott vásárol a vendégeinek. Nem létezik, hogy abban a községben nem lehetne megtermelni a zöldségnek nagy részét, és legalább, amikor megterem, nem a szupermarketekből kellene vásárolni a zöldséget, gyümölcsöt. Nem kell az évnek minden szakaszában paradicsomot enni, akkor kell enni, amikor aminek szezonja van.

Melyek lehetnének azok a kitörési pontok amelyek eredményt ígérnek, s amelyeknek egyéb területekre is ösztönző hatása lehet (pl. munkahelyteremtés, anyagi bevétel, a vonzerő növekedése, stb.)?

Hát, ha a húsmarha tenyésztés fellendülne, akkor úgy kellene, hogy legyen párhuzamosan kisvágóhíd, húsfeldolgozás, tehát egyik gerjesztené a másikat. Ha van a megyében, Küküllőkeményfalván mustárkészítő vállalkozás, akkor a mustárt meg lehetne a megyében termelni, mert olyan növény, és nem távolról kellene hozni a mustárt s azt dolgozni fel. Csak olyan terméket kellene behozni és

feldolgozni, ami egyáltalán nem terem meg a vidéken, tehát meg kell próbálni a környezetünkből megszerezni, egymás igényeit kielégíteni. A burgonyaértékesítésnél a közös értékesítés kell megszervezni, hogy be tudjunk jutni a szupermarketekbe, a piacokra. Az őstermelőknek külön helyet kellene biztosítani, hogy ne azok legyenek kiszorítva, akik próbálják saját termékeiket értékesíteni. A növénytermesztésben is utána kellene nézni, hogy még milyen más növényeket lehet termelni, és ne csak egy pár növényben gondolkodni. Más alternatívákat is ki kell használni, amit a klíma megenged, amelyek lehet, hogy az első váltásra nehezebbek, de meg kell keresni a piacon a kis réseket, ahol piacon lehet maradni.

Milyen jellegű külső segítség mozdítaná előbbre az agrárinnovációt? (az Ön lakhelyén, a térségben és szakterületén)

Először is úgy látom, hogy jelentősége van a Sapientia egyetemnek, mert olyan szakjai vannak, amelyek hozzájárulnak az agrárium fejlődéséhez. Külső segítségként a svájci, bajor, vagy magyarországi – igaz Magyarország eléggé jellegzetes, mert sok a nagyüzem – de kisüzemű példákat kell figyelembe venni és behozni. A vidékünkön nem kell elmenni a nagyüzemek irányába, hanem a leghatékonyabb kis és közepes családi farmok lehetnek a fontosabbak. Ha úgy tűnik is, hogy nem annyira kifizetődő – az átlagtermelés nem nagy – de az a leghatékonyabb. (…) Egy kisüzem hatékonyabb, ahol a család, rokonok, szomszédok, közeliek egymást kisegítve hatékonyan dolgoznak és nincs nem tudom hányféle alkalmazott, hanem hatékonyan, családcentrikusan épül fel egy kisfarm. Szlovákiában is volt egy tanulmány, amely szerint, még ha az a család olyan kisméretű, csak négy-öt UDE-s, pár hektáros, pár tehénnel, ha csak a saját családját és az esetleg városon levő hozzátartozóknak élelmet ad, már ez is egy felbecsülhetetlen értéket jelent. Ez az ember akkor nem szorul arra, hogy a Polgármesteri Hivatalhoz menjen segélyért. Ezért kell harcolni, hogy az Európai Uniós támogatások a kisgazdaságokról sem feledkezzenek meg, nem csak a nagy vállalkozásokat kell támogatni. Azon keresztül, hogy a gazda ott marad azon a településen és megkaszálja a kaszálóját, rendben tartja a szántóterületét, állatot tart, az már óriási haszon. Sokszor ezt nem számolják, de ennek is óriási jelentősége van.

A következő kérdés is ehhez kapcsolódik, tehát hogyan vélekedik a családi gazdaság, kisgazdaság, nagyüzem vitáról?

A megyében igazi nagygazdaság nincs is, mint a déli országrészen ahol tízezer hektáros gazdaságok s vannak, itt legfeljebb csak olyan ötszáz hektáros gazdaságok

vannak. Ahogy mondtam, a leghatékonyabbak a közepes méretű gazdaságok, de mind a három méretű gazdaságra szükség van és tulajdonképpen, ha van egy kicsi jóindulat, akkor ezek kiegészíthetik egymást. A nagygazdaság termelhet a kisgazdaságnak jó minőségű vetőmagot, a kisgazdaságból a terméket be lehet vinni a nagyobb üzembe csomagolni, közösen értékesíteni. Ha minden oldalról meg van a megértés, akkor mindenki előnyére válhat.

Véleménye szerint mire volna nagyobb szükség? Új termék kitalálása, feldolgozás erősítése, új technológiák behozatala, szakmai tanulás, képzés?

Szakmai tudásra, képzésre nagyon szükség van, minden szinten. Nem igaz, ahogyan régebb mondták, hogy a mezőgazdasághoz nem kell sokat tanulni, mivel ma már nem az a gazdaság van, ami ezelőtt ötven, száz évvel volt, amikor ökrökkel szántottak. A mai mezőgazdasághoz ma már érteni kell és abban van egy kis agrár ismeret, agrokémia, van benne növényvédelem, van benne gépészet, közgazdaság, tehát egy kis családi gazdaság is, nem túl magas de sokoldalú képzést igényel.

Ön szerint fontos-e az agrárinnovációs ismeretterjesztés ebben a térségben, s ha igen milyen formája?

Ezek a konferenciák is jók, mert már hagyománya van. Akkor bemutató parcellák is jók, ahol találkoznak a gazdák, és egymás tapasztalatait is át tudják adni. Szükség van arra, hogy a gazdák elmenjenek gépkiállításokra, mezőgazdasági kiállításokra, vagy nyugati farmokat is jó lenne megnézni, mert ők is megnézik a mieinket. Fontos, hogy kölcsönösen egymás tapasztalatait átadjuk.

Melyek voltak a domináns agrárjellegű képzések az utóbbi években?

A tanácsadó hivatalnál a felnőttképzés volt a legjellemzőbb. Volt, aki csak azért jött el, mert valami pályázatot, vagy hitelfelvételt hozzákapcsolt a képzéshez, de nagyon sokan tudatosan választják a képzést. Az a generáció, amelyik gyerekkorában nem úgy nőtt fel, mint a rendszerváltás előtti időszakban felnőtt gyerekek, azoknak most szüksége van arra, hogy tanfolyamokat végezzenek mivel visszatértek a földműveléshez.

Hogyan látja milyen eredményei voltak az eddigi képzési programoknak?

Sok esetben pozitív eredménye van, mert kialakult szinte minden községben egy-egy minta jellegű gazdaság, úgy az állattenyésztésben, mint a növénytermesztésben. A Megyei Tanács próbálja is kiválasztani ezeket a mintajellegű gazdasá-

gokat, amelyeket később az inasiskolások, vagy felnőttképzéseken résztvevők meg tudják tekinteni és a tapasztalatokat át lehet adni a tanulni vágyóknak.

Mit gondol, milyen jellegű képzésekre lenne szükség az elkövetkezendő években?

Az inasképzést említettem, ami folyamatban van a Megyei Tanács támogatásával, de minden szinten kellene a képzés. Az a véleményem, már az elemi iskolában kellene egy minimális ismeretet nyújtani a gyerekeknek a természetismeretről, az általános mezőgazdaságról, hogy ne higgyék, hogy kék a tehén. Főként az a fontos, hogy értékeljék, mert akkor nem dobnák el sokszor az élelmiszert, ha tudnák, hogy mennyi munka van benne.

Kiket kellene megcélozni a képzésekkel?

Szerintem minden szinten szükség van képzésre, de legfőképp az iskolásokkal kell megismertetni és megszerettetni az agrár témákat, nem könnyű, de meg kell. A felnőtt meg kell érezze, hogy szüksége van rá, mert másképpen nem lehet előbbre lépni a térségben. Próbálni kell a termékeket megismertetni, úgy, mint a bornál – régebb az volt a mondás, hogy a bornak nem kell cégér – de bizony kell, úgy a többi mezőgazdasági terméknél is szükség volna termékismertetőkre, reklámozni a jó mezőgazdasági terméket. A rossz táplálkozással tönkre tesszük az egészségünket és utána gyógyszerrel próbáljuk helyrehozni, pedig megelőzni kellene a betegségeket. A helyes táplálkozáshoz az egészségesebb termékeket vegyük meg, ami igaz kicsivel drágább, de egészséges és akkor később nem kell gyógyszerre költeni.

Az interjút készítette ***Isztojka Tímea***

Klárik Attila

A LAM alapítvány térségi agrárinnovációs szerepéről

Kezdjük beszélgetésünket egy-két példával az agrárinnováció szempontjából sikeres kezdeményezésre:

Említhetném akár a LAM kezdeti időszakát, amikor a kilencvenes évek, gyakorlatilag segélyből építkező átmeneti időszakában, hirtelen megjelent egy ember, aki azt mondta, hogy most már nem a beözönlő segélyszállító teherautókra kellene támaszkodnia ennek a régiónak. Itt valamit el kell indítani önerőből, sajátos hozzáállással. Így született meg a LAM-koncepció, ami tulajdonképpen egy három pillérre épülő mezőgazdaság-centrikus fejlesztési terv volt. Svájci segítséggel, svájci hozzáállással. Az volt a lényege, hogy elméleti képzést nyújtson a mezőgazdaságban érdekelt gazdáknak, aztán egy gyakorlatias, nyugati mintára felépített praktikumon vegyenek részt. Egy 4-6 hónapos svájci mezőgazdasági gyakorlat követte az elméleti felkészülést. A gazda kiment Svájcba és 4-6 hónapig - olyan is volt, hogy egy évig - komoly gyakorlaton vett részt, mondhatni dolgozott reggeltől estig, látta azt a világot, benne volt, működtette is egy bizonyos szegmensét annak a világnak, és ezzel olyan tapasztalatra tett szert, amit itthon kamatoztatni tudott. Hazatérésüket követően az itteni induláshoz szükséges anyagi segítséget is megkapták. Ez nagyon előnyös kamatra épített, olykor egyenesen vissza nem térítendő kölcsön formájában kapták az elején, utána kedvezményes, személyre szabott hitel formájában. Mindenképpen ez volt a három alappillér: elméleti alapozás, gyakorlati képzés és induló tőke a saját vállalkozáshoz, annak megerősítéséhez. Ez a modell kitűnően működött 2005-ig, az EU-ba történő belépésünk előszeléig. 2007-től, amikor gyakorlatilag kinyíltak a határok, teljesen át kellett értékelnünk a működésünket. Románia Európai Unióhoz való csatlakozásától a képzés gyakorlati oldala már nem volt olyan vonzó, mint a vízumköteles vagy bezártsági években. A 90-es években nagyon komoly szűrésen mentek át ezek a gazdák, vízumot kellett igényelni, munkavállalási engedélyt, nem lehetett másképpen kimenni hivatalosan dolgozni Európába. Ez 2007-től megszűnt, tehát mindenki oda ment ahová akart, Spanyolországtól kezdve mindenhová, egyénileg eldönthette és nem kellett azokat a minőségi feltételeket teljesíteni, amelyekre itt a LAM-nál hangsúlyt fektettünk: az alapvető nyelvtudást, szakmai vizsgát stb. Nálunk volt ennek egy komoly, előzetes felmé-

rése, szerződéseink értelmében nem küldhettünk ki kellően fel nem készített, vagy nyelvet nem ismerő embereket. A „lazább" külföldi munkaközvetítés területére nem terjedt ki a LAM tevékenysége, mai napig megvannak a stratégiai partnereink, viszont visszaesett a praktikumra küldött hallgatóink száma. Mi munkaerő közvetítéssel még nem foglalkoztunk, gondolkodtunk rajta, de egyelőre még nem akartunk ebbe belemenni. Megmaradunk valamennyire az alapvető vonalnál még akkor is, ha a praktikumot helybéli mintafarmokon lezajló gyakorlati oktatással helyettesítjük.

Természetesen szerződéses feltétel volt, hogy aki kimegy, az kötelező módon vissza is jön, csak úgy engedtük. Ami nincs meg a szabad vándorlás esetében. Ráadásul volt egy óriási háttérszervezés: az egészségügyi biztosítástól a szállásig, ellátásig, szakmai körülményeik követése – végig volt egy szervezeti tag, aki követte a fejlődésüket, a problémáikat kezelte –, tehát teljesen ellenőrzött munkafolyamat, praktikumfolyamat volt.

Hány fő vett részt ezeken a képzéseken?

Nagyon sok, gyakorlatilag az induló évektől számítva most már 7500-7700 hallgatónál tartunk, és ennek 25-30 százaléka meg is fordult Svájcban vagy Bajorországban, gyakorlatilag a nagygazdák zöme, a felsőháromszéki nagybani termelők, krumplitermelők, cukorrépa termelők, vagy más területen működő nagygazdák zöme megfordult a LAM programban: mérnökök, értelmiségiek. Az elején nagyon-nagyon népszerű volt, óriási várólistával dolgozott a LAM.

Összesítve, ezt például nagyon sikeres projektnek, kitörési pontnak találom, mert megtanítom halászni az embereket, nem készen adok nekük halat. A sikert az is bizonyítja, hogy rengeteg kis- és középvállalkozás nyílt a LAM-program következtében, sok új munkahely jött létre és nagyon sok sikeres gazda dolgozik a mai napig ezekre az élményekre, alaptudásra, tanulásra támaszkodva.

Tud más sikeres agrárinnovációs megmozdulásról is?

Háromszéken, összesített, integrált stratégiára vagy koncepcióra felépített, hosszabb kifutású programról nem tudok. Vannak civil kezdeményezések, voltak... Egyéni farmok jöttek létre, sikeres gazdák vannak, de ez nem egy összefogott vagy összefont stratégia következménye, hanem inkább egy-egy egyéni érvényesülési lehetőséget használtak ki ezek az emberek. Ebben a megyében nem tudok hasonló integrált sikerprogramról, amely következetesen, legalább 10 évig futott volna egy bizonyos felépített stratégiai gerinc mentén és a célját el is érte... Talán az elméleti programok. Volt néhány konferencia, most utóbb a Hargita megyei KAM is pró-

bálta összefogni ezeket a gondolatokat, tehát ehhez hasonló szellemi és stratégiaépítő programok futottak, de gyakorlati jellegű nem, legalábbis én nem tudok róla. Hargita megyében igen, például a gyümölcstermesztéshez, feldolgozáshoz kapcsolódó programokat, a kis feldolgozó üzemeket, az Átalvető-programot, ezek olyan típusúak, mint a LAM-é, integrált koncepció mentén építenek és bevonják a kistermelőket.

Hogy mi lehet ennek az oka? Inkább visszafelé bontanám a kérdést. Az eredménytől a céltól indulnék vissza, úgy látom, itt rejlik a legnagyobb probléma, motivációs gondok vannak ebben az egész térségben. Nem nagyon tiszta a kifutás, nem egyértelmű az eredmény, és ezért nagyon nehéz az embereket érdekeltté tenni. Sokat beszélünk mentalitásbeli problémákról is, de nagyon szorosan összefügg az eredménycentrikusság, vagy a motivációs eszköztár a mentalitás változással, ha én nem látok pozitív példákat, nehezen fogok megváltozni. Nagyon sok pozitív példára lenne szükség.

Miért jobb Hargita megyében a helyzet?

Ott talán erősebb volt ez az egyéni kispolgári öntudat, én úgy látom, ezekből az eredményekből, hogy a civil összefogás valamiért jobban működött, Székelyudvarhely környékén az emberek erre nyitottabbak. Ezek a dolgok ott hamarabb gyökeret vertek, mint itt Háromszéken. Itt inkább az egyéni boldogulási szándékot látom, a nagy termelők, a krumplitermelők, meg a sikeres gazdák nagyjából mind az egyéni boldogulás útját választották. A civil összefogás kevésbé volt népszerű ezen a vidéken.

Volt próbálkozás?

Volt próbálkozás, mai napig van, klasztereket alapítottunk, a LAM is alapító tagja például az AgroFood Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Klaszternek, tehát folyamatosan vannak próbálkozások, értékesítési láncot is próbáltak létrehozni: a Mórahalmiakkal volt Szépmezőn egy közös beruházási terv, nem jött össze, problémák adódtak a magyarországi pertner körül is. Próbálkozások voltak és vannak folyamatosan, de valamiért itt nehezebben indul be ez a dolog.

Miért?

Bizalmatlanság. Valamiért itt nagyobb fokú a bizalmatlanság. Azt is lehetne vizsgálni, hogy ez nemzetiségi összetételű dolog-e? Itt 75-25%-os a népességi aránymegoszlás, Hargita megyében ez az arány másabb, nagyobb a magyar tömb. Történelmi gyökerekre is vissza lehetne vezetni, Székelyudvarhely környékén talán

mindig erősebbek voltak ezek a kis kézműves szerveződések, iparosodási formák. Nem tudom. Ezeknek inkább történelmi gyökerét kutatnám.

Hogyan lehetne ezen változtatni, javítani?

Tudatos, lassú munkával. Másképp nem látok kiutat. És a visszabontott reformmal. A célt kellene nagyon pontosan behatárolni, az eredményt, és onnan visszabontani a hozzá vezető utat. Például: az értékesítési láncolatot megszervezni, raktáráruház-szerűséget létrehozni ahová a kistermelők be tudják adni a javaikat. Nem kell kimenni hajnalban a piacra helyet foglalni, hanem megvan neki a stabil bázisa, ahol szerződés alapján beveszik a termékét. Ugyancsak ott megkapja minden évben a bevizsgált, stabil minőséget eredményező vetőmagot, amelyre szüksége van, a termelés folyamatában is szaktanácsadásban, ellenőrzésben részesül, majd ősszel a terményt szerződés alapján pénzért beszolgáltatja. Tehát olyan pontokat kell keresni, amelyek gyakorlatilag az eredményük által motiválják az embert, a biztosított kifutásukkal. Igenis, ez egy satbil pont, lehet rá támaszkodni, lehet építeni rá jövőképet. Ezek talán ki tudják mozdítani az embereket az említett mentalitás-falak mögül, picit le tudják bontani a bizalmi válságot.

Milyen, még igazán ki nem használt agrárinnovációs lehetőségek vannak Háromszéken amelyekre alapozni lehetne vagy amelyeket hasznosítani lehetne?

Egy másik ilyen kézhezálló lehetőség a begyűjtés. Az erdei gyümölcsök, erdei termés begyűjtésének itt nincs kidolgozott módszertana. Nagyon sok lehetőség, akár szociális lehetőség is rejlik ebben. Munkalehetőség. Olyan személyek számára, akik az úgynevezett szociálisan érzékeny kategóriába tartoznak: tartós munkanélküliek, romák, szegénységben élők. Vad gyümölcsök, gombák stb. begyűjtése. Nagyon jó biotermék-sort lehet kitalálni és gyártani: befőttek, kompótok, savanyúságok, szörpök, szárított gyógynövények... széles a skála.

Milyen korlátok, akadályok hátráltatják ezeknek az adottságoknak a hasznosítását?

Egyik „probléma” – természetesen ebben a vonatkozásban -, hogy visszaszolgáltatták a területeket a tulajdonosoknak, közbirtokossági tagságok létesültek konkrét üzleti terv nélkül, ezért valamilyen módot kéne találni, hogy beengedjék szervezett formában ezeket a gyűjtőket. Erre is ki lehet találni egy szerződéses formát. Pl. az önkormányzatokhoz tartozó területeken nagyon egyszerűen meg lehetne oldani, hogy a nyilvántartott szociális réteg kapjon egy bizonyos igazolványt, begyűjtési kártyát, és ez alapján tudjon tevékenykedni az önkormányzati

tulajdonú erdőkben, ahol más úgysem gyűjtheti össze ezeket a terményeket. És ez is elindulhatna egy kis mozgalomként, mintaként, egyre szélesebb körben, községi erdőkben, városokhoz tartozó erdőkben, de magánerdőkben, közbirtokossági területeken is. Sepsiszentgyörgy is eléggé nagy erdőterülettel rendelkezik, egészen Előpatakig, vagy akár Sugásfürdőig húzódik. Meg lehetne szervezni, hogy szociálisan érzékeny kategóriák bizonyos igazolvány és szerződés alapján ezeket a termékeket begyűjtsék, leadják, pénzt kapjanak érte. Aki nem vált ki ilyen engedélyt, annak nincs begyűjtési jogosultsága sem, természetesen. Aztán egy kis biotermék-üzemet létrehozni, ahol ugyancsak ilyen társadalmi kategóriák lennének a foglalkoztatottak. Igaz, hogy mindez szezonális jellegű, de akkor is egy életképes pénzkeresési alternatíva. És meg lehetne szervezni, hogy a nyári többletjövedelemből - téli visszaosztási formában - egész éves jövedelem kerekedjen ki. Lehetne példát mutatni önkormányzati szinten is, ha a civil szerveződés nehezen mozdul ki a holtpontról. Az egész projektet felvállalhatná egy-két kísérletező önkormányzat, ha van lehetősége, és mintaként mutathatná fel a térségben.

Melyek lehetnének azok a kitörési pontok amelyek eredményt ígérnek, s amelyeknek egyéb területekre is ösztönző hatása lehet (pl. munkahelyteremés, anyagi bevétel, vonzerő növekedés stb.)?

Többféle van. Szó volt a sajtóban szarvasmarha-tartásról, nagyon nagy problémák vannak a tejárakkal, nagyon alacsony a felvásárlási ára és nagyon nagyok a minőségi követelmények. Románia már háromszor is kérte az Európai Uniót, hogy hosszabbítsák meg az édes tej minőségére vonatkozó uniós előírások bevezetésének átmeneti időszakát, így az idei év végéig kapott utoljára halasztást. Nagyon szigorú uniós követelmények lépnek életbe 2013 decembere után, ami azt jelenti, hogy nagyon sok kistermelő nem tud majd megfelelni ezeknek a minőségi követelményeknek, és képtelen lesz eladni a tejet a begyűjtő központoknak, vagy a feldolgozó vállalatoknak. A tejtermelő szarvasmarhákat leszámítva egy másik kifutás lehetne a húsmarha tartás, amire elég nagy kapacitás van, nincsenek annyira szigorú uniós előírások, gyakorlatilag ki lehet csapni a legelőre, eléggé igénytelen az egész tartási mód és jó ára van: 1000-1300 euró körül lehet ma eladni egy húsmarhát. Átveszik a vágóhidak, van rá igény. Európának gyakorlatilag eléggé nagy marhahúsimport-igénye van. Dél-Amerikából is hoznak be marhahúst. És a megyei kapacitás is jóval nagyobb, 30-35 ezer állatra rúg jelenleg az állomány, és ahogy olvastam, megbírna akár 90 ezret is. Sokkal egyszerűbb lenne a gazdának is, nem kell beruházni fejőgépbe stb., gyakorlatilag kicsapja az állatot, felügyeli egész őszig és eladja húsmarhaként a feldolgozónak.

Hogyan vélekedik a családi gazdaság/ kisgazdaság/ nagyüzem vitáról?

Kicsiben is lehet játszani a „mezőgazdaságosdit", de akkor csak túlélési szinten, kizárólag a család megélhetésére gondolva. Az első kategória csak önmagának termel, azért, hogy túléljen egyik napról a másikra. Nagyon nagy a túlélési mezőgazdászok aránya, 70-80%-uk pedig falun élő, idősebb ember. Van, aki közepes termelői szinten próbál piacon maradni, valami nyereséget is megvalósítani, és vannak a nagytermelők, akik többszázas állománnyal rendelkeznek és azok már komolyan foglalkoznak vele.

A jövő szempontjából összetettebb a kép. Az európai trend azt mondja, hogy mindenképpen át kell alakítani a termelést és profitorientálttá kell tenni a mezőgazdaságot. Nem éri meg 2-3, vagy akár 5-10 állattal dolgozni, fel kell növelni az állományt és mindenképpen nyereségessé kell tenni. Úgyanez vonatkozik a termőterületekre. Viszont vannak történelmi és hagyományos sajátosságok, vannak társadalmi helyzetek, amelyek itt átértékelik ezt a trendet. Ezek az emberek nem hiszem, hogy túlélnék a mai (rabló-)piaci viszonyokat, ha nem lenne ez a túlélési mezőgazdasági lehetőség, nem lenne meg ez az 1-2 állat, egy pár parcella... Valószínű, hogy éhenhalnának. Mindenkiből nem lehet több száz fős állományt fenntartó gazda. Mindenkiből nem lehet vállalkozót faragni. Ebből a szempontból például hasznos ez a létforma. Úgyhogy csak az organikus társadalmi fejlődési ütem tud erre egy életképes választ adni. Mindaddig, az a jó, ami van, hisz az legalább működik.

Merre menjen a világ?

Próbáljunk meg egy idealisztikus választ keresni. Tehát erre is, arra is. Spanyolországban, Katalóniában láttam egy kitűnő mintát. Igaz, hogy 50 éves elmúlt a kezdeményezés, tehát volt ideje kifutni és gyökeret ereszteni. Nos, ott gyakorlatilag a termelői lánctól egészen az értékesítési láncig minden egyetlen egy közösségi szervezetnek a kezében volt. Az összes kisgazdát, kistermelőt összefogták. Saját farmhálózatuk volt. Gyakorlatilag ők állítottak elő mindenféle terméket, takarmányt, idővel ez egy óriási élelmiszeripari egyesületté vált, saját logisztikai park, saját üzlethálózat, értékesítési lánc követte, erre ráépítettek benzinkúthálózatot, alapítványokat, az alkalmazottaknak idősgondozási szolgáltatáscsomagot nyújtottak... Egy nagyon érdekes szerveződés, és egész Katalóniában gyakorlatilag ők a piacvezetők élelmiszerellátási szinten. Így be tudtak kapcsolni kistermelőtől elkezdve munkaerőközvetítőn, szállítón és értékesítőn át mindent ebbe a hálózatba, amely csak a sajátjuk. Nem is akarnak kitörni Katalóniából, nem érdekli őket a spanyol piac, nagyon jól el vannak a saját régiójukban. Ráadásul ez azt jelenti, hogy

ők termelik meg, ők ellenőrzik, szállítják, ők adják el, tehát nem megy át kereskedői kézen és így kb. 30%-al olcsóbban értékesítik az élelmiszert, mint más láncolatok. Én pl. látnék egy ilyen lehetőséget is, ha ez a bizalmi válság megoldódna, vagy ezek a mentalitás falak lebomlanának, egy pár katalizátor szervezettel, vagy erővel, akár politikai erővel összefogásban. Szívesen vázolnék egy ilyen idealisztikus képet, hogy egész Székelyföldön kialakul egy élelmiszeripari láncolat, amely a termelőtől elkezdve a szállításon és az értékesítésen át mindent magába foglal, be tudná vonni az embereket minden szinten.

Kik lehetnének a legjobb kezdeményezői az agrárinnovációs változásoknak?

Azok a tényezők, amelyeknek van még valamennyi hitelük. Bizalmi válságról beszéltünk, csak olyan szervezetekben, intézményekben látom ezt a kezdeményezési erőt, amelyekben valamennyire hisznek az emberek. Olyanokban, akik ezt a távlati célt valamilyen szinten megfoghatóvá tudják tenni.

Mi 20 éve próbáljuk ezt folyamatosan. Idősebb szervezet nem nagyon van, nincs ahogy legyen történelmi viszonyainkra visszavetítve. Hát a LAM is persze, de mindenképpen olyan erők vagy olyan emberek, akik valamilyen közösségi összetartó erővel bírnak, vagy meg tudják szólítani a nagyobb tömegeket. A politikumnak is nagyon nagy szerepe volna ebben, de sajnos a mai viszonyok közt eléggé vitatható, hogy mennyire bizalomgerjesztő a mai politikai színtér. Lehet az egyháznak is ebben valamilyen szerepe, a civil szerveződések szintjén, vagy háttérintézményei szintjén, birtokai szintjén. Az egyháznak is vannak erdői, birtokai, ezt a szociális jellegű foglalkoztatást mellérendelt vállalkozásként tudná fejleszteni. Bizonyos szempontból tudnának hatni az emberekre. Mindenképpen a helyi önkormányzatoknak is nagy szerepe lenne ebben, egy jó polgármester, egy jó községgazda, városgazda nagyon sokat tudna előmozdítani, vállalkozókat bevonni, pályázatokat nyerni vagy kiírni. Civil szervezetek, hasonló jellegű szervezetek is nagyon sokat tehetnek.

Milyen jellegű külső segítség mozdítaná előbbre az agrárinnovációt Háromszéken?

Elsődleges segítség lenne a pályázati források megszerzése. Például a céltudatos anyagi segítség, a halászni tanító anyagi segítség, mert az a típusú anyagi segítség, amely nem kötődik egy bizonyos elvárási/ellenőrzési szinthez, az elveszett pénz. Látjuk, a szociális szférában gyakorlatilag két kézzel szórják évtizedek óta az úgynevezett „problémaaltató" segélyeket (politikai mandátumtól mandátumig mindig újabb kómába küldik a problémát) és eredmény nincs, mert nincs ahogy

legyen. Anyagi segítség kell, de csak programba és mérhető eredménybe ékelt. Sajnos az Európai Uniós bürokratikus eljárási rendszer nagyon sok embert visszariaszt. Például: van egy olyan program, hogy a félig önellátó gazdaságok számára 5 éven keresztül mintegy 1500 eurós támogatást biztosít az Unió, le kell hívni egy viszonylag egyszerű pályázattal – mondom én. Erre csak Háromszéken mintegy tízezer gazda lenne jogosult, durva számítást végezve, ehhez képest 2012-ben 68 pályázatot tettek le. Valamilyen szinten a bürokráciát átláthatóvá, emberközelibbé kellene tenni, és ezeket a programokat lehozni az egyszerű ember szintjére. Itt is óriási szerepet kapnak a katalizátor szervezetek, intézmények.

Eljutnak az információk a gazdákhoz?

Nemcsak az információ eljuttatása fontos. Az információ most már lassan eljut. Számtalan forrásból juthat el, most már van az államnak is 3-4 háttérszervezete, kifizetési ügynökségek stb. Az információ eljut. Viszont nem jut el a kezelési módszertan. Az emberek félnek. Nem nyit egy vállalkozást, mert akkor már számlatömb kell, adóbevallás kell, felmérhetetlen és óriási bürokrácia van előtte, retteg ettől, nem látja át, nem is akarja átlátni. Inkább kínlódik egyéni szinten, ahogy tud, és elveszíti ezeket az összegeket. A példák sem a legbiztatóbbak: sok esetben az ellenőrzési mechanizmus durvasága, intoleranciája és a hivatalnokok korrupciója együttesen riasztja el a termelőt. Itt inkább segítségnyújtásról lenne szó, olyan szintű kezeléséről a problémának, hogy bejön az a gazda és megbarátkozik a programmal, lépésről-lépésre bevezetik ebbe. Tehát egy legalább középtávú, viszont segítségre felépített rendszert tudok elképzelni. Le kell ezt a félelmet bontani. Ez községek szintjén is nagyon jól működne, civil szervezet is felvállalhatná. Mi is ki fogunk most élezni egy erőltetettebb szaktanácsadási programot, megpróbáljuk összevonni ezeket a dolgokat és konkrét segítségnyújtásban gondolkodunk. Egészen addig, hogy lebontjuk a pályázatot együtt, segítünk újra összerakni, elvezetjük addig a pontig, amíg leadja a pályázatát. Esetleg az utánkövetést is felvállaljuk később.

Más külső segítség, ami előremozdítaná az agrárinnovációt a szaktanácsadás ill. a gyakorlat. Első perctől az volt a filozófiánk, hogy ott a helyszínen kell megtapasztalni a dolgokat. Erre is ki lehet élezni programokat, kiutaztatni embereket, valamilyen módon megszervezni ezt a praktikumot. Most nagyon sok partnerségi-utazási, mobilitási program van, pl. Leonardo, Grundtvig és sorolhatnám, de eléggé felszínesek. Ezek a látogatások két-három napra szólnak, megnéznek ott néhány intézményt és vége. Én valami mélyebbre gondoltam, olyasmire mint ez a prak-

tikum, mikor az ember 3-4 hónapig kint van, akkor már picit mélyebb betekintést nyer egy társadalom életébe. Ilyen jellegű programokat is el tudok képzelni, nagyon sokat segítene az, ha látják, hogy hogyan működik ott, ahol valóban van eredménye is a dolgoknak. A motivációt kell visszaadni, hogy legyenek motiváltak. Most a képzéseinkben is egyre inkább ez a legnagyobb probléma, hogy amíg nem látja a kimenetet, amíg ő munkanélküli és bejön ide, én meg csak egy oklevelet tudok adni, nem tudom azt mondani, hogy holnaptól felveszik valahova, nagyon nehezen áll a képzéshez és a tanuláshoz. Nincs kimenete, nem bíznak már az emberek az ígéretekben. Sajnos az állam nem ad garanciát arra, hogy jobb lesz a sorsa mindenkinek, aki megtesz egy-ket lépést egy irányba.

Milyen számban végeznek itt fiatalok?

2011-ben összesen 90 szakképesítési oklevelet adtunk ki. Viszont 2012-ben csak az akkreditált szakokon majdnem kétszeresét, mintegy 200 oklevelet adtunk ki. Jelen pillanatban van egy humánerőforrás-fejlesztési projektünk (ún. POSDRU-s), és ennek keretén belül is nagy a hallgatói létszám. Vannak nem akreditált, tehát tematikus képzéseink is, ott is nagyon sok hallgató szokott lenni a hétvégi képzéseken, pl. gazdasszonyok iskolája. Általában minden képzésünk támogatott, tehát hallgatóink a képzési díj maximum 25%-át fizetik be. Például a 360 órás, akkreditált szakképesítési tanfolyamaink gyakorlati oktatással, mindennel együtt 100 euróba kerülnek idén. Ez az összeg gyakorlatilag alig fed le valamit a képzési költségekből. Tehát körülbelül 450 lejből oktatunk 360 órát, ami azt jelenti, ha napi 6 órát számítunk a felnőttképzési törvény alapján, 60 napos oktatási csomagot kap a hallgató, óránként 1,25 lejért. Ha ebből csak az oktató órabérét kellene kiszámítanom, már akkor nagy bajban lennék. Oktatókkal, infrastruktúrával, gyakorlati képzéssel, tanszerekkel, vizsgával, mindennel kell számolnunk. Úgyhogy nagyon kedvezményesek a szolgáltatásaink, ez tulajdonképpen a közösséget szolgáló egyik legfőbb hozadéka az alapítványnak.

Érdeklődés van. Valószínű, sokan a kedvezményért is jönnek. Viszont kevés érdeklődő van a nyugati, hosszabb távú praktikumokra. Ez az utóbbi időben nagyon visszaesett. Kimehetnek dolgozni, kötöttségek nélkül. Nálunk végig kell menni a képzési láncon, nyelvvizsgát kell tenni, tehát nem tudunk engedni a minőségi kritériumokból, hisz így kötöttük a külföldi partnerrel a szerződést. A jelentkezőnek viszont sokkal egyszerűbb, ha bemegy egy ügynökséghez, befizeti a pénzt, felül az autóbuszra, pár nap alatt ott van. Mi nem tudjuk egy hét alatt kiküldeni. A minőségnek és a biztonságnak ára van.

A szakképzésekben résztvevő hallgatókból hányan dolgoztak már azelőtt is agrár területen?

Sokan dolgoztak már azelőtt is, nagyon sok a fiatal gazda. Létezik a fiatal gazda támogatási program az állam részéről, ennek alapfeltétele, hogy valamilyen szintű képzést kell szerezni mezőgazdasági területen. Nagyon sok gazda jött csak azért, hogy pályázati pénzeket hívhasson le, megszerezze a szükséges oklevelet. Többnyire sikeresek, aki belevág végigviszi, nagyon kevés a lemorzsolódó. A másik dolog, hogy a mezőgazdaságban nagyon kevés játéktér van, nem lehet komolytalanul végezni, nagyon hamar kirostál az idő. Komoly hozzáállásra van szükség, mondhatnám ez egy életforma. Ott nem lehet 11-kor fölkelni, nem lehet napokat kihagyni, elmenni nyáron egy hónapra nyaralni. Tehát ez egy olyan dolog, hogy ha valaki belevág, az valamilyen szinten kényszerítve van arra, hogy csinálja. Nincs más lehetőség. Ezért nagyobb is az eredményes hallgatók száma.

Ön szerint fontos-e az agrárinnovációs ismeretterjesztés ebben a térségben, s ha igen milyen formája?

Nagyon fontos lenne megismertetni az emberekkel olyan módszereket vagy olyan tapasztalatokat behozni, akár az előbb említett katalán példa is, amelyek esetleg újszerű gondolatokra, vagy önálló kezdeményezésre serkentik őket. Mindenképpen ezt aktívan kell tartani. Műhelymunkákat szervezni számukra, közös fórumokat. A LAM Alapítvány évi egy-két alkalommal tudományos konferenciát, szakmai műhelyt is szervez. Tavaly ünnepeltük fennállásunk 20 éves jubileumát, a nyár folyamán képzőművészeti alkotótábort is szerveztünk, ezért csak egy tudományos rendezvényre volt időnk. Novemberben tartottuk a következő szakaszra rápillantó szemináriumunkat, egy egész napos rendezvényt a sepsiszentgyörgyi vállalkozói inkubátor házban, ahol a 2014-2020-as mezőgazdasági távlati időszakot vizsgáltuk. A mezőgazdasági igazgatóság részéről, a kifizetési ügynökség részéről is voltak szakemberek, bioterméket előállítókat is hívtunk. Körbejártuk ezeket a témákat és a lehetséges kifutási pontokat.

A térségben a rendszerváltás óta számos változás történt az agrárium terén. Kérem soroljon fel pár pozitív és pár negatív változást!

Pozitív az, hogy ide is bejött a Nyugat-európai típusú támogatási rendszer. Hátulütője, hogy jóval kisebbek az összegek, tehát többnyire nem elég arra, amire szánták, legalábbis nincsenek szintben a nyugati országok támogatási politikájával annak ellenére, hogy a költségek most már ugyanazok itt is, nincs nagy különbség

az üzemanyag árak tekintetében sem például Németország és Románia között, viszont óriási különbség van a támogatás mértéke között. Mindenképpen pozitív ez a folyamat. Pozitív az is, hogy pályázati források állnak rendelkezésre és megpróbálnak kimozdulni abból a begubózottságból, ami azelőtt volt. Ez pozitívum. Rengeteg negatívum is van. Az új támogatási formák ellenőrzési mechanizmusai például. A korrupció. A bürokrácia, mely ugyanolyan bonyolult az itthoni 100 euró után is, amiből persze nem él meg a gazda, mint a nyugati tagállamok többezer eurós támogatási mechanizmusa esetében. Egy másik negatívum: ki volt építve egy rendszer. Olyan volt amilyen volt, többnyire állami termelői szövetkezetek... Pl. az öntözési infrastruktúra a régi rendszerben, a megmaradt gépek, épületek stb. de ezt ugye 50 év hangulata teljesen szétverte, tehát a nagy változás után mindenki pusztított, széthordott mindent. A hatalomváltásnak az eufóriája nem volt tekintettel arra, hogy ezeket a dolgokat fel tudnánk használni, vagy át tudnánk alakítani. Szerintem meg kellett volna, vagy meg lehetett volna menteni onnan sok mindent, amire ráépíthettünk volna egy modellt vagy egy új koncepciót. Csak az öntözési rendszert véve alapul, óriási pénzekből próbálják most újraépíteni a 10%-át annak, amit szétvertek vagy széthordtak a régi rendszer után Dobrudzsában vagy az ún. román alföldön. Más negatívum: az elmúlt rendszerben teljesen kiölték a bizalmat az emberekből. Azok a társulási formák, amelyek a 40-es évek előtt életképesek voltak, a közbirtokosságoktól elkezdve az önkéntes szövetkezeti társulásokig, alig működnek, ahol működnek, ott rengeteg konfliktus van, nincs bizalom, vádolják egymást a tagok. Nagyon-nagyon nehezen épülnek vissza ezek a dolgok, amelyek viszont eléggé eredményesen működtek egykor. Nagyon jó lenne, ha újra működnének. Csak egy példát vegyünk: rengeteg pénzbe kerül egy mezőgazdasági gép. Egy új traktor ára elmegy például 70.000 euróig. Ha egyetlen gazda pár hektáron beruház egy ilyen traktorba, a beruházás 10 év alatt sem térül meg neki. Ha mondjuk öten összefognak, megveszik azt a gépet, ami teljesítményében ellátja azt az 50-100 hektárt is, leosztják a munkát, megszervezik, kiépül ez a bizalmi kör, teljesen másképp tudnak haladni, más eredményekkel és nyereséggel dolgoznának. De amíg azt nézzük, hogy a társ éjszaka kilopja-e az üzemanyagot, vagy kicseréli a jó alkatrészt, vagy nem javíttatja a gépet, amikor kell, nem fog működni. Nem tudom, ennek az átöröklött bizalmi válságnak a jelei lengik be az egész régiót. S mindenki épít önerőből, esik át a fején, hitelt hitelre halmoz, próbál valahogy érvényesülni. Pedig egy szövetkezeti, egy jól működő és tényleg kidolgozott szövetségi társulásban nagy belső erő rejlik.

Vannak-e olyan személyek, akik ezt a nagyfokú bizalmatlanságot csökkenteni tudnák?

Vannak ilyenek. Szükség is van rájuk. Lehetnek szervezetek is. Az egyházak, nem véletlen, hogy Kató Béla jelenlegi erdélyi református püspök alapította a LAM Alapítványt, a Diakóniát, illetve számtalan civil szervezet áll mögötte. Volt az egyháznak egy olyan plusz bizalmi tartaléka, amit szerencsésen tudott ő is kamatoztatni. És jó irányba. Mai napig is vannak ilyen források, csak csatornázni kell. Valakinek össze kellene vonni ezeket. A politikumnak lassan egyébre is kellene figyelni, mint a mandátum-reformok és a pillanatnyi személyi vagy politikai érdek. Az az igazság, hogy annyi tennivaló lenne, hogy az hihetetlen. Általában a minta fentről jön le. Nagyon nehéz egy 50 éven keresztül elnyomott és rettegésben tartott társadalomtól elvárni, hogy pillanatok alatt kitermelje ezeket a polgári vezetőket vagy polgári mentalitású embereket. Ez egy nagyon hosszú folyamat. Ezért lenne óriási szerepe a vezető politikumnak abban, hogy egy más mintát szolgáltasson, egy más képet sugalljon lefele. Egyelőre ez mind késik.

Miként vélekedik a képzések szerepéről, távlati feladatairól? Hogyan látja, milyen eredményei voltak az eddigi képzési programoknak? Milyen jellegű képzésekre lenne szükség a térségben az elkövetkező néhány évben? Főleg kiket kellene képezni?

Össze kellene hangolni a dolgokat. Rendszerbe kellene helyezni. Itt is ugyanaz a helyzet, mint az egyetemekkel vagy a középiskolai oktatással. Nincsenek rendszerbe helyezve a dolgok, nincs a végkifejlet szem előtt tartva. Az egyetemek is mindenféle szakot indítanak, ami pillanatnyilag nyereséget hoz. Nem érdekel senkit a jelenlegi vagy a várható munkaerő-piaci mozgás, a népesség számának alakulása, az elvándorlás, a szakmai trendek Európában vagy a világban. Semmi nincs rendszerben. Ez van a felnőttképzésben is. Nagyon szigorúan le kellene bontani a következő évek, mondjuk 5-10 év várható munkaerő-piaci mozgását, igényrendszerét, társadalom-motivációs eszköztárát stb. ahhoz, hogy fel lehessen építeni egy ilyen képzési stratégiát. Abba behelyezve minden civil szervezet, vagy állami szolgáltató ki tudja építeni a maga erős pontját, amely az adott rendszerhez csatolva a közös eredményt szolgálja majd. Persze biztosítani kellene a következetességet, a kontinuitást is, ami ismét egy Achilles-sarka a romániai rendszernek. Itt minden kezdeményezés többnyire pontszerűen, ad-hoc módon működik, és azt az illető szervezetet, személyt, érdekképviseletet szolgálja ideig-óráig, amely vagy aki éppen működteti, de nem egy szélesebb közösségi célnak van alárendelve. Ez a felnőttképzés egyik legnagyobb kihívása a közeljövőben. Mi is úgy próbáljuk hangolni a képzéseinket, hogy perspektívikusan tekintsük meg melyek a hiány-

szakmák, hol vannak azok a kifutási pontok, amelyek generálhatnak majd egy bizonyos fejlődést. Vagy akár ilyen kiemelkedő szerepre hivatott embereket tudnak kitermelni, úgynevezett katalizátor embereket.

Hol vannak képzések még?

Középiskolák, Apor Péter Szaközépiskola például, van egy-két szakosztály a Puskás Tivadar Szakközépiskola keretén belül is. Ezeknek a mezőgazdasági szakosztályoknak nyújtottunk gyakorlati képzést tavaly. De óriási minőségi problémák vannak. Talán az Apor Péterben megvan a gyakorlatozási lehetőség, van terep hozzá, adnak gépeket stb. Más civil szervezetről, amely hasonló jellegű képzéseket szervezne, nem nagyon tudok. A mezőgazdasági kamara nyújt még hasonló szolgáltatásokat. Van az Eurocenter Amőba képzési központ, az agroturisztika, ahol érintőlegesen van egy-két szak...

Kiket kell oktatni?

Felnőttképzésben mindenkit. Aki szeretne szakot váltani, egy alapképzést kapni, átképzésben részesülni... Nincs ilyen megkötés. Midenkinek szüksége van rá. A Skandináv államokban minden második polgár kétévente vesz részt felnőttképzési tanfolyamon. Rövid vagy hosszútávú tanfolyam, átképzés, pszichológiai tréning, nem számít. Többnek érzi magát általa. Társadalmi beidegződéssé vált vagy megfelelési, felzárkózási kényszerré. Lehet, hogy csak hobbi, a jól érzem magam típusú igény arra, hogy elvégezzen egy családi jellegű, mentálhigiénés vagy bármilyen jellegű képzést, ami neki egy minőségi változást hozhat a családi életében, a gyereknevelést illetően, a gépkocsikezelést illetően. Nagyon nyitottak az emberek. Nagyon szeretik az újat. Van motivációs rendszer. Működik a társadalom szerepeiben mérve, ezek a képzések becsatolódnak a polgár munkájába, életvitelébe. Konkrétan meg is hozzák az eredményt. Mindenki látja ezt az eredményt.

Az elején itt is megvolt. Én 2008-ban kerültem a LAM Alapítványhoz, sokat mesélnek a kollégák. Az elején megvolt ez a lelkesedés. Ott volt a svájci program. Hazajöttek az első csoportok. Azok a kis- és középvállalkozók, aki az elején benne voltak a LAM-programban, mind ilyen lelkesek voltak. Jöttek, vásárolták a gépeket, indították sajtfeldolgozó üzemüket, vállalkozásukat. Konkrétan el is érték azt az eredményt amire számítottak, és mai napig nagyon lelkesen és pozitívan beszélnek ezekről az évekről. Tavaly kiadtunk egy interjú-kötetet a húsz éves jubileumi ünnepségünk alkalmával, abban néhányan megszólalnak közülük. Valóban lelkesek voltak és volt eredménye, kézzel fogható eredménye mindannak, amibe a LAM Alapítvánnyal közösen fektettek.

Mire volna nagyobb szükség rövid távon véleménye szerint az Ön lakhelyén/térségében vagy szakterületén? Új termék kitalálása, a feldolgozás erősítése, új technológiák behozatala, szakmai tanulás? Mivel indokolná a választását?

Talán a feldolgozásra és az értékesítésre élezném ki a dolgokat, ami természetesen új technológiák behozatalával is jár, illetve később új termék megjelenésével is. Itt inkább az a nagy gond, hogy van termékünk és vannak javaink, de nem tudjuk értékesíteni, nem tudjuk kihozni a piacra, nem tudjuk megfelelő és méltó körülmények közt előtárni. Hangsúlyosan feldolgozási és értékesítési problémát látok most ebben a régióban, rövid távon az lenne a kimozdító erő, ami beindíthatná ezt az egészet. Utána már az új technológia, új gépsor jön magától. Ha én látom a célt, beindul egy kis feldolgozó üzem, vagy kinyílik egy piaclehetőség számomra és tudom, hogy stabilan azt a terméket, nagy erőfeszítés nélkül is mindig tudom értékesíteni, akkor érdekelt vagyok abban, hogy akár hitelt vegyek fel, gépsort újítsak, innovációba fektessek, képezzem magam, hisz ez mind következménye annak, hogy a cél megvan.

Miért van ez az értékesítési deficit?

Nincs marketing stratégiájuk, nem is nagyon tudnak kitörni. Ezek az emberek félnek attól, hogy bejegyezzenek egy egyszerű vállalkozást, ők többnyire termelők, nem elméleti szakemberek. Nem is nagyon tudnak áldozni ilyesmire. Nem ismerik a piaci viszonyokat. Ők így, önerőből képtelenek betörni a piacra. Van ennek egy hálózata is, amit nem egyszerű átlátni. A brassói piacra betörni például nem könnyű, nem úgy megy, hogy odamegyek és kiteszem a termékem. Annak van egy háttérhálózata. Erre kellene alternatíva, önkormányzati vagy magánszférai segítség.

Történtek próbálkozások, talán van is raktáráruház a megyében, de még mindig nem elég, nem fed le régiókat, övezeteket. Minél nagyobb mértékben kellene, hogy az a kistermelő is kapjon kedvet, hogy lássa a munkájának a konkrét gyümölcsét, hogy legyen motivált. Minőségi feltételeket kell teljesíteni. Meg lehetne oldani, hogy aki létrehozza a raktáráruházat, az adja tavasszal a minőségileg bevizsgált vetőmagot, kövesse a termesztési folyamatot, hisz leszerződik és azt a terméket kapja vissza, amelyet vetőmagként egy bizonyos minőségben kiadott majd utánkövetett. Nem tudni, miért nem alakult ez még ki. Ez is olyan, mint egy vállalkozás, minden egyes rizikójával vagy pozitív oldalával együtt. Csak nagyobb hangsúlyt kellene neki adni, nagyobb rá az igény, több embert el tudna látni, ki tudna mozdítani egész övezeteket egy holtpontból. Tervek szerint Szépmezőn

létesül egy ipari park, én abban bízom, hogy talán annak keretén belül egy ilyen jellegű kezdeményezés is teret tud nyerni, egy raktáráruház vagy értékesítési lánc.

Lehet érezni Háromszéken a biotermékek iránti lázat?

Ha érződik is valami, az inkább Nyugat-Európát érinti. Nálunk a kényszer is arra vezeti a legtöbb kistermelőt, hogy olcsó, kemikáliákat nem tartalmazó, ún. bio-közeli módszerekkel dolgozzon. Tehát nincs semmi rendkívüli abban, hogy a szomszéd faluból egészséges, vegyszermentes terméket szerzünk be viszonylag elfogadható áron. Természetesen ettől még nem beszélhetünk biotermékről. Az előírt módon előállított biotermék termés mennyiségében elmarad az átlagostól és jóval magasabb költségekkel állítható elő. A hiteles biotermék mindig drágább, mint a vegyszerezett földről származó, de magasabb minőséget is képvisel. De talán nem is kell a kistermelőnek áttérni erre a költséges módozatra. Itt sokszor „természetes állapotában" is kapható egészséges élelmiszer, nem tudatos fejlesztés eredményeként. A biotermék (ökotermék) fogalmával kapcsolatban mindmáig nagy zűrzavar uralkodik a fogyasztók körében. Például, hogy attól bio egy termék, mert drága a műtrágya, tehát csak természetes trágyát használ a termelő. Bárcsak ilyen egyszerű lenne. De természetesen ez jóval összetettebb, hisz attól a talaj lehet szennyezett, vagy a tudatos utánkövetés, fejlesztés hiánya miatt nem valószínű, hogy megfelel a termék a bio minősítésnek. Inkább össze kellene vonni ezeket a többé-kevésbé tudatos, háztáji terméksort előállító kistermelőket, felkarolva őket, szakmai segítség és megfelelő marketing mellett piacot teremteni ezeknek a termékeknek. Attól lehet nagyon egészséges és ízletes egy zöldség, hogy nem öko-technológiával állította elő a gazda. Persze, ismét visszajutottunk az értékesítéshez. Amennyiben kerülne egy jó marketinges cég, amely megfelelően kezelné az értékesítés kérdéskörét, az a termelő például, akinek nem volt pénze, hogy drága műtrágyával kezelje az amúgy szennyeződésmentes földjét, vagy költséges bio-technológiát alkalmazzon, arra ébredhet, hogy ötször annyi pénzt kap eredeti háztáji termékéért, mint azelőtt, anélkül, hogy valami nagyon újat tett volna. Akár ez is lehetne egy agrárinnovációs ötlet.

Milyen szerepet kellene betöltsön az agrárium a székelyföldi térség fejlődésében?

Tömör leszek: kulcsszerepet. Van rá lehetőség, van hagyománya, szükség is van rá, és komoly társadalmi problémákat vet fel az élelmiszer előállításának kérdése világszerte. Ebben a kontextusban bűn volna mindezt figyelmen kívül hagyni és ne stratégiai ágazatként kezelni a mezőgazdaságot.

Az interjút készítette ***Nagy Csilla***

Ferenczy Ferenc

„Nagyon komoly és kitartó tevékenységre van szükség…”

Hogyan értékeli a rendszerváltás utáni fontosabb változásokat?

Közvetlenül a rendszerváltás után negatív változásként említhetjük az agrárszakemberek megbélyegzését, a rendezetlen föld-tulajdon viszonyokat, a tagosítás hiányát, a kisvállalkozások jogi szabályozásának hiányos vagy kései rendezését, itt gondolok a kis vágóhidakra, majd a mezőgazdasági oktatás fokozatos sorvasztását. Pozitív változásnak számítanak: a farkaslaki, zetelaki gyümölcsfeldolgozók beindítása, a tekerőpataki és a székelyudvarhelyi tejfeldolgozó szövetség létrejötte. További pozitív kezdeményezésnek számít a havonta megszervezésre kerülő helyi termékek vására. Ami még nagyon fontos, hogy a politikum és a civil szféra látványosan bekapcsolódik az agrárinnovációs kérdések megoldásába.

Ön szerint a székelyföldi térség fejlődése érdekében milyen szerepet kellene betöltsön az agrárium?

A rossz agrárpolitika, a megváltozott össztársadalmi gondolkodásmód/szemlélet következtében a meg nem művelt területek nagysága évről-évre nő, a mezőgazdasági termelés állandóan csökken, a falun élők elszegényedése egyre nyilvánvalóbbá válik, ezért mindenekelőtt igen fontosnak tartom a földet művelők, az állattenyésztők, egy szóval a mezőgazdaságban dolgozók össztársadalmi elismertségének, értékelésének fokozását, életminőségének a javítását. A leszakadóban lévő, társadalmi és gazdasági értelemben elmaradott, alapvetően agrárjellegű vidéki térségben élők számára átgondolt fejlesztéspolitikával, a gazdasági tevékenységek diverzifikációjával kell megteremteni a helyi életfeltételek javítását, hozzájárulva a vidék népességmegtartó képességének növeléséhez.

Milyen, még igazán ki nem használt agrárinnovációs lehetőségek vannak, amelyekre alapozni lehetne vagy amelyeket hasznosítani lehetne?

Rendezni kell a tulajdonviszonyokat, mert indulásból rossz volt a törvény, ehhez megfelelő felkészítőt, propagandát kellene kifejteni, hogy értsék meg, hogy ha a területeket nem tagosítjuk, ma már nagyon nehéz a régi rudimentális módszerekkel termelni. Megfelelő agrotechnikát kell alkalmazni, tehát nem elég a termelés,

mivel versenyképes is kell legyen, de ezt a jelenlegi kis területű parcellákon nem lehet megvalósítani, ezért kellene tagosítani a területeket. Enélkül nagyon nehéz jövőt építeni, első lépésként a tulajdonviszonyt és a tagosítást kellene megoldani. A fakitermelés is egy ilyen lehetőség lenne, tehát a fának a megfelelő feldolgozása. Továbbá a faluturizmus is lehetőség lenne, de ennek elengedhetetlen feltétele az infrastruktúrának a létrejötte. Vannak pozitív próbálkozások megyei szinten, a Megyei Tanácsnak a működésével és a különböző civil szerveződéseken keresztül.

Milyen korlátok, akadályok hátráltatják ezeknek az adottságoknak a hasznosítását?

Közel húsz éve, hogy a térségben Románia elsőként elfogadta a mezőgazdasági területek restitucióját szabályozó 18/1991-es törvényt, mégis a birtokba helyezés, a birtoklevelek kitöltése, mindmáig egy megoldatlan kérdés. Aki meg is kapta a birtoklevelet, egy nagyon bonyolult, bürokratikus és költséges folyamaton kell átessen, melyet nem egyszer véget nem érő bírósági tárgyalások követnek.

Ön szerint az agrárinnovációs változásoknak kik lehetnének a legjobb, hatékonyabb kezdeményezői?

Nagyon komoly és kitartó tevékenységre van szükség, a politikusoktól, a törvényhozáson, a helyi önkormányzatokon, a szakembereken és a civilszférán át egészen a gazdálkodóig.

Melyek lehetnének azok a kitörési pontok amelyek eredményt ígérnek, s amelyeknek egyéb területekre is ösztönző hatása lehet?

Tamási Áron szavaival élve („ezt a földet nekünk kell fénnyel behintenünk, ezt nekünk kell kedvvel, kultúrával, sok vágy beteljesítésével feldíszítenünk"), a kedvező természeti- földrajzi és klimatikus adottság kihasználása a nagyon fontos, a lakosság életében újra szerepet adni az állattenyésztésnek, zöldség- gyümölcstermesztésnek, erdőgazdálkodásnak, továbbá az egykor itt meglévő biodiverzitásra is alapozni kellene. Eredményt ígérő kitörési pont lehetne a jogszabályi rendelkezések javítása, amelyek elősegítik az önellátást, a közvetlen értékesítést és a képzést-oktatást.

Milyen jellegű külső segítség mozdítaná előbbre az agrárinnovációt?

Az agrárinnovációt előbbre mozdítaná a kedvezőbb hitelezés, a pénzügyi támogatás, a mezőgazdasági tevékenység adómentessége, különösen a hegyvidéki térségben.

Hogyan vélekedik a családi gazdaság, kisgazdaság, nagyüzem vitáról?

Úgy gondolom, hogy a jövő megalapozásában „alapkő” szerepe kell legyen a családi gazdaságoknak. A lakosságot kötni kell a településhez. Ott ahol van lehetőség - visszatérve a tagosításra – ahol ki lehet alakítani nagyobb területeket és a domborzat is megengedi, akár növénytermesztésben, akár állattenyésztésben lehetne nagyüzemi tevékenységbe fogni, tehát nem zárkózom el a nagyüzemtől, erre élő példa a Gordon tejüzem. Az alapgondolat az, hogy lekössük az embereket falun, tehát ott maradjanak és működjenek a családi gazdálkodások.

Véleménye szerint mire volna nagyobb szükség? Új termék kitalálása, feldolgozás erősítése, új technológiák behozatala, szakmai tanulás, képzés?

A helyi foglalkoztatás fejlesztése, a gazdasági környezet javítása, valamint a helyi élettér és a lakókörnyezet fejlesztése megkívánja az infrastrukturális hiányosságok felszámolását. A kedvező vállalkozói környezet megteremtése egyúttal az egyes térségek népességmegtartó erejének növelését is elősegíti.

Ön szerint fontos-e az agrárinnovációs ismeretterjesztés ebben a térségben?

Minden rendelkezésünkre álló eszközt fel kell használni, hogy tudatosítsuk a mai társadalom szereplőiben az agrárinnovációs elképzeléseket és megvalósításokat, a mezőgazdaságban dolgozók össztársadalmi elismertségének, értékelésének fokozását, ahhoz, hogy a mezőgazdaság iránti vonzalom visszaálljon és egyenlő rangban legyen a nemzetgazdaság többi ágazatával. A formák különbözőek lehetnek: írott és elektronikus média, ismeretterjesztő előadások, kiállítások, vásárok szervezése, szórólapok, kiadványok terjesztése.

Melyek voltak a domináns agrárjellegű képzések az utóbbi években?

Az utóbbi években, különösen amióta a hatósági feladatkörből nyugdíjba kerültem és a Gordon tejüzemnek az üzemi laboratóriumát és annak minőségbiztosítási osztályát vezetem, a képzések általában felnőttek irányába történtek, amelyeket én személy szerint vezettem, ezek kimondottam specifikus tejipari folyamatok voltak. Elsődlegesen a célja ezeknek a képzéseknek az volt, hogy a kistermelőket is sikerüljön fölzárkóztatnunk azon követelmények szintjére, amit az Európai Uniós csatlakozás 2007-be hozott. Elsődlegesen a tej minőségének a javítása érdekébe, tehát ez magába foglalt bizonyos állattenyésztési kérdés köröket is, amelyek a tartási témákat illette vagy takarmányozási problémákat, hiszen ezek egymástól nem elkülöníthetőek. Elmondhatom azt, hogy a 129 tejbegyűjtő

központ körzetében - ahonnan a Gordon tejüzem jelen pillanatban is a tejet begyűjti, főleg Hargita megyében - nagy változás, javulás észlelhető, tehát hasznos volt, hogy foglalkoztunk a gazdákkal. Ugyanilyen formában kellene más területeken is ehhez hasonló felnőttképzéseket kezdeményezni. A gyógynövények kihasználása megint egy olyan szűzterület, ahol nagy adottsága van a vidéknek. Ehhez kitűnő szakemberek is vannak, akik a megyéből származnak. Tudjuk, hogy nyugati cégek nagy mennyiségben szállítanak el innen gyógynövényeket feldolgozatlan formában és drága pénzért hozzák vissza a kész készítményeket, tehát ehhez hasonló dolgokat kellene kihasználni, viszont ehhez képezni kellene az embereket. Hangsúlyozom, hogy meg kellene kezdeni a mezőgazdasági ismeretek oktatását már az elemi iskolában, mert csak ezzel tudjuk megszerettetni, visszavezetni a vonzódást a mezőgazdaság irányába, mert lassan azt vesszük észre, hogy az idősek kilépnek és a helyükbe nem kerül más.

Mit gondol, milyen jellegű képzésekre lenne szükség az elkövetkezendő években és legfőképp kiket kellene megcélozzanak ezek a képzések?

Olyan személyeket, akik mezőgazdasági termelésből szeretnének megélni vagy olyanokat, akiknek nem létfeltételük a mezőgazdasági termelés, hanem kedvtelésből folytatják ezt, azért, hogy amit megtermelnek az kellő minőségű legyen. Nem csak a termeléssel kellene foglalkozni, mert a legnagyobb probléma az értékesítés. Ilyen témakörben is szükség lenne képzéseket eszközölni. Köztudott dolog, hogy nagyon sok időt vesz igénybe a termékek értékesítése, ezért nagyon lényeges volna szövetkezetek, társulások létrehozása, hogy a termelőnek ne legyen gondja az értékesítés. Ezeket mind képzéseken, oktatáson keresztül lehetne megoldani. Fontos, hogy megértsék a termelők, hogy a szövetkezés, a társulás létfontosságú kérdés ma. Az egyik ilyen példa a Székelykeresztúr és környéke tejtermelő gazdáinak a szövetkezése, tehát közel ötszáz gazda létrehozta ezt a szövetkezetet, amelynek feladata, hogy a gazdák által megtermelt tejet feldolgozza és értékesítse. Ilyeneket és hasonlókat kellene létrehozni. Ugyanígy lehetne előbbre lépni az állatok hizlalása, feldolgozása, értékesítése terén. Ma a legnagyobb probléma a szarvasmarha feldolgozása, tehát a megyében egyetlen egy vágóhíd van (Gyergyószentmiklós), amelyik engedélyezve van és működik, tehát szükséges lenne még több ilyen vágópontot kialakítani. Ami nagyon fontos dolog, hogy új alapokra kell helyezni az oktatást. Célja olyan tartalmi, szerkezeti és működésbeli változások bevezetése az oktatás teljes vertikumában, amelyek e szektornak az egész életen át tartó tanulás politikájához való jobb illeszkedését szolgálják. Az intézkedések további célja az

oktatási-képzési rendszer színvonalának, hatékonyságának javítása, az igényekhez igazodó képzések támogatásával a szakképzés és a munkaerőpiac közötti kapcsolatok erősítése. Gondolok itt a székelyudvarhelyi Mezőgazdasági Szakközépiskola nyújtotta lehetőségre, de feltétlenül gondolnunk kell egy felsőfokú, magyar nyelvű oktatási intézmény újraindítására is (ebben voltak próbálkozások a Pro Agricultura Hargitae Alapítvány és a gödöllői Egyetem között). Véleményem szerint a mezőgazdaság iránti vonzalom kialakítását különösen vidéki-falusi iskolákban kell elkezdeni, az oktatási rend ilyen célú átalakításával. A gyorsan változó gazdasági körülmények, új típusú, szakmailag jól képzett és alkalmazkodni képes munkaerőt kívánnak. Az alkalmazkodás és versenyképesség célját szolgálják az átképzések és a felnőttképzések különböző formái. Az információs társadalomba való bekapcsolódás szükségessé teszi, hogy az oktatás teljes vertikumában elterjedjen az információs és kommunikációs technológiák alkalmazása. A mezőgazdasági profilú oktatás nem egy kényszermegoldás kell legyen. A szülők azért küldik ilyen szakra a gyerekeket, hogy megfelelő elméleti képzésen keresztül, a családi gazdaságban szerzett gyakorlati tapasztalatokkal, átvegyék a gazdaság teendőinek végzését. A fiatal gazdálkodók, valamint a szakmai át- és továbbképzések (gazdálkodási, vállalkozási, szabályozásra vonatkozó ismeretek) támogatásával javítható a mezőgazdaság humán feltételrendszere.

Az interjút készítette ***Isztojka Tímea***

Haschi András

„Azt tapasztalom, hogy az agrárium a legfőbb aktivitás a térségben…”

A térségben a rendszerváltás óta számos változás történt az agrárium terén. Milyen példákat emelne ki ezek közül?

A rendszerváltás előtti agráriumról – életkoromnál fogva – nem szerezhettem szakmai tapasztalatokat, megismerhettem viszont a rendszerváltás előtti időszakban, után az akkori nagy intézményeknek a változását. Voltak olyan állami intézmények, mint például a Burgonyakísérleti állomás, vagy a Zöldség-gyümölcs raktár, amelyek még működtek, amikor én beléptem az aktív agráriumba. Én a pályafutásomat a Kísérleti állomásnál kezdtem, amelyről azt lehet elmondani, hogy 1980-ban alakult és én az intézmény 29. évében csatlakoztam, amikor még a virágkorát élte. A Kísérleti állomás egy nagyon jó példa volt a rendszerváltás előtt, ugyanakkor a rendszerváltás után is nagyon jó példaként működött az emberek szemében. Ezalatt azt értem, hogy abban az időben, ha valaki kezelni szerette volna burgonyáját, elsősorban az állomásra jött és ott érdeklődött afelől, hogy milyen módszerrel kezelje, vagy milyen technológiát alkalmazzon. Ugyanakkor a Kísérleti állomásnak valamilyen szempontból oktató szerepe is volt, amire sokan felnéztek, mivel nagyon sok szakember dolgozott ott. Ezek a szakemberek magánemberként is termeltek burgonyát, ezért ők mindig nagyon jó példák voltak a megyében. Ezzel ellentétben a rossz példa, hogy most már sajnos nagyon le van maradva a Kísérleti állomás, amit szerintem fent kellett volna tartani a régi formában, de hát sem a politikai, sem a gazdasági helyzet nem volt kedvező ehhez. Egy pozitív példa, hogy 2007-ben csatlakozott az ország az Európai Unióhoz és ez egy óriási változást hozott az agrárium terén, mivel ez az időszak előtt a gazdálkodással foglakozó emberek csak bizonyos támogatásokat ismertek – volt kuponos támogatás -, úgymond fiókból kapták a támogatást. Többnyire politikai választások előtt kaptak az emberek kisebb-nagyobb támogatásokat, tehát az akkori időhöz képest most a támogatási rendszer jóval nagyobb. Az egyszerű gazdálkodó el nem tudná képzelni, hogy ezek a támogatások nélkül gazdálkodjon, mert gyakorlatilag, ha egy gazdálkodó év végén nullába kihozza a gazdaságát, akkor az azt jelenti, hogy jól

gazdálkodott. A támogatás az, ami neki a nyereséget hozza. Jó példaként mondható az, hogy nem központosított semmi, nincsenek ezek a nagy vállalkozások, amelyek a rendszerváltás előtt léteztek. Lehetőség van arra, hogy minden ember saját maga elképzelése szerint fejlessze és rendezze a gazdaságát.

Mi változott a rendszerváltás után, miért csökkent az agráriumnak a szerepe?

A rendszerváltás előtt ugye egy mesterséges gazdálkodás volt, nagyipari gazdálkodás, amikor néhány szakember tudta, hogy mit kell tenni, nem is tehetett bármit. Ezek a szakemberek technológiailag tudták, hogy mit hogyan kell csinálniuk, viszont a szakembernek nem kellett a gazdasági oldalon gondolkozzon, csak termelési tényezőkre kellett összpontosítson. A gazdasági jellegű döntésekkel az akkori pártkabinetnek a szakemberei foglalkoztak, akik nem igazán lehet tudni, hogy milyen kritériumok alapján végezték az anyagi dolgokat. Ez az egész gazdálkodás papíron nagyon nyereséges volt, de azt is tudjuk, hogy képesek voltak manipulálni a termelési eredmények mennyiségét azért, hogy ez jó példának nézzen ki. Gyakorlatilag minden terület meg volt művelve, a lápos területek le voltak csapolva, tehát nem voltak elhanyagolt területek, mivel minden a kollektívé volt, illetve az állami gazdaságoké, ezért tűnik úgy, hogy akkoriban sokkal jobb volt minden. Az egyszerű embernek egyebet nem kellett tennie csak a kötelező mezőgazdasági munkára kimennie, még az iskolások és a katonák is részt vettek a mezőgazdasági teendőkben. Ezért az emberek keveset gazdálkodtak, ahol nem volt kollektív gazdaság ott gazdálkodtak, de így csak kicsi tételben és úgymond majdnem mindig biztosítva volt a felvásárlás, tehát volt ahova leadni a terményt, az állam valamilyen szinten felvásárolta, viszont nem is termelt a gazda annyit, hogy nyakán maradjon a termény. Ezzel ellentétben, most amikor az embereknek nincs munkahelye és visszakapta a földjeit és ha azt nem akarja parlagon hagyni – akkor úgymond kényszerből is gazdálkodik, elsősorban mert nincs munkahelye, másodsorban meg ember lévén szégyelli is nem megmunkálni a földjét, mivel az ősei is ezt tették. A probléma az, hogy nem biztos, hogy neki erre szüksége van, mivel meglehet, hogy van munkahelye a városban, viszont rendelkezik egy kisebb területtel és azt megműveli az előbb említett okok miatt. Vagy azért, mert nem akarja kihasználatlanul hagyni, vagy úgy gondolja, hogy a fizetését ki tudja egészíteni ezáltal. A gond az, hogy hiányzik hozzá az agrárképzés. Azok az idősebb gazdák, akik már a kommunizmus előtt gazdálkodtak, tudnák, hogy mit kell csinálni, emlékeznek még arra, hogy hogyan kell csinálni, lehet, hogy egy kicsit elavult technológiával. Viszont az a középkorosztály, amelynek tagjai a kommunizmus alatt nőttek fel és

nem volt nekik földjük – volt egy munkahelyük valamelyik ipari létesítményében –, most rájöttek, hogy van nekik földterületük amit meg kellene művelni. De soha nem foglalkoztak mezőgazdasággal, nem értenek hozzá. Aztán van egy harmadik kategória, akik nagyon fiatalok – a rendszerváltás után születtek – most szeretnének elkezdeni valamit, nekik valószínűleg a nagyvállalkozók jelentik a példaképet. Számukra megvan a lehetőség, hogy tanuljanak, mezőgazdasági képesítésük legyen. Pozitív változás az, hogy meg van adva a szabad vállalkozás lehetősége, tehát mindenki eldöntheti, hogy mivel szeretne foglalkozni. Abban az esetben, hogy ha valaki gazdálkodni szeretne, azt önmagától megteheti, ha elképzelései vannak, alakíthat ki vállalkozást, ami egy megélhetési forma lehet, tehát túl tud lépni a háztáji gazdálkodáson. A mostani gazdálkodni vágyó egyéneknek lehetősége van arra, hogy hiteleket felvegyenek, hogy ezáltal tudják fejleszteni a gazdaságukat és majd lassan törlesztik. Ezáltal egy életformát tud kialakítani, amit majd a gyermekeinek hátra tud hagyni.

Ön szerint a székelyföldi térség fejlődése érdekében milyen szerepet kellene betöltsön az agrárium?

Egyre inkább azt tapasztalom, hogy az agrárium a legfőbb aktivitás a térségben. Igaz, hogy eleve nem élünk egy gazdag vidéken, talán a turizmus egy alternatíva mezőgazdasághoz, de egyre többet hangoztatjuk és tapasztaljuk, hogy a kettőt össze is lehet kötni, agroturizmusként. Példaként mondom, ha elmegyünk Ausztriába azt tapasztaljuk, hogy ezt nagyon jól kihasználják, mivel egy kicsi panzióban azokat a termékeket fogyasztjuk, amelyek hátul a kertben tökéletes higiéniai körülmények között teremtek meg. Amit kijelenthetünk, hogy a székelyföldi családoknak nagy része gazdálkodással foglalkozik. Ez az arány az utóbbi időben talán egy kicsit csökkent, mivel nem annyira nyereséges például a burgonya, mint ahogy az néhány évvel ezelőtt volt. Ezért is sokan lemondtak a gazdálkodásról, viszont az úgymond profi gazdálkodók száma növekszik az amatőr gazdálkodók számával szemben. Nagyon nehéz megkapni azt a középutat, hogy mit jelent profinak vagy amatőr gazdálkodónak lenni, tehát azt, hogy mit jelent csak jövedelem kiegészítésként gazdálkodni, vagy pedig a teljes aktivitást igénybe veszi. Határozottan azt tudom mondani, hogy én a Székelyföld jövőjeként a mezőgazdaságot, állattenyésztést látom, nem annyira a szántóföldi kultúrákat – az intézmény statisztikái is azt mutatják, hogy az a harmincezer gazda, aki igényel támogatást, kétszázezer hektáron gazdálkodik és ebből csak hatvanezer hektár, ami szántóföld, a többi legelő, illetve kaszáló. A legelőgazdálkodás, az állattenyésztés az

ami jobban működik, és mindez amennyire csak lehet, tradicionális módszerekkel. Ezt látom én, tehát jelen pillanatban nagyon fontos, jelentős szerepet tölt be a mezőgazdaság.

Melyek Ön szerint a ki nem használt agrárinnovációs lehetőségek?

Első hallásra, ha agrárinnovációról beszélünk, akkor elsősorban az új termékek jutnak eszembe, de nem biztos, hogy az agrárinnováció alatt feltétlenül új terméket, új technológiát kell érteni, mert lehet, hogy a meglévő technológiának a fejlesztéséről van szó. Az az igazság, hogy a térségben eléggé elmaradott mezőgazdaságunk van, tehát ahogy az előbbiekben is említettem, hogy nagyon sokan ezt kényszerből csinálják és nem pedig profi szinten, nincs kellő mennyiségű képesítésük, szakismeretük, humán tőkéjük erre vonatkozóan. Sajnos, a valamikori mezőgazdasági iskolák sem léteznek már, nem kapnak a gyerekek alapfokú mezőgazdasági képzést, mint azt a rendszerváltás előtt kaptak. Ahogy említettem, a mostani gazdálkodók között kevesen vannak, akik ezt megfelelően csinálják. Ettől függetlenül nagyon nagy szükség van az innovációra, tehát szükség van arra, hogy ne extenzív mezőgazdasággal foglalkozzunk, hanem intenzívvel, a meglévő területünket professzionalizáljuk. Annak ellenére, hogy még mindig van elég kihasználatlan terület, tehát extenzív mezőgazdaságban is lehetne gondolkozni, viszont az már komplikáltabb, mivel nagyobb területen nehezebb dolgozni. Ezért lenne jobb a kisebb területünket kihasználni, azon minél jobb minőségű terményt előállítani. Most abban a periódusban vagyunk, amikor nagyon sokan azon gondolkoznak, hogy megéri-e ezzel foglalkozni, vagy jobb lenne abbahagyni. Két olyan mezőgazdasági év volt, amikor az amatőr gazdák úgymond eléggé „megégették magukat”, tehát azok, akik csak jövedelem kiegészítésként gazdálkodtak, rájöttek, hogy gyakorlatilag semmilyen jövedelem kiegészítést nem értek el. Ezek a személyek azok, akik lehetséges, hogy amellett döntenek, hogy abbahagyják a gazdálkodást. A többiekre viszont oda kell figyelni, legyen megfelelő képzési infrastruktúra, megfelelő szervezeteket kell kialakítani ahhoz, hogy a meglévő gazdaságukat fejleszteni tudják. Ezalatt azt értem, hogy bíztatni, tanítani kell, lehetőséget kell adni a gazdáknak, hogy javítani tudjanak a minőségen, tehát ha növénytermesztéssel foglalkozik valaki, akkor megértetni vele, hogy a vetőmag minősége nélkülözhetetlen, az állattenyésztésnél az állatállomány minősége nélkülözhetetlen. Fontos, hogy szakszerűbben gazdálkodjunk, ugyanakkor egy szervezethez való tartozás is a gazdálkodó javára válhat, ahol tapasztalatot cserélhetnek a gazdák.

Milyen eddigi fejlődések voltak az agrárium terén?

Én fejlődést abban látok, hogy az emberek kezdik érteni, hogy igenis szükséges, hogy egy szervezethez tartozzanak. A fejlődés az, hogy kezdik megérteni az emberek, hogy a saját terméket kell fogyasztani, hogy itt helyben kell eladni a terményt. A fejlődés az, hogy vannak olyan intézmények, amelyek a gazdáknak a dolgait felvállalják, mivel egy gazdálkodónak nincs ideje foglalkozni az adminisztrációval, az értékesítéssel. A megyében az önkormányzatok, a Megyei Tanács, a politikusok, a szakemberek felfogták azt, hogy a gazdálkodó réteg egy egyszerű ember, akinek nincs ideje mindezekkel foglalkozni és ezeket helyettük fel kell vállalni és ahhoz, hogy a térség fejlődjön, szükséges, hogy irányítani lehessen őket ezen a téren. Az ők feladatuk csak az kellene maradjon, hogy azt a helyi terméket előállítsák és kimenjenek vele a piacra. Ugyanakkor fejlődés az is, hogy egy termelői csoport sikeresen meg tud építeni egy feldolgozó üzemet, és azáltal feldolgozott erdei gyümölcsöket el tud adni egy nagyobb üzletláncnak. Ebben a láncban nem csak önmagában a termelő fontos, hanem a fogyasztó is. Lehet, hogy egy kicsit többet kellene foglalkozni a fogyasztóval is, hogy azt a termelőt értse meg és támogassa. Erre egy nagyon jó példa a havonta szervezett vásár, ahol több kistermelő értékesíteni tudja a termékét és a vásárlók is rájönnek arra, hogy fontos a saját, helyi termékeket fogyasztani.

Milyen korlátok, akadályok hátráltatják az adottságok hasznosítását?

Olyan vidéken élünk, ahol sajnos a természeti adottságok, a klíma nem engedi meg a jelenlegi termékskálának a fejlesztését, tehát csak bizonyos termékeket enged meg, eléggé korlátozottak a lehetőségek. Ezt persze legfőképpen Csíkszereda környékére vonatkozik. Volt már példa székelyföldi üvegházra, viszont gazdaságilag nem tud annyira jövedelmező lenni, mint egy olténiai üvegház, amelyet nem kell fűteni. Ennek a vidéknek a klímája nem ad lehetőséget erre. Ebből kifolyólag nem mondhatjuk azt, hogy a termékskála az innováció tárgyát tudja képezni. Viszont a technológiának nagy szerepe van a fejlődésben, tehát a módszer, hogy hogyan termeljünk gazdaságosabban. Már csak az öntözési lehetőségeink is korlátozottabbak, hegyvidék lévén, nagyon költséges az öntözés. Azon kell gondolkozni, hogyan lehet a meglévő vizet, a sok havat megtartani és kellőképpen kihasználni. Nagyon sokan próbálkoznak új kultúrákkal, én egyetértek ezzel is, jónak látom például az energia fűznek a termesztését is, viszont nem ért hozzá a székely ember megfelelően, mivel inkább ahhoz ért, amit a szülőktől, nagyszülőktől látott.

Ugyanakkor vannak a magasabb képzéssel rendelkező szakemberek, aki próbálkoznak az újjal és lehet, hogy majd ők lesznek a példamutatók, de azért nehéz az ember életébe az új kultúrát bevezetni. Úgy gondolom, hogy könnyebb megtanítani az embereket arra, hogy a meglévő kultúrát hogyan fejlessze, mint hogy egy új kultúrát megtanuljon.

Ezen segíthetnek a különböző felnőtt képzések?

Természetesen igen. Aki elmegy egy képzésre, az már sokkal nyitottabb az újra, mert gyakorlatilag azért megy el egy képzésre, hogy valami újat tanuljon.

Hogyan lehetne jobban motiválni, hogy részt vegyenek ezen a képzésen?

Ez egy nagyon nehéz dolog. Én úgy gondolom, hogy mindig példamutató gazdák kell legyenek a különböző településeken és ezt a néhány jól működő gazdaságot támogatni kell. Nem értek azzal teljesen egyet, hogy mindig a szegény embert kell támogatni, mivel támogatni kell egy jól menő vállalkozást is, hogy az fent tudjon maradni. A falusi gyermeknek nem szabad abban a tudatban felnőjön, hogy a faluban csak háromtehenes gazda létezik. Igaz, egy nagy vállalkozás nagy kockázat, nagy befektetés, de az a falusi fiatal meg kell tapasztalja, hogy igenis létezik ötven tehenes gazdálkodás is, és neki az kellene a célja legyen, hogy elérje ezt. Sokan úgy gondolják, hogy a nagy gazdaságoknak nincs szükségük támogatásra, mert ők már valószínűleg tudják, hogy mit csinálnak, ha már oda jutottak. Én kifejezetten támogatom azt az ötletet, hogy példamutató gazdaságokra van szükség, és igenis támogatni kell őket. Ha egy településen egy nagyvállalkozó úgy érzi, hogy őt a közösség támogatja, akkor több mint valószínű, hogy ő is fogja támogatni azt a közösséget. Egy nagy termelőnek szüksége van takarmányra, munkaerőre a faluból, tehát kölcsönös lesz a támogatás.

Ön szerint az agrárinnovációs változásoknak kik lehetnének a legjobb, hatékonyabb kezdeményezői?

Elsősorban a gazdaszervezetek kellene legyenek. Ők látják azt, hogy a szervezet tagjainak mire van szüksége, viszont ők csak egy hídszerű kötések a felsőbb szervezetek felé, tehát megteremtik a kapcsolatot a gazda és a különböző képző intézmények között.

Melyek lehetnének azok a kitörési pontok amelyek eredményt ígérnek, s amelyeknek egyéb területekre is ösztönző hatása lehet (pl. munkahelyteremtés, anyagi bevétel, a vonzerő növekedése, stb.)?

Saját, hagyományos termékek. Jó úton haladunk ebbe az irányba. Ugyanakkor több promoválás kellene, ahogy említettem: nem csak a gazdát, hanem a fogyasztót is egyre többet kellene nevelni erre, támogatni kell azt a folyamatot, hogy a térségben teret nyerjen a tudatos fogyasztás.

Hogyan lehetne jobban rávezetni az embereket, hogy a hagyományos termékeket fogyasszák?

Nehezen lehet, mert a hagyományos termék nem olcsó, és annyi nincs belőle, hogy jusson mindenkinek. Ugyanakkor a lakosság nagy része csak tömegfogyasztó, mivel ha bemennek egy szupermarketbe, azt látják, hogy egy adott termék olcsó és nagy, azt veszi meg és ez érthető, mivel az ő havi fizetése nem engedi meg a drágább terméket. Ezért egy bizonyos kategóriát kellene tanítani arra, hogy mit fogyasszon, azt, aki egy kicsit több pénzt ad ki, de odafigyel, hogy mit fogyasszon. Motiválni az embereket elsősorban a termékskálával lehet, tehát mindenből legyen többféle a piacon, hogy legyen amiből válogatni. Ezekről beszélni kellene a sajtóban és egy úgymond reális reklámot csinálni azoknak a termékeknek.

Visszatérve az előbb elmondottakra, tehát hogyan vélekedik a családi gazdaság, kisgazdaság, nagyüzem vitáról?

Azt tapasztalom, hogy a kisgazdaság egy középút a családi és a nagygazdaságok között. Mivel támogatásokkal foglalkozom s ezen a téren azt tapasztalom, hogy egy bizonyos szintű mesterséges gazdálkodás alakult ki, mert a termelők nem feltétlenül annyit termelnek, amennyit meg tudnak termelni és főleg amennyit el is tudnak adni. Egy jellegzetes példa: valaki három tehenet tart, és azért tart csak hármat, mert a támogatás igényléséhez ez a létszám szükséges. Azon nem gondolkodik, hogy mit csináljon a termékkel, csak a támogatást veszi figyelembe és a végén többe kerül a három tehén fenntartása, mint az a támogatás, amit kap. Itt látszik, hogy nagyon sok emberből hiányzik az alapképzés.

Ön szerint fontos-e az agrárinnovációs ismeretterjesztés ebben a térségben, s ha igen milyen formája?

Igen, tudniuk kell az embereknek, hogy létezik más is, mint ami van. Hogy milyen formában lehetne megoldani az ismeretterjesztést? Sajtó, konferenciák, szakmai megbeszélések, vásárok - minden fontos lehet ahol ezekről a témákról beszélnek és gyakorlatbanis bemutatják. Az a fontos, hogy lássa az egyszerű gazda,

hogy ha fejleszti magát, akkor azt éri el, amit a társ a piacon árul. Ehhez egy integrált rendszerre van szükség, az elmélettől a gyakorlatig.

Melyek voltak a domináns agrárjellegű képzések az utóbbi években, amelyek eredményt hoztak?

A Megyei Tanács által működő agrárkamara nagyon jól megcélozott egy bizonyos kategóriájú réteget. Úgy érzem, hogy ezek nyomán sok családi gazdaság kisgazdává változott át. A képzések, a sajtkurzus, a háziasszony kurzus és más tanfolyamok megtanították a jelentkezőket, hogy minőségi terméket állítson elő, amellyel büszkén kiállhat Európa bármelyik piacára. Legfőképpen gyakorlati képzésekre lenne szükség. Túl sok az elmélet mindenhol, túl sok az, hogy mondjuk, mondjuk, de nem mutatjuk meg, hogy hogyan kell csinálni, tehát gyakorlati képzés kellene mindenféleképpen.

Az interjút készítette ***Isztojka Tímea***

Gálfi Nándor

„Tennünk kell valamit ennek a vidéknek a gazdasági fellendüléséért…”

Miként ítéli meg az agrárium változási folyamatait?

Sok változás történt 1989 után a Hargita megyei mezőgazdálkodás terén. Először ami pozitív volt ebben, az a tulajdonváltás, tehát a földek visszakerültek a tulajdonosokhoz, de sajnos nem mindenütt az igazi korábbi telekkönyvezett tulajdonosnak. Nem mindenki ott kapta vissza a földjét, ahol volt. A másik pedig, hogy a régi időben, amikor még mezőgazdasági termelést folytató állami gazdaságok, téeszek voltak, a területek valamennyire tagosítva voltak, és úgy történt a megművelés. Ezt a módszert alkalmazva jobban, hatékonyabban lehetett gazdálkodni, nagyobb parcellákon. Egy negatív dolog a földek szétosztása volt, mivel sok termelő nem azt a földet, vagy nem annyit kapott vissza, amennyit kellett volna. A másik negatív dolog a rendszerváltás után maga az értékesítés volt, tehát ’89 előtt a termelőknek, a téeszeknek, az állami gazdaságoknak meg volt a biztos piaca, ez az, amit nagyon hiányolunk ma. Mivel megvolt a piac, nagyobb volt a termelési kedv és a termelési szint is. Ezért a csíki termelőknek arra kell figyelni, hogy azt a terméket kell termelni, amit lehet értékesíteni. Akkor volt értékesítési lehetőség, tehát például a burgonyánál a vetőmagburgonyát a vetőmag értékesítő cég átvette, leszerződte és idejében kifizette. Kellett zsákolni, válogatni, minősíteni a magot biológiai kategóriánként és a szerződés alapján megvolt, hogy melyik állomásra kellett vinni és a vasúton szállították az ország több megyéjébe. Abban az időben, Hargita megyében több mint hétezer hektáron termett vetőmagburgonya és elérte a 120 ezer tonnát. Az, hogy ma hol állunk ettől, az kényes kérdés. A vetőmagburgonya mellett az étkezési burgonyának is megvolt a piaca, tehát Csíkszeredában az úgynevezett zöldség, gyümölcs felvásárló és értékesítő vállalat Bukarestnek az egyik burgonyaellátója volt. Húszezer tonna kapacitású raktárba a termelőktől és a téeszektől felvásárolta a burgonyát, ott válogatta, zsákolta és küldte Bukarestbe. Nem egy elvetendő értékesítési lehetőség volt a simoni keményítő és szeszgyár, amelyik az ipai burgonyát dolgozta fel.(…) Az 1989 előtti és a mai időszak között ég és föld a különbség. Megvan a tulajdonjog, felaprózódtak a parcellák, de nincs meg a piaci lehetőség, a gazdák nem akarnak értékesítési szövetkezetet létrehozni, tehát

nincs bizalom az emberekben, és ez eléggé rávetíti a bélyegét a vidékre, mivel nem jut olyan bevételekhez, amit megérdemelne, ökológiai adottság szempontjából.

Ön szerint a székelyföldi térség fejlődése érdekében milyen szerepet kellene betöltsön az agrárium?

Hargita megye lakosságának több mint hetven százaléka vidéken él és először is mint szülőföld iránti szeretet, helyes környezetvédelem, természet iránti szeretet, ezeket kellene egy kicsit tudatosítani az emberekben. Az agráriumnak az elsődleges szerepe a megélhetés biztosítása, másodszor a jövedelmi forrás, tehát akik ügyesen, okosan gazdálkodnak, azok az agráriumból meg tudnak élni, főleg a mostani támogatási lehetőségekkel. Úgy látom, hogy az agrárium szerepe jelenleg is fontos és folyamatosan fog nőni, ha lesz összefogás és lesznek okos intézkedések.

Milyen, még igazán ki nem használt agrárinnovációs lehetőségek vannak Ön szerint, amelyekre alapozni lehetne vagy amelyeket hasznosítani lehetne?

Én megemlíteném az új fajoknak és fajtáknak a megismerését, termelésbe vételét és megvizsgálni, hogy milyen piacon lehet értékesíteni, tehát először mire van piac és majd utána azt letermelni, értékesíteni, feldolgozni és úgy tenni a piacra. Itt gondolok a bioüzemanyag előállítására – repce, főleg a tavaszi szüret –, a mustárnak a feldolgozása az élelmiszeripar számára. Ugyanakkor fontos, hogy a termelő szférának kicsit vissza kell hozni a termelési kedvet, de csak akkor lehet, ha tudjuk, hogy milyen céllal és milyen piacra termelünk. Az önellátó családok maguknak megtermelnek mindent, ez pozitív dolog, mivel biotermesztést folytatnak, egészséges növényt termelnek, egészséges állatot tenyésztenek. Ezeket a termékeket fel tudják ajánlani a hagyományos piacon, örvendetes, hogy Csíkszeredában minden hónapban egyszer sor kerül rá. Egy másik dolog, hogy a talajt meg kell védeni, nem csak kivenni kell a talajból a tápanyagot, a humuszt és elszegényíteni a talajt, hanem vissza is kell adni és karban kell tartani. Igen fontosnak látom, hogy nagyobb mértékben használják a kisgazdák az istállótrágyát, a közepes szintű gazdák a zöldtrágyát, amire támogatás is van. Fontos a biológiai alapoknak a bevezetése, hogy más vetőmagot, más fajtát hozni, ami ezt a környezetet bírja, itt gondolok más őszi búza fajtákra, amelyeknek jobb a hasznosítási értékük. Ugyanakkor még nem elvetendő, mint lehetőség az újra képződő energiáknak, a biomasszának a feldolgozása, vagy az energiafűznek a termelése, amelyet fel lehetne használni fűtésre. Kitörési lehetőség van, csak meg

kell találni, és kellenek a példamutató termelők, akik bátran vállalkoznak és akikhez jobban csoportosulnának a termelők, akiknek biztos piacuk van.

Milyen korlátok, akadályok hátráltatják ezeknek az adottságoknak a hasznosítását?

Az első alapvető dolog az oktatás és az oktatás gyakorlati haszna. Én azt javasolnám, hogy minden falusi iskolába a helyi tanács – vagy ha van egy jó gazda akkor az – adhat az iskolának öt-tíz áras területet, hogy ott tanuljanak meg a gyerekek termelni, lássák, hogy hogyan kell termelni. Majd, ha ezzel akar foglalkozni, akkor elvégezi a mezőgazdasági líceumot és utána egy egyetemet. A második akadály az információ hiánya, tehát sokan nem tudják, hogy mit kellene termelni, ahhoz hogy el is lehessen adni. Ahhoz hogy meg tudjon élni a gazda, fontos, hogy legyen piaca. Sajnos, hogy most nem akarnak az emberek társulni, mert megszűnt a bizalom az emberek között. Ezért rokoni, baráti vagy abszolút bizalmas alapokra kell fektetni a szerveződést, hogy ne veszítsen a vidék, közösség, mert egyelőre nincs összefogás az értékesítésben. Akadály a pénzalapok hiánya is. Kezdeményező készség kellene, és vidéken egy mezőgazdasági terméket feldolgozó kisüzemet kellene létrehozni, amely leszerződik egy termékre, amit el tud adni, s a gazdák tudnák előre, hogy a termékeiket oda be tudják vinni, ott feldolgozzák, címkézik és eladják a piacon. Hargita megyénk ez lehetne az egyik nagy lehetősége, a biotermékeknek az előállítása. Itt egyre több olyan terület van, ami nincs befertőzve vegyszerekkel, nincsenek génmanipulált termékek, ez mind egy olyan adottság, amit ki lehetne használni a közeljövőben. Ma nagy lehetőség a biotermesztés. Kellene egy szövetkezet, ahova a gazdák bevinnék azokat a termékeket, amiket nem tudnak feldolgozni. Miért ne lehetne azt, hogy a Csíkszereda környi gazdák a zöldségekkel, gyümölcsökkel elássák ezeket a nagy üzletláncokat. Meg lehetne oldani, de csak összefogással és megértéssel.

Hogyan lehetne jobban motiválni az embereket, hogy bízzanak egymásban és fogjanak össze?

Nagyon nehéz, mert ezek az üzletláncok, amelyek ide jöttek az embereket elkényelmesítik, könnyebb nekik ott megvenni a termékeket, mind megdolgozni értük. Az lenne jó, ha azt a terméket vennék meg, amit helyi termelők árulnak. Ezért egy lehetőség lehetne a községközpontokban egy-egy kis üzlet kialakítása, amely a helyi termékeket értékesíti. Persze a terméknek a követhetősége nagyon fontos. Mondjuk nagyon sokan megtermelik vidéken a maguknak szükséges termékeket, de akinek nincs lehetősége megtermelni, az ott vehetne és egészséges

terméket vásárolna, nem jönne be a városba a nagy üzletekbe. Hargita megye és Csíkszereda környéke nagyon sok egészséges élelmiszert tud termelni és reméljük, hogy a Góbé termék márkanév alá nagyon sok termék be fog kerülni. Kitörési pont lehetne, hogy most egy olyan fajta burgonyát keresünk, amelyik betegségekre, burgonyavészre ellenálló, amit nem kell annyiszor kezelni, és amit a kisgazda is otthon a kertjében meg tudna termelni. Ez egy kihívás számunkra, hogy természetes körülmények között, lehetőleg vegyszermentes burgonyát termeljünk.

Melyek lehetnének Ön szerint a kitörési pontok?

Kitörési pontnak, ahogy már említettem a biotermékek és a hagyományos termékeknek a folytatását látom. Például a mezeinken lévő gyógynövényeknek a begyűjtése, korszerű szárítása és csomagolása, piacra juttatása. Egy másik lehetőség az ipari növényeknek a termesztése, például bővíteni a cukorrépatermesztést, be kellene hozni a rostlen termesztést. Ami azért nem működik, mert nincsen feldolgozó ipar. 1989 előtt Hargita megyében hétezer hektáron rostlentermelés folyt és ott volt az alfalvi feldolgozógyár. Megvolt egy vertikális integráció, ami azt jelentette, hogy megtermelték a rostlent, a lenáztatóban feldolgozták, megkötötték a bútorvásznat, tehát előállították a bútort és piacra adták. Sajnos, ezekkel a változásokkal tönkrement az egész ipar. Egy másik kitörési pont az energiafűz, aztán egy jó lehetőség a húsmarha tartása, de ahhoz is olyan fajtát kell hozni, amelyik bírja a hegyvidéket és amelyik maximális gyarapodást tud elérni. Még egy igen fontos dolog, hogy egy kicsit jobban karban kellene tartani a gyepeket, a természetes gyepgazdálkodást vissza kell vezetni.

Milyen jellegű külső segítség mozdítaná előbbre az agrárinnovációt?

A Megyei Tanács igen nagy segítséget ad, egy nagyon komoly partner. Legutóbb az öntözésről volt egy értekezlet, amelyik arról szól, hogy ugyanúgy, mint a gázvezetéket, a vízvezetéket is el kell vinni bizonyos régiókba, ahol öntözésre van szükség. Láttuk, hogy a tavalyi aszály nagy gondot okozott. Egy ilyen aszály tönkreteszi a termelői réteget és nagyon nehéz talpra állni. Ha itt meg akarunk élni mezőgazdasági szempontból, ha a vidék továbbra akarja fejleszteni magát, akkor áldozatokra és beruházásokra van szükség. Aztán új technológiákra lenne szükség ahhoz, hogy új termékeket tudjunk előállítani. Ami még nagyon fontos, hogy bizonyos tartalékokat is félre kell tenni a nehezebb időszakokra (pl. hólé begyűjtése). Meg kell nézni, hogy a települések közötti kapcsolatokból mit lehet érvényesíteni és hasznosítani. Vannak bizonyos jogi és törvénykezési

problémák is, és nagy segítség lenne, ha kezdeményeznének olyan törvénytervezeteket, amelyek szolgálják a gazdálkodó társadalmat. Így például szó volt arról, hogy kellene tagosítani a területeket, hogy lehessen jobban kihasználni és gazdaságosabban termelni. Amit a termelői réteg igényel és kér, azt kellene törvénytervezetbe foglalni és a gazdák javára fordítani. Az egyik igen fontos dolog lenne, hogy megnézzük milyen támogatást kapnak a lengyel gazdák a lengyel kormánytól, hogy olcsón el tudják adni itt a termékeiket és itt teljesen elnyomták a helyi gazdákat, tehát meg kellene nézni, hogy ők hogy csinálják, nekik miért olyan jó. A legjobb az lenne, ha sok gazda vegyes gazdaságba fogna, tehát növénytermesztés, takarmánytermesztés, állattenyésztés. Az állati terméknek összefogva bizonyos részét feldolgozni, vagy biztos piacot keresni és piacra vinni. Ha valamelyik évben termésfelesleg van például növénytermesztésben, akkor azt értékesíteni az állattartásban. Összefoglalásként: a helyi tanács, a politikum és a banki rendszer is kell változzon.

Hogyan vélekedik a családi gazdaság, kisgazdaság, nagyüzem vitáról?

Én azt gondolom, hogy mindig alternatívákat kell adni a termelői rétegnek, tehát nem lehet kényszerítő módszereket használni. A kistermelő is meg kell kapja a maga helyét. Kezdve a családi gazdaságtól, tehát annyit termeljen, amennyit el tud fogyasztani, és ha van plusz terméke, értékesítse egy szövetkezeten keresztül. A kisgazdaság már több, mint önellátó gazdaság, ő már a piac felé kell orientálódjon. Mind a három vállalkozás meg kell férjen, mert Hargita megye nem rendelkezik nagy mezőgazdasági területekkel, eleve van egy rétegződés, és nem kizárással kell foglalkozni, hanem lehetőséget kell adni, hogy melyik életképes abban a közösségben, azon a vidékben. Annak kell teret adni és támogatni.

Ön szerint fontos-e az agrárinnovációs ismeretterjesztés ebben a térségben, s ha igen, milyen formája?

Vannak olyan innovációk, újítások, amelyek érdemesek a mezőgazdaságban honosításra, hogy a termelők tudjanak róla. Az egyik az, hogy bemutató parcellákat kell kialakítani, tehát egy új terméket, amelyik egy innováció révén jött létre, vagy egy új technológiát be kell mutatni a termelőknek. Másik pedig, hogy inkubátorokat kellene kialakítani a fiataloknak, akik érdekeltek ebben a szakmában. Az oktatás, a jó példa, az információáramlás, az ötletek átadása a fontos. Az innováció akkor hatékony, ha egy ötlet, egy gondolat ki is viteleződik, és lehet mennyiségileg is mérni a hozadékát.

Melyek voltak a domináns agrárjellegű képzések az utóbbi években?

Nagyon sok felnőtt gazda kezdett gazdálkodni, mivel az ipar szétrombolása sokakat rákényszerített arra, hogy menjenek haza és fogjanak neki gazdálkodni. Mi is tartottunk előadásokat, különböző növénytermesztési technológiákat ismertettünk a gazdákkal. Ha valaki jön hozzánk tanácsért, véleményért, akkor szívesen állunk a rendelkezésükre.

Milyen jellegű képzésekre lenne szükség az elkövetkezendő években, és legfőképp kiket kellene megcélozni ezekkel a képzésekkel?

Az iskolákban kell kezdeni. A szakközépiskolákban kellene legyen tangazdaság, ahol a tanuló maga végezné a munkálatokat. Az iskolának a vezetősége engedélyt kellene kérjen egy állattenyésztési telepről, hogy a tanuló betekintést kapjon az új technológiákról, gépekről. Nagyon fontos, hogy legyen érdekelt, szeresse az ilyen munkát. Már gyerekkorban fontos, hogy megszeressék a szakmát. Egyetemi szinten is lehetne fejleszteni, vagy a vidékfejlesztés keretén belül vagy az agrárközgazdaság keretén belül kell képzést adni a diákoknak, persze azoknak, akik szeretik és ezt akarják csinálni. Például hegyi gazdálkodás, vadgazdálkodás vagy gyepgazdálkodást, méhészet. Ha az állami oktatás is úgy készítené a tantervét, hogy összehívná a vállalkozókat vagy megkérdezni őket, hogy pár év múlva hány, vagy milyen szakemberre lesz szükség. Én nagyon remélem, hogy a fiatal gazdák, a fiatal termelők érdekeltté válnak abban, hogy maradjanak itthon és itthon próbáljanak megélni. Ehhez az is szükséges, hogy a megye vezetősége továbbra is kezdeményező legyen, komolyabb tőkével rendelkező beruházók hozzanak a térségbe feldolgozóipart. Gond az, hogy elmennek a fiataljaink, mert nincs munkalehetőség. A térségi adottságokból kell kiindulni, regionálisan kell kezdeni valamit. Székelyföldet csak úgy lehet gazdagítani és a hírnevét növelni, ha valamit elkezdünk, ami jó mindenkinek. Tennünk kell valamit ennek a vidéknek a gazdasági fellendüléséért, azért, hogy az emberek itt meg tudjanak élni.

Befejezésül igen fontosnak tartanám azt, hogy a fiatal és középkorú gazdáknak a képzése folytatódna és minisztérium által elismert diplomát adjanak nekik, hogy a pályázatoknál tudják felhasználni. A másik, ami igen fontos lenne: a mezőgazdasági termékeknek a marketingje. Megtanulni azt, hogy melyik piac mit követel, és azt, hogy tudjuk ezeket az igényeket a mi itteni termelésünkkel összekapcsolni.

Az interjút készítette ***Isztojka Tímea***

Miklós Levente

„A mentalitáson kell elsősorban változtatni”

Hogyan látja az agrárképzéssel kapcsolatos kezdeményezéseket?

Kinek mi a feladata, itt azt kellene tisztázni. Van a hivatalos tanügy, a hivatalos tanfelügyelőség, amelynek terve van, s a többi országos normák szerint leosztva a megyére. Tehát mi aszerint kell csináljuk. A hivatalos képzés az övék, az iskolás képzés. Az agrár kamara és a régebbi szaktanácsadói hivatal hatáskörében a felnőttképzés szerepel. Tehát az azt jelenti, hogy az iskola utáni felnőttépzés, tehát minimum 16 éves korától, el kell végezze az elemi iskolát. Nagyjából mi ezeket céloztuk meg, és továbbra is úgy érezzük, hogy ez a mi feladatunk. Tehát ezt a kategóriát kellene valamilyenképpen képezni, korhatár nincsen, tanulni 80 éves korig is lehet, érdemes is, kell is.

Milyen szerepet kellene betöltsön az agrárium a székelyföldi térség fejlődésében?

Az agrárium nagyon fontos a Székelyföld szempontjából, és nem csak Székelyföld, hanem vehetjük egész ország szinten, ugyanis az utóbbi statisztikák is kimutatták, hogy az ország lakosságának közel fele még mindig a vidékhez kötődik. Ez méginkább érvényes Székelyföldre, nagy a vidéki lakosság száma, és ennek valahogy otthon kellene megélhetést biztosítani. Az egyik ilyen lehetőség az, hogy mezőgazdasági tevékenységet folytat. Persze még egyéb vidéki tevékenység is lehet, turizmus vagy feldolgozó ipar, de az adottságaink, hagyományaink erre a mezőgazdasági tevékenységre adva vannak, és ezt föltétlen ki kell használjuk. Itt a városi környezetben a munkalehetőségek beszűkültek. A fiatalok mozgástere kisebb, főleg falusi környezetben. Megélhetés is mondjuk valamivel ott olcsóbb, könnyebb, és valamihez kell kezdjenek. Jó irányba fordulna el a dolog, ha nekifognának gazdálkodni, és folytatnák szüleik-nagyszüleik hagyományát, annál is inkább, mert létezik egy örökölt vagyon, területek, gazdasági épületek, hagyomány, tehát az otthon maradáshoz minden feltétel megvan, csak azt kell csinálni tovább, és ha lehet, egy kicsit magasabb szinten, mint ahogy az őseink csinálták.

Milyen ki nem használt agrárinnovációs lehetőségek vannak, amelyekre alapozni lehetne, vagy amelyeket hasznosítai lehetne?

Én azt mondom, hogy mindenki a maga adottságaiból kell kiinduljon, hogy mivel rendelkezik, és mit akar, kellene tudja azt, hogy ő külföldön látja-e megalapozni az életetét, vagy idehaza próbálja. Az én véleményem az, hogy itthon kellene, mert jó, hogy vannak nehézségek, de az őseink is minden nehézséget túlvészelve itt próbáltak megélni. Időszakosan el lehet menni, tapasztalatcserére, tanulni, még dolgozni is külföldre, de a székely embernek a felfogásában, a mentalitásában benne van, hogy ha lehet senki szolgája ne legyen, és saját maga gazdája legyen. Ez a vérében a valódi székely embernek benne van, és ezt valahogy ki is kell nyilvánítsa, ki is kell mutassa a közössége felé. Én azt mondom, ha itthon a saját maga gazdája, ura lehet, miért legyen szolga külföldön, és megalázó munka és életkörülmények között vállalja ezt az életformát. A lényeg az lenne, hogy itthon a fiataljainknak megélhetést teremtsünk, és ki merem jelenteni bátran, hogy a mezőgazdaságból nagyon jól meg lehet élni, csak mellé kell állni, és olyan szinten kell művelni a mezőgazdaságot, ami egy biztos jövedelmet, megélhetést is hoz, ami végeredményben is egy jobb életminőséget biztosít a vidéken is, nem kell mindenki a városba beköltözzön, mert falun még sokkal jobb életkörülményeket lehet teremteni, hogy ha igényli az ember, mint esetleg a városban.

Fontos-e, az, hogy a termelésben a hagyományokhoz ragaszkodjanak, mint például a krumplitermelés?

Vannak ilyen divatos kultúrák, fajták. Ezt a piac pillanatnyi konjuktúrája hordozza. A székely gazdában megvolt mindig az a felfogás, hogy több lábon állni. Tehát soha sem egy irányba megyek el, mert az nagyon veszélyes, hamar fel is futok, de hamar el is tudok bukni rajta, és sajnos, hogy az utóbbi időben a pityókával ez kezd beigazolódni, hogy kilátástalan helyzet kezdett kialakulni a pityókatermesztésben. Mindig is a székely gazdaságban úgy növénytermesztés volt, mint állattenyésztés, az egyik a másikat viszi. Ez nagyon jól belefér a biogazdálkodás fogalmába, és talán ezen a szinten tudnánk oda eljutni, hogy fölvegyük a versenyt a nyugati termelési szinttel. Tehát mi mennyiségileg soha sem tudjuk utolérni a nyugati szintet, így csak minőségben, vagy különlegességben kell gondolkozzunk, ahhoz, hogy versenyképesek legyünk velük szemben. És erre megvannak az adottságaink, mert elsősorban a természeti adottságokból kell kiindulnunk. Hegyvidék vagyunk, de a hegyvidéknek is megvannak az előnyei, hátrányai. A megyének kétharmad része gyepterület, és ezt a leggazdaságosabban csak az állattenyésztésen keresztül lehet érvényesítení, ezért ösztönzöm, hogy ha lehet, minél többen állattenyésztéssel foglalkozzunk, mert az stabilitást és biztonságot jelent.

A képzésünket is nagyjából erre állítottuk rá, említettem, hogy már több, mint 12 éve foglalkozunk felnőttképzéssel, mióta megalakult a szaktanácsadói hivatal, utána változott, most jelenleg agrárkamara vagyunk, de azt az elvet csak folytatjuk tovább, és próbáljuk azt a réteget megcélozni képzés szempontjából, aki kimaradt valamiképpen. Az iskolából kinőtt, de nincsen főiskolai végzettsége, középréteg, amely gazdálkodásból akarna otthon faluhelyen megélni. Ezeknek föltétlen szüksége van azokra az ismeretekre, hogy egy magasabb szinten tudja a mezőgazdaságot művelni, és ennek megfelelően eredményeket is tudjon felmutatni. A felnőttképzést céloztuk meg, itt többféle igény van, de ahogy említettem, mi általában az általános mezőgazdászképzést sarkalljuk, amelyikben a növénytermesztés, állattenyésztés, gépesítés is benne van, sőt könyvelési és menedzsment ismeretek, piac ismeretek, törvénykezés ismeretek, ami föltétlen szükséges a mai termelő gazdának.

Ön szerint fontos-e az agrárinnovációs ismeretterjesztés?

Fontos. E nélkül előrehaladás nem tud lenni, nem tudjuk a lépést tartani, és tisztába kell lennünk azzal, hogy milyen lehtőségeink, és milyen esélyeink vannak. Ahhoz, hogy én egy tiszta utat lássak előre, ezekkel tisztában kell legyek. Ellenkező esetben csak hazárdjátékot folytatok, próbálkozok, ha kell fejetlenül is beleszökök olyan dolgokba, melynek semmi életképessége nincsen. Mi ebből a szempontból próbáljuk az embereket tájékoztatni, felkészíteni, hogy ezeket a nehézségeket próbálják kiküszöbölni.

Mi a véleménye a jelenlegi szakiskolai, szakközépiskolai agrárképzésről?

Az agrárképzéssel problémák vannak, ugyanis a kilencvenes évek elején, tehát a változás után „kiment az agrárképzés a divatból". Tehát valahol az agrárképzésre előítélettel tekintettek az emberek. Mindenki csak főiskolát akar végezni, mindenki jogász és közgazdász akar lenni, pénzügyi szakember, de közbe rájöttek, hogy nem ér semmit az üres diploma, ha nincs fedezete és nincs megélhetés utána. Tehát ezen a mentalitáson kell változtatni, éspedig vissza kell vezetni az agrároktatást főleg a vidéki környezetben, mert ez egy itthoni biztos megélhetést tud nyújtani az itteni embereknek. Erre lehet jövőt alapozni, lehet családot alapítani. Tehát itthon kell megteremteni a megélhetést, és ezért föltétlen szükség, hogy az agrár oktatást valamiképpen ösztönözzük. A Megyei Tanács és Bőjte Atya kezdeményezésére a tavaly volt egy felmérő, népszerűsítő akciónk, felkerestük a volt agrár középiskolákat, hogy nézzük meg, mi a helyzet, hogyan lehetne életképessé tenni, ugyanis ezeken a helyeken megszűnt az agrároktatás. Nagyjából meghallgatásra találtunk,

igéret is van, sőt Dánfalván már az idéntől is indult valami, és a csíkszentmártoni iskolában is úgy néz ki, hogy jövőtől próbálkoznak, mert ezt jóvá kell hagyatni, akkreditáltatni kell a szakokat. Ennek érdekében népszerűsítő tevékenységeket kell folytatní a szülők keretén belül elsősorban, hogy a mentalitásuk egy kicsi változzon, mert nem lehet a hetedik-nyolcadikos gyermekre rábízni, hogy ő válassza meg, mert persze, hogy nem akar mezőgazdaságban tanulni, most nagy a manipuláció, a fiatal nem tudja, hogy milyen irányba menjen. Ebből a szempontból a szülőre hárul ez a felelősség, ők kell megadják az irányt. Ha van igény, akkor indulnak osztályok is, iskolák is. Sajnos a régi osztályoknak, szakiskoláknak a tanfelszereltsége, a tangazdasága tönkrement, az utóbbi 20-25 évben nem volt képzés, ami jó gépezet volt, az is tönkrement, az épületek szintén, tehát meg kelle teremteni valami módon, hogy tangazdaság is legyen, ahol gyakorlatot is lehet folytatni, mert enélkül a mezőgazdaság nem sokat ér. Udvarhelyen is tárgyaltuk ezt a problémát, Gyergyóban is, tehát fogadókészség van, csak nehézségek vannak, hogy újra tudjuk indítani és felszereltséggel ellátni ezeket az iskolákat, amelyek régebb valódi mezőgazdasági szakiskolák voltak. Itt Csíkszeredában az Erdőalja, ahol most a katonaság van, nem tudom milyen tevékenységet folytatnak, de azért volt építve az az iskola, hogy a csíki agrárképzést megoldja. Sajnos, hogy kimaradt, más rendeltetést adtak ennek az iskolának, szükség lenne arra az épületere és arra az agrárképzésre. Felcsíkon megvan Dánfalva, Alcsíkon Szenmárton, és ezzel Csík le is lenne födve. Újra kellene ezt indítani, vissza kellene szerezni ezt az épületet, és az eredeti rendeltetése szerint üzemeltetni. Addig is, amíg kialakulnak ezek az iskolai képzések, mi a hiányt kell pótoljuk valamiképpen. A felnőttoktatásban részt kell vegyünk, ezt próbáljuk valamiképpen kivitelezni, igaz, kevés személyzettel, és lehetőséggel bírunk, de a lehetőségek keretén belül próbáljuk megszervezni ezeket a tanfolyamokat általában a téli időszakban, amikor a gazdálkodó embereknek több idejük van, és igény szerint ki is elégítjük az elvárásokat.

Milyen igények vannak?

Itt figyelembe kell vegyük mi a megye adottságait is, mert az emberek is arra kell ráálljanak, valamint figyelembe kell vegyük a törvényes kereteket is, mert ilyen-olyan pályázati lehetőségek vannak, és ott bizonyos törvényes kereteket kérnek, tehát óraszámot, végzettséget, ahhoz, hogy ők érvényesíteni tudják, és ilyen jellegel hivatalos tanfolyamokat szervezünk. Ezek a tanfolyamok diplomával igazolt szakképzést biztosítanak, tehát országos szinten, minisztérium által elismert diplomát adunk. A legtöbb az általános mezőgazdász, mert a több lábon állás a

legjobb a mi vidékünkön, és ezért jó, ha egy komplex képzést kapnak a diákok, ezenkívül nagyon felfutó ágazat a méhészet. Általában zonálisan szervezzük, hogy szervezési szempontból könnyebb legyen, tehát Csík, Gyergyó, Udvarhely, sőt Maroshévíz környéke is, és a tavalytól bevezettünk egy általános élelmiszeripari szakot is, hogy aki feldolgozásban akar érvényesülni, annak is legyen megfelelő szakvégzettsége hivatalosan. Tehát erre a háromra van jelenleg akkreditáció, mi ezeket próbáljuk is vinni.

Mennyi ideig tartanak ezek a tanfolyamok?

Vannak első, valamint másodfokozatú tanfolyamok, tehát az óraszám függvényében, a méhészet és az élelmiszeripar első fokozatú 150 órás elmélettel, és az általános mezőgazdász az 280 óra. E mellett van a kétharmad gyakorlat, ami kicsit nehézségekbe ütközik mert nem nagyon vannak mezőgazdasági profilú egységeink, és megoldásokat kell keressünk a képzésre, és gyakorlati képzésre.

Ingyenesek vagy költségtérítésesek a tanfolyamok?

Több mint tíz éven keresztül, amíg úgymond a szaktanácsadói hivatal létezett, addig ingyenesek voltak, ezt az állami költségvetésből fedezték, most az újabb átszervezések szerint pillanatnyilag tandíj ellenében tudjuk biztosítani a tanítást.

A tandíj bevezetése változtatott-e a tanfolyamra jelentkezők számán?

Nem változott a jelentkezők száma, aki el akarja végezni, úgyis elvégzi, mert tudja, hogy szüksége van rá, és ha követelmény, akkor képes áldozni is, és ha fizetett is érte, akkor jobban megbecsüli a tanfolyamot. Tavaly nagyon megrohantak, sok volt a FADR-s pályázat, követelmény volt a szakvégzettség, akkor alig tudtunk eleget tenni az igényeknek, több mint 23 tanfolyamunk volt 560 diákkal, amit gyakorlatilag 2 személy kellett lebonyolítson és nehéz volt. De valahogy megoldottuk. Az idén már nem annyira túlzsúfolt, 10 tanfolyamunk van pillanatnyilag, ami folyamatban van, még lehet, hogy fogunk indítani, de most már lassan a télből is megyünk ki, próbáljuk a téli időszakba belezsúfolni, ekkor van erre lehetőség. Tehát igény szerint próbáltuk megszervezni, összegyűjteni az embereket, mert legalább kell egy osztályra való összegyűljön 20 személy ahhoz, hogy egy osztályt indítsunk, annak megfelelő szakszemélyzetet kell biztosítsunk. Ezeket a szervezési problémákat próbáltuk megoldani, nincs is fennakadás.

Milyen hasznosulása, eredményei voltak az eddigi képzéseknek?

Mindenképp haszna van, mert mi hosszabb ideje követjük ezeknek a tanfolyamoknak az eredményeit, és szinte naponta találkozunk ezekkel a végzősökkel valamilyen formában, pályázatírásokkal keresnek meg, tanácsadással keresnek meg, sőt vezető beosztásban már kezdtek kerülni ezekből az emberekből, és egy jó érzés látni, hogy ezek a tevékenységek kezdenek gyümölcsözni. Én jó pár éve járok Gyimesbe, és próbáltam szórni a tudást, a népszerűsítést, és látom, hogy kezd beérni, megvásárolták a sajtgyárat, és úgy néz ki, hogy lesz valami belőle. Ezek konkrét eredmények, ami mutatja, hogy nem hiábavaló ez a tevékenység, és amikor látjuk, hogy a fiatalok a pályázatokkal el tudnak indulni, itthon jól megvannak, jól megélnek belőle, akkor valahol ez szakmailag és emberileg is egy elégtétel, hogy jó irányba tudtuk terelni az ifjúságot.

Az utóbbi 15 évben pár ezer ember végzett tanfolyamot, tehát évente pár száz végez. Ezekből vannak olyan emberek, akik ebből akarnak megélni, mellé állnak, meg is élnek, sőt meg vannak gazdagodva, haladnak előre, lépést tartanak a korral, nincs szükségük arra, hogy elmenjenek más vidékre dolgozni. Sok ilyen esetünk van, bármelyik községbe megyünk, vagy vidékre, mindenhol találkozunk ilyen emberekkel, ők is ismernek, mi is, és próbáljuk a kapcsolatot tartani továbbra is velük.

Melyek a távlati tervek?

A mezőgazdaságot sokan becsmérelik, ócsárolják, én azt mondom, hogy az élelemre szükség lesz legalább még egy pár évig, utána lehet, lesznek műételek, de egyelőre még az élelemre szükség van, és amíg ez fenáll, a mezőgazdaságra is szükség van. Tehát ebből meg lehet élni. És az a támogatottság, ami most jelenleg létezik, szerintem soha sem volt. Akkor is kellett termelni, és meg kellett élni, amikor semmi támogatást nem adtak. Most meg minden oldalról támogatnak és próbálnak segíteni, ösztönözni. Az biztos, hogy aki nem vállalja ezt az életformát, lemorzsolódik, de aki mellé áll, az jól meg tud élni ebből a tevékenységből. Persze nehézségek vannak, politikai húzások, piac húzások, törvénykezési hiányosságok, tehát ez ezzel jár.

Ön hogy látja, főleg kiket kellene képezni?

A képzést azt a kisiskolástól kellene kezdeni, ez a tanfelügyelőségnek és a tanári karnak a dolga, az iskolákon, a szakiskolákon keresztül. Azokat vissza kell

állítani, és ha kicsit erőltetve is, de rá kell venni, hogy annak van jövője. Erre rá kell állni, hogy már az alapképzést kapják meg. Aki kinőtt az iskolás korból, az másképp nem tudja pótolni, persze autodidakta módon is lehet, de azért jó, hogyha egy ilyen szervezett tanfolyamban vesz részt, ahol egy komplex csomagot kap, és hasznára válik gyakorlatilag is a termelői munkában. Tehát a felnőttképzést nekünk továbbra is kell vinni, ez lenne a fő feladatunk.

Az agrárinnovációs tevékenységeket mi akadályozza?

Itt elsősorban szerintem saját magunkból kell kiindulnunk, magunkban kell keressük a hibát, mert ezt általában elfelejtjük. A mentalitáson kell elsősorban változtatni, és elgondolkozni, hogy mit akarok, milyen lehetőségem van, és hogyan tudnám azt kivitelezni. Ha én biztos vagyok abban, hogy itthon mezőgazdaságból meg lehet élni, a többi már részletkérdés, és megoldódik, mert azért vagyunk, hogy megoldjuk. Ebből kell kiindulni, persze vannak ilyen-olyan nehézségek, hatósági engedélyek, piacfordulatok, de ezen túl kell lépni, mert nem szabad teljesen a piac ingadozás után menni. Aki az életét erre a tevékenységre tette fel, az hosszútávon kell gondolkozzon, és egy-két sikertelen év nem szabad elbátortalanítsa, mert általában több éves átlagjövedelemben beszélnek a mezőgazdaságban, egy-két év, az nem irányadó. Ha hosszútávon van egy cél, és azért dolgozunk, akkor annak jövője van.

Mire volna szükség rövidtávon véleménye szerint? Új termék kitalálása, feldolgozás erősítése, új technológiák behozatala, szakmai tanulás?

A világ az modernizálódik, új technológiák jelennek meg, valamennyire lépést kell tartani velük, megnézni a világban is, hogy hogyan van, az új technológiákat kell behozni, de elsősorban a saját adottságainkra kell alapozzunk. Hiába próbálunk fejetlenül másokat lemásolni, mert az nem fog működni. Abból kell ki indulni, miben vagyunk erősek, miben vagyunk több, mint más, és ezt kell érvényesíteni. A székely emberben sajnos megvan az a gondolkodás, hogy ő önellátó gazdálkodást folytatott, nem piacra termelt. Ezért nincs meg a piackészség a gazdában, hogy termeljen, és piacra is vigye, tehát ez egy kicsit visszás helyzetet szül, mert sajnos a mai világ rákényszerít arra, hogy kereskedelemmel is kell foglalkozni, sőt talán az a fontosabb dolog, hogy ne csak termeljünk, hanem azt megfelelően értékben, minőségben tudjuk értékesíteni is. Ebből a szempontból lépni kell, a modernizálást, a feldolgozást kellene még segíteni. Pályázatok, lehetőségek vannak, de mindenki saját maga kell eldöntse, hogy mibe megy bele. Persze ehhez

szaktudás is szükséges, ebben is próbálunk segíteni, pénz is kell hozzá, de erre is megvannak a módok, olyan pályázatok vannak, hogy nagyon nagy segítséget adnak. Éppen a kollégámmal is beszéltük, hogy egy negyvenezer eurós pályázat, ami most fölmegy egészen hetvenezer euróra, ezt nagyon nehéz saját erőből összegyűjteni, aki pedig pályázik, az megkapja. Tehát olyan lehetőségek vannak, ami régebb nem volt meg, és aki okos, ezt ki is használja.

Ezt a lehetőséget mennyire használják ki?

Ahol pénz van, ott kihasználják, mert a pénz az egy ösztönző erő, ugyanakkor felhajtó erő, tehát elsősorban erre vannak ráállva, de sokan nem csak a pénzért csinálják, hanem elhivatottságból, és tovább akarják vinni az őseik hagyományát és szeretik is ezt a tevékenységet, mert ez végeredményben egy szép egészséges tevékenység, az biztos, hogy nem könnyű életforma, de aki fölvállalja, az szívesen, és elhivatottságból teszi, és meg is él belőle tisztességesen.

Kik lehetnének a legjobb kezdeményezői az agrárinnovációs változásoknak?

Az agrárinnovációban vannak hivatalos szervek, vannak politikai irányzatok, pártok akik ezeket fölvállalják, sajnos hogy sokan többnyire ilyen kampány jelleggel állnak a dolog mellé, ez pedig egy folyamatos tevékenység kellene legyen. Tehát megvan a politikusoknak az ő felelősségük, hogy amit igérgetnek, azt tarsák is be, és lépjenek is ilyen irányba gyakorlatilag, de megvan a szakembereknek a felelőssége is, hogy megfelelő szintű szaktudást tudjanak átadni, valamilyen formában vagy az iskolákban, vagy a felnőttképzésben, valamint megvan a szülők felelőssége is, hogy milyen irányba próbálják a gyermeküket nevelni, milyen szakmát válasszon, milyen megélhetést. Ösztönzik-e, hogy külföldre elmenjen, vagy pedig az itthonmaradást próbálják ösztönözni, és a helyi hatóságok is találhatnak ki dolgokat, ami csalogató, vonzó lehet az otthonmaradásra. De elsősorban mindenki maga kellene eldöntse, hogy mennyire elhivatott e szakma iránt, mennyire szereti, és mennyire akar ebből megélni.

Tehát jövő van a mezőgazdaságban, és a fiataljainkat ilyen irányba kell segítsük, és ösztönözzük, hogy lépjenek is. Ahhoz, hogy az ember fönn tudjon maradni, tudásszintre van szükség, privát szintű tudásra. Az agrárszakmát nagyjából ismerni kell, ha nem tudom is teljesen elsajátítani. Sokan kijárnak külföldre dolgozni, sok mindent látnak, tapasztalnak, hoznak haza minden jó elméleti és gyakorlati tapasztalatot, és próbálják alkalmazni. Ne lemásolni, hanem a mi viszonyainkhoz képest kell alkalmazni, és ha lehet, még javítani rajta.

Tehát pozitívan kell állni a dologhoz, főleg a fiatal nemzedéknek, mert ebben van jövő, van megélhetés, és ha ebből meg tudnak élni, családot tudnak alapítani, sok próbléma megoldódik, mint a demográfiai problémák, a pénzügyi, a közösségi problémák. Ha egy életképes, életerős fiatalság marad a vidéken, akkor a jövőképünk, mint nemzet is, talán pozitív irányba tud fordulni.

Az interjút készítette ***Péter Zsuzsa***

Sólyom Gizella

Napirenden az agrárinnováció[1]

A mezőgazdaságban, az emberiség évezredes foglalatosságának történetében, amely sok civilizációnak képezte az alapját, a hosszú ideig tartó, rendkívül lassú fejlődéssel szemben a XIX. század végétől és a XX. század elejétől alapvető változások mentek végbe.

Megjelent a piacra termelő, sokoldalú mezőgazdaság, a kezdetleges mezőgazdasági munkaeszközök helyét tökéletesített eszközök és gépek, a föld művelésének új módszerei vették át, melyeknek köszönhetően a termések gyors növekedése olykor néhány éven belüli megkétszereződése, vagy megháromszorodása volt észlelhető. A fejlődés maga után vonta a mezőgazdaságban és a többi gazdasági ágakban foglalkoztatott munkaerő közötti arány megváltozását az utóbbiak javára, szükségessé téve a mezőgazdasági termelők munkatermelékenységének emelését és általában a mezőgazdasági termékek mennyiségének növelését az élelmiszer és ipari nyersanyag-szükséglet fedezésére, ez a követelmény jelenleg is fennáll.

A fejlődést, az új technológiák bevezetését és alkalmazását, a termelés koncentrációja és szakosodása tette lehetővé, ahogyan ez megtörtént a fejlett gazdasággal rendelkező országokban. Visszatérve a mi helyzetünkre, nem tagadhatjuk, hogy innovációra volna szükségünk, mivel a kihívásoknak csak így tudunk egy bizonyos mértékben megfelelni.

A térség adottságai, a gazdasági helyzete azt mutatják, hogy kitörési lehetőségként az agrárium és a vidék fejlesztésére kell összpontosítani. Ma is a székelyföldi háztartások fele gazdálkodik, de a megtermelt javak döntő többsége a családi szükségletek kielégítését szolgálja, a „piaci" értkesítés még nagyon alacsony szintű. A gazdálkodó család bevételének növelését olyan kezdeményezések, újítások szolgálják az utóbbi években, mint például a tejautomaták működésbe helyezése a tej értékesítése céljából, a házi sajtkészitás változatos módozatainak elsajátítása, a hagyományos házitermékek piacának megszervezése, amelyek létrejöttét a megyei tanács és az agrárkamara segítette. Ezek a helyi léptékű és érdekeltségű kezdeményezések a családi gazdaságban dolgozók részéről nagy érdeklődést váltottak ki,

---

[1] A szerző agrármérnök, a KAB Agrártudományi Szakbizottság tagja, a kutatási program keretében föltett kérdéseinkre írásban megfogalmazott elemzéssel válaszolt.

ami azt bizonyítja, hogy a térségünkben ez a gazdálkodási forma jellemző a rendszerváltás után elmúlt húsz és egynéhány év alatt bekövetkezett változások után is. Nagyobb méretű és korszerű technológiát alkalmazó agrár jellegű vállalkozás kevés van, aminek egyik okaként a földterület tulajdonszerkezetét említeném. A földterületek tagosításának lassú üteme a korszerű technológiák alkalmazását is korlátozza. Az újítások, új ötletek adaptálását, és elerjedését a gazdálkodók viszonyulása, un. innovációs készsége is befolyásolja. Az emberek, nem egyszerre, egy időben fogadnak el minden új ötletet. Az élet sajátossága, hogy az ember a kor előrehaladtával kevésbé hajlamos a kockázatvállalásra, ezáltal az újítások bevezetésére. Az a gazdálkodó viszont, aki több éven keresztül folyamatosan részt vett az újítások alkalmazásában, valószínűleg idősebb korára is megtartja ezt a szokását.

Az újítások elterjedésének akadálya lehet a szakképzettség hiánya. Ezért az agrárképzés minden szinten való gyakorlása térségünkben szükségszerűen jelentkezik.

Kisméretű parcellákon, amelyek térségünk gazdaságait jellemzik, agrárinnovációs lehetőségként említeném például olyan növénykultúrák termesztését, mint a gyógy- és fűszernövények és egyes ipari növények (len). Ilyen esetekben mérlegelni kell az újítás bevezetésének költségeit, és a várható árbevétel növekedésének mértékét. Az újítás bevezetése költségeinek megtérülése szintén nagymértékben befolyásolja az újítás elterjedését. A gazdálkodó nem vállalkozhat olyan technológia bevezetésére, amelynek megtérülési ideje évtizedekben mérhető.

Valódi agrárinnovációs lehetőség és kitörés lehetne vidékünkön a biogazdálkodás és a biotermékek elismertetése, piaci értékesítése. Ez a folyamat is elkezdődött vidékünkön, a tobábbiakban a piackutatás és az értékesítés megszervezése lenne az egyik legfontosabb feladat. Sok elemzésből kitűnik, hogy Európában van igény és kereslet a biotermékek iránt, tehát exportálni lehetne ezekből a termékekből (tej és hústermékek, méz stb.). A helyi termelők bevételét lényegesen megnövelné, ha termékeik nem nyersanyag, hanem feldolgozott, kész termékek formájában kerülnének piacra, s egyaránt a munkahelyek is szaporodnának a feldolgozó egységekben.

Vidékünk adottságai (legelők, kaszálók nagy kiterjedése) elsősorban az állattenyésztés fejelsztésére irányítják a figyelmet. Ezen belül természeti feltételeink a kérődző állatfajok, vagyis a szarvasmarha és a juhfélék tenyésztésének kínálnak kedvező körülményeket.

A szarvasmarha ágazatban a piaci kereslet növekedésének hatására kezdődött el a hústermelés felé való irányulás, mint egy alternatíva, és egyúttal innováció azok számára, akiknek a fejés gépesítése, illetve a tehenészeti farm modernizálása (anyagi okok miatt) nem valósítható meg. Jó lehetőségnek tekinthető a helyi kettőshasznosítású fajtáknak húshasznúakkal való keresztezése, az így nyert hibrid utódok húsirányú értékesítése, miközben a helyi törzsállomány megtartását nem szabad szem elől téveszteni. A gazdák bevételét növelné, ha az állatok nem élő borjúként, hanem feldolgozott hústermékként kerülnének értékesítésre itthon és külföldön.

A szarvasmarhatenyésztésben kínálkozó adottságok kihasználását és hatékonyságát korlátozza a szervezett értékesítés hiánya. Ilyen téren hasznos kezdeményezésként értékelhető egyes tenyésztő egyesületek részéről a gazdaságonként termelt tej közös értékesítése a feldolgozók felé.

Az agrárinnováció előmozdítását serkenti a külföldi példák megtapasztalása látogatásokon, munkavállaláson keresztül.

A Fiatal Gazdák Szövetsége éppen ilyen céllal jött létre, hogy egymás tapasztalataiból tanulva, az újat saját gazdaságaikban kipróbálhassák. A látogatások, tapasztalatcserék megszervezésében külső segítség is hasznos lenne. (pl a bemutatásra kerülő egység kiválasztása, utaztatási költségek támogatása).

Ami a családi gazdaság (kisgazdaság), nagyüzem vitáját illeti, véleményem szerint a kérdés megválaszolása bonyolult és sokrétű. A mezőgazdasági termelés sajátosságait minden térségben egyrészt a természeti tényezők, másrészt a társadalmi-gazdasági erők alakítják ki. Az elmúlt két évtized alatt bekövetkezett változások azt mutatják, hogy térségünkben (főleg megyénkben) az un. nagyüzemek létrejötte nagyon kis mértékű, még mindig a családi gazdaságok vannak döntő többségben, amelyek a család és a szűkebb körű rokonság szükségleteinek kielégítésére vannak berendezkedve, s ebből a helyzetből a többségük nem tartja valószínűnek a kitörést a közeljövőben (KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja: „Székelyföldi háztartásvizsgálat-2011").

A nagyüzemek eleve innovációt, új technológiákat, modern, hatékony berendezések használatát jelentik, de az ilyen egységek még kis számban vannak jelen térségünkben, ezért úgy gondolom, hogy az agrárinnovációt is a családi gazdaságok lehetőségeihez kell igazítani. Korunkra jellemző hatalmas információözönből kell szelektálni használható, adaptálható mezőgazdasági technológiákat, mert a családi gazdaságok a kevesebb ráfordítást igénylő újítások bevezetését képe-

sek nagyobb számban megvalósítani. Ezt a helyzetet a felnőttképzésben a szaktanácsadóknak, szakoktatóknak szem előtt kell tartaniuk.

Véleményem szerint a feldolgozás erősítésére határozott szükség volna térségünkben, hiszen kiváló minőségű alapanyagokat (tej, hús) termelünk, amelyeket feldolgozott formában nagyobb árbevétellel lehet értékesíteni.

Ismeretterjesztés az agráriumban éppen olyan fontos és nélkülözhetetlen az előbbrelépésben a hatékonyságra, gazdaságosságra törekvésben, mint a gazdaság bármely más ágazatában. A piacon versenyképessé válni a mai körülmények között egy családi gazdaságnak (kisgazdaságnak) igencsak kemény feladat.

Szaktudás nélkül az agrárinnováció nem képzelhető el. Ismeretterjesztő kiadványok, füzetek szerkesztése és kiadása térségi szinten jól kiegészítheti az agrár jellegű oktatást.

A tulajdonképpeni iskolai agrároktatással kapcsolatban az a véleményem, hogy elkezdeni valóban már az elemi szinten szükséges, de a középszintű oktatás fejlesztésére kellene most a legnagyobb hangsúlyt fektetni, s főképpen a gyakorlati feltételek biztosítására, amihez viszont anyagi ráfordítás, beruházások szükségesek. Középszintű szaktudásra van szükség a mindennapi termelő munkában is és egy valódi felső szintű képzésben való részvételhez is. Jelenleg a (még meglevő) agrár szakközépiskolákban hiányzik az elmélet és a gyakorlat közötti összhang, ami a sikeres gazdálkodásnak alapvető feltétele.

Természetesnek és magától értetődőnek tartom elsősorban a fiatalok képzését (minden szinten), de a felnőttoktatásnak is állandó helye van térségünk agráriumában.

Biró Albin

„Minél többen legyenek, akik nyitottak…”

A térségben a rendszerváltás óta számos változás történt az agrárium terén. Miként látja a változás pozitív és negatív példáit?

1990 után fogtam neki gyógynövényt termeszteni és kereskedni, és ez nem csak spontán flórából származó gyógynövény volt, hanem termesztett is, amit többnyire Magyarországra exportáltunk az akkori körülmények között. Ezért tudtam követni, hogy mit kér a piac, és lehetett azt is követni, hogy mikor miből mutatkozik hiány a másik esztendőre. Az említett gyógynövényekhez tartozott a mák is, amelynek a héjából morfiumot gyártanak, tehát akkor működött egy gyár Felsővisón és oda kellett leadni. Ami az előnyt és a hátrányt illeti azt mondhatom el, hogy ’90-ig létezett egy központosított termesztési rendszer, ez kimondottan előnyös volt Csíkszeredának, mivel itt megfelelő körülmények voltak a vetőmag-burgonya termesztésre és ez ide volt leosztva országos szinten. Ez azt jelentette, hogy bármennyit termeltek azt el is vitték és értékesítették az országban. Ezen kívül az étkezési burgonya termesztése is erre a vidékre és a Suceava vidékre volt leosztva, ami azt jelentette, hogy a központi tervezés előnyös helyzetbe hozta ezeket a térségeket. Abban az időszakban agrármérnökök vezettek minden téeszt és betartották a vetésforgókat. Ami azt jelentette, hogy minden harmadik évben került ugyanabba a parcellába burgonya. Ezt ’90 után nem nagyon tartotta be senki, és ennek köszönhetően elég sok fertőzés alakult ki. A földeknek az egyoldalú kihasználása kedvezőtlen folyamatokhoz vezetett. A termelésben megszerzett monopólium – ami annakidején volt például a vetőmagburgonya termesztésnél – teljesen megszűnt, sőt az étkezési burgonyát illetően mondhatjuk, hogy az is szinte hátrányos helyzetben van. Ezen kívül szakosított vállalatok is voltak, tehát nem volt gond a raktározást szakszerűen megoldani. A téeszek is építettek maguknak tározókat, de ott volt a zöldség-gyümölcs kereskedő vállalat, amelynek óriási kapacitású raktár területe volt, megfelelően berendezve. Ezek a dolgok ’90 után nem maradtak életképesek, mert miután ez a központosított elosztás megszűnt, utána senki nem garantálta, hogy jó az, amit annak idején kitaláltak országos szinten. Ugyanezt el lehet mondani a gabonatárolásról is, tehát ott is az volt a helyzet, hogy ahol jobban terem a gabona, ott termelték meg. A termelés után,

ősszel elvitték az egészet a feldolgozási helyre. Így Hargita megyének volt 120-130 ezer tonna kapacitása gabonára. Jelen pillanatban csekély az a gabonamennyiség, amit így szakszerűen, gabonaraktárokban tárolnak, megfelelő rágcsálók elleni védelemmel. Egy ideig a sörgyár előállította magának ezt a pergelt árpát, ami a sör előállításnak az alapja, de ma ezt is már importálják. Ezen kívül volt Parajdnak egy tizenkétezer tonnányi állami tartaléka gabonából, ez ugye katasztrófa, háború esetére, ez elméletileg minden vidéken kellene létezzen. Ma csak 10-20 százaléka van tartalékon annak, ami akkoriban volt. Ezek voltak az előnyei annak a rendszernek és ezen kívül a nagyparcellás művelés. Egy jó kérdés, hogy szükség volt-e a kollektivizálásra és hogy tényleg alkalmas volt-e erre ez a térség. Ez ma már történelem, a kérdés az, hogy hogyan lépünk tovább. Ha ebben a térségben mindenki úgy közelítene ezekhez a kérdésekhez, mint az osztrák, vagy a svájci gazdák és lenne egy kicsi hozzáállás, támogatás, akkor lehetne mérlegelni a háztáji gazdálkodás visszavezetését. Ami azt jelentené, hogy eleve lemondunk a nagy terméseredményekről és arra koncentrálunk, hogy lehetőleg egészséges táplálékot állítsunk elő. Ez nagyon lényeges, és ennek is megvan a piaca. Van erre már több példa is, hogy háztáji gazdálkodást indítottak el, ezek a mostani helyzetnek az előnyei lehetnek abban az esetben, ha ez elterjed és meg van szervezve.

Milyen, még igazán ki nem használt agrárinnovációs lehetőségek vannak, amelyeket hasznosítani lehetne?

Most akkor beszélek az ötleteimről, amit egész komolyan megterveztünk csak még nem tudtuk elindítani. Azt gondolom, hogy a térségben konkrét projektekre van szükség, amelyek valami újat hoznak, munkahelyet is teremtenek. Van egy ismerősöm, aki működő vállalkozást indított el Marosvásárhely mellett, biodízelt állít elő. Egyelőre felvásárolja a frissen préselt olajat, amit majd tisztít és előállítja az üzemanyagot. Keresztúr környéke kapcsán – mivel az ottani klíma enyhébb, mint a csíkszeredai – gondolkoztam azon, hogy meg lehetne szervezni egy termeltetési rendszert repcére, tehát egy száz kilométeres körzetben termelni úgy, hogy helyben indulhasson el egy biodízelüzem, aminek az értékesítése nem okozna problémát. Az egyik fékezője ennek az időjárás ingadozás, mert egy olyan száraz év, mint a tavalyi, behozhat egy olajkrízist. A másik fékezőelem, hogy igen komoly beruházás, nagy munka egy ekkora területen megszervezni a repcetermelést. Egy másik ötlet, amit remélhetőleg az idén véghez tudok vinni, az Marosfőhöz kapcsolódik. Megszűnt a hivatalos sípálya, amelynek régebb igen nagy turisztikai vonzereje volt, ezért ezen a területen próbálkozunk. Az idén elkészült egy olyan út, amely

átvezet a gerincen, korlátja van és ez az óriási felület sízhető. Olyan dombhátak vannak, ahol megáll a hó, még annak ellenére is, hogy déli fekvésű része is van. Ezen az új úton nem lenne felvonó, hanem lovas szánnal oldanánk meg a feljutást, ez egy óriási potenciált jelenthetne, mert ilyen típusú nincs még, ennek a szánozásnak varázsa van. A harmadik ötlet egy százhektáros területnek a megvásárlása, ahova létrehoznánk egy húsfarmot. Erre vonatkozóan láttam Győr mellett egy olyan húsfarmot, ahol egy körülbelül százhektáros jó minőségű legelőt felosztottak két részre, felét kaszálták és a másik felén villanypásztorral legeltettek. Az volt a lényeg, hogy az ellést tavaszra időzítették és nem vették el a tejet a tehenektől, hanem borjak végig ott voltak az anyjukkal, tehát ezek a borjak az összes tejet hasznosították és közben még füvet ettek. Aztán kétszáz-háromszáz kilós korukban értékesítették, mint egészségesen táplált teheneket. Egy ilyesmit képzeltem el. Továbbá részt veszek még egy energiafűzt termelő projektben. Végül is ez egy meszet égető gyárnak a projektje, amelyre támogatást is nyert, tehát a mészégetésre szükséges gázt próbálják kicserélni energiafűzre. Na, most ez csak egymagában energiafűzzel nem működne, mivel egyrészről nem is lehetne olyan sok energiafűzt termelni, aztán ez a növény érdekes módon olyan sok energiát bocsájt ki, ami több is, mint kellene. Ezért szénporral, vagy olyan anyaggal vegyítik, ami jól ég. Ehhez nagy mennyiségű energiafűzre van szükségük és ez azt jelenti, hogy nagy területekre, ahol ezt meg lehet termelni. Én is felvásároltam pár ilyen kaszáló területet, ami megfelel ennek, mert patak mentén van, mivel az energiafűz jobban kedveli a nyirkosabb területeket. Ha sikerül megfelelően gondozni, akkor harminc évig termeli a fűzfát, amit egy-két éven belül gépesítve lehet levágni, tehát gépesítve van az ültetés és a levágás is. Ez volna a harmadik, amivel szerintem óriási mennyiségű, egy évre is alkalmas fát lehetne megmenteni.

Milyen korlátok, akadályok hátráltatják a térségi adottságok hasznosítását?

Nyilvánvaló, hogy bármit is ki tudjunk vitelezni, ahhoz anyagi tőkére van szükség. Szerintem ennek a rendszernek a nagy hibája a szervezetlenség. Elég sokat foglalkozom a Csíki Magánjavaknak a visszaszerzésével, ami valamikor 35 ezer hektáros terület volt, jórészt erdőterület. Emellet magánkézben, közbirtokosságoknál volt ennek nagyvonalakban a tízszerese. Negyven év alatt ez az egység – mivel egy kézben volt és egy meghatározott elképzelés szerint termelt – nagyon sok olyan eredményt hozott, amely a közösség érdekeit szolgálta. Gyergyóban építettek egy kórházat és működtették, kialakították a Somlyón levő árvaházat, több mint száz gyermeknek adott otthont. Aztán építettek egy leányiskolát, bent-

lakást és még nagyon sok befektetés történt abban az időben. Nagyon sok szociális tevékenységben is részt vettek – a háborúban az egyik legjelentősebb adományozó volt ez a szervezet. Ennek a tízszereséből most nem látszik semmi, tehát itt szervezettségre, céltudatos tevékenységre lenne szükség. Ha a támogatásoknak egy részét, ami erre az évre van kiosztva, megfelelően, koncentrálva be lehetne vonni valamibe, akkor bármit el lehet kezdeni, és mindezt úgy lehetne beállítani, hogy nagy szerepe lenne a munkahelyteremtésben is.

Ön szerint az agrárinnovációs változásoknak kik lehetnének a legjobb, hatékonyabb kezdeményezői?

Elsősorban a szakemberek. Feltételezem, hogy azok, akik nap mint nap ezzel foglalkoznak, azok látják a lehetőségeket, a termelésre vonatkozóan és az értékesítésre vonatkozóan is. Jó volna, ha ezeket a kezdeményezéseket valaki felülről átlátná és tudná koordinálni.

Milyen jellegű külső segítség mozdítaná előbbre az agrárinnovációt?

Jelenleg ami működik az nem rossz, tehát fontos a képzés, és szerintem fontos az irányválasztás is, tehát lassan-lassan el kell dönteni, hogy mi az, amire ez a vidék a humánerőforrás, a klíma, talaj szempontjából alkalmas, merre érdemes menni. Ezt elsősorban mi magunk tudhatjuk, akik itt élünk, itt dolgozunk. Persze fontosak a külső kapcsolatok, példákat láthatunk vagy partnerkapcsolatokat tudunk kialakítani. Szerintem az itteni agrárvilágnak elég jó a kapcsolati rendszere, van ahova menjenek, van amit lássanak. Ezt kell folytatni, hogy minél többen legyenek, akik nyitottak, minden lehetőséget végignéztek és itthon próbálják megvalósítani.

Hogyan vélekedik a családi gazdaság, kisgazdaság, nagyüzem vitáról?

Nem lehet így eldönteni, hogy melyik forma lenne jobb ezen a vidéken, de az nyilvánvaló, hogy a családi gazdasággal több vonatkozásban versenyképesebbek lennénk, mivel ez rengeteg helyi gondot is megoldana: sokkal nagyobb a humánerőforrás igénye, leköti a térségben a munkaerőt, sokkal több ember kellene ezzel foglalkozzon. Nem nagyon van értelme nagyban gazdálkodni, mert sem a talajaink nem megfelelőek, sem az időjárás, tehát nem tudunk azokkal versenyezni, akiknek más térségekben jóval kedvezőbb adottságaik vannak. Ha kellene választani, talán a mérleg arra húzna, hogy kisgazdaságok, háztáji gazdaságok a fontosabbak, mert

mi ezekben vagyunk jobbak, nyilván megfelelő technológiával, megfelelő hozzáállással és ami nagy gond, az értékesítés.

Ön szerint fontos-e az agrárinnovációs ismeretterjesztés ebben a térségben, s ha igen, milyen formája?

Szerintem ami a legfontosabb, a legragadósabb, az a jó példa! Csak meg kell nézni például a mangalicatenyésztést, ami elég szépen halad, vagy bármelyik vonalat nézzük, akkor kiderül, hogy egy valakitől elindul a folyamat, és majd a példák láttán folytatják mások is.

Milyen jellegű képzésekre lenne szükség az elkövetkezendő időszakban?

Volt ezzel kapcsolatosan egy szakmai beszélgetés, én is kifejezetten jónak tartom, hogy szorosan kapcsolódjon a képzés a munkához, tehát a gyakorlat a fontos. Azokat kellene megcélozni ezekkel a képzésekkel, akik szeretik ezt csinálni, tehát nem kell erőltetni. Ez egy szép mesterség, ma egy kicsit el van felejtve, háttérbe szorult. Meg lehet szerettetni az emberekkel és majd rájön, hogy meg is lehet élni belőle, és hogy ha így nő fel, akkor mindenki abban igyekezne, – hely van elég – hogy megpróbálja a sajátját kialakítani, tehát szükséges, hogy tudja, hogy mit kell tenni. Valami ilyen típusú képzés kellene. Fontos, hogy alapvető dolgokat megismerjenek. Csak egy példa: nálunk a szénát akkor kaszálják le, amikor a csengő kóró el van virágozva, más országokban addig már kétszer megkaszálják, mert a friss fűnek a tápértéke sokkal nagyobb, mint a kiszáradt szénának. Rengeteg ilyen alapvető dolog van, amivel jó tisztában lenni és jó elfogadni az újabb módszereket, tehát hajlam kell az innovációra.

Ön szerint hogyan lehetne a fiatal generációt jobban motiválni a mezőgazdaság szeretetére, és mikor kellene elkezdeni a gyerekek mezőgazdasági ismeretének a fejlesztését?

A gyerekeknél fontos, hogy lássák a példákat, mert biztos, hogy érdekli őket. Egy ehhez kapcsolódó történetet mesélnék el, amikor három magyarországi kisgyerek érkezett hozzánk, és egy napi programot mi kellett megszervezzünk számukra. Kitaláltam, hogy felmegyünk a marosfői farmra. Nagy volt a letargia, hogy mit fogunk ott csinálni. Esős idő volt, sár, gondoltam na itt aztán lesz farmbemutató. Igen ám, de mire kiértünk, elállt az eső, hát ott volt a mangalica koca hat malaccal, a kutya a kölykökkel, volt még vagy tíz tyúk, kakas. Ezek a gyerekek nem láttak ilyent szabadon és elkezdték kergetni a tyúkokat a ház körül. Akkor simogatták a kutyakölyköket, nem akarták elengedni őket. Nézegették a malacokat

és egyszer jön a pásztor, hogy egy tehén borjazik, meg lehet nézni, na futás. Megint eleredt az eső, de nem tudtam este hazahozni őket. Zuhogott az eső, de addig ültek kint, amíg a borjú megszületett. Olyan nagy élmény volt, hogy utána két évig ezt mesélték. Én nem tudok elképzelni olyan gyermeket, hogy aki ezt a saját bőrén tapasztalja, ne szeretné meg. Ebből kell kiindulni, mert amúgy is minden pedagógiai elmélet azt mondja, hogy a gyereknek föltétlenül fontos, hogy különböző közegeket ismerjen meg, lehetőleg minél kisebb korától kezdődően. A lényeg, hogy megszeresse, és aztán ha majd felnő, kezdi érdekelni, hogy miként lehetne ebből megélni.

Az interjút készítette ***Isztojka Tímea***

Mátéffy Mária

„A jó példák mozdítanák előre az agrárinnovációt…”

Ön szerint a székelyföldi térség fejlődése érdekében milyen szerepet kellene betöltsön az agrárium?

A Székelyföldi térség agráriumának – elsősorban a csíki térségre gondolok – megvannak a korlátai, ilyen korlát az itteni klíma, amely befolyásolja a növénytermesztést és az állattenyésztést is. Ebből a szempontból a versenyképes agráriumnak megvannak a korlátai. Az extenzív termelés és az agrárkörnyezeti szempontok viszont nagyon fontosak ebben a térségben. Én azt gondolom, hogy ezt a hátrányt – ha ezt lehet így nevezni – ami a nagyüzemű versenyképes gazdálkodást illeti, előnyünkre is tudjuk fordítani azzal, hogy az extenzív gazdálkodást, az agrárkörnyezeti szempontokat kihasználjuk, én ezt látom nagyon fontosnak. A biodiverzitás egy olyan téma, ami nagyon fontos egyrészt, másrészt meg is lehetne „lovagolni”, ha ezt lehet így kifejezni. Az állattenyésztés szempontját figyelembe véve, a húsmarha extenzív gazdálkodásával lehetne jobb szerepet adni az agráriumnak Székelyföld gazdaságában.

Milyen, még igazán ki nem használt agrárinnovációs lehetőségek vannak, amelyeket hasznosítani lehetne?

Egy agrárinnovációs lehetőség lenne például, ha magas minőségű, érlelt sajtokat lehetne készíteni, amihez az itt nyert tej alkalmas. Sok alpesi fejlett országban ezt a jó minőségű tejet vagy akár a húsmarhát magas minőségű termékekként lehetne forgalmazni, értékesíteni, ami egy innováció lehetne. Ma is van jó minőségű bioélelem, csak ezt nem úgy kezeljük, nem úgy csomagoljuk, ahogy lehetne. Továbbá innovációként még nagyon fontosnak tartom a térségben való minden egyes föld kihasználását, fontosnak tartom a diverzifikációt, tehát a krumpli termesztésnél valami másra is áttérni és ezáltal több lábon is állni. Itt megemlíteném a mulcsot, mert nagyon sok olyan növény van, amely alkalmas lenne erre és ez egy olyan törmelék, amelyet a növény alá helyezünk, ezáltal megakadályozva a növény kiszáradását és a gyomnövény szaporodását is, ugyanakkor zöldtrágya szerepe is van. Ez egy újdonság, ami nagyon elterjedt Nyugat Európába, igaz, nem most találták fel, de én ezt a zöldtrágya, mulcskészítést látom egy

agrárinnovációs lehetőségnek, mivel nem igényes és nagy a hozama, több tonnát is lehet termelni. Ezzel nagyon sok családnak megélhetést lehetne biztosítani, és a másik előnye az, hogy egyfajta kényelmet jelentene, mivel nem kell sokat a gyomlálással foglalkozni.

Milyen korlátok, akadályok hátráltatják ezeknek az adottságoknak a hasznosítását?

Van egyfajta ellenállás a térségben az együttműködések szempontjából, amit én a legnagyobb korlátnak látok. A támogatási rendszer szempontjából vizsgálva van egy természetes folyamata a támogatási rendszernek – Európai Uniós vidékfejlesztési rendszerre gondolok itt –, amely most már eljutott egy fázisba, most már van egy agrárstruktúra, ami eljutott oda, hogy a vertikális integráció terén létrejött együttműködéseket támogatja. Itt gondolok a marketingre, a termék értékesítésre. A mostani pályázati rendszerben egyre több pályázat jelenik meg az értékesítésre, a diverzifikációra vonatkozóan, tehát ezek a kulcsszavak, amelyek jellemzik a támogatási rendszert. Na, most mi ebben nagyon le vagyunk maradva, mert az együttműködés nem alakult ki, és a fentebb említett ellenállást látom jelentős korlátnak.

Ön szerint az agrárinnovációs változásoknak kik lehetnének a legjobb, hatékonyabb kezdeményezői?

Ennek a legjobb kezdeményezői az agrárszakemberek lehetnének. Akár az önkormányzatok, a LEADER térségi akciócsoportok, munkaszervezetek mind kezdeményezők lehetnének. Ugyanakkor a gazdákat is el lehet képzelni, aki már kipróbálták a Sapard rendszerben való pályázást, vagy vannak olyan gazdák, akik külföldön szereztek tudást és erre van példa, hogy egy-két évig Svájcban tevékenykedett, dolgozott és a kint megszerzett tudást itthon hasznosította.

Melyek lehetnének azok a kitörési pontok, amelyek eredményt ígérnek, s amelyeknek egyéb területekre is ösztönző hatása lehet?

Mindenféleképpen ezek a magas minőségű magaslati legelők, - ha igaz az, hogy 2013 után nagyobb támogatást fognak kapni, tehát egy külön agrárkörnyezeti csomag fog erre létrejönni, hogyha ezek magasabb támogatottságot fognak élvezni, akkor ezt én egy kitörési pontnak látom. Az értékes legelők, kaszálók hanyatlása ma még egy fejlesztési korlátnak is tekinthető, viszont kitörési pont lehet ezeknek a hasznosítása, mivel kevés befektetéssel lehetne szarvasmarhát tenyészteni. Itt nem kimondottan húsfajtákra gondolok, amelyek Európában elterjedtek, hanem az őshonos állatok és húsfajta, húshasznosítású marhák kereszteződéséből származó

ivarokat tudok elképzelni ezeken a legelőkön. Munkahelyteremtés szempontjából a családi gazdaságokra gondolok, amelyek ha egy bizonyos fejlettségi szintet elérnek, akkor munkahelynek számítanak. Itt nem nagyon kis gazdaságokra gondolok, hanem a farm-egységekre, ahol tíz-húsz szarvasmarhát tartó és minimum tíz hektárral rendelkező családok gazdálkodnak. Ha az egy évbe befolyó támogatásokat figyeljük meg, akkor az észlelhető, hogy a másfél millió gazdából, aki támogatásban részesül Romániában, 970 ezer nagyon kis farm, a másik végletben pedig tíz nagygazda, nagyvállalkozó, akiknek legtöbb földterületük is van, tulajdonképpen ezek ipari farmok, ezek elviszik az összeg felét. Nagy a szegregáció, és ezért szerintem az lenne a fontos, hogy ezeket a közepes családi gazdaságokat támogatni kellene, mert ezek mind munkahelyteremtő lehetőségek.

Tudna mondani egy-két példát, amelyet az agrárinnováció terén sikeresnek tart?

Igen, van néhány olyan sajtmanufaktúra, ahol magas minőségű érlelt sajtot készítenek, nem sok, de van néhány ilyen példa.

Ezek egyszemélyes vállalkozások?

Igen, hát ezeket a termelőket összekötni az értékesítési pontokkal, és ez is egy kitörési lehetőség lehetne. Ezenkívül nagyon fontos ezeknek a termékeknek a helyi szinten történő megjelenítése, el kellene érni azt, hogy azonosuljanak a helyben termelt termékekkel a lakosok.

Milyen jellegű külső segítség mozdítaná előbbre az agrárinnovációt?

A jó példák mozdítanák előre az agrárinnovációt. Ha valaki újít, akkor az összes szomszédja fel fog erre figyelni. A külső segítség hasznos lehet abban, hogy itt a térségben innovációk induljanak el, vagy ha már ilyen elindult akkor az kapjon támogatást. Ez követendő példát jelentene másoknak.

Hogyan vélekedik a családi gazdaság, kisgazdaság, nagyüzem vitáról?

Ahogy említettem már, én a családi gazdaságban hiszek, mivel a nagyüzemű gazdaságot a mi térségünkben nem tartom előnyösnek – egyébként is sok mindent meg lehetne említeni, hogy melyek a hátrányai – tehát mindenféleképpen a családi gazdaságnak van eben a térségben jövője.

Véleménye szerint mire volna nagyobb szükség?

A termékfejlesztés nagyon fontos volna, ugyanakkor a gyakorlatban azt látom, hogy nagyon újszerű dolog, és nem tartják fontosnak azok, akik hozzánk fordulnak

szaktanácsadásért, tehát nem tartják fontosnak a termékfejlesztési folyamatát, annak tesztelését, kóstolását, ha épp élelmiszerről van szó. Azt gondolják, hogy a felszereltség hiánya az, ami meggátol bennünket abban, hogy jövedelemre tegyünk szert, holott a termékfejlesztés fontos lenne. Azt gondolom, hogy az új technológia előtérbe helyezné a szakmai tudást, ennek a megszerzését, a termékfejlesztést, a feldolgozás erősítését. A hozzáadott érték növelése nagyon-nagyon fontos szempont kell hogy legyen. Példaként megemlíteném, hogy néhány tejbegyűjtő központtal volt megbeszélésünk, és elhangzott az, hogy ha lenne feldolgozójuk, akkor ők biztosan jól tudnák értékesíteni a terményüket, de arra a kérdésre, hogy milyen sajtot állítanának elő az volt a válasz, hogy „majd meglátjuk". Mindenképpen azt látom, hogy fel van cserélve a sorrend, a technológia behozatala az első helyen van az emberek fejében, holott a tudás lenne az első, a tapasztalat, aztán a termékfejlesztés. A termékfejlesztésben megtapasztalni, hogy ha egy termék piacra kerül, akkor annak milyen fogadtatása lenne, ezt kisebb méretben tesztelni lehetne – a mi LEADER térségünkben van egy ilyen kiírás, ami már másodjára volt kiírva, és még egyetlenegy pályázat sem jött be. Nagyon sok érdeklődővel szóba állva azt tudom mondani az eddigi tapasztalatok alapján, hogy nincsenek erre felkészülve és nem látják, hogy miért kell a termékfejlesztés. Nem tartják fontosnak, hogy be kell tartani a lépéseket, nem látják be egyelőre, hogy miért fontos az, hogy a LEADER felvállalná a kockázatot, a termékbevezetés tesztelését. Szerintem az ilyen jellegű tudásra lenne nagy szükség a térségben.

Fontos-e az agrárinnovációs ismeretterjesztés?

Nagyon fontosnak tartom, és azt is fontosnak tartom, hogy segítséget kell nyújtani az egyes vállalkozóknak, vagy egyes családi gazdaságoknak, hogy megtalálják a saját útjukat, tehát azt, hogy tudják, hogy ők hova szeretnének eljutni. Itt a szakembereknek nagy feladatuk van, mert ha valaki biogazdálkodó, erre a gazdálkodási módszerre tér át, akkor tudnia kellene, hogy hova juthat el, mire számíthat.

Van-e ilyen intézmény, ahova lehetne fordulni információért, ha például valaki biogazdálkodó akar lenni?

Vannak ilyen szervezetek, akik ezzel foglalkoznak, minden mezőgazdasági minisztérium megyei hivatalaiban van egy-egy személy, aki ezzel foglakozik. A mezőgazdasági kamara az, aki kellene ezekkel foglalkozzon.

A térségben a rendszerváltás óta számos változás történt az agrárium terén. Kérem, soroljon fel pozitívnak és negatívnak tartott változásokat.

Fontos és pozitív változásnak tekinthető például az, hogy a gazdálkodás felértékelődött, az egészséges élelmiszer iránti igény híre elterjedt nálunk is, és helyi termékek jelentek meg a piacon. A negatív változások köréből amit kiemelnék: csökkent az állatállomány, a hegyi kaszálók felhagyása már nem ritka, az uniós szabályok körüli zűrzavar sok gondot okoz.

Miként vélekedik a képzések szerepéről, távlati feladatairól?

A képzési igények változnak, megújulnak. Olyan témakörök jelentek meg az elmúlt időszakban mint: pályázatírás, környezet- és ökogazdálkodás, állattenyésztés és növénytermesztés. Megfogalmazódott a több gyakorlati és kevesebb elméleti oktatás igénye. Képzési igényként jelenik meg a környezetgazdálkodási támogatások elérése, valamint annak egyszerűbbé és célszerűbbé tétele is, vagy mezőgazdasági gépekre való igény.

Mind a gazdák, mind a vidékfejlesztésben résztvevők képzése szükséges. Gyakorlatias tanfolyamokra van szükség (az éppen erre a hétre meghirdetett sajtkészítő tanfolyamra többszörös túljelentkezés van, a szervezők tervezik, hogy meg fogják ismételni). A gazdálkodás ökonómiája, az üzleti terv készítése és az ilyen irányú szaktanácsadás is fontos véleményem szerint.

Az interjút készítette ***Péter Zsuzsa, Isztojka Tímea***

Rigó Mihály

„Azt kellene fejleszteni, amire van adottsága a vidéknek”

A térségben a rendszerváltás óta számos változás történt az agrárium terén. Hogyan látja ezt a folyamatot helyi szemszögből?

Homoródalmás az agrárium szempontjából pozitív példaként emelhető ki, mivel már 1996-os években létrejött az állattartóknak az egyesülete. Ez az egyesület abban az időben a megyében először vezető pozíciót töltött be azáltal, hogy saját tejcsarnokokat építetett, és az egyesület lényege az volt – most is az –, hogy közösen értékesítsék a tejet, tehát nem egyénenként kötődtek a szerződések a felvásárlókkal, hanem egyben, és így nagyobb mennyiséget jobb árban lehet eladni. Az utóbbi évekre vonatkozóan beszélhetünk pozitív példákról, mivel bizonyos felnőttképzések hatására elindult a településen a megtermelt tej házilag való feldolgozása, miáltal több helyi lakos sajtkészítéssel kezdett foglalkozni. A megyének egy pozitív kezdeményezése a helyi termékek vására, ahol a helyi kistermelőknek lehetőségük van értékesíteni a megtermelt termékeiket. Továbbá a turizmus terén is vannak kezdeményezések, mivel készül egy panzió a településen, amely az idelátogató turistákat saját, helyi termékekkel látná el. Igyekszünk, hogy minél több csoportot be tudjunk hozni a faluba, mivel így több termelőt is el tudunk látni, mert a lényeg az, hogy nem csak megtermelni kell a terméket, hanem értékesíteni is. Negatívumként általánosságban elmondható, ami a mai napig is a legnagyobb probléma, a tulajdonjogoknak a tisztázása. Sajnos, az elmúlt két évben nagyon lecsökkent a birtokleveleknek a kiadása, mivel kialakult egy teljesen más rendszer, amelyben teljesen más dokumentumokat kérnek a birtoklevelek kiadására. A település nagyon reménykedett, mivel benne vagyunk egy Cézár nevezetű uniós pályázatban, amely a település külterületét mérné fel, ugyanakkor sajnos még nem indultak el a munkálatok. A pályázatnak az egyik lépcsője elvégződött, de ami a gazdáknak egy felvilágosítási része lett volna a pályázati lehetőségekről, tehát a pályázati útmutatók az egyik leggyengébb láncszeme volt a programnak.

Milyen egyéb negatív példát tudna még mondani?

Almás szinten amilyen pozitívan beszéltem az egyesületről – állattartók egyesülete –, annyira hatalmas negatívumként említhető a helyi tejet felvásárló cégnek a

bebukása, mivel három éven keresztül a gazdák nem kaptak tejpénzt. Ami sajnálatos következmény, hogy az elmúlt években hatalmasat csökkent a gazdák létszáma a községben, ugyanakkor az állatlétszám nem csökkent, ami annak a következménye, hogy a fiatal gazdák többsége farmosodni kezdett. Egy új rendszer alakult ki, ahol már nem egy-két vagy három tehenet tartanak, hanem jóval többet, fel ötvenig. A farmosodás hatására a tejet felvásárló cégnek a bebukása ezeknek a farmereknek nevezhető egyéneknek nagy kárt jelentett, mivel a tej későre fizetődött ki. Ami pozitívum, hogy a község mondhatni ezeket a gazdákat megmentette, azáltal, hogy a közbirtokosság a legelőit bérbe adta ezeknek a gazdáknak és így a gazdák megkapták a terület alapú támogatást, amit ha nem kapnak meg, csődbe mentek volna. Továbbá pozitívumként említhetem meg, ami ugyancsak ide kapcsolódik, hogy a már említett tejfelvásárló céget minden adósággal együtt megvásárolta egy német cég, ami három év után ki tudta fizetni az adósságokat az állattartó egyesületnek.

Ön szerint a székelyföldi térség fejlődése érdekében milyen szerepet kellene betöltsön az agrárium?

Az egyik legfontosabb szerepe az agráriumnak van, mivel a mindennapi kenyerünket biztosítja. Ahhoz, hogy önellátóak legyünk, fenn tudjuk tartani a családunkat és legyen jövedelmünk is, nagy szükség van az agráriumra. Székelyföld minden részének megvan az az előnye, hogy az egyes vidékekre vonatkozó sajátosságokat kell kihasználni, mivel a téesz idején rengeteg gabonát termeltek itt Almáson, ami most nem érné meg, mert nagy befektetésre lenne szükség. Az almási ember meg kell éljen az állattenyésztésből, erdei gyümölcs begyűjtésből, feldolgozásból, tehát fontos, hogy az erre a vidékre jellemző sajátosságokat kell kihasználni, és nem azt, amire nincs lehetőség. Van már jó példa a községre vonatkozóan, hogy nagyon jól meg tud élni a méhész, pályázati lehetősége is van, és jövedelmeztetni tudja magát. Ahogy már említettem, azokat a lehetőségeket kell kihasználni, amik helyben vannak, mivel például nem lehet a burgonyatermesztés terén összehasonlítani a csíki vidéket a miénkkel. Amin lehetne még változtatni a településen, hogy minél több gyümölcsöst kellene betelepíteni, amiben már észlelhetünk kezdeményezést, ha nem is nagy területen, de van már rá példa. Továbbá nem csak megtermelni kellene a terméket, hanem fel is kellene dolgozni. Ha jól tudom, jelenleg egyedül Gyergyószentmiklóson van hivatalosan működő húsfeldolgozó vágóhíd, mivel a jól menő húsfeldolgozók megszűntek, példaként az egyik udvarhelyi vágóhíd is, amelynek nagyon jó kapcsolata volt az itteni

gazdákkal. Most úgy látom, hogy változóban van a jelenlegi helyzet, mivel kisebb, vágópontokban kezdtünk gondolkozni. Itt Homoródmentén a tervek szerint Homoródszentmártonban jönne létre egy ilyen vágópont – Leader pályázaton keresztül –, ahol lehetőség lenne az értékesítésre, ami jelenleg a legnagyobb probléma. Példaként, ha én bérelnék egy vizesebb területet, ahol libát szeretnék tenyészteni, ami nagyon értékes, de elakadnék a feldolgozásnál, tehát hiába, hogy jó élőhelyük lenne, jól fejlődnének, értékes volna, de a feldolgozás gondot okozna, mivel ezek a részek hiányoznak. Ez a helyzet az erdei gyümölcs feldolgozásnál is, nem kellene Farkaslakára vinni az almát préselésre, hanem a településen belül is meg lehetne oldani. Nagy erdőterülettel rendelkezik a község, ahol nagyon sok erdei gyümölcs, gomba terem, amit volna bőven aki begyűjtsön. Hogyha felállítjuk a lépcsőt, tehát van, aki begyűjtse és ha lenne, aki feldolgozza, tárolja és értékesítse, akkor már munkalehetőséget is kapnának a lakosok és jövedelmet is lehetne hozni a községnek. Itt a közbirtokosság lenne az, amely ezt megpályázza a Leader pályázatokon keresztül. Egyelőre nem olyan „szép", ahogy elképzeltük, de azért megvannak azok a pontok, elképzelések, amelyek a különböző lehívásokon keresztül meg fognak valósulni az elkövetkezendő két évben. Ezekre nagyon szükség van, mert munkalehetőséget kell biztosítani a lakosoknak, mert fogy a népesség. Visszatérve az előző kérdésre, egy másig nagy negatívum, hogy az embereknek nagyon nagy százaléka nem akar dolgozni, a farmernek is az a lényeg, hogy minél több szolgálója legyen és ő legyen az úriember, tehát itt mindenki úriember akar lenni. Itt a mentalitás szempontjából ezen a vidéken baj van, mivel ha valaki farmer vagy gazda, akkor ő kellene legyen a legelső, aki kiveszi a legnagyobb részét a munkából, mert ez így működik nyugaton is jól menő farmoknál.

Visszatérve a lehetőségekre, még milyen igazán ki nem használt agrárinnovációs lehetőségek vannak az Ön településén belül?

Azokon kívül, amiket már említettem röviden, tehát lehetne még gyümölcsösöket telepíteni. Amit kisebb területen kipróbáltunk, amitől egy kicsit félek, mivel idegen a mi vidékünkön az energianövénynek a termesztése. A községnek több mint nyolcvan százaléka Natura 2000 besorolásba esik, ami azt jelenti, hogy védett területnek van nyilvántartva és ezért az energianövények termesztésekor felborul a rendszernek az ökoszisztémája, nagyon hirtelen elszaporodnak és aztán nem lehet megszabadulni tőlük. Volt rá példa itt, hogy Ausztriából jött vállalkozók bérbe szerették volna venni az egész határt és beültettetni energiafűzzel. Tehát szerintem azokat kellene fejleszteni, amik vannak, amire van adottsága a vidéknek.

A legelső a hozzáállás, a másik, hogy nagyon sok pályázati lehetőség volt a mezőgazdaságra, a háztáji mezőgazdaságra, a fiatal gazdák részére és van, volt aki nagyon ügyesen kihasználta. Az a legfontosabb, hogy minél több pozitív példa legyen. Továbbá nagyon fontos volna, amit negatívként említettem az első kérdésnél, hogy valamilyen szinten tagosítani kellene a földterületeket, mivel itt a faluban is pályázatokon keresztül megjelent néhány nagyobb traktor, ami képes volna több hektárt is megszántani egy nap alatt, de így ilyen kicsi parcelláknál nem éri meg alkalmazni, mert többe kerül a működtetése, mint amilyen jövedelemre lehetne szert tenni. A törvények hibája volt, ami miatt az egész Székelyföldön így néz ki a mezőgazdaság és nem tud fejlődni ezért, mert azt mondta ki a törvény, hogy ott kell birtokba helyezni, ahol volt. Itt Almáson olyan lakosok vannak, akiknek az öt hektár földje húsz parcellából tevődik össze, tehát így nagyon nehéz. Itt az a gond, hogy hiába, hogy a fiatalok több földet felvásároltak úgymond zsebszerződéssel, de amíg nincsenek telekkönyveztetve, addig nem tudnak közjegyzőhöz menni. Én megértem azt a generációt is, akiktől annakidején elvették volt a földet, ők az életüket áldozták azért, hogy megvásárolják azt a pár hektár földet, és akkora kommunizmusban mind elvették tőlük. Aztán ’90-től szívvel, lélekkel, körömmel ragaszkodtak, hogy kapják vissza a földjeiket. Na, most az idő telik, és ez a generáció sajnos már kihalóban van, és most már könnyebb volna tagosításban gondolkozni. Ami még pozitívum, hogy ilyen támogatásban, amiket az utóbbi időben kapott a mezőgazdaság még nem volt soha példa, itt gondolok terület alapú támogatásra, állatok utáni támogatásra, tehát a mezőgazdaságot ennyire nem támogatták soha, de az a baj, hogy nem látszik annyira. Megmondom azt is, hogy miért: ha valaki kapott valamennyi összeget terület alapú támogatásként, akkor az első az volt, hogy vásárolt egy autót, épített egy manzárdlakást és elfelejtette, hogy miért kapta a pénzt. Ezen a téren kellene valamit mozdítani, változtatni az emberek mentalitásán. Lehetőséget látok a turizmusban, a mezőgazdaság és a turizmus kapcsolatában, jelenleg ez a cél. Az elmúlt évek során el volt hanyagolva ez, mivel középületek, utcák, utak állapotának a javításán dolgoztunk, most egy más fázisba léptünk. Almáson itt van a barlang, a Vargyas szoros és én, mint hivatalnok úgy gondolom, hogy az a szerepünk, hogy valamilyen módon behozzuk a turistákat a faluba. Az elmúlt évben igyekeztünk erre, mivel pallókat építettünk a barlang felé, tehát most már bármilyen időszakban lehet látogatni a barlangot. A pallók kiépítése mellett az utat is félig feljavítottuk, aminek a befejezésére az idén kerül sor, tehát a célunk, hogy a barlang megközelítése könnyű legyen.

A másig dolog, amivel foglalkozunk a turizmus kiépítése céljából, hogy reklámozzuk a községet és ezért is vásároltuk meg a falu legidősebb házát, aminél már nagyrészt be vannak fejezve a munkálatok. Ebben a házban egy turisztikai irodát szeretnénk kialakítani. Sajnos a törvény egyelőre szorít, mivel két szakemberre lenne szükség, akik reklámoznák a községet és programokat készítetnének a turisták számára. Továbbá tervünkben van a Sóskút és környékének a kialakítása, tehát egy kisebb fürdő, lábáztató, amivel itt lehetne tartani a turistákat, és ehhez kellene kapcsolódjon a mezőgazdasági termékek értékesítése. A turisták fogadásához a fogadóban almási mézzel, almási sajttal, almási tejjel, Almáson tenyésztett állatok húsával kellene kínálni őket. Így a turizmus segítene a gazdaságon, de ezt csak közösségi szinten lehet megvalósítani, tehát az a község számára semmi hasznot nem hoz, hogy könnyen meg lehet közelíteni az almási barlangot, mert reggel jön a turista és este el is megy, s így nem fog semmit vásárolni, helyi terméket. Innen visszatérhetünk az almási gazdára, akinek ha lesz kiegészítő jövedelme, akkor nem megy el és itthon dolgozik. Viszont érdekes, hogy most volt a Leaderen meghirdetve egy kiírás, amelyet turisztikai célokra lehetett lehívni, de nem nagyon volt Almásról pályázó.

Mi ennek az oka?

Az oka először is biztos az, hogy ahhoz, hogy valaki elindítson egy ilyen pályázatot, annak szükségeltetik, hogy valamennyi önrésze legyen. Itt volt a legtöbb reklámgyűlés a pályázatokról, mivel itt van az egyik székhelye is a Leader irodának és mégsem volt pályázó, ami nagyon rossz. Például lehetett volna pályázni egy vendéglátó egységre, ami szintén nagyon hiányzik a községből, de hogy ha beszélünk a lakosokkal, mondják, hogy én megcsinálom, de mégsem lesz belőle semmi.

Milyen még egyéb korlátok, akadályok hátráltatják ezeknek az adottságoknak a hasznosítását?

Legfőképp a mentalitás, amiből még nem sikerült úgymond kinőni, mivel itt a községnek az érvágója a kollektivizálás volt. Akkor elmenekült a községnek a java, és csak nyugdíjas korukra kezdtek vissza jönni a lakosok. Mindig azt hallottuk, hogy milyen szép Almás és milyen jó, csak nehéz megközelíteni, de most már ez nem így van, mivel az infrastruktúra az elmúlt évek során megújult, főleg az utak szempontjából. Egy másik dolog, ami nem tudom, hogy jó-e vagy rossz, tehát jönnek vállalkozók és kialakítanak egy vendéglőt, de ettől idegenkedik a székely

ember, és Székelyföld szinten is ez a gond, tehát nem engedték be az idegen vállalkozókat, és ez nem tudom, hogy jó vagy rossz. Nagyon sok az olyan ember, akik hirtelen meggazdagodási vággyal próbálnának itt bizonyos dolgokat létrehozni. Itt szerintem lenne annyi potenciál, pályázatokkal kiegészítve, hogy ne kerüljenek ide idegen befektetők, mint Temesvár környékén. Azért mondom, hogy kétséges, mert most voltunk egy új testvértelepülésünkön Székesfehérvár mellett Magyaralmáson, ahol egy családi vállalkozásnál voltunk, és azt tapasztaltuk, hogy annyira gépesítve van a rendszerük, hogy háromezer hektárt négy ember rendez, tehát ha visszaszámolunk, háromezer hektár hány embert el kellene tartson és ők nagyon jól megvannak, de ennyi. Viszont az lenne a jó, hogy aki helybéli és akar valamit kialakítani, az megkapjon minden segítséget, de sajnos főleg a birtokok terén van probléma.

Melyek lehetnének azok a kitörési pontok, amelyek eredményt ígérnek, s amelyeknek egyéb területekre is ösztönző hatása lehet? Például munkahelyteremtés, anyagi bevétel, a vonzerő növekedése?

A feldolgozás lenne, ahogy említettem. A mentalitás annyit változott az elmúlt évek során, erre jó példa a keresztúri tejgyár, amit a Megyei Tanács kezdeményezésével és a mi besegítésünkkel nem kevés összeggel, sikerült felvásárolni. El kell mondjam, hogy akkor nagyon pesszimista voltam, hogy az a tejgyár be fog indulni, és most már termékei vannak a piacon. Az lenne a jó és akkor volna stabil, ha a gazdáké lenne a tejfeldolgozó, ami van itt, mert akkor nem lenne probléma azzal, hogy egyet gondol a tulajdonos és elmegy a bevétellel, tehát az egyensúlyt kellene kialakítani. Én megértem azokat is, akik nem pályáznak, mert nagyon nagy a bürokrácia, ami csak gátolja a pályázási folyamatot, tehát ezeket kellene minél jobban egyszerűsíteni. Én remélem, hogy rájön a kormány is erre, és más módon tárgyalja meg az Unióval a következő pályázatokat, mert nagyon sok embert elrettentett a pályázástól. Annak idején azt mondták, hogy ha nem tanulsz, mehetsz a marhákkal, ami most már nem igaz, mert az állattartáshoz is ész kell és odafigyelés. Értelem szükséges ahhoz, hogy haszon származzon belőle. Ezekben a községekben, mint Almás, hatalmas potenciál van a közbirtokosságokban, mivel a költségvetése évente kétszer annyi, mint a hivatalé és gazdaságilag ő kellene legyen az, aki ezeket a térségeket fejleszti. A lényeg az, hogy egyénenként nem megy, valamilyen helyi egyesületi formákba kell gondolkozni.

Milyen jellegű külső segítség mozdítaná előbbre az agrárinnovációt?

Mindenféleképpen az anyaország segítségére van szükség az előmozdulásban. Például az állattartó egyesület sem úgy alakult meg, hogy azt valaki innen kitalálta, hanem volt egy testvértelepülésünk Kőrösszakál, ahol ezt ők megalapították, úgymond mi szépen átvettük, és majd a megyéből idejártak, hogy megtanulják a teendőket. Ezek a tapasztalatcserék a fontosak, mert a pályázatoknál félnek a gazdák, mivel stabil törvényekre volna szükség és olyan jogszabályokra, amelyek nem félreértelmezhetőek, tehát a törvénykezésen kellene változtatni, a pályázatokat kellene leegyszerűsíteni, továbbá az anyaország támogatására volna szükség úgy szakmai, mint felvásárlás terén.

Mi a véleménye a családi gazdaság, kisgazdaság, nagyüzem vitáról, mire lenne inkább szükség ezen a településen?

Csakis családi, mivel a nagyüzemhez nincsen annyi területünk. Ahhoz, hogy életképes legyen – a gazdaság lehet jövedelem kiegészítő –, 40-50 tehenes gazdaságokra van szükség, ami jellemző is volt Székelyföldön és községünkben is. A régi időben, akinek volt húsz hektár területe, az nagyon sok volt, most kicsit megnőtt ez az arány, mivel van pár gazda, aki harminc-negyven hektáros területtel rendelkezik, de szerintem ezt nem kellene fennebb vinni. Ha maradnak ezek a jelenlegi támogatások, akkor ezek a családok jól meg tudnak élni ebből. Viszont ez megint attól függ, hogy ha a nagyüzemek kiharcolják a pályázati kiírásoknál, hogy csak például a száz tehénen felüli gazdaságokat támogassák, akkor ez számunkra nagyon rossz lesz.

Ön szerint fontos-e az agrárinnovációs ismeretterjesztés ebben a térségben, s ha igen, milyen formája?

Fontos, de oda kellene figyelni, hogy ezeken a képzéseken, ismeretterjesztéseken azon a szinten történjenek a képzések, amilyen szinten vannak a gazdák. Nagyon fontos az előadó is, és ami még nagyon fontos, a gyakorlat, mert a gyakorlatnak volt pozitív hatása. Szükségesek ezek a képzések, de konkrét példákra van szükség, jó példákra, mert a székelyben benne van az újszerűtől való félelem.

Legfőképp kiket kellene megcélozni ezekkel a képzések?

A legnagyobb problémája a községnek, hogy felnőtt a településen párhuzamosan egy másik nemzedék (romák) és ők nem tudnak „míg a világ" szociális segélyből megélni, mert egy idő után nem lesz, aki szociális segéllyel eltartsa őket.

Elindult náluk is egy olyan folyamat, hogy kijárnak Németországba, mezőgazdasági, szezonális munkákat folytatni, de valamilyen úton, módon be kellene vonni őket is ezekbe a dolgokba, tehát amit kint keresnek, azt be kellene fektessék, földet kellene vásároljanak és azt megmunkálják. Lassan, valamilyen módon át kellene térjenek az önfenntartásra. Arra is volt példa, hogy nem mezőgazdasági, hanem kőműves szakmai képzéseket nyújtottak, amin részt vettek, és szerették is. Egy páran meg is tanulták valamennyire a szakmát, csak nincs ahol végezzék a munkát, tehát lehetőséget kellene biztosítani nekik, mert lehunyt szemmel várhatjuk, hogy magától az idő megoldja ezt a problémát, de nem fogja megoldani.

Az interjút készítette ***Isztojka Tímea***

A kötet szerzői

Bányász József Gyulafehérvári Caritas Vidékfejlesztés, Gyergyószentmiklós

Biró Albin mérnök, vállalkozó

Biró A.Zoltán társadalomkutató, a Sapientia EMTE oktatója

Biró Z. Zoltán vidékfejlesztési szakértő, a Sapientia EMTEmunkatársa

Brendus Ede-Zsolt vidékfejlesztési szakértő, Marosvásárhely

Bogyor Izabella szociológus hallgató

Ferenczy Ferenc agrárszakértő, nyugalmazott állatorvos

Gálfi Nándor igazgató, Burgonyakutató Állomás

Gergely Orsolya szociológus, a Sapientia EMTE oktatója

Haschi András igazgató, Hargita Megyei Mezőgazdasági Intervenciós és Kifizetési Ügynökség

Kiss Adél szociológus, Pro Educatione Egyesület

Klárik Attila ügyvezető igazgató, LAM Alapítvány, Illyefalva

Magyar Ferenc a Szent István Egyetem oktatója, a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány ügyvezetője

Mátéffy Mária Csík LEADER Egyesület vezetője

Miklós Levente tanácsos, Hargita megyei Agrárkamara

Péter Zsuzsa szociológus, a KAM munkatársa

Rigó Mihály polgármester, Homoródalmás

Sólyom Gizella nyugalmazott agrármérnök

Székely Kinga kommunikációs szakértő, a Sapientia EMTE oktatója

Tiboldi István agrármérnök, a KAB Agrártudományi Szakbizottságelnöke

Török Jenő igazgató, Hargita Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság